

ISSN 0350—185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LIX

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицкаји, др Милка Ивић,
др Александар Лома, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Драго Ћујић, др Егон Фекеше*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
2003

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду, покретач и издавач Александар Белић, члан Српске краљевске академије. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог / главни уредник Милка Ивић. — Год. [1], књ. 1, св. 1/2 (1913) ; год. [2], књ. 2, св. 1/2 (1921)– ; књ. 11 (1931) ; књ. 12 (1933)– ; књ. 17 (1938/1939) ; књ. 18 св. 1/4 (1949/1950)–, – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913–1938 ; 1949/1950–, — 24 cm

Годишње

ISSN 0350-185x = Јужнословенски филолог

COBISS.SR-ID 615183

Секретар редакције:
др Срето Танасић

Израду и штампање финансирао је Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 9. 9. 2003.

Издаје:
Институт за српски језик САНУ, Ђуре Јакшића 9

Коректура:
Срето Танасић

Припрема за штампу:
Давор Палчић
palcic@EUnet.yu

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Милка Ивић: О неким особеностима личних заменица у процесу анафоризације	1–10
Ирена Грицкат: О предогу <i>za</i> у српском језику	11–16
Зузана Тополињска: Пасивот како (семантичка и) граматичка категорија (во македонскиот и полскиот јазик)	17–34
Александар Лома: Прасл. *котоѡъ 'коњ'	35–38
Драга Зец: О месту палаталних африката <i>h</i> , <i>ḥ</i> и <i>č</i> , <i>č̣</i> у систему гласова српског језика	39–55
Вера Митриновић: О неким особеностима српског компаратива (у светлу ситуације у другим словенским језицима)	57–80
Snježana Kordić: Prilozi ovd(j)e/tu/ond(j)e, ovamo/tamo/onamo, ovuda/tuda/onuda	81–103
Првослав Радић: О два аспекта балканизације српског књижевног језика	105–152
Дојчил Војводић: О вокативним и императивним типовима каузације у руском и српском језику	153–174

Прикази и критике:

Милка Ивић: Anne Grobet, <i>L'identifications des topiques dans les dialogues</i> , Champs linguistiques. Collection dirigée par Dominique Willems (Université de l'Etat à Gand) et Marc Wilmet (Université de Bruxelles), Bruxelles 2002, 422 стр.	175–176
Мато Пижурица: Повелје кнеза Лазара (аутора Александра Младеновића)	177–181
Слободан Реметић: Недељко Богдановић, Етнолингвистичке студије	182–188
Милка Ивић: Snežana Kordić, <i>Riječi na granici punoznačnosti</i> , Zagreb, 2002, Hrvatska sveučilišna naklada, 227 стр.	189–191
Срето Танасић: Људмила Поповић, Епистоларни дискурс украјинског и српског језика	192–196
Богдан Л. Дабић: Из бугарске славистичке продукције: један аутор две књиге	197–203
Бранкица Чигоја: Љубомир Стојановић — живот и дело (зборник радова), Ужице, 2002.	204–211
Радмила Жугић: Делото на Блаже Конески, Скопје, 2002.	212–216

<p>Јасна Влајић Поповић: Вредан допринос проучавању грцизама на Балкану: Мито Аргировски: Грцизмите во македонскиот јазик, Скопје 1998, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, кн. 29.</p>	217–222
<p>Хроника</p>	
<p>Стана Ристић: Рад лингвистичке трибине у Институту за српски јазик</p>	223–238
<p>In Memoriam:</p>	
<p>Снежана Петровић: Оливера Јашар-Настева</p>	239–244
<p>Библиографија</p>	
<p>Библиографски подаци</p>	245–282
<p>Списак обрађених часописа</p>	282–283
<p>Регистар имена</p>	283–287
<p>Регистри</p>	
<p>Предметни регистар</p>	289–290
<p>Регистар имена</p>	291–296

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

О НЕКИМ ОСОБЕНОСТИМА ЛИЧНИХ ЗАМЕНИЦА У ПРОЦЕСУ АНАФОРИЗАЦИЈЕ

Предмет овог излагања су такве теме везане за проблем анафоризовања личног заменицом чијом се адекватном разрадом обезбеђују пунији, свестранији увиди у словенску језичку стварност, а којима одговарајући граматички описи ипак, по правилу, досада нису поклањали онакву пажњу какву те теме заслужују.

Кључни изрази и појмови: анафоризовање заменицом, анафоризовање елипсом, предикатски номинални антецедент анафоре, везана/невезана анафора, анафорско *један*, морфолошко/семантичко конгруирање по роду с номиналним антецедентом анафоре.

„Чак и у великим, научним граматикама, поглавље о заменицама обично је веома оскудно и своди се на класификацију, опис флексије и набрајање облика. Појмови као што су референција, анафора, деикса, супституција, антецедент, мада су постојали још давно пре настанка модерне лингвистике, у граматикама се готово и не помињу“, констатовао је, пре двадесетак година, Иван Клајн (Клајн 1985, стр. 2). Уместост те његове констатације није, нажалост, ни дан данас у потпуности дезактуализована — у многим срединама ствари углавном и даље стоје управо онако како их је Клајн још онда сагледао. Па чак ако се и догоди да, у одговарајућем граматичком опису, буде објашњено како у језику, у којем делује тзв. *horror equi* принцип, лична заменица функционише као релевантно замењивачко средство намењено томе да по н о в и с о б о м оно о чему информише нека претходно исказана именица, ипак, у таквом опису, по правилу, нешто важно остаје: детаљнији осврт и на чињеницу да анафорска служба може, под неким одређеним околностима, личној заменици бити ускраћена.

Изалагање које следи срачунато је, између осталог, и на то да приведе пажњи управо те „одређене околности“, са таквим блокаторским својствима.

А ако је већ о томе реч, онда је свакако најприродније отпочети „смотру блокатора“ указивањем на оне који су универзалнијег карактера у том смислу што им деловање није ограничено само на један језик или само на једну породицу језика.

У такве се на првом месту сврстава наше препознавање, у процесу комуникације, оних случајева када би се анафоризација, да до ње дође, *дивергентно* остварила.

Термином *дивергентна анафора* („anaphore divergente“) служи се Georges Kleiber зато да укаже на феномен постојећег „раскорака“ у примени принципа анафоризације онда кад је посредни однос метонимијом условљене индиректне референције („une relation de référence indirecte métonimique“ — Kleiber 1995, стр. 105). До таквог односа долази, на пример, онда кад одређену књигу, одређеног писца, поменемо — не по њеном наслову, већ по његовом имену: *Пекић је шамо, лево, на горњој њолици* и сл.¹ Показује се, међутим, немогуће, управо онако како на то Kleiber и упозорава, да, у наредној реченици, продужимо свој исказ о „Пекићу“ с оваквом анафоризационом оствареношћу: *Мораћемо Га однећи мајџору на коричење, сав је раскујусан* (**Пекић је шамо, лево, на горњој њолици. Мораћемо Га однећи мајџору на коричење, сав је раскујусан*).

У универзалније заступљене појаве спада свакако и то да наше поимање природе онога што се именицом саопштава постаје, у одређеним случајевима, регулациони фактор могућности/немогућности додељивања тој именици улоге антецедента анафорској заменици. Тако, на пример, у нашој процени тога да ли њома именовано јесте или није отуђиво од људског бића лежи регулациона моћ о којој је реч. На сагледавање те чињенице наводи драгоцену опаску John-а Kimballa, изнета у раду Kimball 1973, стр. 263, о томе како се може рећи: *John had an umbrella yesterday, but someone else has it now* (= *Јован је кишобран имао јуче, али њега сад има неко други*), а не може: **John had a cold yesterday, but someone else has it now* (= **Јован је назеб имао јуче, али њега има сад неко други*). Опаска је пропраћена одговарајућом напоменом да је немогућност анафорске прономинализације неизбежна последица те околности да такве појаве као *назеб* не остварују своје постојање изван оног бића које их поседује („have no existence independent of their possessor“).

¹ Уп. и француски пример *Françoise Sagant est sur l'étagère de gauche* који је наведен у раду Kleiber 1992, стр. 316.

Много су, међутим, чешће заступљене оне „блокаде“ анафорске употребе личне заменице које су специфичне само за један језик или само за једну породицу језика.

Недавно сам (у раду *On the anaphora problem in Slavic* који треба да буде објављен у *The International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* Vol. 44/45) имала прилике да се поближе осврнем на драстично одступање српског језика од понашања карактеристичног за руски и пољски при отелотворењу анафоре у којој се семантички „одсликава“ предикатска именица. Претходно је Jens Nørgård-Sørensen (Нџргор-Сџренсен 2000), констатујући да у поменутом два језика лична заменица обавља такву анафорску службу (уп. *И хотя она уже давно по должности не комиссар, но она остается им по призванию, Uważał się za wielkiego filozofa i NIM rzeczywiście był* и сл.), сасвим исправно нагласио како се у српском ту идентичном прономиналном решењу никако не би могла доделити таква синтаксичка функција па је, илустрације ради, указао на то да руска реченица *Дед и впрямь казался ему старым человеком другого века (он и был ИМ)* добија у српском свој преводни еквивалент у реченици *Деда му се учинио сџарим, као човек из неког другог века (ШТО ЈЕ ОН И БИО)*. То указивање аутор је пропратио напоменом да српски уопште искључује заменицу из анафорске употребе кад год „антецедентом“ јављется именной предикат“ (стр. 45).

Што се, међутим, овог последњег ауторовог запажања тиче, оно не одговара постојећем стању ствари. Српски, наиме, и м а могућности да употреби заменицу као анафорску замену предикатској именици, додуше н е л и ч н у, н е г о п о к а з н у. Отуда би и оној руској изјави о „деди“ тачније одговарала, као преводни еквивалент, реченица: *Деда му се учинио сџарим, као човек из неког другог века (он је ТО и био)*.

Под околностима о којима је реч, лична заменица своју замењивачку функцију не обавља, очигледно, онако како то иначе чини — сама собом, већ је обавља у одређеном морфолошком лику — у форми инструментала. Такви словенски језици, као руски и пољски, којима је и дан данас доступно отелотворење предикатске именице инструменталом, немају, разуме се, никаквих тешкоћа око тога да и њеног семантичко-синтаксичког „заменика“ искажу у том облику. У савременом стандардном српском, међутим, морфологизација предикатске именице инструменталом је изобичајена, тако да је личној заменици ускраћена могућност да одговарајућим морфолошким ликом, тј. формом инструментала, сигнализује своју улогу анафорског корелата такве именице, што, по мом уверењу, и објашњава зашто је њој, баш у српском, та улога недоступна.

Прономинална анафора не бива увек експлицитна, него често и имплицитна, тј. оличена е л и п с о м. Као што већ одавно знамо, људи и иначе без устезања прибегавају „нулизацији“ у приликама кад треба остварити к о х е з и ј у унутар неке дате текстуалне целине, подсвесно разабарајући да ће њу на погодан начн устројити уколико буду, по одређеним правилима, изоставили у свом исказу оно што је могуће преузети из претходног („to create cohesion by leaving out, under definite rules, what can be taken over from the preceding discourse“ — Halliday and Hasan 1976, стр. 196). С друге стране, ако се и слажу у томе што се сви служе „нулизацијом“, језици се ипак често о с е т н о између себе разликују п о м е р и у којој им је та појава доступна, тако да је и ту потребно подробније осветљавати стање ствари у сваком датом језику појединачно.

Засад је добро познато, на пример, да су представници словенске језичке породице, у поређењу са енглеским језиком, изразито „нулизаторски“ настројени (уп. српску реченицу *Марија каже да је /Ø/ куйила нов шешир* с одговарајућом енглеском: *Mary says that SHE has bought a new hat*). Имајући управо ту околност пред очима да лична заменица једног језика добија у другој свој преводни еквивалент у виду „нуле“, неки аутори, као, на пример, Thomas Wasow (Wasow 1979, стр. 13) или Herbert Coats и Zheng-miss Dong (Coats-Dong 1994, стр. 283), предлажу да се термин *прономинализација* шире искоришћава, тј. тако да „покрије“ собом и феномен овакве елипсе.

О томе кад у стандардном српском мора / може / не може елипса да надомести анафорску улогу личне заменице зна се, додуше, понешто, али још увек не и све што би ваљало знати.

Већ одавно у стручним круговима постоји, на пример, пуна упућеност у то да, ако се жели сачувати неутрални стил изражавања, субјекат зависне, допунске, синтаксичке структуре м о р а б и т и и з о с т а в љ е н — уп. *Пера је обећао да ће јој /Ø/ њо рећи* и сл. Уколико, међутим, није такав стил изражавања посредни, ствари стоје другачије. Тако ће се у управо наведеном примеру, место елипсе, појавити лична заменица због потребе за н а г л а ш а в а њ е м чињенице да ће њој то рећи б а ш о н, *Пера*, а не неко други (ко се, у ранијим разговорима, такође помињао, уз *Перу*, као могуће „решење“): *Пера је обећао да ће јој ОН њо рећи*.

Догађа се и то да емпфаза буде посебно интензивна — неко, рецимо, говори о некој особи негодујући због одређеног поступка те особе па, да би нагласио то своје негодовање, у позицију анафоре не поставља личну заменицу, него поновљено име дотичног (дотичне), и то у конструкцији с изразом *њај исњи (ња исња)* — уп. *Тако ми је недавно*

тврдио Пера. А сад ТАЈ ИСТИ ПЕРА тврди да ми никада ништа слично није рекао и сл.

Недавно су у стручној литератури уочене извесне релевантне несаобразности у словенском језичком свету које се тичу својства тог и тог језика (тих и тих језика) да, у одређеним случајевима допусти / не допусти (допусте / не допусте) слободу и збора између анафорски употребљене личне заменице и елипсе, тако да се ни та тема никако неће убудуће смети заобилазити при опису одговарајућих српских језичких прилика.

Захваљујући, наиме, истраживачком труду Marjorie J. McShane, усмереном на осветљавање проминалне анафоризације у руском, пољском и чешком, а чији су резултати саопштени у раду McShane 1999, стручна јавност је упозорена на то да постоји неслагање међу појединим представницима словенске језичке породице у следећем: док је, под одређеним семантичко-синтаксичким условима, руском и пољском, поред заменичког облика, и елипса доступна као алтернативно анафорско решење, дотле у чешком, под тим истим условима, анафорско коришћење елипсе не долази у обзир. Међу примерима наведеним илустрације ради налазе се и следећи (в. стр. 50 и 79):

(1) *Мать случайно выпустила птицу, но сын (ее) поймал.*

Matka przypadkiem wypuściła ptaka, ale syn (go) złapał.

Matha náhodou vypustila ptaka, ale syn ho chytil.

(2) *Почему подушка лежит на полу? Подними (ее), пожалуйста.*

Dlaczego poduszka leży na podłodze? Podnieś (ją), proszę.

Proč ten polštář leží na podlaze? Zvedni ho, prosím.

Превод на српски ових примера потврђује да тај језик, баш као и чешки, ту искључује појаву елипсе:

(1) *Мајка је случајно испустила птицу, али је ЊУ син ухватио.*

(2) *Зашто тај јастук лежи на полу? Подигни га, молим те.*

Једном речју, у овој појединости српски се сврстава уз чешки, а наспрот руском и пољском.

Умесно је на овом месту поменути и закључак до којег је дошла, након темељних текстуалних проучавања, Вера Митриновић: „Разлике у анафорској употреби заменице у српском и пољском језику могу се *grosso modo* свести на релативно веће учешће проминализације као анафоризационог поступка у српском тексту у поређењу

са пољским. Насупрот томе, како је обелоданила наша анализа, у пољском тексту 'избегава се' коришћење заменичке анафоре, најчешће у корист максималне тематске компресије (имплицираност субјекта, нулта анафора), али такође, мада ређе, у корист пуне именичке фразе (понављање именичког антецедента, пласирање његовог синонима, хипонима, хиперонима)" (Митриновић 2000, стр. 676).

Све што је досад речено показује да је доиста неопходно, при давању података о словенским личним заменицама, што прецизније информисати и о могућој алтернацији заменичка/нулта анафора у сваком словенском језику појединачно, поготову ако је дати граматички опис датог језика намењен онима који тај језик уче као страни.

Постоје, међутим, још неки занимљиви проблемски аспекти оличавања анафоре личном заменицом који такође завређују и више осврта него што обично добијају у стручној литератури.

Имам ту, пре свега, у виду могући феномен да информативна прозирност прономиналне анафоре, у одређеном случају, „затаји“ и чињеницу да се језици међусобно разликују и по томе располажу ли или не располажу неким посебним лексичким или граматичким средствима намењеном предупредивању настанка тог феномена.

У српском језику до таквог „затајивања“ изузетно ретко долази, али ипак — долази. Ако неко, на пример, у неком друштву изјави: „*Пера је Ђоки јавио да је његова ћерка сџигла*, они од присутних који нису упућени у то о чијој се ћерки разговара никако неће моћи разабрати, на основу израза *његова*, је ли она *Перина* или *Ђокина*, или јој је, можда, отац неко треће, раније помињано лице.

У општелингвистичким разматрањима појава анафоризације строго се води рачуна и о појмовно-терминолошкој дистинкцији: *везана анафора (bound anaphor) / неvezана анафора (unbound anaphor)*. На прономиналну анафору којој се тачно зна антецедент примењује се прво поменуто терминолошко решење, а на ону којој се то тачно не зна — друго. На потребу да се таква дистинкција уважи навела су стручњаке пре свега граматичка факта енглеског језика. Њих имајући у виду, Ноам Чомски је, својевремено, скренуо меродавнима пажњу на следеће: заменички облик *his* (од *he* = 'он') у реченици *John found his book* може у принципу упућивати на било које мушко лице, укључујући ту и именованог *John*-а („*may refer to any male, including John*“ — Chomsky 1975, стр. 104). Да је, међутим, исти тај исказ на који се осврће Чомски био формулисан — не на енглеском, већ на српском, не бисмо били суочени ни са каквом нејасноћом око тога је ли или није баш *John* у питању; јер — да јесте, реченица би гласила овако: *Јован је нашао СВОЈУ књигу*, а да није — овако: *Јован је нашао ЊЕ-*

ГОВУ књигу. Другим речима, коришћење у српском тзв. „заменице за свако лице“ (*свој/себе*²) срачунато је, у ствари, на то да обезбеди „комуникацијску провидност“ у ситуацијама кад би она лако могла да затаји.

Додуше, чак ни увођењем тог специфичног прономиналног ентитета у језик потенцијална опасност од референцијалне нејасноће не мора бити баш у потпуности отклоњена. За руске прономиналне облике *себя* и *свој*, који по употреби одговарају нашим облицима *себе* и *свој*, Зинаида Д. Попова (Попова 1982, стр. 15) напомиње како ипак ни они не обезбеђују д о с л е д н о жељену комуникативну јасноћу. Фокусирајући исказ *я застал помощника у себе в кабинете*, она објашњава да га, мада граматички није неисправан, говорни представници рускога језика „заобилазе“, опредељујући се, ради „устранения неясности“, за нешто другачија граматичка решења — кажу или *Я застал помощника в ЕГО (в МОЕМ) кабинете*, или *Я застал помощника У НЕГО (У МЕНЯ) в кабинете*.

Говорни представници српскога језика, будући лишени могућности да се ту на идентичан начин послуже конструкцијом с изразом *себе*, немају тај формулацијски проблем на који упозорава Попова. Али управо то што је досад сагледано показује да би у домену тог феномена — функционисања „заменице за свако лице“ — било потребно, прво, што прецизније „снимити“ актуелну слику стања ствари у целом словенском језичком свету, па њу онда подврћи конфронтацији с одговарајућим лексичко-граматичким датостима других језичких „породица“. Ово пре свега стога што се, у најновије време, у иностраној стручној литератури, све више указује и на тај феномен као на један од важнијих показатеља словенске лексичко-граматичке самосвојности.³

² У РСМ је, уз одредницу *себе*, дата оваква дефиниција: „генитив повратне заменице или личне заменице сваког лица која се употребљава за свако граматичко лице било у једнини или множини када субјекат у реченици треба поново изрећи у неком од косих падежних односа“. Њу би, међутим, требало допунити податком да се ту не ради искључиво о граматичком, већ и о тзв. „логичком“ субјекту. Наиме, сасвим је исправно рећи *Њему је жао себе*. Изјава *Њему је жао њега* имала би сасвим друго значење (тј. то њега би се односило на неку мушку, разговору неприсутну особу, али која се претходно помињала).

³ Тако су, на пример, сасвим недавно Rose-Marie Déchaine и Martina Wiltschko (Déchaine–Wiltschko 2002, стр. 430) баш нагласиле како је једна од упадљивих одлика романских језика оличена чињеницом да се ти језици служе идентичном формом личне заменице и кад је анафорски однос корелативног карактера, и кад није (уп. наше реченице: *Ja сам СЕБЕ видела / Марија МЕ је видела* с одговарајућим француским: *Je ME suis vu / Marie M'a vu*).

Уколико се баш сам српски језик постави у жижу пажње, онда се, приликом описа анафорске употребе личних заменица, обавезно морају обезбедити и одговарајући увиди у две за тај језик специфичне појаве.

Прва се појава своди на чињеницу да српски, који иначе, као што знамо, није опредељен за доследније сигнализовање појмовне дистинкције 'одређеност'/'неодређеност', ипак, у неким приликама, устројавајући анафорски синтаксички конституент, у п р а в о т о ч н и и, тиме што га, у зависности од поменуте дистинкције, отелотворује у оваквом или онаквом лексичко-граматичком лику. Тако ће, на пример, у разговору, неко ко је управо испричао како је тај и тај од њега *изражио новине*, допунити тај свој „извештај“ изјавом која гласи или (1) *И ја сам му ИХ дао*, или (2) *И ја сам му дао ЈЕДНЕ*, све зависно од тога да ли се радило о (1) одређеним или о (2) било којим новинама.

Израз *један* у својству анафорског решења (2) битно се разликује од тог истог израза са нумеричким значењем, управо онако као што се и енглеско *one*, у служби какву има наше ненумеричко *један*, разликује од енглеског бројног израза *one* („the proform *one* is distinct from the numeral one“ — Déchaine and Wiltschko 2002, стр. 410, нап. 11). Будући да у тој својој анафорској функцији наше *један*, односно енглеско *one*, баш као и лична заменица, отелотворује собом анафорску про-форму („in its anaphoric use, *one* is a pro-NP“ — исто, стр. 419), намеће се питање на које засада још није дефинитивно одговорено: како је, с теоријске тачке гледишта, најприкладније, не само појмовно, него и терминолошки, идентификовати таква анафорској заменици у језицима алтернативна средства чија је намена да, анафоризујући, сигнализују уједно и значење неодређености?

Други проблем који имам у виду, а који се такође српске анафорске заменице тиче, јесте неминовна компликација с њеним „пресликавањем“ својстава именичког антецедента онда када је у том антецеденту оличено несагласје између стварног рода именованог створа и онога што о тој појединости морфолошки показатељ дате именице саопштава⁴. Именица *девојче*, на пример, езгемплификује собом такву логичку аномалију, а граматичку стварност. Од анафорске заменице се, међутим, очекује да род који треба да је њом саопштен буде конгруентан с одговарајућим податком антецедента. Питање које ту

⁴ О томе какви све проблеми могу бити скопчани са граматичко-лексичким начинима обележавања семантике рода у језичком свету узорно обавештава књига Corbett 1991.

сад неминовно искрсава гласи: хоће ли то неминовно „сагласје“ бити, у датом случају, остварено *ad formam* или *ad sensum*?

У принципу је, зна се, могуће и једно и друго; а како се то конкретно решава?

У свом пажње вредном раду Смолска 1997, Аделаида Смолска је прво подсетила: „српски лингвисти А. Белић, М. Стевановић, Ж. Станојчић су истицали да је за избор модела слагања релевантна дистантна позиција речи која спада у конгруентне односе“, а затим додала да ту ипак постоји још један, досад неуочен регулативни фактор, и објаснила на шта мисли овим речима: „присутност категорије одређености и категорије неодређености такође је релевантна за избор семантичког (логичког) или граматичког слагања“ (стр. 452). При том је, илустрације ради, навела следећа два примера (стр. 453), оба преузета из текста *Роман о Лондону* Милоша Црњанског, који егземплификују шта бива ако је (1) 'неодређеност' посреди, а шта ако је (2) 'одређеност':

(1) *Имала је љубави неког девојчети кад Га осветиле у вратицама њи улазу из мрака.*

(2) *Рјејин се сећао како је љришао девојчетиу и како је љочео да ЈЕ љеши.*

Оно што стручњацима преостаје јесте да што пажљивије осматрају какав је актуелни поступак с разматраном конгруенцијом говорних представника стандардног српског, и то не само онда кад они пишу, него и кад међусобно разговарају, како би се свестраније уочило у којем се правцу данас креће, и по којем све принципу, њихово радије опредељивање за конгруенцијско решење типа *ad formam*, односно *ad sensum*.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Chomsky 1975: Noam Chomsky, *Reflections on Language*, New York.
- Coats–Dong 1994: Herbert Coats and Zheng-miss Dong, Ellipsis in Russian, *Russian Linguistics*, Vol. 18, № 3, 281–298.
- Corbett 1991: Grevill Corbett, *Gender*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Déchainé–Wiltschko 2002: Rose Marie Déchainé and Martina Wiltschko, Decomposing Pronouns, *Linguistic Inquiry*, Vol. 33, № 3, 409–442.
- Halliday–Hasan 1976: Michael A. K. Halliday and Ruqaiy Hasan, *Cohesion in English*, London.
- Kimball 1973: John P. Kimball, The Grammar of Existence, *Papers from the Ninth Regional Meeting Chicago Linguistic Society*, Chicago Illinois, 262–270.
- Клајн 1985: Иван Клајн, *О функцији и љрироди заменица* Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 7/, Београд.

- Kleiber 1992: Georges Kleiber, *Qui est sur l'étagère de gauche ou faut-il multiplier les référents?*, *Etudes de linguistique romane et slave*, Cracovie, 315–341.
- Kleiber 1995: Georges Kleiber, Polysémie, transferts de sens et métonymie intégrée, *Folia Linguistica* XXIX 1–2, 105–132.
- McShane 1999: Marjorie J. McShane, The Ellipsis of Accusative Direct Objects in Russian, Polish and Czech, *Journal of Slavic Linguistics*, Bloomington, Indiana University, 45–88.
- Митриновић 2000: Вера Митриновић, Заменице трећег лица у српским, пољским и руским наративним текстовима, *Јужнословенски филолог* LVI/1–2, Београд, 671–686.
- Нёргор-Сёренсен 2002: Й. Нёргор-Сёренсен, Референциальная функция русских местоимений (в сопоставлении с местоимениями некоторых других славянских языков), *Вопросы языкознания* № 2, 35–47.
- Попова 1982: З. Д. Попова, *Грамматическая стилистика русского языка*, Воронеж, изд. Воронежского университета.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад, Матица српска.
- Смольска 1997: Аделаида Смольска, Међуоднос граматичких и семантичких категорија код именице у српском језику, *Научни састџанак слависта у Вукове дане* 26/2, Београд, 449–455.
- Wasow 1979: Thomas Wasow, *Anaphora in Generative Grammar*, Gent–Antwerp–Brussels.

S u m m a r y

Milka Ivić

ON SOME PECULIARITIES DISPLAYED BY PERSONAL PRONOUNS IN THE ANAPHORIZATION PROCESS

The central concern of this article is to bring into sharper focus some problems related to personal pronouns and anaphorization that need to receive their proper share of attention in Slavic grammatical descriptions. The topics examined in the article include: (1) the identification of factors preventing the occurrence of the anaphoric pronoun in a given discourse; (2) the answer to the question why Russian and Polish anaphoric pronominal expressions which substitute for the predicatively used noun do not have analogous equivalents in Modern Standard Serbian; (3) the fact that Slavic languages differ with regard to how they treat anaphoric personal pronouns in relation to “null” anaphor; (4) the phenomenon of the so-called *bound / unbound anaphor*; (5) the necessity to admit that the anaphorically used Serbian word *jedan* functions as a discrete marker for the ‘indefiniteness’ category; (6) the need to get still more insights into what governs the gender agreement in cases when the noun’s gender semantics and its morphological gender type are noncongruent.

ИРЕНА ГРИЦКАТ
(Београд)

О ПРЕДЛОГУ ЗА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Разматрају се видови разноврсних семантичких дисперзија у синтагмама са предлогом *за*.

1. 1. Предлози као граматичка класа, својом семантичком и историјском проблематиком заслужују продубљено филолошко проучавање, ништа мање него префикси. Овде ће, у вези са предлогом *за* у српском језику, бити пружен уопштен преглед, уз нека додатна начелна запажања.

2. Предлог *за* спада у групу тзв. примарних предлога. Његово етимолошко сродство са одговарајућим лексичким јединицама у другим индоевропским језицима углавном је доказиво. И поред семантичке разноликости при његовој примени у српском језику, и поред случајева који спадају у његову вансистемску употребу, сасвим је извесно да је српско *за* по пореклу јединствена лексема, а не пример за неку насталу хомонимију.

Предлози уопште, а поготову примарни, врста су речи која омогућује велику ширину синтаксичко-семантичких служби. Довољно је, нпр., погледати речник (а и уџбеник) било ког по пореклу индоевропског језика уколико је двојезични са српским као циљним, па видети да се превод унесен као српско *за* налази — међу многим значењима и подзначењима, често проширеним и на прилошка — код грч. *δίᾱ*, *μέ-τα*, *ὕπερ*, код лат. *post*, *pro*, *ob*, *retro*, *trans*, *vice*, рус. *за*, *по*, *к(о)*, словен. *za*, *po*, *v*, франц. *derrière*, *par*, *pour*, нем. *nach*, *für*, *durch*, енгл. *after*, *beyond*, *for* итд. Тиме се доказује специјална поливалентност ове наше лексичке јединице.

3. Да ли значења леже у самим предлозима, или се о томе може говорити тек у вези са њиховим конкретним синтаксичким позицијама? Ово је начелно граматичко питање, обрађивано у лингвистичкој

литератури, али су, одмах да кажемо, неспорни и један и други вид значењских садржаја.

Несумњиво је да и само *за* већ „значи“, или, тачније, асоцира на појам *иза*, *йозади* и сл. У синтагмама „скочити за кућу“ и „скочити за кућом“, где је предлог комбинован са различитим падежима исте именице (и уз исти глагол), овакви спојеви доказују здружену семантичку потенцију. Слични примери тек су почетни сигнал назначене поливалентности. Када се каже „за зимским данима долази пролће“, то је испољавање једног предлошко-падежног усмерења, „за зимске дане спремају топлу одећу“ — другог, а „за зимских дана време је хладно“ — трећег. Зато се у лексикографији при тумачењу разних предлога понекад наводи да тај и тај предлог з н а ч и то и то, као кад се дефинише аутосемантична лексема, иако се предлози начелно сврставају у синсемантичне речи.

II. 1. Закључке у вези са постојећим службама српскога *за* дајемо пратећи обраду ове речи у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, али не придржавајући се редоследа утврђеног у њему и скраћујући саме дефиниције и примере.

Тумачење предлога *за*, и не само њега, у словенским описним речницима често се темељи на рашчлањавању чињеница — са којим се падежом он јавља, а затим се, под таквим примарним обележјем употребљивости, показују типови неједнаких семантичких остварења. Пошто је код српског предлога *за* семантичка дисперзија велика, бољи је начин обраде по значењима уграђеним у различите реченичне конструкције, с тим да се падежно опредељење даје као подвид. У Речнику САНУ је тако и поступано. Напомињемо такође да се у њему при тумачењу ове речи не употребљава ознака „значи“, него се то формулише као „означава“, „указује на“, „показује“.

2. Најпре о специфичностима у гранању семантике.

а. Под тачком један у Речнику се тумачи да тај предлог указује на положај са задње стране нечега (са инстр.): *нашла секиру за вратима*; даље — кретање трагом нечега (са инстр.): *трчати за бегунцем*; даље — доспевање на место позади нечега (са акуз.): *дошао за грм*.

Оваква перцепција појављује се и у својеврсној фигуративности. Кретање за нечим може да добије значењску процену настајања у времену: *муња за муњом*. Ову темпоралну димензију не треба, заправо, ни посматрати као пренесено значење, као семантички помак из просторне димензије. При употреби предлога *за* евидентна је специфична широкозначност, првобитна семантика у коју могу бити интегрисане представе и о простору и о времену — за разлику од неких друкчијих,

више или мање мотивисаних знакова разгранавља, о каквима говоримо даље.¹ Разуме се да се у временску раван не може пренети перцепција положаја, мировања позади нечега, јер су димензија простора и димензија времена у том смислу инкомпатибилне.

„Кретање трагом нечега“ јавља се у једном помереном означавању, као „проношење гласова“: и за царем се говори. У појам „доспевања иза нечега“, али удаљеније, спадало би поимање приступа, ангажованости: сести за вечеру.

б. Као други велики опсег употребљивости овог предлога налазимо у Речнику појам хватања, везивања, спајања (са акуз.): хватати за руку, за чисто злато рђа не пријања. И у овом случају, што је разумљиво, могу се засновати и устаљивати пренесене представе (са акуз., некњиж. са инстр.): удати се за некога, ожењен за унуком грчког цара.

в. Следећа област односи се на појам упућивања, финализације, одн. важења, службе (са акуз.): порука за пријатеља, за путника је то добро, прелаз за пешаке. Преносно: пити за душу.

г. Различите друге тачке обраде, како су дате у Речнику, сведоче о све широј употребној дифузији, о означавањима удаљенијим од основних, а самим тим и од општесловенских узуса. Падежи су ту акуз. и инстр., понекад, махом некњиж., ген. Дораслост, спремност, заслужност: стасати за војску, није то похвално за њега, још јој није глава за ђердана. Готовост, склоност: нисмо за стајање, јеси ли за ракију. Заузимање, подршка: гласати за некога. Циљ кретања: иде за Суботицу. Намера да се доведе неко, нешто (мање обично): послаше за мајку. Сврха, смисао: озидати бунар за успомену. Потреба, жеља: велика тражња за грођем. Жеља за нечим новим: воља за рад. Намена, циљ: за силажење притиснути дугме, за душу бога молити. Разлог жалјења, предмет чежње: жалост за браћом, помамио се за њим. Даље: усмереност интересовања или сазнања: занимао се за разне ствари, не зна за оца. Замењивост, надокнадивост: децу изљубите за мене, узврат за ужитак. Доспеће у неко звање, улогу, приписано својство: поставити за учитеља, тебе су овамо послали за адвоката.

д. Компонента темпоралности постоји у неким облицима употребе предлога за који нису у вези са представом „позади“. Нпр.: за време распуста, за то време. Или: одлагати посао за пролеће, отиде тамо за Ускрс. Или: за двадесет минута устаће, за тили часак. Употреба предлога са генитивом (за деспота Ђурђа) може се сматрати као скра-

¹ О употреби истих предлога и у просторној и у временској димензији укратко: И. Грицкат, *Предлози у синтагмама са временским значењем*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику 40/2, 1997, 59–61, са позивањем на литературу.

ћивање, свођење синтагме „за време деспота Ђурђа“ на синтагматски тип „за + ген.“ који је, иначе, карактеристичан за српску синтаксу. — „За двадесет минута“ у смислу „после“ јесте очигледни германизам (*nach zwanzig Minuten*).

Закључно са овим тачкама могућно је констатовати да је видљиво разгрананавање, свакако веома протегнуто, употребе предлога *за* у два основна правца. Једно је — смисао просторног одређивања иза нечега (такође и уз временску компоненту), друго — врло широко разуђен појам дестинативног или каквог друкчијег фиксирања, спајања, спојивости, задржаности. И — разуме се — намеће се питање о томе шта би бидо семантички заједничко или бар приближно сродно у ове две гране значењског развоја истог предлога, одакле потиче оваква синтеза. Хипотетичан одговор: можда је исходиште, „семантичка етимологија“ у апстрахираном виђењу захваћености, обухваћености, обужмљености.

4. Једна од наведених значењских улога предлога *за* проширила се на посебну семантичку употребу, која није више предлошка у правом смислу речи, па се може назвати вансистемском у граматичком аспекту. Имамо у виду некњижевно стављање предлога уместо испред номиналних појмова — испред инфинитива или синтагме финалне семантике, да би се појачало значење финализације: ишао је тамо за проучити стање, или: за да проучи стање. Тако се развио и предлог *заради*. Очигледно, семантика намене, циља у самом инфинитиву, па и када је он замењен конструкцијом *да + њрезениј*, изблеђује, те му се придаје још један елемент који носи у себи одговарајућу службу. Код упитног *зашто* (упор. упитно *што*) постанак са таквог гледишта такође је логичан. Није искључен утицај подударних комбинација у неким другим језицима у окружењу: под миксоглотским дејством постало је некњижевно узрочно *зашто* у значењу *зашто што*, *јер*. То налазимо и у италијанском, иначе аналогном *perchè*.

Готово изгубљено финално или наменско осмишљење помоћу речи *за* видимо и у сложеницама *заувек*, *заправо*, *засада*, *задуго*, можда и у *заједно*. Такве и сличне првобитне везе, настајући спонтано, прелазиле су у синтаксички и у лексички кодекс.

III. 1. Може се констатовати да постоје значењски сасвим мотивисани видови употребе предлога *за*, као и, бар привидно, мало мотивисани одн. изворно немотивисани. Свакако да су те аберације настале током развоја оног стања које је било општесловенско, затим онога које је довело до савременог српског књижевног језика, и — по-

себно у погледу отклона у области повезивања са падежима — до садашњих дијалекатских особености.

Општесловенски видови употребе, поготову они који показују сродство између јужнословенске и источнословенске уходаности, и то оне која је за предлог за базична, дају се лако уочити.

2. а. У понечему од онога што је специфично за приказану српску дисперзију разлози се истражују у сфери страних утицаја, а ту спада и просто калкирање (нпр. поменуто „пут за Суботицу“ сведочи о угледању на немачко *nach*, а сличну појаву смо видели и у форми „за двадесет минута“). Друго је увек занимљива за науку балканска миксоглотија. Довољно је разгледати темељно дату обраду предлога за у Рјечнику хрватскога или српскога језика ЈАЗУ, па видети како се укрштају значења и иначе многозначнога итал. *per* са нашим исто тако многозначним *za*. Анализе сличног типа које би обухватале не само италијанску лексикографску грађу — а она нам даје много повода за продубљење закључивање о романо-словенској миксоглотији на Балкану — него и грчку, довеле би до сличних резултата испитивања.

б. Посебна би се тема усмерила на неке детаље у токовима средњовековне преводилачке делатности са грчког и латинског, пошто су вероватно нека граматичка дејства проповедничке активности дала последице и у настајању нашег данашњег језичког стандарда.

Напред је било споменуто грч. $\delta\acute{\iota}\alpha$: оно је било превођено као за у складу са основним значењима та два у основи полисемантична предлога, а негде калкирано на начин који је после фигурирао само у „освештаним“, петрифицираним обртима, не продирући у говорни језик (Јов. 3, 29: $\phi\alpha\delta\omicron\upsilon\tau\epsilon\tau\eta\varsigma$ се за гласъ жениковъ — радује се гласу женикову). Ако би се пажљиво проучили примери управо ове врсте, између осталих би се нашли и извори неких данашњих употребних узуса млађег порекла.

Према томе, можемо размишљати и о „говорној“ и о „преводилачкој“ миксоглотији. Ово друго, уколико се односи на превођење са грчког језика религијских и световних докумената, вреди углавном за источније исходе балканске српске синтаксичке „померивости“. Сигнали мешања са грчким карактеристикама видније се уочавају данас у „говорној“ миксоглотији. Западније територије биле су захватане приметно више од источних специфичнијим додирима са романским синтаксичким одликама, при чему се ни ту не искључује „преводилачка миксоглотија“, проистекла из превођења са латинског.

IV. Све то наводи на један принципски закључак. У епохама када су синтагме и реченице мишљене суптилније — и све суптилније током културолошког развоја — тада се синтакса све више усложњавала, па није зазирала ни од туђих утицаја сматраних у било којем смислу за погодне. Овакав вид синтаксичких потрага вредан је даље, подробнијег проучавања.

Резюме

Ирена Грицкат

О ПРЕДЛОГЕ ЗА В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье указано на семантическое разнообразие при употреблении предлога *за* с соответственными именными понятиями, а также на некоторые источники (исторические, миксоглотические) смысловых разветлений.

ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА
(Варшава — Скопље)

ПАСИВОТ КАКО (СЕМАНТИЧКА И) ГРАМАТИЧКА КАТЕГОРИЈА (ВО МАКЕДОНСКИОТ И ПОЛСКИОТ ЈАЗИК)

Ауторка схвата пасивну дијатезу као демоцију агенса оформљеног као номинативна именичка синтагма. У центру њене пажње налазе се два типа конструкција: *йомоћни глагол + глаголски йридев йрјни* и такозване *се-конструкције*. Статус ових двају модела у разгледаним језицима је различит: у македонском као примарно средство пасивизације функционирају *се-конструкције*, док у полском на првом плану је перифрастични састав са трпним предевом. Разлог ове разлике — а то је у овом чланку први пут експлицитно констатирано — јесте чињеница да конструкције са трпним предевом нису способне да изразе актуелну садашњост.

Семантички костур на реченицата го сочинува предикатско-аргументската структура (ПАС), при што дел од предикатот како семантичка единица претставува информација за бројот и карактерот на аргументи какви што тој ги импликува.

Формалната структура на реченицата је одредуваат две граматички категории: падежот и дијатезата. Падежот ги граматикализира односите меѓу предикатскиот израз и аргументските изрази, додека дијатезата је граматикализира комуникативната хиерархија на семантичките компоненти на предикатско-аргументската структура и со тоа овозможува нејзино оптимално прилагодување кон контекстот и/или конституцијата.

Зависно од дијатетичната хиерархија еден ист предикат може различно да се оформува на површината на текстот. Разликите се од лексички или граматички (морфолошки, синтаксички) карактер. Сп.:

(1) *Јане на Маре и ја йозајмува книгаџа ~ Маре од Јане ја йозајмува книгаџа*: изменетата хиерархија на аргументите е сигнализирана само синтаксички;

(2) *Јане на Маре и ја йродава книгаџа ~ Маре од Јане ја кујува книгаџа*: изменетата хиерархија на аргументите е сигнализирана лексички и синтаксички;

(3) *Јане го загуби/загина клучоџ ~ Клучоџ (му) загина (на Јане):* изменетата хиерархија, а факултативно и бројот на површински остварените аргументи се сигнализирани (лексички и) синтаксички;

(4) *„Граниџ“ гради куќа ~ Куќаџа е градена од „Граниџ“ ~ Куќаџа се гради / е во изградба:* изменетата хиерархија и бројот на површински остварените аргументи се сигнализирани морфолошки и синтаксички;

(5) *Таа книга ја читааџ сџџе ~ Таа книга е читана од сџџе ~ Таа книга се чита лесно:* изменетата хиерархија и бројот на површински изразените аргументи се сигнализираат морфолошки и синтаксички, при што последната варијанта претставува врзана конструкција со задолжително присуство на прилошката определба;

(6) *Јане внимава/обрнува внимание на сообраќајниџ знаци ~ Сообраќајниџ знаци го џривлекувааџ вниманиеџо на Јане:* изменетата хиерархија на аргументите е сигнализирана лексички и синтаксички (со таканаречените перифрастички предикатски изрази);

(7) *Жедна сум ~ Ми се џие:* изменетата хиерархија меѓу аргументот и предикатот е изразена со лексички, морфолошки и синтаксички средства.

Како што се гледа од примерите, дијатетичните парадигми на одделните предикати се оформуваат многу различно, што е последица на фактот дека тие зависат директно од појмовната содржина на конкретен предикат и, следствено, од можните контексти на негова употреба. Парадигмите претставуваат затворени и средени множества со природна семантичка хиерархија. На врвот на таа хиерархија се наоѓа таквата варијанта на соодветната ПАС чиј појдовен аргумент има за рефереит човек-вршител на дејство; ако предикатот не импликува таков аргумент, тогаш — според одредена хиерархија — се редат на пр. човек во друга улога (како на пр. кај предикатите на сетилна перцепција од типот 'види', 'чуе' и сл.), животна, природна сила, автомат, и други материјални и нематеријални објекти за кои станува збор; ако предикатот предвиѓа двајца персонални агенти, како кај 'купува/продава' или кај 'позајмува', тогаш постојат две рамноправни хиерархии, итн. Кај предикатите чини аргументи се само просторните и/или временските параметри парадигмите се сведени често на еден член, сп. *дува (џука, сега), врне (џука сега)*, но и: *врне (денеска, во Биџола)*, што веќе овозможува варирање: *Денеска врне во Биџола, Во Биџола денеска врне, Врне денеска во Биџола*, итн.

Така стигнавме до еден друг проблем кој бара коментар пред да поминеме директно на разгледување на пасивот. Имено, треба да се потсетиме дека покрај лексичките и морфосинтаксичките постојат и

други, секундарни средства со кои една ПАС може да се прилагоди кон соодветниот контекст на употреба. Се работи за линеаризацијата на самата ПАС и/или (во говорениот текст) за интонацијата, т. е. за местото на реченичната акцентска кулминација. Сп. (а) *Ана на ќеркичкаџа и ја куџи оваа убава книга / На ќеркичкаџа Ана и ја куџи оваа убава книга / Оваа убава книга Ана и ја куџи на ќеркичкаџа ...* или (б) *Ана на ќеркичкаџа и ја куџи оваа убава книга / Ана на ќеркичкаџа и ја куџи оваа убава книга / Ана на ќеркичкаџа и ја куџи оваа убава книга ...*

Не е лесно да се утврди од што зависи изборот на примарните или секундарни дијатетични решенија. Изборот му припаѓа на говорителот и има субјективен карактер. Единствено општо правило што би можело да се формулира гласи дека секундарните средства обично внесуваат во текстот поголема експресија. Сепак, се чини дека може да се ризикува и тврдење дека изборот на соодветниот член на дијатетичната парадигма е му припаѓа на говорителот и е обусловен обично само со широко сфатената конситуација, додека линеаризацијата и/или интонациската хиерархија се директно зависни од претходниот вербален контекст. Следствено, маркираните решенија од двата плана можат да се најдат во еден ист исказ, сп. *Длабоко ги доживував моџи лекџири. Ме восхџи џогаџи една книга. Таа книга сум ја добила од Маре (одговор на прашање 'како дојдов до таа книга')* покрај *џаа книга ми ја џоклони Маре (одговор на прашање 'кој ми ја поклони книгата')*, и сл.

Пасивот е една од многуте секундарни дијатези. Тој како граматичка категорија е карактеристичен единствено за предикати кои импликуваат минимум два аргумента од кои еден се остварува во номинативниот, а друг во акузативниот падежен однос, т. е. за предикати чија основна површинска реализација се таканаречените транзитивни (преодни) глаголи. Од двете најраспространети дефиниции на пасивната дијатеза една кажува дека таа се состои во промоција на акузативниот (објектен) аргумент на позиција на појдовниот, номинативен (субјектен) аргумент, додека според втората од основно значење е демоција на номинативниот аргумент кој преминува на акузативната позиција. Моето натамошно излагање се темели врз првото сфаќање. Значи, со оглед на фактот дека сите маркирани членови на дијатетичната парадигма се дефинираат во однос на основната, немаркирана, „активна“ дијатеза, под пасивна дијатеза подразбирам ПАС во која на појдовната, субјектна позиција се наоѓа аргумент, кој во соодветната дијатетично немаркирана ПАС би заземал објектна позиција, односно — во синтаксички термини — под реченица со пасивна ди-

јатеза подразбирам реченица чиј предикативен израз на номинативна позиција делегира аргументски израз кој во реченица со активна дијатеза, конституирана од истиот предикат, би стоел во акузативен падежен однос.

Во овој текст ќе ги разгледам морфосинтаксичките средства способни за изразување на пасивната дијатеза во македонскиот и полскиот јазик, со посебен осврт на средствата наследени во таа функција од прасловенскиот јазик.

Според општоприфатената реконструкција во прасловенскиот јазик постоеле два партиципи со пасивна дијатеза, образувани соодветно од основите на презентот и на инфинитивот. Не постоеле финитни глаголски парадигми кои со морфолошки средства би ја изразувала таа дијатеза.

Во јазиците, кои тука ме интересираат, пасивниот партицип деривиран од основата на сегашно време со формантот *-тъ, -а, -о* не преставува веќе жива морфолошка категорија. Таа е сведена на неколку лексеми кои функционираат како придавки, т. е. ја прекинале формалната, а често и семантичката врска со соодветните глаголски лексеми, сп. мак. *лаком, љубим, мним*, пол. *łakomy, rzekomy, wiadomy, (nie)widomy, znajomy*, и неколку други. Веќе во канонските кирилородиевски текстови пасивниот партиципи од сегашна основа се појавува многу ретко (сп. Moszyński 1984: 273).

Стариот пасивен партицип од инфинитивна основа се држи добро и дури (како во македонски, сп. подолу) ја шири зоната на својата употреба. Тој се деривира со формантите *-тъ, -а, -о* и *-нъ, -а, -о*. Нема овде да се занимаваме со дистрибуција на тие форманти, која денеска на дел од словенската територија, меѓу другото во македонскиот јазик, се разликува од појдовната.

Судејќи по ситуацијата во најстарите црковнословенски споменици, пасивните партиципи се појавувале во текстови во перифрастични предикатски изрази со помошниот глагол **byti* и **byvati*, споредично и во апсолутните конструкции како таканаречениот *dativus absolutus*; веројатно веќе на прасловенската почва започна и нивната адјективизација (сп. Moszyński 1984: 276).

Токму стариот пасивен партицип ќе биде тука во центарот на нашето внимание. Меѓутоа, ред е веднаш да се спомене дека веќе во најстарите старословенски текстови пасивната дијатеза можеле да ја изразуваат таканаречените медијални конструкции, т. е. конструкциите со повратната замена **sę* (сп. Moszyński 1984: 274).

Ќе ја разгледаме сега редум ситуацијата во двата језика кои се директен предмет на нашиот интерес.

МАКЕДОНСКИ

Во современиот македонски стандарден јазик не постои ниту една конструкција, морфолошка или синтаксичка, која би била специјализирана искучиво за изразување на пасивната дијатеза.

Стариот *н/и*-партицип, со право — со оглед на неговата синтаксичка дистрибуција — познат како глаголска придавка, веќе не заслужува на атрибут „пасивен“. Под балканското, пред се ароманското влијание, со ширењето на *habere*-перфектот, тој почна да се деривира и од непреодните глаголски основи, така што денеска ја имаме не само перифрастичната парадигма од типот *има чииано, има дојдено* со петрифицираната придавска форма од среден род еднина, туку и конгруентен тип *е дојден, -а, -о, -и* по модел *е чииан, -а, -о, -и* и сл.; сп. и во атрибутивна употреба синтагми како *шеиан човек, заминаиџ воз*, и сл. Во резултат на тие процеси стариот пасивен партицип станал дијатетички неутрален и, како што спомнав, го знаеме денеска едноставно како глаголска придавка. Нешто слично и од слични причини, под германско влијание, му се случило на пасивниот партицип во лужичкиот јазик.

Сепак, македонската глаголска придавка од преодните глаголи и натаму има способност да изразува пасивна дијатеза. Таа нејзина способност доаѓа до израз кога таа се појавува во предикативен израз во конструкции со помошните глаголи *е* и *би(ду)ва*, а исто така и во рамките на именската синтагма како модификатор на конститутивната именка.

Конструкциите од типот: *е, би(ду)ва* + Г(лаголска) П(ридавка) варираат по однос на категориите ВИД, НАЧИН, ВРЕМЕ и СТАТУС. Овде ќе се ограничам на анализа на фактивните конструкции (т. е. оние со темпоралните форми за сегашност и за минато), бидејќи нефактивните се за наша проблематика ирелевантни. Се трудам речениците-примери да претставуваат комплетни пораки. Ако тие, земени во изолација, не звучат природно, предлагам модификувана реченица, прилагодена кон соодветниот контекст. Еве го комплетниот инвентар со ГП *граден, -а, -о, -и* и *изграден, -а, -о, -и*:

(1) *Оваа црква е градена во 15 век.*

(2) *Оваа црква е изградена во 15 век.*

(3) *Оваа црква беше/била градена во 15 век.*

(4) *Оваа црква беше/била изградена во 15 век.*

(5) *?Црквџиџе обично би(ду)вааџџ/ би(ду)ваа/ би(ду)вале градени на убави местџа.*

(6) *Црквџиџе обично ?би(ду)вааџџ/ *би(ду)ваа/ *би(ду)вале изградени на убави местџа.*

Блаже Конески (1986: 382) со право кажува: „Во нашиот јазик немаме посебни глаголски форми за пасивот, па затоа и немаме стварно противставување на два залога — актив и пасив. Разгледувањето на овие односи и не спаѓа, според тоа, во морфологијата, ами преминува исцело во доменот на синтаксата, бидејќи се работи за разлики во субјектно-предикатните врски што не се изразуваат преку различни морфолошки форми ами со особена постројка на реченицата.“ Со помош на гореприведената серија примери сакам да докажем дека ни на синтаксички план конструкциите од типот: *e (би(ду)ва) + ГП* не можат тука да се толкуваат како регуларна перифрастична серија со одредена категоријална семантика.

Првите два примери го содржат глаголот *e* во сегашно време. Тие немаат акциона семантика, туку информираат за една особина на црквата за која станува збор. Ист тип семантичка структура носат речениците од типот *Оваа црква е висока* или *Оваа црква има убаво ѝоложба*, и сл. Нашите две реченици, (1) и (2) се разликуваат по видот на глаголската придавка, но сепак при едно од двете можни толкувања на примерот (1) тие можат и да се сфатат како синонимни (сп. Тофоска 1995). Другото толкување би дошло до израз на пр. ако се пред нас рушевини на една недовршена црква, т. е. кога станува релевантна информацијата за недовршеноста на дејството, што ја носи невршениот вид.

Друга лексичка семантика на лексемата претставена со глаголската придавка може да наложи и друго категоријално толкување на примери со шемата (1). Сп. реченица како *Оваа книга е многу ѝаѝи издавана* или *Оваа книга е секогаш објавувана од „Детска радост“*, и сл. Овде доаѓа до израз итеративното значење, потенцирано со квантификувачките определби *многу ѝаѝи*, или *секогаш*. Сп., исто така, на пр. *Оваа емисија е гледана насекаде* или *Оваа емисија е гледана од сѝе*, и сл.

Една работа останува неизменета и та е за нас најважна. Имено: конструкциите од типот *e/би(ду)ва + ГП* по дефиниција не можат да изразуваат актуелно сегашно време, а тоа автоматски ги дисквалификува како членови на регуларна пасивна парадигма.

Наредните два примера информираат за дејство лоцирано во минато (со ограда дека во адмиративната варијанта можат да изразуваат и иронија и неверба) и навистина соодветно од

(3') *X ја градеше/градел оваа црква во 15 век*

или

(4') *X ја изгради/изградил оваа црква во 15 век*
се разликуваат по дијатеза, при што видската разлика е како во парот (1)–(2).

Примерит (5) и (6) во денешната јазична пракса постојат само како теоретска можност. Тие имаат повторливост кодирана во самиот корен. Се работи за „вонвременска“ повторливост или за повторливост во минатото. Во (6) таа повторливост е во семантичка колизија со свршениот вид. Речениците од типот (5) можеме, според дијатеза, да им ги спротивставиме на

(5') *Луѓето обично градаат/ градеа/ граделе цркви на убави места.*

Фактот дека лексичкиот состав на нашата реченица не натера од еднина во (5) и (6) да поминеме на множина е без значење за нашиот проблем, за што сведочат на пр. речениците како *Оваа емисија е/ ?би(ду)ва/ ?би(ду)ваше/ ?би(ду)вала* *ѝрикажувана на ситѝе ѝрограми* ~ *Ситѝе ѝрограми ја ѝрикажуваат/ ѝрикажуваа/ ѝрикажувале оваа емисија*, и сл.

Основниот заклучок од овој краток преглед гласи дека во временската парадигма на конструкциите од типот *е (би(ду)ва) + ГП* фали основна алка: актуелно сегашно време. Соочени сме со прашање како во македонскиот стандарден јазик се изразуваат актуелизираните, синхронизирани со моментот на зборувањето семантички структури со пасивна дијатеза. Одговорот сам се наложува: се чини дека токму на ова „празно“ место влегуваат конструкциите од типот *Црквата се гради, Ручекоѝ се гоѝви, Луѓето се бркаат од селата* итн., т. е. конструкциите конституирани од финитна глаголска форма, а со позицијата на акузативниот („објектен“) аргументски израз блокирана од таканаречената повратна замена *се*. Таквите конструкции во однос на оние со основна активна дијатеза, како *X ја гради црквата, X гоѝви ручек, X ги брка луѓето од селата* ги карактеризира токму промоцијата на акузативниот аргумент на појдовната, привилегирана номинативна позиција.

Се-конструкциите со пасивна дијатеза се деривираат, речиси, регуларно. Се разбира, и тука, како и во случај на конструкциите од типот *е + ГП*, можноста дадената конструкција да се употреби со темпоралното значење на актуелно сегашно време зависи директно од лексичкото значење на конститутивната глаголска лексема. Од придружните семантички и/или прагматички фактори, кои влијаат врз деривацијата на пасивните *се*-конструкции, од значење *е*, се чини, времетраењето на дејството, за кое станува збор: моменталните дејства автоматски повлекуваат итеративна интерпретација, сп. *се чука (на вра-*

џа), се клекнува (џред олџаротџ), и сл. Сп. ги и таквите „вонвременски“ реченици како *Месоџо лесно се расиџува, Оваа книгаџа добро се чииџа* и сл. Важен е, се разбира, и контекстот и конситуацијата. Кога во библиотека ќе побараме некоја книга, веројатно како негативен одговор ќе слушнеме дека *Книгаџа е џозајмена* а не дека таа се чииџа, и сл. Секако, условите на конкуренција на моделот *e + ГП* од една страна и на пасивните *се*-конструкции во македонскиот јазик својата кариера ја должат на фактот дека се способни да изразуваат таканареченото актуелно сегашно време.

Се разбира, пасивните *се*-конструкции можат да стојат и во други времиња и начини, а исто така и во свршениот вид, меѓутоа секако најфреквентни се во текстовите токму со темпоралната карактеристика 'актуелна сегашност', што автоматски значи и 'индикатив' и 'несвршен вид'.

Се-конструкциите не претставуваат единствено средство за изразување на актуелна сегашност со пасивна дијатеза. Покрај *Кукаџа се гради* можеме да кажеме и *Кукаџа е во изградба*, покрај *Сџаџијаџа се џечатиџи* и *Сџаџијаџа е во џечатиџи*, и сл. Меѓутоа, другиве модели претставуваат многу пократки деривациски серии во однос на *се*-конструкциите. Можеби не без влијание на ширењето на последните е и фактот дека „природните“ процеси со пасивна дијатеза се изразуваат најчесто со *се*-конструкциите кои во соодветните контексти се појавуваат во својата примарна „медијална“ функција, сп. *Снегоџи... / Сладоледоџи се џоџи*, *Желеџо се сџегнува*, сп. и *Се смрачува*, *Се разденува*, и сл.

Посебен коментар бара прашањето дали и како во синтаксичките модели со пасивна дијатеза може да се изрази деградираниот субјектен аргумент кој во соодветната активна конструкција стои во номинативен падежен однос. И кога е присутен, а тоа е доста ретко и зависи од семантичкиот контекст, тој е поместен во дијатетичната хиерархија на позицијата пониска од онаа што во конструкцијата со активна дијатеза ја зазема објектниот аргумент. Се работи за еден од секундарните (метафорични) локативни односи реализиран со предлошки показател *од (сџрана на...)*, кој го посочува неговиот референт како извор на дејството. Сп.

„Граниџи“_{номинатив} *го гради / изгради новоџо училиџиџе*_{акузатив}
> *Новоџо училиџиџе*_{номинатив} *се гради / е изградено од „Граниџи“*
локатив, и сл.

ЗАБЕЛЕШКА: Во рамките на антропоцентричната теорија на падежот, која ја застапувам, сите предлошки конструкции освен оние со *со* и *без* на ниво на реченицата и сите предлошки конструкции

освен оние со „граматичките“ *на* и *од* на ниво на именската синтаagma, се толкуваат како локативни.

Постои и една кратка серија *се*-конструкции со „жива“ локалистичка семантика во изразување на вршителот на дејството, сп. на пр. *Ана се лекува кај докторот X*, и сл.

Посебан проблем претставува употребата на глаголската придавка во атрибуциска служба, како модификатор на конститутивниот член на именската синтаagma. Предмет на нашиот интерес е пред се ГП од предните глаголи, т. е. ГП со пасивна дијатеза.

Адјективизација на ГП во македонскиот стандарден јазик постапува бавно. Во својата модификаторска функција таа најчесто се задржува на ниво на релативната реченица или на апозитивна реченична трансформа. Така на пр. поскоро ќе се каже *Книгата којашто е многу читана станува извор на бројни асоцијации* отколку ... *многучитаната книга* ..., поскоро: *Станувајќи, критикувана од сите, ѝолека ѝадна во заборава* отколку ... *критикуваната станува од сите* ..., и сл. Редоследот *... *критикуваната од сите станува* ... *a priori* се отфрла (пошироко за тоа сп. Тополињска 1987).

Во дијалектните текстови, каде што потполно адјективизираните ГП претставуваат реткост, покрај вообичаените конгруентни апозиции можат да се сретнат апсолутни конструкции од типот: ... *во глумата имаше еден сценарист, фрџома завиена* ..., *Свекрата, ѝушџена шамијата до нос и рацете од една во друга ѝикнаџи во ѝазуваџа*, и *мачи* (примерите, во упростена транскрипција цитирани по Тополињска 1997, се презимени од Шклифов 1979). Во стандардниот текст на таквите конструкции им одговараат трансформите со *со*: ... *со шамијата ѝушџена до носот* ..., ... *со рацете ѝикнаџи во ѝазуваџа* ..., и сл. И во двете варијанти, со и без *со*, привлекува внимание линеаризацијата: со ГП во постпозиција во однос на модификуваната именка.

Привлекува внимание и фактот дека релативно висока фреквенција имаат апозиции со ГП од непреодни глаголи, сп. *Јане, заспанат до враџа, го ѝраџеше нивниот разговор*, *Ана, седната до ѝрозорецот, нешто читаше*, и сл. Тие си ја чуваат во оваа употреба својата природна активна дијатеза и пополнуваат празнина настаната со загубата на првобитните активни ГП со суф. *-*отџ*.

Целиот проблем на постепена адјективизација на ГП во современиот македонски јазик бара натамошни истражувања. Тој претставува една од дистинктивните карактеристики на македонската синтакса врз словенски фон.

ПОЛСКИ

Полските состојби ќе ги опишувам во конфронтација со македонските, селективно, инсистирајќи главно на разликите меѓу двата јазика.

Како прво, треба да се потсетиме дека полскиот *-n/-t-* партицип ја пази својата пасивна дијатетична ориентација, така што во полскиот глаголски систем постои средство специјализирано за изразување на пасивната дијатеза. Маргинални отстапувања од тоа правило се должат на индивидуална семантичка деривација кај поединечни лексеми, како на пр. во реченицата *On jest przegrany* 'тој е губитник', каде што квалификацијата *przegrany* (*-n/-t-* партицип од глаголот *przegrać* 'загуби (натпревар, игра)' се однесува не на загубеното, туку на оној, кој загубил. Сп. ги, исто така, „медиалните“ партиципи од типот *przemęczony* 'исцрпен', т. е. 'ten, kto się przemęczył', или *przejezdony* 'премногу најаден', т. е. 'ten, kto się przejadł', и сл.

Конструкцијата од типот *być/ zostać/ być + -n/ -t-* партицип, слично како и во македонски, има синтаксички карактер. Меѓутоа, од општиот збир конструкции може да се издвои еден состав кој создава релативно регуларна перифрастична дијатетична парадигма. Покрај тоа, треба да се одбележат цела низа други разлики. А еве ги илустративните примери:

(1) ? *Ten kościół jest budowany/ wznoszony w 15 wieku*, но без оградни на пр. *Ten tekst jest pisany cyrylicą, Ta audycja jest powszechnie oglądana...*

(2) ? *Ten kościół jest zbudowany/ wzniesiony w 15 wieku*, но без оградни на пр. *Ten tekst jest napisany cyrylicą*, и неприфатливо: **Ta audycja jest (powszechnie) obejrzana...*

(3) **Ten kościół zostaje budowany/ wznoszony...*, **Ten tekst zostaje pisany...*

(4) ? *Ten kościół zostaje zbudowany/ wzniesiony w 15 wieku dla uczczenia...* и без оградни во соодветен контекст, на пр. *Wtedy właśnie zostaje zbudowany/ wzniesiony ten kościół...*, *Wtedy właśnie zostaje napisany ten tekst...*

(5) *Ten kościół był budowany/ wznoszony w 15 wieku, ten tekst był pisany cyrylicą...*

(6) **Ten kościół zostaje budowany/ wznoszony...*, **Ten tekst zostaje pisany...*

(7) *Ten kościół był zbudowany/ wzniesiony w 15 wieku, ten tekst był napisany cyrylicą...*

(8) *Ten kościół został zbudowany/ wzniesiony w 15 wieku, Ten tekst został napisany cyrylicą...*

(9) *Kościoly zwykle bywają / bywały budowane / ?zbudowane na wzniesieniach...*

(10) *Kościoly zwykle (*zostawają) zostawały (*budowane) ?zbudowane na wzniesieniach...*

Се трудев полските примери да бидат по можност паралелни со македонските. Како еквивалент за македонско *гради/ изгради* внесов два полски глагола, *budować/ zbudować* и *wznosić/ wnieść*. Овој вториот е заправо еквивалент на македонско *ïодигнува/ïодигна*, меѓутоа зоната на употреба на полското *wznosić/wnieść* е нешто поширока и со него некои мои реченици звучат поприродно отколку со *budować/ zbudować*.

Втората лексичка разлика е многу посуштествена за нашата проблематика. Се работи за факат дека во полските перифрастични дијатетични конструкции обврзува конгруенција по вид. Имено, покрај *być*, а како негов видски парник од свршен вид, во серијата со *-n/-t*-партиципот се појавува глаголот *zostać*. Неговото примарно лексичко значење одговара на македонско *сѝане* и/или *осѝане*, меѓутоа секундарно тој се специјализирал токму како видски парник на *być* во пасивните конструкции. Како резултат, можеме денеска да зборуваме за постоење на една минимална дијатетична парадигма, која во нашиов случај би изгледала на следниот начин:

	АКТИВ	ПАСИВ
СЕГАШНОСТ	<i>buduje</i>	<i>jest budowany, -a, -e</i>
МИНАТО		
НЕСВРШЕН ВИД	<i>budował</i>	<i>był budowany, -a, -e</i>
СВРШЕН ВИД	<i>zbudował, -a, -e</i>	<i>został zbudowany, -a, -e</i>

Значи, во горниот состав се нашле само конститутивните предикатски изрази од нашите илустративни реченици (1), (5) и (8), а и тие реченични типови бараат извесни коментари.

Речениците од типот (1), т. е. од типот *jest + несвршенойï -n/-t*-партицип, за разлика од нивните македонски еквиваленти, способни се во многу контексти да изразуваат актуелна сегашност. Реченицата *?Ten kościół jest budowany w 15 wieku* е под прашалник не поради пасивниот предикатски израз како таков, туку поради контекстот — таа е толкувана како таканаречениот *praesens historicus*, кој во полскиот јазик со пасивна дијатеза е, речиси, неприфатлив. Прифатливоста на соодветната реченица во македонскиот јазик, меѓу другите фактори, веројатно се должи и на другата поставеност на ГП во системот како дел од

има-ѝерфекѝоѝи, а со тоа потенцијална неутрализација на видската разлика во корист на свршениот вид (сп. Тофоска 1995). Реченицата *Ten kościół jest budowany z funduszy gminy* е сосем прифатлива и изразува токму актуелна (иако не моментална) сегашност. Нашиот пример (1) е употребен за да се прикаже опишаната темпорална разлика меѓу македонската конструкција *e + ГП* во која глаголската придавка е од не-свршен вид и соодветната полска конструкција. Инаку, повеќето полски конструкции од типот *jest + несвршен -n/-t-партицип* темпорално се двозначни: зависно од контекстот можат да бидат толкувани (а) како повторливи или вонвременски, или (б) како еднократни, синхронизирани со моментот на зборувањето, сп. (б) *Audycja jest w tej chwili emitowana na pierwszym kanale* ~ (а) *Audycja jest bez przerwy emitowana na wszystkich kanałach polskiej telewizji*, или: (б) *Tekst przemówienia jest w tej chwili przepisywany w naszej redakcji* ~ (а) *Tekst przemówienia jest masowo przepisywany i powielany*, и сл. Втората (б) реченица, во нешто понизок стилски регистар, може и да гласи: (б') *Tekst przemówienia przepisuje się (w tej chwili) w naszej redakcji* — како што се гледа од записот, полската *się*-конструкција не бара до себе посебни сигнали за да се сфати како актуелен презент. Меѓутоа, полските *się*-конструкции трпат многу други огради коишто им се непознати на нивните македонски формални еквиваленти (сп. подолу).

Коментар бараат и речениците од типот (2). Постои тука конфликт меѓу несвршениот аспект на помошниот глагол и свршениот на партиципот. Во таа ситуација единствена можна интерпретација е резултативната, состојбена, со партиципот потполно адјективизиран, со *praesens historicum* како единствена можна темпорална карактеристика на именски прирок. Реченици од тој тип немаат активни парници со иста категоријална карактеристика.

Конфликтот меѓу аспектот на помошниот глагол и на партиципот постои и кај речениците од типот (3) и (6). И едните и другите се граматички неприфатливи, што води кон заклучок дека во тој конфликт (а) од одлучувачко значење е видот на помошниот глагол, и (б) дека како маркиран член на видската опозиција се јавува свршениот вид.

Речениците од типот (4) пак носат темпорална карактеристика *praesens historicum*. Тие имаат изразито книжен карактер и припаѓаат кон висок стил на историска наратива.

Најпосле, речениците од типот (7) сугерираат дека објектот за којшто станува збор веќе не постои (на пр. црквата била градена, но не доградена — пред нас се нејзините рушевини), или постои во изменета форма (на пр. текстот бил пишуван со кирилица, но написот бил избришан и повторно напишан со латиница), и сл. Оваа особина ги

става разгледуваните реченици надвор од основната дијатетична парадигма.

Речениците од типот (9) и (10) претставуваат паралела со македонските реченици конституирани од *бива* + *ГП*, но сепак во полскиот текст тие реално се појавуваат, додека македонските говорители ги оценуваат како тешко прифатливи.

Процесот на адјективизација на *-n/-t*-партиципот на полска почва е многу понапреднат отклучу на македонската. На тој процес му се посветени низа монографии, сп. на пр. Bartnicka-Dąbkowska 1970. Се разбира, има огради и исклучоци мотивирани од лексичката семантика на односниот глагол, сепак, општо земено, старите пасивни партиципи слободно се употребуваат како модификатори во именската синтагма и без пречки се вградуваат во неа, по потреба заедно со импликуваните од нив аргументски изрази, сп. *Zbudowany przed wiekami kościół nadal zachwyca swoją architekturą, Porzucona na dywanie piłka nikoga już nie interesowała*, и сл.

Деградираниот аргумент со улога на *agens* и/или иницијатор на дејството во конструкциите со *-n/-t*-партиципот се изразуваат со предлошка именска синтагма со предлогот *przez* + *именска синтагма во акузативен однос*, сп. *Kościół został zbudowany przez znanego architekta, Kamień rzucony przez Janka rozbił okno na parterze*, и сл. Семантичката деривација е, *mutatis mutandis*, паралелна со македонската. Имено, *przez* + *ИС*, слично како и *od* + *ИС*, претставува примарно просторна определба, меѓутоа, додека *od* + *ИС*, како што спомнавме погоре, посочува извор на дејството, *przez* + *ИС* посочува причина на дејството и треба да се сфати како двостепена метафоризација: од просторна определба која посочува простор што се поминува (сп. мак. *преку*) преку објект-причина на дејството (сп. на пр. *Przez niego nie mogłam przyjsć*, и сл.) до субјект-реализатор/иницијатор на дејството.

Слично како и во македонски, пасивната дијатеза е една од многуте функции на полските *się*-конструкции. Сп. на пр. *tekst już się przepisuje, Ten kościół się buduje już trzy lata*, и сл. Сепак, статусот на полските пасивни *się*-конструкции суштествено се разликува од статусот на нивните македонски формални еквиваленти, а нивната деривација е многу поограничена.

Првата и основна разлика се должи на фактот дека во полскиот систем семантичката и синтаксичката деривација на старите медијални **się*-конструкции оди по две линии: имаме — како и во македонски — „*się-obiectivum*“ коешто ја блокира позицијата на аргументскиот израз во акузативен падежен однос, но имаме и „*się-subiectivum*“ кое-

што ја блокира позицијата на аргументскиот израз во номинативен падежен однос. Во не многу честите случаи кога еден ист глагол може да ги конституира и двете конструкции тие претставуваат нешто слично на мини-дијатетична парадигма, сп. на пр.

А. *Buduje się szkoła* 'се гради (едно) училиште' — пасив
наспрема

Б. *Buduje się szkołę* 'некој (неопределен *agens* без површински показател) гради (едно) училиште' — актив

или:

А. *Umowa już się przepisuje* 'договорот веќе се препишува' — пасив

наспрема

Б. *Umowę już się przepisuje* 'некој (неопределен *agens* без површински показател) веќе го препишува договорот' — актив

или:

А. *Tutaj się szkolą policjanci* 'Тука се школуваат полицајците' — пасив

наспрема

Б. *Tutaj się szkoli policjantów* 'Тука некој (неопределен *agens* без површински показател) школува полицајци' — актив

и сл. Двата типа конструкции ги поврзува неможноста на површината на текстот да се оствари аргументски израз чиј референт има улога на *agens*, вршител на соодветното дејство, а ги разликува рангот на *patients*, трпители на дејството, во типот А. реализиран во номинативен, а во типот Б. во акузативен падежен однос.

Конструкциите од типот Б. слободно се деривираат, од сите, преодни и непреодни глаголи, до таа степен што имаме дури можност да ги деривираме од глаголог-*copula* и да кажеме на пр. *Jest się przecież człowiekiem* 'нели човек е човек', 'Сепак сме луѓе', и сл. Меѓутоа, конструкциите од типот А, пасивните, се релативно ретки, или, можеби попрецизно: релативно се ретки *się*-конструкциите коишто родените говорители на полскиот јазик ги сфаќаат како пасивни. Речениците како *Kapusta się gotuje* 'зелката се вари' или *Kartofle zupełnie się rozgotowały* 'компирот сосем се развари' Полјакот ги сфаќа како состојбено-резултативни, *mutatis mutandis* слично како речениците од типот *Książka leży na stole* 'книгата лежи на маса' или *Drzwi są otwarte* 'вратата е отворена'. Сето тоа е резултати на нечие дејствување: некој почна да ја вари зелката, некој ја стави книгата на маса, итн., меѓутоа во ситуациите на употреба на таквите констатации *agens*-от или автоматски се подразбира или е тотално ирелевантен, па

нема потреба да се спомнува. Кон таквото разбирање сигурно придонесува и фактот дека само во женската *a*-деклинација и во деklinација на називи на лица од машки род номинативната и акузативната форма *ex definitione* се разликуваат, така што речениците како *Miezkanie się sprząta*, *Obiad się gotuje* и сл. имаат двојна интерпретација: 'станот се чисти' и '(некој? го чисти станот', 'ручекот се вари' и '(некој) вари ручек', и сл. Разликата може евентуално да се изрази со линеаризацијата, односно — во множина — со присуство или отсуство на конгруенција по број (*Gotuje się kartofle ~ Kartofle się gotują...*), но во принцип таа разлика се чита само од контекстот.

Покрај веќе разгледаните има во полски, како и во македонски, и други кратки серии конструкции со пасивна дијатеза коишто се лоцираат на пограничието меѓу лексиката и граматиката. Тука спаѓа хабитуалната серија од типот *Czeszę się u pana Zenona* (сп. Topolińska 1984), единствената полска *się*-серија која овозможува површинска реализација на *agens*-от. Сп. исто така, со несвршен вид, *Książka jest w czytaniu*, *Szpital jest w budowie*, и сл., или пак со *perfectiva*: *Ten typ aparatów wyszedł już z użycia*, или: *Obraz uległ zniszczeniu*, и сл.

Сумирајќи ги сличностите и разликите меѓу двата јазика треба да се каже дека и покрај практично формално идентичен инвентар конструкции способни да изразуваат пасивна дијатеза разликите меѓу македонскиот и полскиот се прилично длабоки. Тргувајќи од хипотетичните прасловенски и/или од познатите старословенски состојби констатираме дека денешната полска ситуација помалку од нив се оддалечила отколку македонската. Ова се должи, чинам, на општата реструктурирација на македонскиот глаголски систем и, како резултат на таа реструктурирација, на изместената системска положба на македонската глаголска придавка. Значи, соочени сме со уште еден, иако индиректен, балканизам.

Скицираната ситуација дозволува, чинам, една поширока рефлексива. Природно е, кога е кое било дејство во тек, дека од протагонистите на тоа дејство внимание привлекува пред се вршителот и целата ситуација ја согледуваме од негова перспектива. Затоа природно е при немаркираниот тек на нарација која се однесува на некое конкретно актуелно дејство како појдовен аргумент. Од друга страна, пасивната дијатеза ја користиме најчесто кога во центарот на нашето внимание е резултат на дејството, што значи дека самото дејство, или барем неговиот почеток спаѓа веќе во минато, а вршителот е нерелевантен или поместен на втор план. Оваа разлика во перцепција на ситуацијата, која не тера соодветно да се послужиме со активната или со пасивната дијатеза, ги засегнува две од таканаречените глаголски

категории: времето и видот. Поконкретно: пасивната дијатеза (1) ретко служи за изразување на актуелна сегашност и прибегнува тогаш кон посебни средства на изразот; (2) почесто се поврзува со свршениот отколку со несвршениот вид, а (3) кога се поврзува со несвршениот вид, најчесто изразува повторливи или панхронични дејства. Ситуацијата во двата јазика со кои се занимаваме тука ја илустрира токму таа темпорално-аспектуална асиметрија. Се наложува паралела меѓу пасивот и перфектот. Пасивот, како што видовме, најчесто има двојна темпорална референца и изразена резултативна обоеност, а тоа се, како што знаеме, дефинициони особини на перфектот. Во тој контекст вреди да се потсетиме (а) дека *-н/-иѝ*-партицип е деривиран од перфективна основа и само вторично во разгледуваните јазици ги има преземено и функциите на *-м*-партицип, како и (б) дека индоевропскиот перфект и индоевропскиот пасив имаат исто потекло (сп. Kuryłowicz 1964: 58–64).

Што се однесува до други заклучоци на славистички плани, би можеле да кажеме дека главната разлика меѓу полскиот како западно словенски јазик од една страна и македонскиот како јужнословенски јазик од другата се темели врз различен развиток на „медијалните“ **se*-конструкции. (Не ми се познати доволно фактите од другите јазици за да би можела да судам дали се работи за разлика меѓу словенскиот запад (север?) и југ.) Доста интересна на тој план е и разликата во степенот на адјективизација на стариот *-н/-иѝ*-партицип и неговата способност да функционира како модификатор во именската синтагма. Тој процес е многу напреднат, практично завршен, во полски, додека во двата јужни јазици трпи многу ограничувања, во македонскиот повеќе отколку во српскиот. Се чини дека овде постои и корелација во однос на релативната старост на стандардизацијата.

И најпосле, што се однесува до нашата, словенска, граматичка традиција: изгледа дека таа многу е оптоварена со ситуацијата во класичните јазици, старогрчкиот и латинскиот, коишто дијатетичните разлики ги изразуваат со морфолошки средства.

* * *

Веќе откако је напишав оваа статија во еден разговор за пасивот Милка Ивиќ ми обрна внимание на серија многу интересни статии од Ксенија Милошевиќ посветени на пасивот во српскиот јазик (Милошевиќ 1971, 1973, 1974). Тие на интересен начин ја пополнуваат и ја поддржуваат овде претставената слика, па си дозволувам на кратко да

ги претставам заклучоците на Милошевиќ директно релевантни за мојата проблематика.

Пред се, спрема српската граматичка традиција (како што проверив, терминологијата со која се служи Милошевиќ е присутна и кај другите српски автори) моделот *сам/ је хваљен, -а...* се толкува како перфект, т. е. согласно со појдовната темпорална вредност на *н/ӣ*-партицип. Таквата појдовна точка на функционална анализа на соодветните конструкции, отсутна во македонската и во полската традиција, автоматски сугерира отсуство на акциона сегашна семантика и го усмерува натамошното истражување.

Како второ, Милошевиќ, трудејќи се да утврди кои глаголски лексеми се појавуваат во моделот *је хваљен* со сегашна референца се служи со терминот „алимитативни (атерминативни) глаголи“, кои — спрема нејзина интерпретација и егземплификација — би можеле да се опишат како ателични. Нивната „сегашна“ референца секогаш содржи нијанса на повторливост или хабитуалност, а никогаш не е конкретно актуализирана, сп. на пр. мак. *Тој е хвален, ценет̄, баран*, и сл.

Најпосле, вреди и да се спомене и разликата во толкувањето на терминот „адјективизација“. Имено, за Милошевиќ, која се труди да издвои конструкции со *н/ӣ*-партицип како показател на пасивна дијатеза од оние каде што тој е „само“ именски дел од прирокот, адјективизацијата им је припишува на оној втор тип конструкции, т. е. ја интерпретира на семантички план, пред се како отсуство на акциона семантика. Од друга страна, јас во мојот текст, согласно со полската традиција, адјективизација ја сфаќам како синтаксички процес — воведување на *н/ӣ*-партиципот во основната именска низа како модификатор на конститутивниот член на именската синтагма.

Општо земено, српската ситуација опишувана од Милошевиќ се доближува до македонската и прилично се разликува од полската.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Bartnicka-Dąbkowska B., *A diektywizacja imiesłowów w języku polskim*, Warszawa 1970.
- Конески Б., *Граматика на македонскиот литературен јазик*, „Култура“, Скопје 1986.
- Kuryłowicz J., *The Inflectional Categories of Indo-European*, Heidelberg 1964.
- Laskowski R., *Kategorie morfologiczne języka polskiego — charakterystyka funkcjonalna [во] Gramatyka współczesnego języka polskiego, Morfologia I*, Warszawa 1999, 151–224.

- Милошевић К., Један случај асиметрије између израза и садржине у граматичком систему савременог српскохрватског језика, *Радови АНУ БиХ* 41, Одјелбене друштвених наука, књ. 14, Сарајево 1971.
- Милошевић К., Темпорално значење и синтаксичка вриједност конструкција *Cop (praes., perf.) + part. pass.* у српскохрватском језику, *ЈФ* 30/1-2, Београд 1973.
- Милошевић К., Улога имперфективног вида и неких других елемената глаголског значења у семантичком конституисању и интерпретацији једног типа предиката: *ЗФЛ* 17/1, Нови Сад 1974.
- Moszyński L., *Wstęp do filologii słowiańskiej*, PWN, Warszawa 1984.
- Rokoszowa J., Uwagi o kategorii strony [во] *Studia Gramatyczne* III, Wrocław 1980, 97-127.
- Тофоска С., За семантиката на има-перфектот во македонскиот јазик во зависност од глаголскиот вид, *Славистични студии* 6-7, Скопје 1995, 104-111.
- Topolińska Z., O konstrukcjach typu *czeszę się u pana Zenona*, *Acta Baltoslavica* XVI, Wrocław 1984, 279-286.
- Тополињска З., Од механизмите на кондензација во рамките на именската синтагма, *СЛПЈ* 5, Скопје 1987, 233-240.

S u m m a r y

Zuzana Topolinjska

PASSIVE AS A (SEMANTIC AND A) GRAMMATIC CATEGORY (IN MACEDONIAN AND IN POLISH)

Of the two best known definitions of the passive diathesis: promotion of the patients or demotion of the agents, the author favors the first one.

The paper presents means of expressing passive diathesis in Macedonian and in Polish. Both parallels and differences between the two languages are discussed. In the focus of the discussion are the two central patterns: (1) *an auxiliary verb + the old participium praeteriti passivi*, and (2) the so-called **sę-constructions*. They are present both in Macedonian and in Polish, but their respective status in the two languages is different.

АЛЕКСАНДАР ЛОМА
(Београд)

ПРАСЛ. *КОМОЊЪ 'КОЊ'

Општесловенски и прасловенски назив за коња **końъ*, са можда старијом, али слабије распрострањеном варијантом **kotońъ*, још нема општеприхваћене етимологије, што је проблем који се не поставља само пред науку о језику, него и пред културну историју Словена, с обзиром на значај ове животиње у праисторији и раној историји индоевропских и других евроазијских народа. Праиндоевропски назив за ову животињу **ek̑nos*, посведочен код готово свих ие. огранака, морао је у најраније време бити познат и Прасловенима, као што је то био њиховим балтским, иранским и германским суседима, да би у једном тренутку њихове историје — који се не да ближе одредити, осим што можемо бити сигурни да пада пре распада словенског језичког јединства средином првог миленија хр. ере — био замењен новим **ko(mo)ńъ*, било да се ради о словенском новообразовању или позајмљеници из неког другог језика. Под одредницама **kotońъ* и **kopńъ* у московском речнику,¹ где су наведени рефлекси оба облика у појединим словенским језицима, О. Н. Трубачов даје и преглед ранијих тумачења, која сва одбацује у корист властитих етимологија. По њему, **kotońъ* је словенска ономатопеја за коњско рзање, а облик **końъ* позајмљен из келтског **konkos/kankos* 'коњ' (изворно 'скакач'?), првобитно у виду **kopńкъ*, где би *-къ* било схваћено као деминутивни суфикс и као такав одбачено. На страну што је келтска реч посведочена посредно и слабо у односу на друга два назива за коња, **equo-* (> стир. *esh*, гал. *epo-*) и **marka-*, и што би њен непосредан одраз у словенским устима гласио ***kqкъ*, а не **kopńкъ*; већ само раздвајање облика **kotońъ* и **końъ* једног од другог у методолошком погледу је

¹ *Этимологический словарь славянских языков* св. 10/1983, стр. 177 д. и 197 д.

проблематично.² Са бољим разлогом Гамкрелидзе и Иванов понављају старо поређење које **końь* преко **komońь* повезује са **kobyła* и даље са лат.-гал. *caballus*, сттур. *keväl*, перс. *kaval* итд.: посреди би био миграциони термин неизвесног порекла и етимологије.³ Ипак, ни друге могућности интерпретације речи **komońь* (што би био ранији облик, одакле је хапнологијом настао **końь*) не могу се искључити. Овде се предлаже једно ново тумачење, која је разматра на језичкој равни коју бисмо, при свој условности етничког одређења, могли назвати ранопрасловенском, а коју, према нашем другде изнесеном и образложеном виђењу (*Studia Etymologica Brunensia* 2, Прага 2003, стр. 267 дд.) карактерише присуство баштињених праие. лексема које су доцније, у позном прасловенском, изашле из слободне употребе, као и животност архаичних творбених поступака, пре свега номиналне композиције. На тој, дубљој равни, реч **komońь* да се анализирати као сложеница **ko-mońь* са праие. **mon-* 'потилак, врат, грива' као другим чланом, уп. стинд. *mánuā-* 'потилак, крај коњског уха', лат. *monile* 'огрлица, грива', стир. *muin-* 'врат', ствнем. *tana*, нвнем. *Mähne* 'грива' итд.⁴ Први члан могао би бити прасл. номинални префикс **ko-* заменичког порекла, којим се појачава или релативизује (евентуално пејоративизује) значење основне речи; **kwo-monio-* би се могло схватити као 'обележен гривом', или 'са не тако великом гривом'. У овом другом случају посреди би било поређење између две коњске врсте, рецимо неке доместификоване расе са тарпаном, дугогривим европским дивљим коњем који је све до у XIX в. живео у степама северно од Црног Мора. Тешкоћа оваквог тумачења је у томе што нема потврда за прасл. **mon-* у значењу гриве, већ само у значењу врата, на које се своди прасл. **monisto* 'огрлица'.⁵ Уосталом, за 'гриву' по-

² Најскорије ове речи раздваја (и прасл. старину дужег облика пориче) Z. Hauptová, Коноћ, у: *Palaeobohemica Immanueli Michálek septuagenario oblata*, Listy filologické, Supplementum II, Прага 1992, стр. 43–46, која зачудо од Трубачовљевих радова наводи само његову монографију о називима за домаће животиње из 1960, а не и одреднице у ЭССЯ.

³ Т. В. Гамкрелидзе / В. В. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, Тбилиси 1984, стр. 556.

⁴ J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern/München 1959, стр. 747 д.; Гамкрелидзе/Иванов, оп. cit. стр. 545.

⁵ По општем схватању, то је изведеница — ретким, ако и уопште посведоченим — суфиксом *-(i)sto-*, а по нашем мишљењу, пре сложеница са пасивним партиципом праие. глагола **deH1-* 'везати' у другом делу: праие. **dH1tó-*, са регуларном нулском базом корена, одражено у гр. *detós* 'везан', стинд. *ditá-* 'id.', у прасловенском са регуларним испадањем интерконсонантског ларингала (уп. **dъkter-*

стоји друга слов. реч поуздане праие. провенијенције, *griva. Ако пођемо од значења *tonь (i-основа!) 'врат' у *ko-tonь, за први члан може се предложити алтернативно извођење од *pko- 'руно', уп. гр. *pékos*, јерм. *asr, asu* 'id.', за нулску базу у првом слогу гр. *kteis, ktenós* 'чешаљ' < *p \acute{k} -ten- поред лат. *pecten* и композиционе варијанте стинд. *k \acute{s} u $^{\circ}$* , ав. *f \acute{s} u $^{\circ}$* које у првом делу сложенице поприма реч стинд. *pa \acute{s} u-, ав. *pasu- < пие. *peku- '(рунаста) стока', од истог пие. корена; испадање *p* пред консонантом закономерно је у прасловенском; за кентумски рефлекс * \acute{k} уп. у балтском лит. *pėkus*, стпрус. *peccu*, у словенском исто одступање код *korva 'крава': посредни су остаци једног прастарог слоја, везани за најраније сточарство. Описни назив *p(e)ko-ton- ι -s 'са косматим потиљком, руноврат', изворно је могао бити украсни епитет коња у усменој поезији, који је испрва стајао уз неки општи назив за ту животињу, понајпре уз континуанту пие. *ekuos, да би је затим у том својству заменио. Слично као што *ekuos улази у састав више реконструисаних формула пие. епског песништва (*ék ι o- \acute{o} k ι - / r \acute{g} r \acute{o} - 'брзи коњ' итд.),⁶ и реч *ko(mo)ńь је морала спадаати у формулаични репертоар прасловенске епске поезије, на шта указују подударни спојеви у српским и руским јуначким песмама, као што су струс. *брзый коњ* (4 потврде у спеву Слово о Полку Игореве из XII в.), рус. *добрый коњ* у билинама, с.-х. *брз(и) коњ*, *добар коњ* од најранијих записа (уп. Богишићеву бугарштицу бр. 49, забележену у XVI в., где се оба споја наизменично употребљавају).

Summary

Aleksandar Loma

COMMON SLAVIC *KOMONŦ 'HORSE'

The Common Slavic name for horse *końь, with a probably older, yet geographically more limited variant *komońь, has so far no generally accepted etymology. Given the great importance of this animal in the prehistory and the early history of the Indo-European and other peoples of Eurasia, this sets a problem not only for linguists, but also for historians and archeologists. The PIE word for horse, *ekuos, attested among all other branches of IE linguistic family, originally must have been common to the Slavs, as it was to their Baltic, Iranian and German neighbours, but at a later moment —which is hard to determine precisely, although we can assign it to a time before the disintegration of Slavic linguistic unity around the middle of the first millennium A. D.— for this inherited designation the new one *ko(mo)ńь was substit-

'књи' према гр. *thygáitēr*, стинд. *duhitár*- < праие. *d h ug h H $_2$ ter-) и прелазом дентала пред денталом у *s*.

⁶ R. Schmitt, *Dichtung und Dichtersprache in indogermanischer Zeit*, Wiesbaden 1967, стр. 166, 216, 242.

ted, either as a lexical innovation made by the Slavs themselves or as a borrowing from another language. Under the entries **komoňb* and **koňb* of the Moscow dictionary, where their continuations in Slavic languages are respectively listed, O. N. Trubachev gives a survey of previous etymological proposals and rejects all of them in favour of his own explanations. According to him, **komoňb* is a Slavic onomatopoeic creation imitative of neigh, while **koňb* is a loan-word, going back to Celtic **konkos/kankos* 'horse' (originally 'springer'?) through an intermediate form **konykъ*, which was presumably understood as a diminutive in *-kъ* and consequently shortened. Apart from the facts that the word in question is scarcely attested in comparison with two others Celtic designations for horse, **equo-* (> OIr. *ech*, Gall. *epo-*) and **marka-*, and that in Slavic mouth it should have been reflected as ***krokъ*, and not as **konykъ*, the very separation of both forms, **koňb* and **komoňb*, seems unmethodical. With more reason Gamkrelidze and Ivanov recur to the old proposal connecting **koňb* via **komoňb* (<***kobn-*?) with **kobyła* and further with Lat.-Gall. *caballus*, OTur. *keväl*, Pers. *kaval* etc., and trace all these forms back to a migratory term of unknown origin and etymology. Nevertheless, other possibilities of interpreting **komoňb* (presumed to be an earlier form, which, through haplology, resulted in **koňb*) are not to be excluded; here a new one is envisaged, analysing it on a level one may conventionally call Proto-Slavic, which was, as I have argued elsewhere (*Studia Etymologica Brunensia* 2, Prague 2003, 267 sq.), characterized by the presence of inherited PIE lexemes that in a later, Common Slavic stage fell out of use, as well as by the vitality of archaic morphological proceedings, especially the nominal composition. Hence the word **komoňb* can be analysed as a compound **ko-moňb*, the second element being PIE **mon-* 'nape, neck, mane', cf. OInd. *mányā-* 'nape, the edge of horse's ear', Lat. *monile* 'necklace, mane', OIr. *muin-* 'neck', OHG. *mana*, NHG. *Mähne* 'mane', E. *mane* etc., whereas the first element **ko-* may be identified as the pronominal stem intensifying or (pejoratively) varying the meaning of the word to which it is prefixed, thus **kmo-monio-* 'marked by mane', or 'less-maned', in this case if compared with another species of horses (possibly a domestic one with the European wild horse, the long-maned tarpan that until the 20th century inhabited the south-Russian steppes). There is, however, a difficulty in supposing for Proto-Slavic **moni-* the meaning 'mane' in face of Common Slavic **monisto* 'necklace', where it obviously designates 'neck' (the second element **sto* is, rather than understood as a rare suffix, to be identified with Gk. *detós*, OInd. *ditá-* < PIE **dHító-* 'tied', with the regular loss of interconsonantal laryngeal, cf. **dъkter-* 'daughter' = Gk. *thygátēr*, OInd. *duhitár-* < PIE **d^hug^hH₂ter-*, and with *d > s* before a dental). Besides, Slavic has another word for 'mane' with a good PIE pedigree, **griva*. If departing from Proto-Slavic **moni-* in the sense of 'neck, nape', an alternative interpretation of the first component in **ko-moňb* can be proposed, relating it to Gk. *pókos* m., *pékos* n. 'fleece', Arm. *asr*, *asu* 'id.', thus PSI **pko-moňo-* 'fleece-necked', i. e. 'maned', the *p* being regularly lost before a consonant in the later Slavic; for the zero-degree in the first syllable of a compound cf. Gk. *kteis*, *ktenós* 'comb' vs. Lat. *pecten* 'id.' and OInd. *kṣu^o*, Av. *fšu^o* as a composition form of **pašu-*, Av. **pasu-* < PIE **peku-* '(fleeced) cattle', derived from the same root **pek-*, and for the centum-treatment of PIE **k* in Balto-Slavic other important terms of cattle breeding may be cited: Slavic **korva* 'cow' and Baltic *peku-* 'cattle', both belonging to an ancient stratum of vocabulary, the latter reflecting the very word PIE **pek-u-*. Such a description of horse as 'fleece-necked' may have originated as a poetic epithet, used primarily with some common designation for the animal, most probably along with the continuation of PIE **ékynos*, and eventually in place of it. Not unlike **ékynos* furnishing a part of several formulas traceable back to the PIE poetic language (**ékyno- ókü-* / *rǵrō-* 'swift horse', etc.), **ko(mo)ňb* must have belonged to the formulaic repertoire of Common Slavic heroic poetry, in view of correspondences between the Serbian and Russian epics, such as ORuss. *brъzyj konь* 'swift horse' (4 instances in the 12th century poem of Igor's campaign), *dobr(yj) konь* 'good horse' (in the biliny) : Serb. *brz(i) konj* / *dobar konj* (from the beginning of the tradition, cf. the long-verse poem Bogišić 49°, recorded in 16th century, where both are alternatively used).

ДРАГА ЗЕЦ
(Њујорк)

О МЕСТУ ПАЛАТАЛНИХ АФРИКАТА *ћ*, *ђ* И *ч*, *џ* У СИСТЕМУ ГЛАСОВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У овом раду су описане две класе палаталних африката у српском језику (*ч*, *џ* и *ћ*, *ђ*) из фонетске и фонолошке перспективе. Фонетски опис, којим су обухваћена и артикулациона и акустичка својства ових гласова, јасно показује да се две класе палаталних африката битно разликују по запремини допреградне коморе. Ова фонетска разлика представља поуздану основу за одређивање фонолошких својстава двеју класа палаталних африката: за одређивање њиховог места унутар консонантског инвентара, као и за разумевање фонолошких веза палаталних африката с другим консонантима у фонолошком систему.

У српском језику постоје две класе палаталних африката: једну класу чине гласови *ч* и *џ*, а другу, гласови *ћ* и *ђ*. Занимљиво је, међутим, да су палатални африкати *ч* и *ћ*, и њихови звучни парњаци, *џ* и *ђ*, веома слични и по томе како се артикулишу, и по томе како их перципирамо. Да је тако, можемо закључити већ по томе што разликовање двеју класа палаталних африката спада међу она својства нашег гласовног система која деца теже усвајају; и која поједини говорници нашег језика никад у потпуности и не усвоје.¹ Али упркос поменутиим малим фонетским разликама, две класе палаталних африката нормално учествују у лексичким контрастима, што показују бројни примери минималних парова као што су *чап/ћар* и *џак/ђак*. Ово јасно сугерише да је за већину говорника нашег језика разлика између *ч* и *ћ*, односно *џ* и *ђ*, фонетска реалност која, као таква, мора бити доступна прецизној фонетској карактеризацији.

Постојање фонолошког контраста који почива на суптилним фонетским разликама, као што је контраст између двеју класа палаталних африката којим се овде бавимо, поставља пред науку о језику многа занимљива питања о природи фонолошких контраста уопште, и

¹ О овоме, уп. Милетић (1933б, 1960) и Владисављевић (1977).

о фонетским средствима којима се они остварују. Управо зато што су фонетске разлике међу њима веома суптилне, две класе палаталних африката представљају својеврстан изазов и за фонетичаре, који се баве физичком страном говора, и за фонологе, који се баве организацијом гласова унутар језичког система. Из фонолошке перспективе, треба објаснити фонетску основу јотовања, фонолошког процеса у којем *ī* и *ǝ* алтернирају са *ħ* и *ḥ*, као у *жӯи-жӯи* и *млад-мла̄и*, док веларно *k* алтернира са *č*, као у *јак-јачи*. Треба, дакле, објаснити фонолошку блискости једне класе палаталних африката са денталима, и друге класе палаталних африката са веларима. При карактеризацији гласова једног језика, поред њихових фонетских својстава, мора се разумети и њихово место у фонолошком систему, што се директно огледа у вези са другим гласовима унутар система.

У овом раду размотрићемо како фонетска тако и фонолошка својства палаталних африката у српском језику. Циљ овог рада је да се идентификује фонетска и фонолошка природа и једне и друге класе, као и природа разлика међу њима.

1. О артикулационим разликама

Африкати спадају у полупреградне консонанте, или полуоклузиве, чија се артикулација одвија у две фазе: прву чини стварање потпуне преграде између језика и непца, а другу уклањање преграде, уз чујну фриксију. На овај начин се, наравно, изговарају и две класе палаталних африката. Постоје међутим три битне артикулационе разлике између *č* и *ɟ* с једне, и *ħ* и *ḥ* с друге стране: разлике по месту артикулације, положају језика и положају усана.

1.1. О месту артикулације палаталних африката први детаљно говори Стојан Новаковић. Он је у својој студији о физиологији гласова српског језика констатовао да се *č* и *ɟ* производе тако што језик додирује предњи крај непца, а *ħ* и *ḥ* тако што језик додирује алвеоларни део у пределу горње вилице (уп. Новаковић 1873: 51–53). Мада је његов опис, заснован на посматрању и интуицији, само приближан, Новаковић је тачно уочио да се *ħ* и *ḥ*, у већој мери него *č* и *ɟ*, артикулишу у предњем делу усне дупље. Другим речима, место артикулације африката *č* и *ɟ* ближе је веларним консонантима, док је место артикулације африката *ħ* и *ḥ* ближе денталним консонантима. Новаковић је такође тачно уочио да, по месту артикулације, *č* и *ɟ* припадају истој класи као *ш* и *ж*, док *ħ* и *ḥ* припадају истој класи као *њ* и *љ*, и као дијалекатски гласови *ć* и *ź*.

1.2 Олаф Брох је, у својој студији о гласовним системима словенских језика, углавном преузео Новаковићев опис српских гласова (Брох 1910). Међутим, Брох унеколико одступа од Новаковићеве карактеризације места артикулације палаталних африката. За разлику од Новаковића, који сматра да је место артикулације консонаната *ћ* и *џ* испред места на коме се артикулишу *ч* и *џ*, Брох узима да је ситуација обрнута. Он је, следећи Новаковићев опис, сврстао африкате *ћ* и *џ* међу предње алвеоларе, али је африкатима *ч* и *џ* приписао место артикулације близу денталних гласова *џ* и *џ*, дакле, испред *ћ* и *џ* (уп. Брох 1910: 44–46). Александар Белић је, у приказу Брохове студије, озбиљно оспорио ову његову тврдњу и недвосмислено сврстао *ч* и *џ* међу алвеоларне консонанте (уп. Белић 1912: 192).

Брох (1910: 69) још предлаже поделу консонаната српског језика на „меке“, у које спадају *ћ*, *џ*, *њ*, *љ*, *ј*, и „тврде“, којима припадају *ч*, *џ*, *ш*, *ж* (уз све остале консонанте). Ова класификација је заснована на релативном акустичком утиску, према којем „меки“ консонанти звуче високо, а „тврди“ звуче ниско. Брох прихвата општу претпоставку да је ова подела у директној вези са местом артикулације, односно, да су „меки“ консонанти произведени ближе предњем делу усне дупље него њима одговарајући „тврди“ консонанти, и примећује да африкати *ч* и *џ* звуче одвише „тврдо“ за гласове који су, према његовом опису, произведени испред својих „меких“ парњака *ћ* и *џ*. Да подсетимо да је Новаковићева класификација, по којој су *ч* и *џ* артикулисани иза *ћ* и *џ*, у сагласности са акустичким утиском ових двеју класа гласова.

1.3. У студијама о којима је досад било речи уочено је да се две класе палаталних африката разликују по месту артикулације. Фонетска истраживања Бранка Милетића јасно показују да то није и једина артикулациона разлика међу овим гласовима (Милетић 1933а). У Милетићевој експерименталној студији, српски гласови, укључујући и палаталне африкате, прецизно су описани тада савременим методима. Овом студијом обухваћено је 34 испитаника: за сваког испитаника су направљени палатограми свих гласова нашег језика, док су за једног додатно направљени и лингвограми свих гласова. Тек су Милетићева експериментална истраживања омогућила прецизнија сазнања о артикулационој природи двеју класа палаталних африката, и о артикулационим разликама међу њима.

Поред разлика по месту артикулације, две класе палаталних африката разликују се и по начину на који у артикулацији учествују језик и усне. Овде ћемо изложити Милетићеве резултате о свакој од ове три артикулационе одлике, а осврнућемо се и на општи ефекат који, по њему, ова три артикулациона средства заједнички производе.

Почећемо с положајем језика. Две класе палаталних африката се, према Милетићу, разликују и по облику и по положају језика приликом стварања преграде. Африкати *ч* и *џ* су *апикални* гласови, произведени самим врхом језика, а *ћ* и *џ* су *ламинални* гласови, у чијој артикулацији учествује предњи део језика али не и сам врх, који се током артикулације налази иза доњих зуби. Лингвограми ових гласова на слици 1, на којима је део језика који директно учествује у артикулацији зацрњен, јасно показују да је код апикалних африката контакт језика остварен његовим врхом, док код ламиналних африката у стварању контакта не учествује сам врх језика већ део који му непосредно следи.

Сл. 71. ч, џ у *чиња* (ср. п.) *џа* (т. п.)Сл. 74. ћ, џ у *ћћа* (ср. п.) *џџа* (т. п.)

Слика 1. Лингвограми апикалног палаталног африката *ч* (лево) и ламиналног палаталног африката *ћ* (десно) (Милетић 1960: 39–40).

Уз то је облик језика при артикулацији апикалних палаталних африката *конвексан*, док је при артикулацији ламиналних палаталних африката, *конкаван*. Својство *апикалности* / *ламиналности* је стабилно артикулационо својство ових двеју класа гласова, и поуздана основа за њихово разликовање.

Усне су код артикулације апикалних африката *ч* и *џ* истурене и благо заобљене, док су код артикулације ламиналних африката *ћ* и *џ* благо развучене, или им је положај неутралан. И ово артикулационо својство је релативно стабилно, али не у оној мери у којој је стабилно својство *апикалности* / *ламиналности*.

Најмање је поуздана разлика по месту артикулације. Према палатограмима у Милетићевој студији, већина испитаника конзистентно артикулише апикале *ч* и *џ* иза ламинала *ћ* и *џ*. Као што показују палатограми ових гласова на слици 2, на којима је површина контакта зацрњена, при артикулацији *ч* и *џ*, језик допире до алвеоларног предела, док при артикулацији *ћ* и *џ* језик додирује зубе.

Слика 2. Палатограми апикалног палаталног африката *ч* (лево) и ламиналног палаталног африката *ћ* (десно) (Милетић 1960: 39–40).

Затим, језик већом површином учествује у стварању преграде при артикулацији ламиналних, него при артикулацији апикалних африката, па код *ћ* и *ђ* задња ивица контакта више залази у палаталну област него код *ч* и *џ*. Међутим, Бранко Милетић уочава висок степен варијације међу испитаницима у месту артикулације сваког од ових консонаната: тако *ћ* и *ђ* могу бити артикулисани више или мање у зубном пределу, а *ч* и *џ*, више или мање у алвеоларном пределу. И додатно, места артикулације ова два консонанта се код неких испитаника готово преклапају, а код неких су јасније раздвојена.

На основу описаних артикулационих својстава двеју класа палаталних африката, није очигледна природа њихових артикулационих разлика. Јасно је, на пример, да се *џ* и *с* разликују по начину артикулације, а *с* и *ш* по месту артикулације. Али и *ч* и *џ*, и *ћ* и *ђ* су африкати, дакле, истоветни по начину артикулације, а, као што смо видели, и веома слични по месту артикулације. Разлике међу овим гласовима могу се изразити једино ако се, поред места артикулације, узму у обзир и додатна артикулациона средства: положај језика и усана. Бранко Милетић сугерише да су сва та три артикулациона средства у служби акустичког ефекта карактеристичног за сваку од класа. По акустичком утиску, Милетић дели палаталне африкате на „меке“ који звуче више (*ћ*, *ђ*), и „тврде“, који звуче ниже (*ч*, *џ*). Овакву поделу је увео још Брок. Али Милетић подробно анализира природу овог акустичког утиска, доводећи га у непосредну везу са артикулационим својствима. Тако он примећује да је „суделовање усана при артикулацији *ч* и *џ* потпуно јасно, и акустички утисак („тврдоћа“) тих гласова зависи у првом реду од њега“ (Милетић 1933а: 99). И још, да је „предња граница додира различита: при *ч* (*џ*) конвексна (као при „тврдим“ консонантима), а при *ћ* (*ђ*) конкавна (као при „меким“ консонантима)“ (Милетић 1933а:106). Суштина је у томе што се местом артикулације, и положа-

јем језика и усана, контролише величина резонатора у предњем делу уста, а тиме и акустички утисак по којем се ове две класе консонаната разликују. О овоме Милетић (1960: 41) каже следеће: „Услед поменуте артикулације језика и, нарочито, усана резонантска дупља се при ч — џ у предњем делу уста *увешава*, а њен *отвор смањује*“ што има за последицу „да је ч — џ по акустичком утиску ниже од *ћ* — *џ*“.² А на другом месту помиње „да је при *ћ* (*ћ*) језик јаче сконцентрисан у предњем делу усне дупље“ и да је „последница овакве артикулације језика ... смањивање резонатора у предњем делу уста“ (Милетић 1933а: 107), па су стога по акустичком утиску *ћ* и *џ* виши.

1.4 Милетићева проницљива анализа артикулационих својстава двеју класа палаталних африката упућује на то да се разлика међу њима најефектније изражава величином резонатора у предњем делу уста. Ово сложено артикулационо својство може се разумети тек кад се разложи на своје просте делове. Резонатор у предњем делу уста је простор усне дупље испред оклузије, или преграде, и зато ћемо му дати назив *допреградна комора*. Запремина допреградне коморе зависи од положаја језика, положаја усана, и места артикулације, дакле од артикулационих својстава која су носиоци разлика између двеју класа палаталних африката. Свако од ових артикулационих средстава утиче на повећање допреградне коморе при артикулацији апикалних африката ч и џ, и на њено смањење при артикулацији ламиналних африката *ћ* и *џ*.

Језик, и обликом и положајем, битно утиче на запремину допреградне коморе код палаталних африката. Облик језика је, при артикулацији апикалних консонаната ч и џ, конвексан, што испод језика ствара такозвану подјезичну дупљу, док је при артикулацији ламиналних консонаната *ћ* и *џ*, облик језика конкаван, а подјезични простор потпуно испуњен. Подјезична дупља која се ствара при артикулацији ч и џ доприноси повећању запремине допреградне коморе, док попуњавање подјезичног простора при артикулацији *ћ* и *џ* доприноси њеном смањивању.

Положај усана при артикулацији двеју класа палаталних африката је у још очигледнијој вези са запремином допреградне коморе. Код артикулације апикалних африката ч и џ, усне су истурене и благо зао-

² Брох (1910: 46) објашњава „тврду“ артикулацију консонаната ч и џ формирањем резонантске дупље иза оклузије, пошто је, по њему, предња артикулација ових гласова неспојива са њиховим ниским звуком. Милетић (1933а: 102) оспорава ово гледиште сматрајући да је, при артикулацији ч и џ, резонатор испред оклузије већи од оног иза ње, и да зато само резонатор испред оклузије може да произведе акустички ефекат својствен овим консонантима.

бљене, чиме се, опет, повећава запремина допреградне коморе. Код артикулације ламиналних африката *ћ* и *џ*, усне су благо развучене, или им је положај неутралан, чиме се запремина допреградне коморе или смањује, или оставља непромењена.

И место артикулације ових двеју класа гласова утиче, наравно, на запремину допреградне коморе. Као што је већ речено, према палатограмима у прилогу Милетићевој студији, већина испитаника конзистентно производи ламинале *ћ* и *џ* испред апикала *ч* и *џ*, што опет допрноси мањој запремини допреградне коморе у првом случају него у другом.

Запремина допреградне коморе не зависи битно ни од једног појединачног артикулационог средства, већ је резултат садејства сва три артикулациона својства палаталних африката. Постоје, као што је већ речено, знатне варијације међу говорницима у месту артикулације, а у мањој мери и у положају усана. Варијације у положају језика, мада ретке, такође се јављају. Ово ипак не представља сметњу тачној аудитивној диференцијацији двеју класа палаталних африката, пошто ова три артикулациона средства тек заједнички производе запремину допреградне коморе карактеристичну за сваку од класа. Висок степен варијације указује на то да, за постизање одговарајуће запремине допреградне коморе, говорници користе различите стратегије, ослањајући се, можда, на неко од трију артикулационих средстава као примарно, али никад само на једно од њих.

Акустички, или боље рећи, аудитивни ефекат који је произведен запремином допреградне коморе може се испитивати експерименталним методима акустичке фонетике. У следећем одељку показаћемо да у акустичким својствима звучног таласа налазимо јасан корелат аудитивном утиску који смо овде идентификовали.

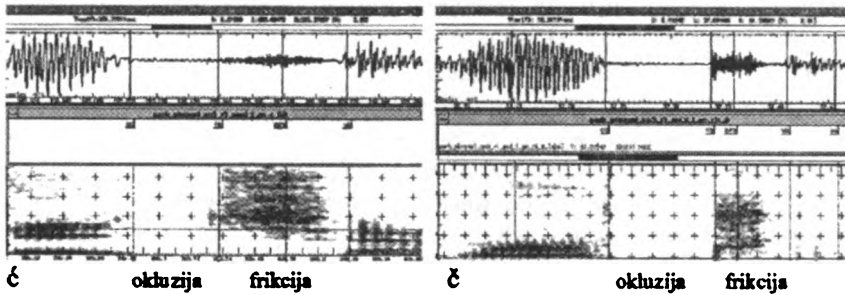
2. О акустичким разликама

Акустичка изучавања гласовне стране српског језика углавном су се односила на акценатски систем, а у много мањој мери, или готово нимало, на појединачне гласове или групе гласова.³ Постоји међутим једно новије експериментално акустичко истраживање палаталних африката српског језика (у којем директно суделује и аутор овог рада), чији резултати показују да се апикални и ламинални африкати разликују по два типа акустичких параметара: темпоралним и фрикационим (Милер-Окејзан и Зеџ 2002, 2003). Закључци о акустичкој природи двеју класа палаталних африката изведени су на основу экс-

³ Упоредити Ивић и Лехисте (1986) и библиографију уз ту студију.

перимента у којем је шест испитаника прочитало листу двосложних речи које садрже палаталне африкате *ч* и *ћ* у иницијалној и интервокалској позицији.⁴ Листа садржи само безвучне консонанте, под претпоставком да се, по темпоралним и фрикационим својствима, њихови звучни парњаци не разликују битно од њих.

Две фазе карактеристичне за африкате, фаза оклузије и фаза фриктије, јасно се разазнају на слици 3, на којој се виде звучни таласи и одговарајући спектрограми консонаната *ћ* и *ч*.

Слика 3. Звучни таласи и спектрограми за *ћ* у *сићан* (лево) и *ч* у *вичан* (десно) у изговору једног испитаника. Оклузија траје од првог до другог маркера, а фриктија, од другог до четвртог. (Милер-Окејзан и Зеџ 2002) (Објашњење маркера: *sb*-почетак оклузије, *fb*-почетак фриктије, *pfa*-максимална амплитуде, *vb*-почетак вокала)

Из темпоралне перспективе, занимљиво је да је код *ћ* фаза оклузије значајно краћа од фазе фриктије, док је код *ч* ситуација обрнута: фаза оклузије је значајно дужа од фазе фриктије (Милер-Окејзан и Зеџ 2002).

Али за налажење корелата аудитивном утиску карактеристичном за две класе палаталних африката о којем је било речи у претходном одељку, од примарне је важности фаза фриктије. У овом експерименту, који је детаљно изложен у Милер-Окејзан и Зеџ (2003), идентификована су два фреквенцијска опсега у којима су утврђени фреквенцијски максимуми за сваки од палаталних африката: први фреквенцијски максимум је мерен у опсегу 2500–5000 Z, а други у опсегу 6000–8500 Z.⁵ У оба опсега је фреквенцијски максимум виши за консонант *ћ* него за *ч*. За нас је од посебног значаја фреквенцијски

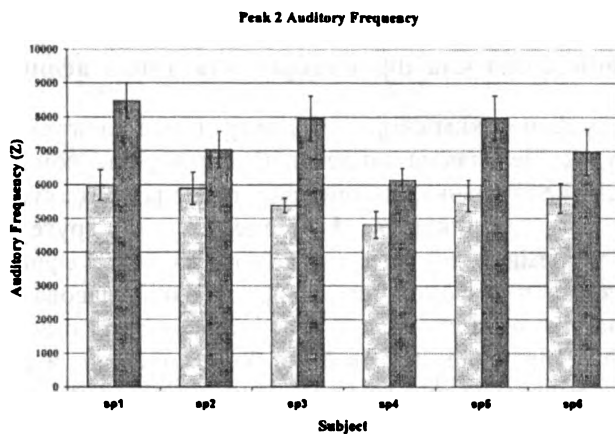
⁴ Листа, коју је сваки испитаник прочитао пет пута, садржавала је 78 речи, датих у контексту *Реџи __ десетћ њућа*.

⁵ Јединица за меру фреквенције је, наравно, херц (Hz). Овде се међутим служимо јединицом за меру чујне фреквенције (Z), то јест, фреквенције доступне човековом слушном дијапазону.

максимум мерен у опсегу 6000–8500 Z, пошто се фреквенцијске вредности у овом опсегу артикулационо односе на предњи део усне дупље, дакле, на допреградну комору. Слика 4 показује да су, код свих шест говорника, вредности фреквенцијских максимума у овом опсегу знатно више за *ћ* него за *ч*.

[ч] □

[ћ] ■

Слика 4. Фреквенцијски максимуми за *ч* и *ћ* у опсегу 6000–8500 Z.

Разлика је категоричка код свих шест говорника. Вертикалне црте показују меру варијације (односно, такозвану стандардну девијацију) (Милер-Окејзан и Зеџ 2003)

Овај резултат је у директној вези са запремином допреградне коморе: мања запремина одговара вишој фреквенцији, као код *ћ*, док већа запремина одговара нижој фреквенцији, као код *ч*. И најзад, јасна је корелација између овог експерименталног резултата и аудитивног утиска двеју класа палаталних африката. Због више фреквенције *ћ* звучи више и „мекше“, док због ниже фреквенције *ч* звучи ниже и „тврђе“.

Овим експериментом је међутим искључена могућност да се *ч* и *ћ* разликују по стридентности, као што је предлагано у литератури (уп. Ивић 1957). Стригентност је акустички засновано обележје које одговара високој концентрацији енергије мерене величином амплитуде, у вишим фреквенцијским зонама (Јакобсон, Фант и Хале 1968). И *ч* и *ћ* се одликују високим амплитудама, вишим заправо него код типичних стридентних консонаната, што показује да нема основе за разликовање африката *ч* и *ћ* по стридентности. Амплитуда је, додуше, нешто виша за *ч* него за *ћ*, тако да се *ч* генерално изговара нешто гласније него *ћ*. Али, разлике у амплитуди су веома мале, уз приличан степен преклапања.

Да закључимо, убедљива разлика у фреквенцијским максимумима, карактеристичним за консонанте *ч* и *ћ*, представља акустички корелат различитим запреминама допреградне коморе. Запремина допреградне коморе је сложено артикулационо својство са прецизним акустичким циљем, а то је постизање фреквенцијских вредности карактеристичних за *ч*, односно *ћ*; и јасним акустичким ефектом, а то је релативна висина или тврдоћа ових гласова.

3. Фонолошка класификација палаталних африката

3.1 Међу фонетским својствима двеју класа палаталних африката, од пресудног је значаја запремина допреградне коморе. Видели смо да ово сложено артикулационо својство, с јасним акустичким корелатом, поуздано разликује *ћ* и *ћ* с једне, и *ч* и *џ* с друге стране. Позивањем на запремину допреградне коморе може се, ефикасно и једноставно, изразити и фонолошка природа ових гласова. На основу овог својства, *ч* и *џ* би спадали у класу консонаната с допреградном комором веће запремине, док би *ћ* и *ћ* били консонанти с мањом допреградном комором. Али, овом класификацијом се, минимално, могу обухватити и сви консонанти произведени језиком. Како показују Милетићева (1933а) истраживања, поред *ћ* и *ћ*, у ламиналне палатале спадају и *њ* и *љ*; а међу апикалне палатале, поред *ч* и *џ*, спадају и *ш* и *ж*; сетимо се да су ове сличности установљене још у Новаковићевој (1873) студији. А како је, у нашем језику, код ламиналних консонаната допреградна комора генерално мања него код апикалних консонаната, добијамо класификацију консонаната произведених језиком, као у табели (1). У фонолошким системима је уобичајено да се градуирани фонетска својства, као што је запремина допреградне коморе, у циљу успостављања бинарне класификације, интерпретирају категоријски. Ова класификација пружа увид у организацију консонантског система стандардног језика, који се, као што је пре скоро пола века тачно уочио Павле Ивић (Ивић 1957, 1958), одликује извесним асиметријским својствима. Прво, сви сонанти произведени језиком спадају у консонанте с мањом допреградном комором. Дакле, класа сонаната с већом допреградном комором је празна. Разлог овој асиметрији највероватније је фонетске природе, пошто различите запремине допреградне коморе не могу, унутар класе палаталних сонаната, произвести чујне акустичке разлике. Али други случај асиметрије је чисто системске природе: у класи палаталних фрикатива јављају се само они с већом допреградном комором, док је класа с мањом допреградном комором празна. Обе празне класе су у табели (1) затамњене.⁶

(1) Класификација консонаната по *зајремини дојреградне коморе*

		мања запремина допреградне коморе		већа запремина допреградне коморе	
		дентали	палатали ламинални	палатали апикални	велари
опструенти	оклузивни	т д			к г
	африкати	џ	ћ ђ	ч џ	
	фрикативи	с з		ш ж	х
сонанти	назали	н	њ		
	ликвиди	л р	љ		

3.2 Класификација у (1) омогућује прецизан и поуздан опис фонолошке везе палаталних африката са другим консонантима у инвентару гласова. Да бисмо ово и показали, подробније ћемо описати јотовање, фонолошки процес којим дентални, веларни и лабијални консонанти постају палатални, као што је показано формирањем придевског компаратива у (2) и присвојног придева у (3). Консонанти који алтернирају су подвучени.

(2)	Придев	Компаратив	
		(мушки род)	(женски род)
а.	жу <u>т</u>	жу <u>ћи</u>	жу <u>ћа</u>
б.	мла <u>д</u>	мла <u>ђи</u>	мла <u>ђа</u>
в.	ја <u>к</u>	ја <u>чи</u>	ја <u>ча</u>
г.	ду <u>г</u>	ду <u>жи</u>	ду <u>жа</u>
д.	висо <u>к</u>	ви <u>ши</u>	ви <u>ша</u>
ђ.	бр <u>з</u>	бр <u>жи</u>	бр <u>жа</u>
е.	ти <u>х</u>	ти <u>ши</u>	ти <u>ша</u>
ж.	цр <u>н</u>	цр <u>њи</u>	цр <u>ња</u>
з.	бео (бе <u>л</u>)	бе <u>љи</u>	бе <u>ља</u>

⁶ Треба још поменути и сонант *ј*, једини консонант у инвентару који припада класи чистих палатала, произведених средњим делом језика; овај сонант не спада, дакле, ни у ламинале ни у апикале.

(3)	Именица	Присвојни придев	
		(мушки род)	(женски род)
а.	псето	псећи	псећа
б.	медвед	медвећи	медвећа
в.	вук	вучји	вучја
г.	враг	вражји	вражја
д.	пас	пасји	пасја
ђ.	коза	козји	козја
е.	биво (биво ^л)	бивољи	бивоља

Јотовањем се, из синхронијске перспективе, мења последњи консонант основе под дејством апстрактног вокалског елемента сродног гласу *j*. У (2) је илустровано старије јотовање, а у (3) новије јотовање. По Белићу (1960: 122-128), ови процеси, који се историјски везују за битно различите временске периоде, разликују се између осталог по томе што у старијем јотовању дентали *c* и *z* прелазе у *ш* и *ж*, док се у новијем јотовању ови консонанти не мењају, већ се иза њих јавља *j*; и што се у новијем јотовању *j* јавља и уз извесне јотоване консонанте.⁷

Од кључног је значаја да се алтернације у овом фонолошком процесу одигравају у оквиру класификације према *зайремани допреградне коморе* у (1). Дентали, који припадају класи *с мањом допреградном комором*, алтернирају са ламиналним палаталима, који припадају истој тој класи; док велари, који се одликују *већом допреградном комором*, алтернирају са апикалним палаталима, опет дакле онима који припадају истој класи. Има, додуше, и изузетака о којима ће ниже бити речи. У табели (4) су дати палатални парови денталних и веларних консонаната у процесу јотовања.⁸

⁷ Други морфолошки контексти у којима долази до јотовања су образовање трпног придева, које подлеже старијем јотовању, као *врашћийи* — *враћен*, *родийи* — *роћен*, *носийи* — *ношен*, *газийи* — *гажен*; и формирање збирних именица, које подлеже новијем јотовању, као *цвети* — *цвете*, *грозд* — *грожђе*, *шипраг* — *шипражје*, *клас* — *класје*, *грана* — *грање*.

⁸ Дејство јотовања на лабијалне консонанте је нешто другачије: лабијални консонант остаје непромењен, а јотовање се манифестује додавањем консонанта *љ*, као у компаративима *глуј* — *глуљи*, *сув* — *сувљи*; присвојним облицима *жаба* — *жабљи*, *крава* — *крављи*; и збирним облицима *грм* — *грмље*, *роб* — *робље*, *сној* — *снојље*. Исти тип алтернације налазимо и у старијем и у новијем јотовању. Што се лабијал не мења објашњавамо тиме да једино консонанти произведени језиком могу постати палатали. Лабијал би се могао променити тако што би стекао секундарну палаталну артикулацију, дакле, тако што би постао палатализован. Али пошто инвентар српског језика не укључује палатализоване консонанте, јотовање се манифестује као сегментализација,

(4) Алтернације настале јотовањем

		Палатали	
		Ламинални	Апикални
Дентали	т	ћ	
	д	ђ	
	ц		ч
	с		ш / сј
	з		ж / зј
	н	њ	
	л	љ	
Белари	к		ч
	г		ж
	х		ш

3.3. Изузеци се могу објаснити асиметријом у консонантском систему о којој је већ било речи. Пошто у инвентару не постоје ламинални палатални фрикативи који би припадали класи са мањом дојреградном комором, *с* и *з* не следе општи образац. У старијем јотовању (уп. (2)), *с* и *з* алтернирају са палаталним консонантима који, за разлику од њих, припадају класи са већом дојреградном комором, али су им најсличнији по начину артикулације; алтернирају, дакле, са апикалним фрикативима *ш* и *ж* (уп. (2) и (4)).⁹ У новијем јотовању (уп. (3)), *с* и *з* остају непромењени, а иза њих се реализује *ј*, апстрактни елемент који доводи до јотовања. Дакле, асиметрије у консонантском систему различито се манифестују у старијем и новијем јотовању. У старијем јотовању, овим фонолошким процесом се успостављају палатални парњаци за све непалаталне консонанте, чак и онда кад, због празних места у инвентару, не постоји палатал из исте класе по зајремини дојреградне коморе, па се мора наћи најближа замена. Но-

односно, додавањем палаталног консонанта одмах иза лабијала. Што додати консонант није *ј*, као у случају *с* и *з* код новијег јотовања, објаснићемо тиме што *ј* не улази слободно у комбинације с другим консонантима, осим у ретким случајевима са денталима *с* (*сјај*) и *з* (*зјајији*), и у нешто већој мери на морфемским спојевима, као у новијем јотовању, али опет само са консонантима произведеним језиком (уп. Ивић 1967, 1968). Треба напоменути да лабијали учествују у такозваном најновијем јотовању (в. ниже) на исти начин на који учествују и у старијем и новијем јотовању.

⁹ Теже је, из синхроничке перспективе, разумети зашто дентални африкат *џ* алтернира са апикалним *ч*, а не са ламиналним *ћ*, као у *овца* — *овџи* и *зец* — *зечји*. За ово вероватно треба тражити дијахроничко објашњење. Међутим, у најновијем јотовању (в. ниже), *џ* алтернира са *ћ*, као у *ћейаница*.

вије јотовање се једноставно не примењује на консонанте без палаталног парњака у истој класи по *зайремину дойреградне коморе*.

Теза да, због асиметрије у консонантском систему, *с* и *з* у оба типа јотовања одступају од општег обрасца, потврђена је ситуацијом у источнохерцеговачком и зетско-сјеничком дијалекту (уп. Ивић 1958). У овим дијалектима, за које је карактеристично такозвано најновије јотовање, глас *ј* (најчешће рефлекс кратког јата) доводи до промене консонанта који му претходи у одговарајући палатал (уп. Белић 1960, Ивић 1957). У овом процесу *с* и *з* алтернирају са палаталима *с́* и *з́*, дакле, консонантима који не постоје у стандардном језику. Док се *ш*, *д* и *л*, *н* понашају исто као и у ранијим јотовањима, што показују примери *ћераши*, *ђевојка*, *љейоша* и *њемачки*, за *с* и *з* се успоставља нов палатални парњак, као у *с́есћи* и *з́еница*.

О системском значају гласова *с́* и *з́* у дијалектима у којима се јављају, Павле Ивић каже следеће:

Систем је интегриран стварањем нових струјних *с́* и *з́* које се према *с* и *ш* одн. *з* и *ж* односе као *ћ* и *ђ* према *ц* и *ч* одн. *дз* и *џ*. Стридентни изговор уведен је, дакле, као дистинктивна количина и код струјних. Тиме је штокавски развој достигао кулминацијону тачку. Консонантски систем (сем сонаната) сведен је на две симетричне скупине с тројном основицом:

к	п	т	ћ	ч	ц
г	б	д	ђ	џ	(s)
			с́	ш	с
			з́	ж	з

(Ивић 1957: 163)

Другим речима, у палаталном пределу је поред већ постојеће опозиције у класи африката (*ћ*, *ђ* према *ч*, *џ*), успостављена и опозиција у класи фрикатива (*с́*, *з́* према *ш*, *ж*). Међутим, фонетско својство на којем почива ова опозиција није стридентност. Већ смо рекли у одељку 2 да се *ч* и *ћ* (односно *џ* и *ђ*) акустички не разликују по стридентности, а по аналогiji можемо претпоставити да то фонетско својство не разликује ни *с́*, *з́* с једне, и *ш*, *ж* с друге стране. Фонетска основа опозиције међу палаталним фрикативима је иста као и она коју смо у одељцима 2 и 3 успоставили за палаталне африкате: а то је, *зайремину дойреградне коморе*.

Подробнија сазнања о фонетској природи гласова *с́* и *з́* имамо захваљујући Милетићевом опису црмничког дијалекта, једном од зет-

ско-сјеничких говора (Милетић 1940). У овој студији, којом је обухваћено и експериментално истраживање система гласова (истим методима као у Милетић 1933а), Милетић констатује следеће:

При артикулацији *с* и *з* опире се врх језика о доње зубе ... док се предњи и средњи језик у јачој мери диже ка тврдом непцу. Задњи део језичног врха (блaде) гради пролаз ка граници средњих и задњих алвеола, дакле више напред него при *ш* и *ж* — који се обично граде на задњим алвеолима или на почетку тврдога непца ... (Милетић 1940: 341).

Дакле, гласови *с* и *з* су, према Милетићевом опису, ламинални фрикативи који се артикулишу испред апикалних фрикатива *ш* и *ж*. Милетић још помиње да су при артикулацији *ш* и *ж* усне нешто истуреније него код *с* и *з*. Под претпоставком да су, по фонетским атрибутима, гласови *с* и *з* у нашим дијалектима генерално слични онима у црмничком говору, резултати Милетићевог експерименталног истраживања недвосмислено показују да су *с* и *з* палатални фрикативи који припадају класи консонаната с мањом *зайремином дойреградне коморе*; и да се минимално разликују од *ш* и *ж*, палаталних фрикатива с већом *дойреградном комором*. Можемо, дакле, закључити да, у процесу најновијег јотовања, сви дентални консонанти, укључујући и *с* и *з*, прелазе у одговарајуће палатале с мањом *зайремином дойреградне коморе*; и да, у дијалектима у којима се јављају, палатални ламинални фрикативи *с* и *з* уносе симетрију у систем опструената.¹⁰

Дакле, по *зайремини дойреградне коморе*, *с* и *з* се према *ш* и *ж* односе исто као *ћ* и *ђ* према *ч* и *џ*. Ова ситуација у источнохерцеговачком и зетско-сјеничком дијалекту битно се разликује од ситуације у стандардном језику, у којем постоји опозиција унутар класе палаталних африката, али не и у класи палаталних фрикатива. Због асиметрије у инвентару стандардног језика, дентални фрикативи *с* и *з*, који немају палаталне парњаке у истој класи по *зайремини дойреградне коморе*, одступају од обрасца карактеристичног за јотовање, и алтернирају са *ш* и *ж* у старијем, а остају непромењени у новијем јотовању. Управо ова одступања од општег обрасца потврђују системски значај обележја *зайремина дойреградне коморе*, и његову улогу у организацији консонантског инвентара.

¹⁰ Међутим, консонанти *с* и *з* нису у потпуности интегрисани у фонолошки систем. Како ови консонанти настају из комбинација *с+ј* или *з+ј*, њихова дистрибуција је у високом степену предвидљива.

4. Уместо закључка

У овом раду смо показали да се две класе палаталних африката у српском језику, *ч* и *џ* с једне, и *ћ* и *ђ* с друге стране, фонетски разликују по *зайремини дойреградне коморе*, сложенем артикулационом својству са јасним акустичким корелатом. Фонетска природа контраста између *ч* и *џ*, палаталних африката с *већом зайремином дойреградне коморе*, и *ћ* и *ђ*, палаталних африката с *мањом дойреградном комором*, може се, дакле, разумети само ако се узму у разматрање и артикулациона и акустичка својства ових гласова. Показали смо, такође, да *зайремина дойреградне коморе* има значајну улогу и у фонолошкој организацији гласова и њиховом груписању према улози у фонолошким процесима.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Белић (1912): Белић, А. „Serbische Phonetik in: О. Брокъ, *Очеркъ физиологии славянской рѣчи*“. *Rocznik slawistyczny IV*, 189–199.
- Белић (1960): Белић, А. *Основи историје српскохрватског језика I. Фонетика*. Београд: Научна књига.
- Брох (1910): Брокъ, О. *Очеркъ физиологии славянской рѣчи*. С.-Петерсбургъ.
- Владисављевић (1977): Владисављевић, С. *Нейравилан изговор српскохрватских африката*. Београд: Југословенска књига.
- Ивић (1957): Ивић, П. „Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику“. *Годишњак филозофског факултета у Новом Саду II*, 159–184.
- Ивић (1958): Ivić, P. *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band. Allgemeines und die stokavischen Dialektgruppe*. The Hague: Mouton.
- Ивић (1967): Ivić, P. „Milan Surdučki, The Distribution of Serbo-Croatian Consonants“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 10: 227–236.
- Ивић (1968): Ивић, П. „Развој принципа дистрибуције фонема у српскохрватском језику“. *Књижевност и језик* 15: 13–32. (Реферат за Шести међународни конгрес слависта у Прагу 1968.)
- Јакобсон, Фант и Хале (1968): Jakobson, R., Fant, G. and Halle, M. *Preliminaries to Speech Analysis: The Distinctive Features and their Correlates*. Cambridge: MIT Press.
- Лехисте и Ивић (1986): Lehiste, I. & Ivić, P. *Word and Sentence Prosody in Serbo-Croatian*. Cambridge: MIT Press.
- Милетић (1933а): Милетић, Б. *Изговор српскохрватских гласова. Српски дијалектолошки зборник V*. Београд: Издање задужбине Милана Кујунџића.
- Милетић (1933б): Милетић, Б. „О изговору *ч*, *џ*, и *ћ*, *ђ*“. *Наш језик I*, 5, 174–177.
- Милетић (1940): Милетић, Б. *Црмнички говор. Српски дијалектолошки зборник IX*. Београд: Српска краљевска академија.

- Милетић (1960): Милетић, Б. *Основи фонетике српског језика*. Београд: Научна књига.
- Милер-Окејзан и Зеџ (2002): Miller-Ockhuizen, A. and Zec, D. "Durational differences in Serbian palatal affricates". *Proceedings of the First Pan-American / Iberian Meeting on Acoustics*.
- Милер-Окејзан и Зеџ (2003): Miller-Ockhuizen, A. and Zec, D. "Acoustics of contrastive palatal affricates predict phonological patterning". *Proceedings of ICPhS, Barcelona*.
- Новаковић (1873): Новаковић, С. *Физиологија гласа и гласови српског језика*. ГСУД XXXVII. Београд.

Summary

Draga Zec

THE PLACE OF THE PALATAL AFFRICATES *ć, đ* AND *č, dž* IN THE SOUND SYSTEM OF SERBIAN

The inventory of Serbian consonants includes two classes of contrastive palatal affricates: *ć* and *đž* constitute one class, and *č* and *đ*, the other. Both articulatory and acoustic evidence strongly indicates that these classes differ in the *front cavity volume*, that is, in the size of the cavity formed in front of the obstruction. This phonetic property is controlled by a cluster of articulatory moves which jointly contribute to a larger front cavity volume in the articulation of *ć* and *đž*, and a smaller front cavity in the articulation of *č* and *đ*. Auditory effects associated with the two classes are consistent with this difference: *ć* and *đž* sound "lower" and "harder", while *č* and *đ* sound "higher" and "softer". A direct relation between the articulatory and auditory properties is established in the acoustic investigation of these sounds. According to experimental results, *ć* is characterized by a lower frequency peak, and *č*, by a higher frequency peak, in the frication interval of the spectra. This result strongly supports the relevance of the front cavity volume in the production of the two classes of affricates, and moreover, yields an acoustic explanation for the observed auditory difference.

In addition to providing a phonetic basis for differentiating the two classes of palatal affricates, *front cavity volume* also serves as a basis for establishing the place of the two classes within the phonological system, and for capturing their phonological patterning. Crucial in this respect is the phonological process of iotization which is best defined as a phonological alternation between non-palatal consonants and their palatal counterparts that belong to the same front cavity volume class. This explains why the dentals *t* and *d* alternate with *ć* and *đ* respectively, while the velar *k* alternates with *č*. Moreover, front cavity volume has a broader classificatory role, providing an exhaustive classification of all consonants articulated with the tongue, and possibly, of all consonants in the inventory. As a classificatory device, front cavity volume sheds light on certain asymmetries in the consonantal inventory. Thus, while palatal affricates include both sounds with larger, and with smaller, front cavity volume, palatal fricatives are found in the former class (*š* and *ž*), but not in the latter. This asymmetry, which obtains in the idiom serving as a literary standard, is resolved in certain dialects with expanded consonantal inventories, which in addition to *š* and *ž*, also include the palatal fricatives *s* and *z* characterized by a smaller front cavity volume.

БЕРА МИТРИНОВИЋ
(Београд)

О НЕКИМ ОСОБЕНОСТИМА СРПСКОГ КОМПАРАТИВА* (у светлу ситуације у другим словенским језицима)

У раду се разматрају граматички статус и одређени аспекти текстуалне употребе апсолутног компаратива, тј. компаратива без другог члана поређења, у српском језику као припаднику групе словенских језика у којима је поменута категорија изразито жива и продуктивна. Други део рада посвећен је конфронтацији са пољским језиком, где је граматичка утемељеност разматране структуре знатно слабија, а њена текстуална дистрибуција умногоме различита у односу на стање посведочено у српском језику. Поменуте разлике обелодањене су у току анализе преводне еквиваленције.

I

Предмет овог рада је посебна врста компаратива у којем други члан поређења — *secundum comparationis* — није изречен и не може бити реконструисан чак и на основу најширег контекста. То је облик сасвим обичан у српском језику, типа „Пале су *јаче* кише“ или „хањина за *дебљи* стас“, забележен у радовима граматичара¹. За разлику од двоаргументског компаратива типа „Петар је већи од Ивана“ (А сопр. В), овде је реч о структури са једним аргументом (А сопр.). Као посебну јединицу са семантиком несводивом на значење стандардног компаратива издвојила је овај облик у српском језику Ирена Грицкат (1995: 19), обележавајући га као „специфичну подврсту компаратива на путу граматичког осамостаљења“ (ibid., 21). Поменуту структуру И. Грицкат (ibid., 19) означила је утемељеним у граматичарској традицији термином „апсолутни компаратив“, који је прихваћен и у овом раду. На семантичкој посебности апсолутног компарати-

* Овај рад представља реферат за 13. међународни славистички конгрес у Љубљани.

¹ Примери потичу из радова: *Сћанојчић-Појовић Грам. 2000*: 96 и Грицкат 1995: 21.

ва нарочито инсистира А. Богуславски (исп. Bogusławski 1991: 176–177; исп. такође Janus 1995: 120). Употребом компаратива без другог компарта — истиче Богуславски — говорник издваја из полазног скупа објеката о којима може бити речи у датом исказу два непразна подскупа: један који обухвата објекте који заслужују компаративску карактеристику (са већим степеном својства⁹ и други, којем се таква карактеристика не би могла приписати. Издвајање на скали одређеној значењем основног придева и његовог антонима, из шире класе објеката, подкласе са већим степеном испољавања особине (што се изражава апсолутним компаративом) претпоставља постојање друге подкласе у којој је својство изражено у мањој мери. При наведеној употреби компаратива, подвлачи Богуславски (*ibid.*, 177), други степен поређења може бити управо експонент појма 'такав да постоје (такви и такви објекти) ма њ е + одговарајући придев у позитиву' (подв. В. М.)². Апсолутни компаратив не губи, дакле, свој релативизирајући поредбени карактер и његово простирање на градационој скали искључује крајње тачке. Искључивање полова градационе скале уноси у придевску квалификацију нијансу умерености, смањује њену категоричност. На употребу апсолутног компаратива као носиоца значења „слабљења интензитета особине“ (а не њене интензификације) указује такође Е. Јанус (1988: 396). А. В. Исаченко (1965: 208) приказујући специфична значења разматраног облика у словачком језику подвлачи да компаратив не сигнализира овде већи, већ ма њ и (истакао А. И.) степен особине означене основним обликом придева (позитивом). Слично Е. А. Поцелујевски (*Poceluevskij* 1977: 690), одбацујући аналогију између значења две компаративске структуре: са исказаним другим чланом поређења и без њега, истиче да, за разлику од конкретног поређења када се указује на већ и степен својства у односу на онај с којим се врши поређење, при поређењу без другог компарата исказује се ма њ и степен особине у односу на „норму, обично стање ствари“ (проред — Е. П.). За нас су нарочито интересантне опаске о значењским вредностима апсолутног компаратива у српском језику. У том смислу вредна су пажње сагласна са поменутиим ставовима запажања Ј. Хмјелевског (*Chmielewski* 1976: 66) о деминутивној

² А. Богуславски скренуо је пажњу на сродност представљених семантичких појава везаних за компаратив и одређених процеса у области творбе речи (у питању је семантичка анализа пољског придевског суфикса -УТКИ). Сличан правац размислања чини окосницу рада П. Пипера (2002: 62–63) о степеновању у граматичкој и речнику. У оба случаја, тј. при граматичком и лексичком степеновању — констатује аутор — постоји у основи исти механизам градирања, као и знатна подударност главних семантичких типова градирања.

значањској оријентацији разматраног облика. „Ствар од *веће* вредности“ — пише Хмјелевски — је *мање* драгоценa него „ствар од *велике* вредности“. Предраг Пипер пак (Пипер–Стојнић 2002: 130) у семантичком потенцијалу наших облика види значење „ослабљеног позитива“, наводећи карактеристичан пример „Горчу кафу или *горку* кафу?“, тј. „мало горку“ или „сасвим горку“.

У битне карактеристике апсолутиог компаратива убраја се и његова „увећана протегнутост“ (исп. Грицкат 1995: 21), што такође упућује на поредбени карактер ове структуре. Услед неизражености другог објекта поређења „тачка досезања“ особине на градационој скали није прецизирана (исп. Ристић 2002: 228), па овај тип компаратива има велики степен неодређености.

Кад је реч о значењу компаратива, ваља обратити пажњу на семантичку поделу исходних придева (и одговарајућих прилога). Њихова најизразитија класификација темељи се на узајамном односу позитива и компаратива. Такву класификацију, засновану на тезама Ане Вјежбицке (исп. Wierzbicka 1971), спровео је А. Мељчук (Mel'čuk 1994: 102–103), издвајајући три групе придева: 1) *параметарске* придеве — компаратив је мање сложен од позитива; значење позитива се темељи на компаративу; 2) придеве *оцене* (естетске, моралне и емоционалне евалуације) — компаратив је семантички сложенији од позитива, значење компаратива се темељи на позитиву; 3) придеве *чулне йерцејције* (којима се обележавају такође боје, облици и сл.) — компаратив и позитив су исте семантичке сложености, обе категорије морају бити дефинисане независно једна од друге (исп. такође Sapir 1994; Bogusławski 1994). У овом раду при разврставању материјала разматрамо придеве из прве и друге групе. Придеви прве групе (параметарски) могу се односити на ситуације тројаког типа: 1) компаратив дозвољава употребу позитива у односу на оба упоређивана објекта, 2) само у односу на први објекат и 3) компаратив не дозвољава употребу позитива ни према једном од упоређиваних објеката. Ако кажемо да је „X виши од Y“, можемо оба објекта окарактерисати као висока, или само први одабрати као висок (а други не), или пак ниједном од њих не можемо приписати својство 'висине'. У другој групи придева (евалуативних) компаратив претпоставља да је особина изражена обликом позитива својствена с в а к о м од упоређиваних објеката. Ако кажемо да је „X округнији од Y“, сваком члану поређења приписујемо својство 'окружности' (исп. Bogusławski 1994: 325–326; Janus 1991a).

*

Ареална дистрибуција апсолутног компаратива у словенском језичком свету је веома неуједначена. Ова специфична врста компаратива, напоменимо, јавља се између осталог у немачком, румунском и латинском језику (исп. Ревзин 1983: 61–63; Pocoluevskij 1977: 68). Сходно општим опаскама И. И. Ревзина (*ibid.*), употреба ове структуре нарочито је карактеристична за западно- и јужнословенске језике. Према сведочанствима граматичара које смо проследили за потребе овог рада³, у словенском ареалу могу се издвојити две зоне: зона живе употребе разматраног типа компаратива и зона где је та употреба ограничена или чак изостаје.

Најслабије позиције има апсолутни компаратив у руском језику. Како подвлачи А. В. Исаченко (1965: 208–209; исп. такође Ревзин 1973: 62), овај тип компаратива није карактеристичан за руски језик, што се обелодањује у контрасту према словачком, где има веома разгранате могућности употребе. Сличан контраст запажа и И. Грицкат (1995: 20) на релацији руски ~ српски језик. Слаба посведоченост апсолутног компаратива у руском језику резултат је одређених синтаксичких ограничења. Наиме, синтетички компаратив је у руском језику непроменљив граматички облик и не може се јавити у позицији атрибута, јединој која је — према Исаченку — резервисана за компаратив без другог члана поређења. Додуше, аналитички компаратив може бити атрибушки употребљен, али се у поменутој конструкцији јавља веома ретко. Спорадично се апсолутни компаратив употребљава у руском као глаголска допуна, нпр. у исказима типа „Стучите сил’нее!“ (исп. Janus 1991: 75). Треба међутим подвући да се у руском језику није оформила регуларна граматичка категорија разматраног типа.

Стање у пољском језику се унеколико примиче ситуацији у руском, мада у пољском не постоје синтаксичке баријере за употребу тог облика и његова је фреквенција осетно већа него у руском. Ипак, у језичкој свести пољских граматичара апсолутни компаратив се није уобличио као функционално издвојена језичка јединица. У граматичким описима пољског језика апсолутни компаратив није забележен као посебни језички феномен, не помињу га старије граматике, нпр. Граматика пољског језика С. Шобера (*Szober Gram. 1957*), а ту традицију следи и најновија Граматика савременог пољског језика (*Gram. Morfologia 1998*). Ваља ипак истаћи да је апсолутни компаратив пољског језика предмет специјалистичких расправа, пре свега

³ Анализом нису обухваћени бугарски и македонски језик, с обзиром на измене у области морфологије и синтаксе којима су ови језици подлегли под утицајем балканске средине.

конфронтативног карактера. Танане анализе употребе овог облика, нарочито из угла пољско-руске компарације, могу се наћи у радовима Елжбјете Јанус (исп. нарочито Janus 1991, такође 1988, 1995). Пољски материјал је у разматраном домену ограничен, али примери употребе сежу у XVI век⁴. Апсолутни компаратив најчешће се јавља у опште-прихваћеној терминологији и устаљеним фразеолошким обртима, типа „starszy sierżant“; „szkoła wyższa“, „starszy człowiek“.

У ареу живе употребе апсолутног компаратива спадају словачки и чешки језик, што је забележено у предметној литератури (исп. нпр. Ревзин 1973: 61–62). На значајно место апсолутног компаратива у словачком језику указао је нарочито А. В. Исаченко у упоредној руско-словачкој граматици (*Исаченко Морфол. 1965: 208–209*). За разлику од „праве“ употребе компаратива, када је реч о изражавању објективног степена особине, овде се ради о исказивању субјективне оцене говорника. При овој специфичној употреби, компаративом се исказује ублажавање а не појачавање степена својства. Компаративни облик се јавља као средњи члан другачије конституисаног градационог низа — са антонимом основног придева као полаиштем. У градационом поретку:

dlhý–kratší–krátky

компаратив *kratší* обележава мањи степен својства у односу на позитив *krátky*. Сличну интерпретацију апсолутног компаратива налазимо у граматици тројице аутора: Paulíny–Ružička–Štolc (*Slov. gram. 1968: 202*). У примеру „Starší l’udia tiež pracujú“, облик *starší* експлициран је као ‘nie starí’.

Сличан приступ проблематици апсолутне компарације налазимо у Чешкој граматици Академије наука (*Mluv. češt. 1986: 79–80*). Разматрана структура коју аутори зову „апсолутним компаративом“ или „неправим компаративом субјективне оцене“ смештена је у градационони низ између два антонима:

krátky–delší–dlouhý
dlouhý–kratší–krátky

И овде компаративи „дужи“ и „краћи“ не достижу степен својства одговарајућих позитива.

⁴ Исп. нпр. „Wykaz trudniejszych słów ...“ у пољском преводу Библије Јакуба Вујека (ks. Jakub Wujek, Biblia to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu, z łacińskiego na język polski przełożone, Kraków 1599).

Судећи по обимној егземплификацији (исп. нпр. „А wokoło njeje na kaliznje steji črjóda uniformowanych, stražnicy z blišeje a daljeje wokolinu“) и пажњи коју овој врсти компаратива посвећују аутори граматике горњолужичког књижевног језика Х. Фаске и С. Михалк (*Faßke Michalk Gram. 1981: 371*), наш облик такође у лужичком заузима значајно место. Изван поредбених реченица, констатују аутори Граматике, компаративна форма придева указује на одступање од очекиване нормалне вредности особине означене придевом. Синтагма *starši ludžo* казује да: а) то нису млади људи, б) то нису људи који би били означени као стари, в) то су људи који т е н д и р а ј у (проред В. М.) групи старијих људи. И овде дакле при карактеристици компаратива нагласак је стављен на приближавање степену својства обележеног позитивом, али и на недосезање тог степена.

И словеначки језик спада у групу словенских језика са значајном употребом апсолутног компаратива. У најновијој граматици словеначког језика Ј. Топоришича (*Topor. Sl. slovn. 2000: 329*), у одељку посвећеном степеновању, реч је пре свега о овом типу компаратива. Аутор наводи два градациона ланца:

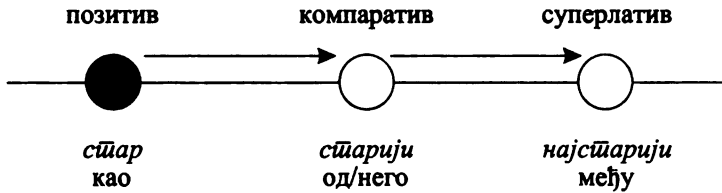
star hrast — starejši hrast — najstarejši hrast
mlad hrast — starejši hrast (ne tako mlad) — najstarejši hrast

У оба ланца компаративом се означава да објекат о којем је реч, тј. храст, има већи степен особине (тј. више „старости“) у односу на оба антонимична полазна придева.

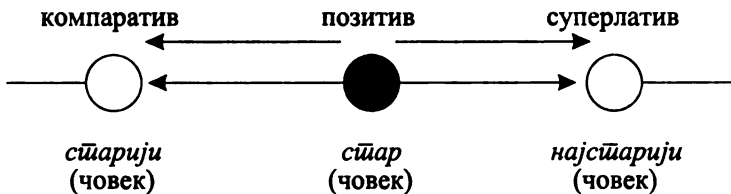
Апсолутни компартив у српском језику је жива језичка категорија, богато посведочена у текстовима разног функционалностилског профила. Као посебна врста компаратива издвојен је већ у Граматици Т. Маретића (*Maret. Gram. 1963 [1899]: 498*). Издвајају овај тип компаратива и све касније граматике (исп. *Brabec-Hraste-Živk., Gram. 1958: 90*; *Сћанојчић-Појовић Грам. 2000: 96*). Међутим, у предметној литератури (исп. Ревзин 1973: 62–63) посебно је запажен опширни приказ разматраног облика у фундаменталном делу М. Стевановића (*Сћевановић Савр. језик I 1964: 261*). И М. Стевановић упућује на антониме исходних придева као полазне тачке апсолутне компарације. Компаратив *већи* (као у примеру: Пао је *већи* снег) није компаратив према *велик* — истиче М. Стевановић — него према *мали*; *бољи* (као у примеру: То је *бољи* ђак) није то према *добар*, него више према *лош*. А то ће рећи да се облици компаратива ове врсте могу употребљавати ... и с п о м е р е н и м з н а ч е њ е м (проред В. М.), што зависи од језичке ситуације у којој су употребљени (исп. *Сћевановић, ор. cit.: 261–262*).

Специфични правац компарације при употреби облика вишег степена без *secundum comparationis*-а истакнут је посебно у Граматици српскохрватског језика за странце П. Мразовић и З. Вукадиновић (*Mrazović–Vukadinović Gram. 1990: 273*). Разлика између релативног и апсолутног поређења представљена је графички на следећи начин:

Апсолутно поређење

Релативно поређење

Ваља обратити пажњу да је облик компаратива при апсолутном поређењу смештен с леве стране слике, што илуструје став ауторки да, у овом случају, компаратив „означава вредност која н а с у п р о т о ч е к и в а н о м с м е р у (проред В. М.) одступа од семантичког тежишта израженог позитивом.

У светлу представљеног граматичког материјала, у зону маргиналне или релативно ограничене употребе апсолутног компаратива спадају руски и, у мањој мери, пољски језик, док у ареу његове значајне присутности у граматичком систему — словачки и чешки, лужички, словеначки и, што нас овде посебно интересује, српски језик. У другом делу рада осврнули бисмо се на неке особености текстуалне употребе српског апсолутног компаратива, уочене у конфронтацији са ситуацијом у другом словенском језику — пољском. Пољски језик узет је као други члан поређења због изразите дистанце између оба језика у разматраном домену. С обзиром на слабију граматичку утемељеност, па и текстуалну посведоченост, апсолутног компаратива у пољском језику у односу на српски, у процесу транслације српског текста на пољски језик често се одступа од принципа формалне екви-

валенције и српски апсолутни компаратив замењује другим језичким средствима.

II

A. ОДАБРАНИ ТИПОВИ ПРЕВОДНЕ ЕКВИВАЛЕНЦИЈЕ СРПСКОГ АПСОЛУТНОГ КОМПАРТИВА У ПОЉСКОМ ТЕКСТУ

Мада апсолутни компаратив као језичка јединица са посебним семантичким и прагматичким потенцијалом није стран пољском језику — што смо истакли у првом делу рада — његова текстуална дистрибуција, учесталост јављања и стилистичка условљеност употребе знатно се разликују у односу на ситуацију у српском. При транспонирању поменутог облика у пољски текст, преводиоци често наилазе на баријере, пре свега прагматичке и стилистичке природе, те као преводне еквиваленте српског апсолутног компаратива користе друга језичка средства. У овом раду који представља део опширнијег истраживања скренула бих пажњу на нека најуочљивија преводилачка решења, не претендујући на исцрпност списка.

1. Пољски придев у п о з и т и в у као преводни еквивалент српског апсолутног компаратива

У случајевима неједнаке прихватљивости апсолутног компаратива у српском и пољском тексту, као преводни еквивалент српског компаратива јавља се у пољском најчешће позитив. Неприкладност употребе у пољском тексту компаративног облика и његова замена позитивом унеколико смањује изражајни потенцијал превода. Јер, поље простирања својства исказаног позитивом ограниченије је у односу на компаратив. „Увећана протегнутост“ особине, садржана у значењу апсолутног компаратива (исп. Грицкат 1995: 21; Ристић 2000: 228), повезана са неодређеношћу његове „тачке досезања“, проширује интерпретационе могућности овог облика у односу на позитив, омогућава приписивање датог својства већој подкласи објеката. Како истиче Е. Јанус (Janus 1988: 396, 1995: 123), позитив обухвата само један део градационе склае, његово значење стриктно је одређено релативизацијом према „просеку“, „норми“ и сл., док се релативизирајући учинак компаратива може испољити на било ком месту на скали, укључујући и њен средишњи део. Тако у примеру „Богатије земље треба да помогну сиромашнијим“ у помоћ су позване не само богате земље, већ и с р е д њ е и м у њ и е (подв. В. М., исп. Janus 1995: 123). Карактеристична за српски језик танана разуђеност значења на градационој скали, нарочито у домену исказивања атенуативних значења

(као елементи градирања овде се јављају, осим апсолутног компаратива, такође придеви префиксирани са *йо-* и *о-*, типа „*йовелик*“, „*йовећи*“; „*овећи*“, исп. Грицкат 1995: 19; Стијовић 1996; Ристић 1999), не налази у пољском језику свој пуни одраз. На сличну неподударност изражајних могућности руског језика у поређењу са словачким скренуо је пажњу А. В. Исаченко (1965: 208–209) истичући широку и језички укорјењену употребу апсолутног компаратива у словачком језику насупрот сасвим ограниченом функционисању овог облика у руском. Према наводима Исаченка, словачки апсолутни компаратив преводи се на руски језик пре свега облицима позитива. Слични тип еквиваленције констатујемо и на релацији српски језик ~ пољски језик, мада контраст између српског и пољског језика у разматраном домену није тао изразит као између словачког и руског.

Примери овде разматраног типа еквиваленције узети су из двојмерних књижевних превода на пољски и српски језик, а такође из најсвежијег српског публицистичког материјала, преузетог са Интернета. У другој групи примера преводи на пољски језик потичу од аутора овог рада, а резултат су консултације са компетентним представницима пољске језичке средине. У разврставању материјала, што је већ поменуто, узети су у обзир параметарски придеви и придеви оцене (евалутивни).

А. Примери са *й*параметарским *й*ридевима

а) преузети из књижевних дела

1. Мој отац је провео са МАЊИМ прекидима неких педесет година у Београду ... (Киш, Енцикл., 73). 2. Ананије се, после КРАЋЕГ оклевања, сложи (Пек. Вр. чуда, 110). 3. ... „<i>кyрос</i>“ је МЛАЋИ човек, има један брк сед ... и црвеноок је (Пав. Хаз. реч., 58). 4. И ја разговарам с њим ... онако како бих разговарао са неким МЛАЋИМ од фратара (Андр. Прок. авл., 125–126). 5. ... <i>сети /се/</i> ... да се то ... налази ... у неком другом, суседном или УДАЉЕНИЈЕМ насељу ... (Пек. Вр. чуда, 102).	Мój ojciec spędził w Belgradzie, z MAŁYMI przerwami, około pięćdziesięciu lat ... (Kiś, Encykl., 60). Ananiasz po KRÓTKIM wahaniu zgodził się (Pek. Czas cudów, 132). ... „<i>kuros</i>“ jest MŁODYM mężczyzną, ma jeden siwy wąs ... i czerwone oczy (Pav. Słow. chaz., 46). Mówię tak, jakbym miał przed sobą MŁODEGO braciszka zakonnego ... (Andr. Przekł. podw., 102). ... przyszło mu na myśl, że ... to ... znajduje się może w jakiejś innej, bliższej lub ODLEGŁEJ osadzie ... (Pek. Czas cudów, 121).

6. Летимичан поглед ... на БУЧНИЈУ поворку ... увери је да неће бити места никаквом објашњењу (Пек. Вр. чуда, 72). Przelotne spojrzenie na HAŁAŚLIWA grupę ... przekonało ją, że nie będzie czasu na żadne tłumaczenia (Pek. Czas cudów, 83).

б) преузети са Интернета

1. Летос у Југи су ме питали неки наши МЛАЂИ глумци, како пролазе представе ... на западу. Tego lata w Jugosławii pytali mnie nasi MŁODZI aktorzy, jakim powodzeniem cieszą się /nasze/ przedstawienia ... na Zachodzie.
2. Наравно увек има изузетака, али колико се мени чини већина људи (поготово МЛАЂИ људи) је пре заинтересована да види неког нашег певача ... него да оде на представу. Oczywiście zawsze są wyjątki, ale — jak mi się zdaje — większość ludzi (w szczególności MŁODYCH) bardziej jest zainteresowana, by zobaczyć jakiegoś naszego piosenkarza ... niż wybrać się na przedstawienie.

<http://www4.serbiancafe.com/diskusije/mesg/45/006350182.shtml>

3. У нашој земљи све је већи број СТАРИЈИХ људи, што је резултат цивилизованог живота ... W naszym kraju wzrasta liczba ludzi STARYCH (w podeszłym wieku), co jest wynikiem życia na wyższym poziomie cywilizacyjnym ...

<http://www.demokrata.org.yu/srpski/program/stari.html>

4. Пре свега, крдо и стадо разликују се по томе што прва реч (крдо) означава ВЕЋИ број животиња које се држе или пасу заједно у слободном простору, док друга (стадо) означава углавном — „ВЕЋИ скуп домаћих животиња, преживара ... које заједно пасу и које су под надзором једног чувара (пастира)“. Przede wszystkim, tabun i stado różnią się tym, że pierwszy wyraz (tabun) oznacza DUŻĄ (ZNACZNĄ) liczbę zwierząt, które się trzymają albo pasą razem w przestrzeni niezamkniętej, podczas gdy drugi (stado) oznacza na ogół — „DUŻĄ gromadę zwierząt domowych, przeżywaczy ... pasących się razem i pozostających pod nadzorem jednego pilnującego (pasterza)“.

<http://hostsezampro.yu/jezikdanas/8-98/8-983.htm>

У наведеном примеру, где је реч о својеврсној дефиницији енциклопедијској карактера, дакле о научном стилу, који изискује стриктне дестинирање предмета, ситуација, појава — употреба у польском тексту, на месту српских компаратива, позитивских семантичких одређенијих облика, чини се адекватнијом.

5. У књизи је обједињено дванаест радова Ивана Клајна, од којих је једанаест већ објављено у ... лингвистичким часописима, у ШИРЕМ временском распону, од 1967. до 1987. W książce zebrano dwanaście prac Ivana Klajna, z których jedenaście było już opublikowanych ... w czasopiśmie językoznawczych, w DUŻYM (ZNACZNYM) przedziale czasu, od 1967r. do 1987r.

<http://main.amu.edu.pl/~sipkadan/PRIK34.HTM>

6. Док М. и УЖИ круг људи око њега не буде под потпуном контролом, имамо змију у недрима. Dopóki M. i WĄSKI krąg ludzi z nim związanych nie będzie pod pełną kontrolą, mamy węża w zanadru.

<http://www.vreme.com/arhivahtml/510/05.html>

7. Шарана посолити, уваљати у брашно и пржити на уљу ... ставити га у ДУБЉИ плех, посути зрнима биберера ... Karpia posolić, obtoczyć w mące i smażyć na oleju ... następnie wstawić do GŁĘBOKIEJ blachy, posypać ziarnami pieprzu ...

<http://www.nostalgija.com/zabava/recepti.php>

8. ... и неку воћку која изгледа као КРУПНИЈИ лешник, а има укуса као ... сочни и воденасти орах. ... i pewien owoc, który wygląda jak DUŻY orzech laskowy a ma smak jak ... soczysty i wodnisty orzech włoski.

http://www.modli.co.yu/flying/stw/ana/further_experience.ftml

9. ... због велике турбуленције воде смуђ се ту не задржава, већ одлази према средини воденог тока где се ток смирује и могу да опстану и смуђ и СИТНИЈИ кедер, најчешће балавац. ... z powodu wielkiej turbulencji wody, sandacz tutaj się nie zatrzymuje, lecz kieruje się w stronę środka prądu rzeki, gdzie nurt się uspokaja i gdzie może się utrzymać zarówno sandacz, jak i DROBNA ryba, najczęściej młódź.

<http://www.ribolovački-magazin.co.yu/rr/rr28/rr28-txt13.htm>

10. У једном ваздушном дуелу, са играчем Хајдука, „зарадио“ сам ЛАКШИ потрес мозга ... W powietrznym pojedynku z graczem „Hajduka“ „zarobiłem“ LEKKI wstrząs mózgu ...

<http://arhiva.glas-javnosti.domyu/arhiva/2002/07/15/srpski/SO2071408.shtml>

11. Ако БОГАТИЈИ мушкарац хоће да осигура да само његови потомци наследе то богатство, он мора бити сигуран да његова жена има односе само са њим. Jeżeli ZAMOŻNY mężczyzna pragnie, by tylko jego potomstwo dziedziczyło jego majątek, musi być pewny, że jego żona współżyje tylko z nim.

[http://www.tao.ca/~kontrapunkt/arhiva,oktobar2002/n10 da zene.html](http://www.tao.ca/~kontrapunkt/arhiva,oktobar2002/n10_da_zene.html)

Б. Примери са њридевом оцене (евалуаџивним)

а) преузети из књижевних дела

1. На Алихоцином дућану седи неколико УГЛЕДНИЈИХ варошких Турака (Андр. На Дрини ћупр., 312). W sklepie Alihodży siedzi kilku WYBITNYCH miejscowych Turków ... (Andr. Most, 367).
2. Једна његова стидна ноћ, један твој ОДЛУЧНИЈИ захтјев могли би да измијене судбинумога брата (Селим. Дервиш, 28) Jedna jego noc pełna udręki i jedno twoje ZDECYDOWANE żądanie mogłyby odmienić los mego brata (Selim. Derwisz, 30).
3. ... већина је била склона да блаже суди о том несудејеном имаму ... Већина, али не сви. Било је ту и неколико ИСКУСНИЈИХ и ПРОНИЦЉИВИЈИХ људи ... који су ћутали ... (Андр. Прича о слону, 47). ... większość skłonna była wypowiadać się łagodnie o niedoszłym duchownym ... Większość, ale nie wszyscy. Wśród zebranych było kilku DOŚWIADCZONYCH i BYSTRYCH ludzi ... którzy w milczeniu patrzyli na siebie ... (Andr. Opow. o słoniu, 142).

б. преузети са Интернета

1. У педантном каталогу М. Арсића ... могу се/е/ пронаћи ДЕТАЉНИЈИ биографски ... подаци о појединим војвођанским уметницима. W pedantycznie opracowanym katalogu M. Arsicia można znaleźć SZCZEGÓŁOWE dane biograficzne ... o poszczególnych artystach z Wojwodiny.

http://www.rastko.org.yu/likovne/xxvek/lidija_merenik.html

2. Партизан данас ... у Лучанима полаже први ТЕЖИ испит у наставку шампионата. „Partizan“ zdaje dziś w Łuczanych pierwszy POWAZNY egzamin w dalszej części mistrzostw.

<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2003/03/15/srpski/SA2031402.shtml>

Узимајући у обзир опасу А. В. Исаченка (1965: 209) да при преводу руског текста на словачки језик могуће је, у одређеним текстуалним условима, руске придеве у позитиву заменити словачким облицима компаратива — размотрила сам са тог гледишта неке најновије преводе пољске савремене прозе на српски језик. Како је обелоданила анализа овог материјала (у питању су преовид: „Пијанисте“ Владислава Шпилмана из пера Бисерке Рајчић и збирке приповедака Тадеуша Боровског „Опроштај с Маријом“, ауторства Угљеше Радновића — оба из 2002. године), српски преводиоци, користећи веће него у пољском језику изражајне могућности свог матерњег језика, уносе спорадично у текст превода облике апсолутног компаратива на место пољских придева у позитиву, што превод чини рељефнијим, стилистички истанчанијим. Ево одговарајућих примера:

1. Tam /w żydowskiej policji/ lokowała się dla bezpieczeństwa większość MŁODYCH ludzi ... (Szpil. Pianista, 56).	У њу /јеврејску полицију/, безбедности ради, улазио /је/ већи део МЛАЂИХ људи ... (Шпил. Пијаниста, 60).
2. Składała się /policja/ z ... ludzi pochodzących z ZAMOŻNEJ warstwy (Szpil. Pianista, 73).	Састојала се /полиција/ ... од ... људи из ИМУЋНИЈИХ слојева (Шпил. Пијаниста, 78).
3. ... w pewnym oddaleniu od nas pracowała grupa STARYCH panów z powstania warszawskiego (Borow. Śmierć powst., 159).	... на извесној удаљености од нас радила је група СТАРИЈИХ људи из варшавског устанка ... (Боров. Смрт устан., 169).
4. Niemieckie działa celowały dokładnie we wszystkie WAŻNE obiekty w mieście ... (Szpil. Pianista, 22).	Немачки топови гађали су све ВАЖНИЈЕ објекте у граду ... (Шпил. Пијаниста, 25).

2. Пољски негирани антоним као преводни еквивалент српског апсолутног компаратива

На месту српског апсолутног компаратива у пољском преводу јавља се спорадично придев супротног значења са предметком не- (пољ. *nie-*). Стана Ристић (2000: 231) разматра негиране облике придева као чланове јединственог скаларно антонимијског комплекса⁵ који у српском језику сачињавају, осим основних опозитивних придева, такође придеви са префиксима *йо-* и *о-*, као и облици апсолутног компаратива, који су предмет овог рада. Префиксирани, негирани и

⁵ О семантичкој садржини термина „скаларно антонимијски комплекс“ в. у Арутюнова 1988: 231.

компаративни облици функционишу на градационој скали као показатељи сличних садржаја прагматичке квантификације, пре свега атенуације (*ibid.*, 226).

Негирана придевска образовања спадају у групу придева „неоштрог контраста“ (термин уведен у раду Е. Кřižkove 1974: 127). То су придеви чији непрефиксирани парњаци имају класичне етимолошки несродне антониме (нпр. *велики-мали*), те њихови негирани пандани (*невелики*) не могу представљати праве антониме основних придева. Према Ју. Д. Апресяну (Апресян 1995: 310–312), у придеве неоштрог контраста спадају осим класичних параметарских придева такође одређени евалуативни адјективи (нпр. *уман-неума-глуи*), код којих, исто тако, негирани придев (*поп А*) и етимолошки несродни антоним (*Анти А*) нису у односу тачне синонимије. Придеве из обе значењске групе Апресян (*ibid.*, 314) карактерише као квазиантониме. За негиране придеве ове класе карактеристично је, према Апресяну (*ibid.*, 311), значење 'супротности са нијансом умерености, ублажавања'. Као преводни еквиваленти српских апсолутних компаратива, такође атенуативне семантике, јављају се у пољском тексту придеви супротног значења са префиксом *nie-*. Ево одговарајућих примера из књижевних превода:

1. Једне ноћи ... чуо је како се МАЊА група усташа договара и распоређује (Андр. Бифе Тит., 217).	Pewnej nocy usłyszał, jak NIEDUŻA grupa ustraszów omawia plan kolejnej wyprawy (Andr. Bar Tit., 124).
2. ... из српског табора дојаха МАЊИ одред коњаника ... (Пав. Хаз. реч., 72).	Z serbskiego obozu przybył NIEWIELKI oddział jeźdźców ... (Pav. Słow. chaz., 57).

И у примеру који наводи М. Стевановић (1964: 261) апсолутни компаратив могао би се у пољском преводу изразити негираним придевом супротног значења, исп.:

3. На испиту је добио ЛАКША питања ...	Na egzaminie otrzymał NIETRUDNE pytania ...

Сличан однос преводне еквиваленције био би најприкладнији и за следеће фрагменте публицистичког текста:

— на српском језику (пример преузет са Интернета)

4. Економисти предвиђају БЛАЖИ
раст цена | Ekonomiści przewidują NIEWIELKI
wzrost cen |
|---|---|

<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2001/12/15/srpski/EO1121407.shtml>

— на пољском језику (примери из билтена вести пољске телевизије)

5. Na szczęście odniósł NIEWIELKIE
obrażenia (w wypadku samocho-
dowym).	Срећом задобио је (само) ЛАКШЕ
повреде (у аутомобилској незго-
ди).
6. Nasi przedstawiciele będą mieli
NIEŁATWE negocjacje (z powodu
różnicy interesów) ...	Нашим представницима предстоје
ТЕЖИ преговори (због разлике у
интересима) ...

Најзад, примере еквиваленције разматраног типа налазимо у експликацији значења неких пољских придевских одредница са предметком *nie-* у недавно објављеном Пољско-српском речнику (Београд 1999), исп.:

NIEDALEKA podróż— КРАЋЕ путовање (*Пољ. срп. реч. I, 1222, s. v. niedaleki*);

NIEDROGIE ubranie— ЈЕВТИНИЈЕ одело (*Пољ. срп. реч. I, 1227, s. v. niedrogi*).

Хтели бисмо, међутим, да укажемо на извесне могућности прагматичке модификације изложеног модела преводне еквиваленције. Наиме, како апсолутни компаративи тако и придевски негирани антоними чланови су јединствене атенуативне скале. А основни прагматички циљ атенуирања јесте да се исказ учини мање категоричним, па и поде-сним за еуфемизирајуће учинке (исп. Janus 1991: 111)⁶. Када утицај психолошких механизма повезаних са прагматичким задацима ублажавања суда, или његове интензификације, избије у први план, истиче Н. Арутјунова (Арутјонова 1988: 251), такви појмови као што су мера и измереност губе свој тачни смисао: степени емоционалне и експресивне напрегнутости нарушавају скаларни поредак ... (*ibid.*, 248).

Одступање од категоричних квалификација, карактеристично за обе разматране језичке јединице, пропраћено је тендирањем њихових

⁶ На еуфемизирајући учинак придевских негативних антонима, типа: *велики* : *невелик* (према *мали*) или *љубазан* : *нељубазан* (према *груб*) указао је Миливој Павловић (1967: 245). А опаске о ублажавајућем дејству овде разматраних компаратива (типа „старији човек“), у ситуацијама када неку особину желимо да изразимо на умерен начин, налазимо у раду Рајне Драгићеве (2001: 182).

значења ка средишњем делу градационе скале. У случају апсолутног компаратива ова значењска оријентација повезана је са значењем „увећане протегнутости“ карактеристичним за тај облик; „... у одсуству 'репера' за компарацију у реченици — констатује Ирена Грицкат (1995: 21) — то протезање се врши ка некој замишљеној умереној вредности као особеном логичком реперу, или ... прецизније, тако исказана процена садржи тенденцију ка просеку ...“ (подв. В. М.). А при одређивању значења негираних придева који имају етимолошки несродне антониме поменути аутор као њихову битну карактеристику наводи обележавање „с р е д њ е г п о л о ж а ј а између две антонимичне речи“ (исп. Грицкат 1967/1962: 122, подв. В. М.). На могућност исказивања негираним придевима средњих вредности на градационој скали, а не само опозитивних, указала је Е. Јанус (Janus 1995: 128). Негирање својства лоцираног с једне стране скала не мора значењски да се изједначи са обележавањем супротног својства. *Невисок* не мора да буде *низак*, може да буде *с р е д њ и* у погледу висине (подв. В. М.). Овај став ауторке у сагласју је са опаском Ју. Д. Апрејана (Апресян 1995: 311) да код придева неоштрог контраста негирани облици основних придева (*non A*) и њихови негирани антоними (*non Antiz A*) могу означавати исти објекат, средњу тачку или одсечак дате скале: „нестар“ и „немлад“ (рус. *нестарый* и *немолодой*; пољ. *niestary* и *niemłody* — В. М.) могу се односити на истог човека средњих година. Који ће се придев употребити зависиће од тога како су у исказу распоређени логички акценти. Из значења придева неоштрог контраста произилази да њихови антонимични парови теже ка средишту скале „невелики“ предмет може бити оцењен и као „немали“ при другачијој тачки одмеравања. И управо ту двојак у могућност интерпретације морамо имати у виду при преводу српских апсолутних компаратива на пољски језик. „Старија жена“ може у пољском преводу бити квалификована као: а) *niemłoda* (już) kobieta, али и као б) *niestara* (jeszcze) kobieta. Избор једног или другог решења зависиће од најшире схваћеног контекста или конситуације.

Са типолошког гледишта интересантна је извесна комплементарност негираних опозитивних придева и апсолутног компаратива у словенском ареалу. На мапи словенског језичког простора издвајају се изразито две зоне: у језицима са израженом предилекцијом за образовање негираних придевских формација (типа: *невелик-немали*), апсолутни компаратив је слабо посведочен, док у другој групи језика распоред преференција је обрнут. У руском и пољском језику у којима образовање придевских негатива наилази на најмања ограничења (исп. Sokołowski 1990: 118) и где је њихова лексичка и текстуална

фреквенција највећа, граматичка позиција апсолутног компаратива је најслабија. Насупрот томе, језици друге групе: српски, словеначки, лужички у којима су, према анализи Ј. Соколовског (Sokołowski 1983: 415), баријере за негативну префиксацију придева разматраног типа највеће, а такође словачки и чешки — где је тај процес знатно отежан (Sokołowski, *ibid.*) — представљају управо онај ареал у којем је апсолутни компаратив у живој употреби, што смо истакли у првом делу рада. Што се српског језика тиче, ограничења у домену творбе негираних придева су веома изразита. Како је констатовала И. Грицкат, процес модификације значења придева разматране класе помоћу предметка *не-* није узео маха, за разлику од ситуације у руском и пољском, и многа образовања овог типа „звуче као вештачки направљена“ (исп. Грицкат 1961–62: 122, 1995: 25)⁷.

3. Пољска синтаксичка конструкција *co + Comp.* као преводни еквивалент српског апсолутног компаратива

Према анализи двојезичног српско-пољског материјала, на месту српског апсолутног компаратива у пољском преводу може се јавити и конструкција *co + компаратив* одговарајућег придева. Проблематика овог типа еквиваленције заслужује посебну семантичку анализу, ми ћемо се међутим ограничити овде на излагање одговарајућих примера:

— из превода српског књижевног текста

1. Абидага је сазвао представнике власти и све УГЛЕДНИЈЕ Турке на договор (Андр. На Дрини ћупр., 25).	... Abidaga zwołał na naradę CO ZNAMIENITSZYCH Turków (Andr. Most, 26).
2. ПРОНИЦЉИВИЈИ и ПАМЕТНИЈИ људи били су брижни одавно, јер су предвиђали да то неће дуго моћи трајати (Андр. Прича о слону, 42).	CO PRZENIKLIWSI i ROZTROPNIEJSI ludzie frasowali się od dawna, przewidując, że to długo nie potrwa ... (Andr. Opow. o słoniu, 138).

— ис српског публицистичког текста (са Интернета)

3. „Наша Борба“ има рубрику у Недељној — „Од срца“ ... у којој се већином појављују ... ИНТЕРЕСАНТИЈИ исечци из осталих новина.	„Nasza Borba“ ma w niedzielnym wydaniu rubrykę „Od serca“, w której w większości publikuje się ... CO CIEKAWSZE wyimki z pozostałych gazet.

<http://www.yurope.com/zines/nasa-borba/posta/1/0042.html>

⁷ О придевским образовањима са претком *не-* у српском језику в. такође у: Оташевић 1995–1996, Клајн 2002: 215–217.

Ево и примера у којима је правац превода обрнут и конструкција *co + Comp.* пољског оригинала изражена у српском тексту апсолутним компаративом. Исп.:

1. Przerażeni ludzie wyzbywali się CO CENNIEJSZYCH rzeczy, by zastąpić je bezwartościowymi ... (Szpil. Pianista, 39).	Ужаснути људи лишавали су се СКУПОЦЕНИЈИХ ствари, замењивали их безвредним ... (Шпил. Пијаниста, 41).
2. Aktywnie brały udział w akcjach komitetów, które powstały w wielu CO BOGATSZYCH domach (Szpil. Pianista, 78).	Активно су учествовале у акцијама комитета, који су формиран у многим БОГАТИЈИМ кућама (Шпил. Пијаниста, 84).

Б. ОДАБРАНЕ РАЗЛИКЕ У УПОТРЕБИ АПСЛУТНОГ КОМПАРТИВА У СРПСКОМ И ПОЉСКОМ ПУБЛИЦИСТИЧКОМ ТЕКСТУ

Компаратив као језички експонент поређења могао би се сврстати у синсемантичка језичка средства чији се смисао не може обелоданити без карактеристике ф о н а на којем су употребљена, тј. без релативизације њиховог значења према одређеној, текстуално израженој тачки одмеравања. У случају компаратива тачку одмеравања чине објекти поређења и њихове одлике, поменути у претходном тексту. Све реченице поредбеног карактера (па и градационе) су реченице „из средине текста“, подвлачи Е. Janus (Janus 1988: 397). Међутим, за српски језик сасвим је узурална употреба компаратива и без изразитог фона, тј. у апсолутној реализацији. Такви анафорички неусловљени апсолутни компаративи, без одређене контекстуализације, употребљавају се слободно у српском публицистичком стилу, између осталог у изолованим деловима новинарског текста, као што су наслови, огласи, рекламни слогани — што није карактеристично за пољски језик. Разлике у односу на пољски језик у поменутом домену проистичу из неједнаке карактеристике новинарског стила у обе упоређиване средине. За пољску новинарску стилистику карактеристична је склоност ка употреби оштрих дистинкција, ка категоричнијој квалификацији догађаја, ситуација, појава. То се нарочито односи на поменуте изоловане елементе новинарског текста — наслове, огласе, рекламне слогане, чију лапидарност треба да прати посебна упечатљивост. Према нашој процени, за пољско језичко осећање употреба у поменутиим елементима текста апсолутног компаратива, у чије је значење уграђен знатан степен неодређености — показује се неподесном. У примерима

који следе облицима апсолутног компаратива у српском публицистичком тексту, преузетом са Интернета, одговараће у пољском преводу друга језичка средства, пре свега позитив одговарајућег придева. Исп.:

а) **Наслови**

1. З. Ђ. у четвртак објављује УЖИ састав Владе	Z. Đ. ogłasza w czwartek ŚCISŁY skład Rządu

<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2000/12/05/srpski/P00120413.shtm>

2. Амерички медији о Клинтоновој политичкој доктрини: Доминирају УЖИ интереси	Media amerykańskie o doktrynie politycznej Clintona: Dominują WAŃSKIE interesy

<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/1999/09/13/srpski/sp99091208>

3. Звезда: Били смо БЛИЖИ победи	„Zvezda“: Byliśmy BLISCY zwycięstwa

<http://www.partizan.co.yu/stampadet.php?Jezik=sr&IDV=561>

4. Економисти предвиђају БЛАЖИ раст цена	Ekonomiści przewidują NIEWIELKI/NIEZNACZNY wzrost cen

<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2001/12/15/srpski/E01121407.shtml>

5. Сазревање на ТЕЖИ начин	TRUDNE dojrzewanie

<http://www.spiritvideo.co.yu/drame/babyboy.htm>

6. Партизан данас ... у Лучанима полаже први ТЕЖИ испит у наставку шампионата	„Partizan“ zdaje dziś w Łuczanych pierwszy POWAŻNY egzamin w dalszej części mistrzostw

<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2002/03/15/srpski/S02031402.shtml>

7. АДБ: ЈАЧИ привредни опоравак у азијским земљама	ADB: WYRAŻNE ożywienie gospodarki w krajach azjatyckich

<http://www.ekonomist.co.yu/magazin/em122/glo/vesti.htm>

б) Огласи

1. Ваш тип мушкарца/жене: Бринете, бразилски тип, ТАМНИЈИ тен, чоколадних очију ...	Wasz typ mężczyzny/kobiety: Brunetki, typ brazylijski, cera ŚNIADA, czekoladowe oczy ...

<http://www.balkanmedia.com/m2/doc/1453-1.shtml>

2. Кућа у ШИРЕМ центру, улица Цара Лазара ... плин, канализација, паркет ...	Dom BLISKO centrum, ulica Cara Lazara, gaz, kanalizacja, parkiet ...

<http://www.agencija-krstin.co.yu/kucezr.asp>

в) Рекламни слогани

1. Хуманитарна акција „за ВЕСЕЛИЈИ Божић дјече Книна 2001“	Akcja humanitarna „WESOŁLE Święta dla dzieci Kninu 2001“

<http://public.srce.hr/lions-marul/knin2001.htm>

Како показује предочени материјал, српска језичка норма чак и у тако изолованим елементима текста, као што су новинарски наслови, огласи, рекламни слогани, допушта ублажену стилизацију исказа, упућује на формулисање судова са мањом мером категоричности.

*

Појаве које су биле предмет наших запажања могу представљати још један доказ основаности теза Ане Вјежбицке (Wierzbicka 1980) о суштинској оригиналности и посебности природних језика. Гледишта Ане Вјежбицке инспирисана идејама Бенџамина Ли Уорфа да језици, у нашем случају чак тако генетски блиски као што су словенски, имају своју специфику која се огледа, пре свега, у домену „механизма менталне и експресивне оријентације“ — налазе у овом раду пуну потврду.

СКРАЋЕНИЦЕ

граматичарских и лексикографских дела

Brabec–Hraste–Živk. Gram. 1958 — I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 3. izd., Zagreb: „Školska knjiga“.

Faßke–Michalk Gram. 1981 — H. Faßke, S. Michalk, *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart: Morphologie*, Bautzen: VEB Domovina Verlag.

- Gram. Morfologia 1998 — *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (red. R. Grzegorzyczkowa, R. Laskowski, H. Wróbel), wyd. 2. zmienione, Warszawa: PWN.
- Maret Gram. 1963 [1899] — Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, 3. neprom. izd., Zagreb: Matica hrvatska.
- Mluv. češt. 1986 — *Mluvnice češtiny* [2]: Tvarosloví, Praha: Academia.
- Mrazović–Vukadinović Gram. 1990 — P. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad — Sremski Karlovci.
- Пољ. срп. реч.: *Пољско-српски речник I–II*, Београд 1999: Изд. САНУ.
- Slov. gram. 1968 — E. Pauliny, J. Ružička, J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 5. vyd., Bratislava: Slov. pedag. naklad.
- Станојчић–Поповић Грам. 2000 — *Грамаџика српског језика* (за I–IV разред средње школе), Београд: Завод за уџбенике и наст. средства.
- Стевановић Савр. јез. I, 1964 — М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд: „Научна књига“.
- Szober Gram. 1957 — St. Szober, *Gramatyka języka polskiego*, wyd. 4 (oprac. W. Doroszewski), Warszawa: PWN.
- Topor. Sl. slovn. 2000 — J. Toporišič, *Slovenska slovnica*, 4. izd. Maribor: Založba Obzorja.

СКРАЋЕНИЦЕ

српских и пољских књижевних дела и њихових превода

а) Књижевна дела на српском језику и њихови пољски преводи

- Андр. Бифе Тит. — Андрић Иво, Бифе „Титаник“, (у књ.) Немирна година (Сабр. дела, књ. 5), Београд 1963.
- Andr. Bar Tit. — Andrić Ivo, Bar „Titanic“, (у књ.) Wakacje na południu, Warszawa 1988: „Czytelnik“. Превео: Alija Dukanović.
- Андр. На Дрини ћупр. — Андрић Иво, На Дрини ћуприја, (Сабр. дела, књ. 1), Београд 1963.
- Andr. Most — Andrić Ivo, Most na Drinie, Warszawa 1956: „Czytelnik“. Превела: Halina Kalita.
- Андр. Прича о слону — Андрић Иво, Прича о везировом слону, (у књ.) Немирна година (Сабр. дела, књ. 5), Београд 1963.
- Andr. Opow. o słoniu — Andrić Ivo, (у књ.) Wakacje na południu, Warszawa 1988: „Czytelnik“. Превео: Alija Dukanović.
- Андр. Прок. авл. — Андрић Иво, Проклета авлија, (Сабр. дела, књ. 4), Београд 1963.
- Andr. Przekł. podw. — Andrić Ivo, Przekłete podwórze, (у књ.) Opowiadania o bracie Piotrze — Rozmowa z Goya, Łódź 1977: Wyd. Łódzkie, стр. 17–109. Превео: Jan Wierzbicki.
- Киш, Енцикл. — Киш Данило, Енциклопедија мртвих, Београд 1999: „Народна књига“.
- Kiš, Encykl. — Kiš Danilo, Encyklopedia umarłych, Warszawa 1991: „Zebra“. Превели: Danuta Cirlić-Straszyńska и Christos Arvanitidis.

- Пав. Хаз. реч. — Павић Милорад, Хазарски речник, Београд 1992: „Просвета“.
 Pav. Słow. chaz. — Pavić Milorad, Słownik chazarski, Warszawa 1993: tСНУ. Превеле: Elżbieta Kwaśniewska и Danuta Cirlić-Straszyńska.
- Пек. Вр. чуда — Пекић Борислав, Време чуда, Београд 1997: „Народна књига“.
 Pek. Czas cudów — Pečić Borislav, Czas cudów, Kraków 1986: WL. Превела: Magdalena Petryńska.
- Селим. Дервиш — Селимовић Меша, Дервиш и смрт, 4. изд., Сарајево–Београд 1967.
 Selim. Derwisz — Selimović Meša, Derwisz i śmierć, Warszawa 1969: PIW. Превела Halina Kalita.

б) Књижевна дела на пољском језику и њихови српски преводи

- Borow. Śmierć powst. — Borowski Tadeusz, Śmierć powstańca, Utwory zebrane, t. II, Warszawa 1954: PIW, стр. 155–170.
- Боров. Смрт устан. — Боровски Тадеуш, Смрт устаника, (у књ.) Опроштај с Маријом, Београд 2002: „Рад“, стр. 163–178. Превео: Угљеша Радновић.
- Szpil. Pianista — Szpilman Władysław, Pianista, Kraków 2000: „Znak“.
- Шпил. Пијаниста — Шпилман Владислав, Пијаниста, Београд 2002: „Народна књига“ — „Алфа“. Превела: Бисерка Рајчић.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АПРЕСЯН, Ю.Д. (1995): *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*, in *Избранные труды*, т. I, Москва: „Восточная литература“ РАН.
- АРУТЮНОВА, Н.Д. (1988): *Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт*, Москва, Наука.
- BOGUSŁAWSKI, A. (1991): „Polski sufiks -UTKI“, *Poradnik Językowy* 5/6, 174–179.
- BOGUSŁAWSKI, A. (1994 [1975]): „Measures are Measures. In Defence of the Diversity of Comparatives and Positives“, in *Sprawy słowa — Word Matters*, Warszawa: Veda, 323–329.
- СНМИЕЉВСКИ, Ј. (1976): „Gradacyjne konstrukcje porównawcze we współczesnej serbskiej i chorwackiej prozie beletrystycznej“, in H. Orzechowska (red.) *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, т. I, Warszawa: Wyd. UW, 53–71.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Р. (2001): *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- ГРИЦКАТ, И. (1961–1962): „О неким проблемима негације у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог* XXV, 115–136.
- ГРИЦКАТ, И. (1995): „О неким особеностима деминуције“, *Јужнословенски филолог* LI, 1–30.
- ИСАЧЕНКО, А.В. (1965): *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология I*, Братислава: Vyd. Slov. akad. vied.

- JANUS, E. (1988): „Z zagadnień stopnia gramatycznego“, in *Z polskich studiów slawistycznych, seria VII*, Warszawa, 391–399.
- JANUS, E. (1991): *Analizy stopień wyższy w języku polskim i rosyjskim*, Warszawa: IBL PAN.
- JANUS, E. (1991a): „Comparativus syntetyczny vs comparativus analityczny w polszczyźnie“, in M. Grochowski, D. Weiss (eds.) „*Words are Physicians for an Ailing Mind*“, München: Verlag Otto Sagner, 247–255.
- JANUS, E. (1995): „Eufemizująca funkcja wyrażen gradacyjnych“, *Pamiętnik Literacki* 86, nr 2, 199–132.
- КЛАЈН, И. (2002): *Творба речи у савременом српском језику*, Београд: Инст. за српски језик САНУ.
- КРІЖКОВА, Е. (1974): „Количественная детерминация прилагательных в русском языке“, in *Синтаксис и норма*, Москва: Наука, 122–144.
- MEL'ČUK, I. (1994): *Cours de morphologie générale, Vol. II, 2-ème partie: Significations morphologiques*, Montréal: CNRS Ed.
- ОТАШЕВИЋ, Ђ. (1995–1996): „Значење придева са префиксом не-“, *Наш језик* XXXI/1–5, 88–95.
- ПАВЛОВИЋ, М. (1967): „Негационе вредности у реченици“, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* X, 241–256.
- ПИПЕР, П. (2002): „Степеновање у граматички и речнику“, *Зборник Машице српске за славистику*, бр. 61, 59–78.
- ПИПЕР, П., СТОЈНИЋ, М. (2002): *Руски језик: изговор, грамађика, конверзија, вежбе*, Београд: „Култура“.
- ПОЦЕЛУЕВСКИЈ, Е.А. (1977): „Сравнительная степень и свободное употребление прилагательных“, *Вопросы языкознания*, № 5, 62–72.
- РЕВЗИН, И.И. (1973): „К семантическому анализу степеней сравнения в славянских языках“, *Структурно-типологические исследования в области грамматики славянских языков*, Москва: Наука, 61–67.
- РИСТИЋ, С. (1999): „Неке карактеристике придева са префиксима о- и њо- у савременом српском језику“, *Наш језик* XXXIII/1–2, 57–67.
- РИСТИЋ, С. (2000): „Конкуренција неких лексичких и граматичких средстава у градирању прагматичке квантификације“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1, 223–232.
- SAPIR, E. (1944): „Grading. A Study in Semantics“, *Philosophy of Science*, vol. 11, nr 2.
- SOKOŁOWSKI, J. (1983): „Słowiańskie negatywa z prefiksem ne-“, *Z polskich studiów slawistycznych, seria 6: Językoznawstwo*, Warszawa, 405–415.
- SOKOŁOWSKI, J. (1990): „Stopniowanie słowiańskich przymiotników z negacją“, in *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, t. V (pod red. H. Orzechowskiej), Warszawa: Wyd. UW, 113–120.
- СТИЈОВИЋ, Р. (1996): „О компаративу придева с префиксима о- и њо-“, *Наш језик* XXXI, н. с., 106–109.
- WIERZBICKA, A. (1971): „The Deep or Semantic Structure of the Comparative“, *Linguistische Berichte* 16, 39–45.
- WIERZBICKA, A. (1980): *Lingua Mentalis. The Semantics of Natural Language*, New York: Academic Press.

S u m m a r y

Vera Mitrinović

**ON CERTAIN PARTICULARITIES OF THE SERBIAN COMPARATIVE
(against the background of its situation in other Slavonic languages)**

The paper deals with a special kind of comparative without an overt *secundum comparationis*, as exemplified by, say, *Pale su jače kiše* 'stronger rains have fallen', which is freely used in Serbian; it is called, according to the grammatical tradition, *absolute comparative*. Attention has been drawn, while attempts were made at revealing the crucial features of the absolute comparative, to the fact that it is marked for its "amplified extension" on the scale of gradation; this shows that the comparative in the kind of use now under consideration has not lost its nature of an instrument of comparison. The grammatical structure in question has also been characterized as displaying *sui generis* semantic indefiniteness: the point is that the lack of the second object of comparison makes the scope of application of a given feature on the gradation scale rather fuzzy.

The first part of the paper presents the distribution of the absolute comparative within the Slavonic linguistic area; the presentation is based on the existing grammars of particular Slavonic languages (however, Bulgarian and Macedonian have not been accounted for; the reason was that these languages have been "balcanized"). The evidence supplied by grammars allows us to distinguish, within the Slavonic area, two zones: the zone of marginal use of the form in question (Russian) or its limited use (Polish), and the zone of its active use, including Slovak, Czech, Sorbian, Slovenian and Serbian.

The second part of the work describes the contrast between the situation in Serbian, on the one hand, and the situation in Polish, on the other: the focus is on the distinct divergence of the two languages in terms of textual distribution, frequency of occurrence and stylistic characteristics of the investigated structure. On the basis of the materials of bilateral translations of belletristic works, as well as those of the Serbian journalistic texts (as appearing in Internet), selected types of translational equivalences of the Serbian absolute comparative in Polish texts have been discussed; these are: the basic adjective in the positive, the negated antonym of the source adjective, and the construction "co + adjective in the comparative degree".

In the last part of the article some selected differences concerning the use of the absolute comparative in Serbian and Polish journalistic texts have been pointed out. As shown in the course of the analysis, the Polish journalistic style tends to express sharp appraisals and distinct evaluations. This is particularly evident in isolated elements of press, such as titles, notices, advertising slogans. As a result, the absolute comparative, with its considerable degree of indefiniteness, appears to be less appropriate here. In contrary to this, the Serbian linguistic norm admits of a milder form of utterance, it admits of formulating less categorical judgments, even in journalistic style; this enhances the use of the absolute comparative which is well anchored both in the grammatical system and in linguistic awareness of the users of Serbian.

SNJEŽANA KORDIĆ
(Münster)

PRILOZI *OVD(J)E/TU/IOND(J)E, OVAMO/TAMO/ONAMO,*
OVUDA/TUDA/ONUDA *

U članku se opisuje suvremena upotreba mjesnih zamjeničkih priloga u korpusima pisanog i govorenog jezika. Kad se ima u vidu prilično konfuzna slika kakva se dobiva na osnovi uvida u opis tih riječi u rječnicima, gramatikama i nekim drugim radovima, iznenađuju jasne pravilnosti koje pokazuju svi korpusi ovdje analizirani. Pravilnosti se tiču učestalosti mjesnih zamjeničkih priloga, načina upotrebe svakog pojedinog od njih te izražavanja statičke i dinamičke lokalizacije.

1. Skiciranje problema

Predmet ovoga rada su pokazni prilozi zamjeničkog porijekla koji imaju mjesno značenje. U srpskohrvatskom jeziku postoje tri osnovne grupe takvih priloga, koje Akademijina gramatika HAZU (Babić i dr. 1991: 721-724) opisuje na sljedeći način: prva grupa sastoji se od *ovdje, tu, ondje*, odgovara na pitanje *gdje?*, izražava statički aspekt lokalizacije: poziciju. Druga grupa sastoji se od *ovamo, tamo, onamo*, odgovara na pitanje *kamo?*, izražava dinamički aspekt lokalizacije: cilj kretanja. Treća grupa sastoji se od *ovuda, tuda, onuda*, odgovara na pitanje *kuda?*, izražava dinamički aspekt lokalizacije: smjer kretanja.¹ Gramatika HAZU nadalje navodi da u sve tri grupe prvi član označava blizinu 1. licu, drugi blizinu 2. licu, a

* Ovaj članak predstavlja referat za 13. međunarodni slavistički kongres u Ljubljani.

¹ Umjesto izraza „smjer kretanja“, koji navodi Akademijina gramatika, ali i većina rječnika, prikladniji bi bio izraz „linija kretanja“, koji navodi Piper (1997: 13). Korištenje izraza „smjer“ u rječničkim opisima ponekad je toliko neprikladno da razlika između opisanih riječi uopće nije jasna. Tako npr. Anić (1998: 715, 718) u opisu priloga *ovuda* navodi 'u ovom smjeru', a u opisu priloga *ovamo* 'u smjeru onoga koji govori', iz čega se ne vidi nikakva razlika u značenju između tih priloga, iako bi se trebalo raditi o predstavnicima dviju različitih grupa priloga. Da bi se trebalo raditi o predstavnicima dviju različitih grupa priloga nedvojbeno je u *Rječniku* jer je navedeno da odgovaraju na različite upitne priloge (*ovuda* na *kuda?*, *ovamo* na *kamo?*), a značenje upitnih priloga je u *Rječniku* jasno razdvojeno: *kuda* 'u kojem pravcu i kojim putem', *kamo* 'cilj kretanja' (Anić 1998: 387, 463).

treći blizinu 3. licu. Od tih osnovnih grupa izvedene su pomoću prijedloga *od* i *do* neke druge grupe, npr. *odavde*, *odatle*, *odande*, *dovde*, *dotle* itd., koje neće biti predmet razmatranja u ovom radu. Da navedeni opis u stvari prikazuje kako bi u idealnom slučaju trebala izgledati upotreba osnovnih grupa, vidi se i u samoj Gramatici HAZU jer u njoj se konstatira da se razlika između druge i treće grupe gubi, a i da se prva grupa koristi umjesto druge. Obje pojave se u Gramatici proskribiraju. U kontradikciji s tim proskribiranjem stoji neutralno iznešena konstatacija u Gramatici da su članovi prve grupe *ovdje*, *ondje* neutralni na svojstva statičnosti i dinamičnosti — iz takve tvrdnje, naime, logično proizlazi da se navedeni članovi prve grupe mogu koristiti umjesto dinamičkih priloga druge grupe.

Pogled u rječnike otvara dodatna pitanja jer se opisi u rječnicima ne podudaraju. Stariji rječnici navode da se prva grupa koristi umjesto druge i treće: *ovdje* umjesto *ovamo*, *ovuda* (*Rječnik JAZU* 1924–1927: 488; Bakotić 1936: 663); *tu* umjesto *ovamo*, *tamo*, *onamo* (*Rječnik JAZU* 1962–1966: 840); *ondje* umjesto *onamo* (*Rječnik JAZU* 1924–1927: 1). Novi rječnici to ne navode.

Stariji rječnici i *Rečnik MS* (1969: 893; 1971: 138; 1976: 140) navode da se prilozi druge grupe koriste i sa statičkim značenjem (Broz/Iveković 1901: 555, 897, 945; *Rječnik JAZU* 1917–1922: 952; 1924–1927: 481; 1962–1966: 71; Bakotić 1936: 663, 702, 1189), kod *tamo* je statičko značenje navedeno čak na prvom mjestu (Broz/Iveković 1901: 555; Bakotić 1936: 1189). Najnoviji rječnici to ne navode za *ovamo*, *onamo*,² ali navode za *tamo* (Moskovljević 1990: 785; Anić³ 1998: 1180; Šonje 2000: 1240). Pri tom značenje priloga *tamo* izjednačuju sa značenjem priloga *tu* (izuzevši Šonje 2000). Za razliku od njih *Rječnik JAZU* (1962–1966: 71) je izjednačio *tamo* s *ondje*.

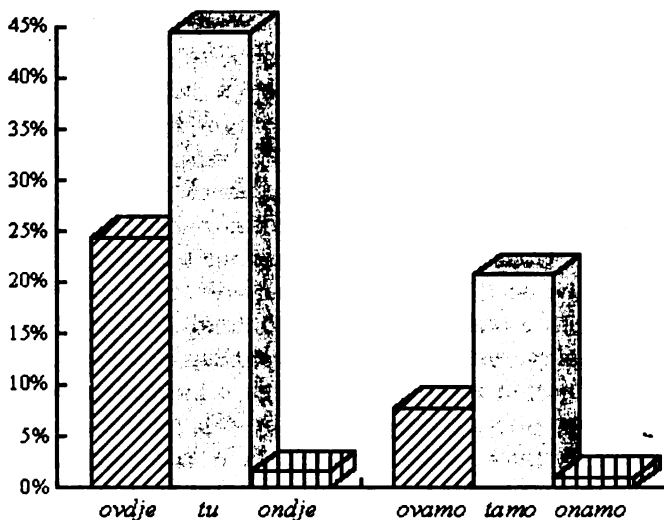
O priložima treće grupe *Rječnik JAZU* (1924–1927: 9, 501; 1962–1966: 859) navodi da se koriste i sa statičkim značenjem. To navodi i *Rečnik MS* (1969: 900; 1971: 143; 1976: 326) i izjednačuje *ovuda* s *ovdje*, *tuda* s *tu*, *onuda* s *ondje*. Bakotić (1936: 703) izjednačuje samo *onuda* i *ondje*. Neki rječnici izjednačuju dinamičko značenje priloga treće i druge grupe. Bakotić (1936: 665, 703) tako izjednačuje *ovuda*, *onuda* s *ovamo*, *onamo*, a Moskovljević (1990: 758) *tamo* s *tuda*.

Što se tiče odnosa priloga unutar prve grupe, nailazi se na podatak da bi se *tu* moglo zamijeniti pomoću *ovdje* (*Rječnik JAZU* 1962–1966: 839), da *ovdje* znači isto što i *tu*, a *tu* može značiti isto što i *ovdje* (Šonje 2000: 789, 1281), te da se *tu* koristi i umjesto *ondje* (*Rječnik JAZU*

² Anić (³1998: 684) doduše spominje da *ovamo* može značiti *ovdje*, a *onamo* *ondje*, ali ograničava takvu upotrebu kao regionalnu.

1962–1966: 839). U vezi s drugom grupom nailazi se na tvrdnju da *tamo* znači isto što i *onamo* (*Rječnik JAZU* 1962–1966: 69) te da se *onamo* može koristiti umjesto *tamo* (Anić ³1998: 684).

Podaci iz rječnika očito sugeriraju prilično zbrkanu situaciju. Kako bi se dobio određeni uvid u upotrebnu vrijednost navedenih priloga, pogledat će se kakvu sliku pruža frekvencijski rječnik (Moguš 1999) baziran na jednomilijunskom korpusu pisanog jezika. Ukupni broj pojavnica mjesnih zamjениčkih priloga u Rječniku je 2097. Od toga predstavnici prve grupe (*ovd(j)e/tu/ond(j)e*) čine 70% pojavnica, druge grupe (*ovamo/tamo/onamo*) 30%, dok predstavnici treće grupe (*ovuda/tuda/onuda*) čine manje od pola posto. Pojedinačno po priložima to izgleda ovako: *ovdje* se pojavljuje 510 puta (kao što se vidi iz dijagrama, to iznosi 24,5%), *tu* 930 puta (44,5%), *ondje* 32 (1,5%); *ovamo* 161 (7,5%), *tamo* 433 (20,5%), *onamo* 22 (1%); *ovuda* 4, *tuda* 3, *onuda* 2 (budući da ova posljednja grupa ukupno čini manje od 0,5% pojavnica, nije bilo smisla prikazivati je u dijagramu).

Dijagram pokazuje da se grupa mjesnih zamjениčkih priloga koji primarno označavaju statičnost koristi mnogo češće od grupa koje primarno označavaju dinamičnost. Uzroci tome mogu biti sljedeći: 1) statičko označavanje mjesta koristi se općenito češće u jeziku, 2) prilozi te grupe mogu izražavati i dinamičnosti. *Rječnik JAZU* sadrži brojne primjere iz 15, 16, 17. itd. stoljeća u kojima prilozi prve grupe izražavaju dinamičnost, što znači da se ne radi o nekom novom razvoju, nego o staroj pojavi. I upitni prilog *gdje*, koji je korelat statičnim mjesnim priložima, također se koristi za izražavanje dinamičnosti, npr. *Gdje ideš?*

Najučestaliji prilog *tu* koristi se skoro dvostruko češće od drugog po redu priloga *ovdje*, što je u skladu sa zapažanjem Nicolove (1986: 28) da u svim slavenskim jezicima oblici s *t*-osnovom zauzimaju glavno mjesto unutar *s/v/t/n*-niza. Treći po redu prilog *tamo* je po broju pojavnica relativno blizu drugome, što može značiti da i njegova upotreba izlazi izvan okvira zadatog opisom u Gramatici HAZU. On bi prema opisu u Gramatici trebao izražavati samo dinamičko značenje, no i stariji i novi rječnici navode da taj prilog ima i statičko značenje mjesta (vidi gore navedene opise iz rječnika). Primjeri s takvim značenjem u *Rječniku JAZU* potječu iz 14, 15, 16. itd. stoljeća, što znači da se radi o staroj pojavi.

Udio treće grupe priloga je i po apsolutnim i po relativnim brojevima zanemariv, što znači da je upotrebna vrijednost priloga *ovuda*, *tuda*, *onuda* izrazito niska.

Odgovor na pitanja koja se nameću nakon pogleda u rječnike i gramatike potražiti će se tako da se u tekstu koji slijedi opiše suvremena upotreba mjesnih zamjeničkih priloga u različitim korpusima. Svaki korpus predstavlja određeni tip teksta: znanstvene tekstove (lingvisti iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine), prozne tekstove (pisaca iz Hrvatske), telefonske razgovore (Novi Sad 1998, snimile Svenka Savić i Veronika Mitro), intervju (s izbjeglicama iz Bosne, snimio Slavistički seminar u Tübingenu sredinom 90-ih godina), sudske rasprave (Novi Sad, snimila Svenka Savić sredinom 90-ih), razgovore adolescenata (Novi Sad 1995, snimila Veronika Mitro). Budući da je jezik u znanstvenim i proznim tekstovima pažljivije biran nego u ostalim tipovima teksta, može se očekivati da su u njemu pravilnosti u upotrebi najuočljivije. Stoga će opis započeti s tim tipovima teksta, a u nastavku će se kod drugih tipova teksta provjeriti da li potvrđuju uočene pravilnosti ili bitno odstupaju od njih. Ukupni broj pojavnica svih mjesnih zamjeničkih priloga u korpusima je 2642. Udio treće grupe priloga u tom broju je manje od 1%, pa će zato ti priloziti biti opisani samo u zaključku kako bi se uštedjelo na prostoru.

2. Znanstveni tekstovi

U korpusu znanstvenih tekstova koriste se tri mjesna zamjenička priloga: *ovdje*, *tamo*, *tu*. *Ovdje* i *tamo* se pojavljuju u podjednakom broju primjera. I jedan i drugi prilog je dvostruko češći od *tu*.

Prilog *ovdje* prvenstveno se koristi sa značenjem 'u ovom radu/poglavlju', 'u tekstu koji upravo slijedi':

- (1) Ovdje će se na osnovi korpusa prikazati [...].
- (2) Odgovor na to pitanje pokušat ćemo ovdje razmotriti.
- (3) Za neke od rečenica [...] pa ću ovdje nešto reći i o njima.

Autor pisanog znanstvenog teksta u navedenim primjerima pomoću priloga *ovdje* deiktički upućuje na vlastiti tekst. Prilog *tu* se ne pojavljuje u takvim primjerima i ne predstavlja adekvatnu zamjenu priloga *ovdje*.

Prilog *tu* se koristi isključivo anaforički, npr. sa značenjem poput 'na tom [spomenutom] mjestu', 'kod njih' ili sl.:

(4) Njihova kongruencija varira od jezika do jezika, ali i tu postoje određene tendencije.

(5) Morfološka podjela prema kojoj oni predstavljaju tri ravnopravna oblika ne treba da nam zakloni činjenicu da se tu srednji rod razlikuje od [...].

Prilog *tamo* se u polovini primjera koristi kataforički u spoju *tamo gdje*, koji uvodi restriktivnu relativnu rečenicu:

(6) Tamo gdje izostavljanje zamjenice ne bi imalo takve posljedice [...].

(7) [...] koristi se i tamo gdje se u njemačkom jeziku mora upotrijebiti [...].

Kataforička upotreba ispred restriktivne relativne rečenice inače je tipična za *on*-oblike: kod pokaznih zamjenica dominiraju u toj funkciji *on*-oblici (*ono, onaj*), a ne *t*-oblici (v. Kordić 1999: 66; 2001: 102–103). Kad se to ima na umu, kao i činjenica da *tamo* u navedenim primjerima izražava statički aspekt lokalizacije, onda je jasno da *tamo* dominira u zoni koja bi teoretski trebala pripadati prilogu *ondje*.

Druga po učestalosti upotreba priloga *tamo* je anaforička, pri čemu upućivanje najčešće prelazi rečeničnu granicu:

(8) U ruskom jeziku obrnuto je. Tamo pisanome tekstu [...].

(9) [...] provjeriti zastupljenost u starijim tekstovima. Ako je tamo odnos zastupljenosti [...].

Kao što se vidi iz navedenih primjera, *tamo* izražava statički aspekt lokalizacije.

3. Prozni tekstovi

Iako se u proznim tekstovima pojavljuju svi mjesni zamjenički prilozi, tri priloga su daleko najučestalija: *tu, tamo, ovdje*. *Tu* je skoro za trećinu pojavnica češći od *ovdje*, a točno između njih po učestalosti nalazi se *tamo*. Između tih triju priloga i četvrtoga po učestalosti (*ovamo*) je veliki razmak: prilog *ovamo* je čak pet puta rjeđi od *ovdje*. Nakon *ovamo* slijedi dvostruko rjeđi *ondje*, a nakon njega dvostruko rjeđi *onamo*. Najmanje primjera ima s priložima *ovuda, tuda, onuda*, koji su višestruko rjeđi od *onamo*, i čine samo 1% pojavnica mjesnih zamjeničkih priloga.

3.1. Prilog *ovdje*

Prilog *ovdje* se u preko 90% primjera koristi tako da deiktički upućuje na mjesto na kojem se nalazi govornik i istovremeno to mjesto kontrastira i naglašava:

(10) „Lijepo je u ovom mom kraju“ — reče ujak. — „Mirno je. Nema prometa i buke kao u gradu.“

„Kao u gradu!“ — pomislio je Koko. — „Kako je onda u gradu? Pa ovdje se jedva čujemo kad govorimo...“

(11) „Ovog časa zatvaram i dolazim k tebi. Ja ovdje više ne ostajem.“

(12) „Moja slika je sada već u Louvreu, a ovdje je bio original, prava Leonardova slika!“

(13) Na zapadu, iznad Bulonjske šume, padala je kiša, a ovdje je sjalo sunce.

(14) [...] ali je ipak bila pozoran slušalac, ne da vidi kako se to radi nego da dozna kako se to ovdje radi i kako to Sulejman voli.

(15) Sve je to šarenilo i bogatstvo svrsishodno kad si u mimohodu na smotri, gdje se pokazuje tko što ima i može, ali ovdje, na prašnim putovima i u taboru, na kiši i blatu što ih čeka, suvišan je teret [...].

Kad bi se u (10) i (12) *ovdje* zamijenilo pomoću *tu*, izgubilo bi se kontrastiranje, i upućivanje priloga više ne bi bilo jednoznačno jer *tu* bi se moglo i anaforički odnositi na *grad* u (10) odnosno *Louvre* u (12). Više značnost priloga *tu* bi se možda mogla neutralizirati u govorenom jeziku specijalnim naglašavanjem riječi *tu*. No u pisanom jeziku otpada ta mogućnost specijalnog naglaska, mimike, geste i pokazivanja rukom, pa se koristi deiktička, naglašavajuća i kontrastirajuća riječ *ovdje*. Pokušaj zamjene u (11) pokazuje da *ovdje* naspram *tu* više ograničava mjesto i da je preciznije od *tu*.

Primjeri koji u skoro istom kontekstu sadrže i *ovdje* i *tu* potvrđuju da *ovdje* naglašava mjesto, a *tu* ne. Tako je u (16) i (17) u rečenicama s *ovdje* mjesto u prvom planu, dok u rečenicama s *tu* nije mjesto u prvom planu, nego (u 16) čin da su stigli negdje, odnosno (u 17) da „nema nara“.

(16) „Ujak će se baciti s Eiffelovog tornja, Zlatko!“ — veselo prihvati Koko. — „Zar nije rekao da će se baciti s Eiffelovog tornja ako s gospođom Lizom ne prođe kako treba... I, kad smo sad ovdje, zar ne bismo pogledali... Možda je baš sad gore, možda... a?“

„Baš sad?“ — upita Zlatko zamišljeno kao da mu se Kokov prijedlog nije učinio posve besmislen.

„Kad smo već tu...“ — navaljivao je Koko.

(17) Kad mu je Mustafa dao bočicu i zatražio da kaže što ovdje ima još osim nara i vode, Bećir je pomirisao napitak i rekao da tu nema nara, nego je to miris otrova [...].

Ovdje se koristi u spojevima ovaj ovdje, ovo ovdje:

(18) „A ovaj ovdje, moj prijatelj, gospo, koga ti ponizno preporučujem [...].“

(19) „A ovo ovdje“ — i rukom pokaza na dvorište — „moglo bi podučiti vaše ljude [...].“

Prozna djela potvrđuju rezultat dobiven u znanstvenom stilu da se *ovdje* koristi za deiktičko upućivanje na vlastiti tekst. Tako u sljedećim primjerima *ovdje* ima značenje 'u ovom pismu, spisu, u ovoj knjizi':

(20) Nisu se mogli prikazati onakvima kakvi su bili [...]. Ovdje su sažeti, pa se iz njih ne vidi [...].

(21) Neke od Šemsudinovih doskočica bit će i ovdje priopćene.

U telefonskim razgovorima koje sadrže prozna djela govornik koristi *ovdje* kad predstavlja sebe:

(22) „Halo, jeste li to Vi gospodine Poklé, ovdje Somais, [...].“

U preko 95% primjera *ovdje* izražava statički aspekt lokalizacije. Rijetki su primjeri poput (23) i (24), gdje izražava dinamički aspekt lokalizacije:

(23) [...] gurnule ga i vikale što je baš ovdje, gdje svaku stopu zemlje pritišće papak i kopito, došao hvatati „prazna zjala“.

(24) „Ne, dragi moj, noću se ovdje nitko ne smuca po ulicama bez revolvera u džepu!“

3.2. Prilog *tu*

Zastupljenost deiktičke i anaforičke upotrebe priloga *tu* u prozi varira ovisno o tome da li se radi o tekstu u kojem dominiraju dijalozi o aktualnim događanjima ili se radi o tekstu u kojem dominira pripovijedanje o nečemu već proteklom. U prvom slučaju se *tu* skoro podjednako često koristi deiktički i anaforički, dok se u drugom slučaju višestruko češće pojavljuju primjeri s anaforičkim *tu*.

Gotovo svim primjerima s deiktičkim *tu* zajedničko je da mjesto na koje prilog *tu* upućuje nije naglašeno:

(25) „Ukrali Mona Lizu“ — prezirno ga je oponašao Zlatko. — „A što je ovo što tu visi? A, je li?“

(26) „Mogao bih se zakleti da prije desetak minuta znaka tu nije bilo!“

(27) „Budi bez brige, nismo sami. Oni su tu u blizini.“

(28) „Neka mu se sutra što dogodi, neka ne brine, ja sam tu.“

(29) „Važno je da napravimo plan, a da bismo napravili plan treba da vidimo što sve znamo, je li tako?“ Tri dječaka su klimnula glavom a djevojčica je zamahala bilježnicom: „Evo, tu je sve zapisano. Dobro otvori uši sva trojica, pa ako mi je što promaklo, ispravite...“

(30) Zaputili su se do idućeg ugla na kojem se izdizala zgrada s kućnim brojem 23.

„Tu smo“ — muklo je rekao Jean i zapalio cigaretu.

„Ja ne kužim, stari“ — dobacio je Michel žmigajući kosim očima — „što ćemo mi zapravo ovdje... Misliš li da ćemo ovdje pronjušiti tajnu vezanoga bradonje?“

U (25) naglasak je na prisutnosti predmeta, u (26) na „znaka nije bilo“ (jer znaka sad ima sad nema, dok je mjesto konstantno). U (27) također je naglasak na prisutnosti nečijoj, a mjesto na koje *tu* upućuje nije precizno određeno niti precizno ograničeno. Isto vrijedi i za primjer (28), koji se može parafrazirati kao 'može se računati na mene', 'postojim, mogu ga zamijeniti kao nasljednik'. U (29) također nije naglasak na mjestu, nego na „sve je zapisano“. U primjeru (30) dobro se vidi razlika između priloga *tu* i *ovdje*: u rečenici s *tu* nije naglašeno mjesto, nego 'stigli smo', dok je u objema rečenicama s *ovdje* naglašeno mjesto i mogu se parafrazirati kao 'što ćemo mi zapravo na ovom mjestu... misliš li da ćemo baš na ovom mjestu pronjušiti tajnu...'. Zamjena priloga *tu* pomoću *ovdje* nije moguća jer bi se umjesto 'stigli smo gdje smo htjeli' dobilo 'mi se nalazimo na ovom mjestu'.

Iznimno su rijetki primjeri poput (31) s kontrastiranjem mjesta i prilogom *tu*. Zašto je usprkos kontrastiranju upotrebljeno *tu*, a ne *ovdje*, može se obrazložiti pomoću svojstva priloga *ovdje* da je precizniji i više ograničava mjesto od *tu*. U (31) mjesto na koje upućuje *tu* je neodređeno i neprecizno. Auto se, naime, kreće kroz grad, pa se mjesta mijenjaju. Govornik ne može i ne želi naglasiti određeno mjesto na kojem je upravo sada, nego želi izbjeći drugo mjesto („šumu“). Drugi razlog zašto je upotrebljeno *tu* možda je određena nijansa kolokvijalnosti kod te riječi. Uplašeni dječak koji želi „omekšati“ starije dečke u autu uspostavljanjem određene prisnosti koristit će kolokvijalnije riječi.

(31) Automobil je prolazio sve pustijim ulicama a Jean je sve jače stiskao gas. Bilo je očito da se udaljuju od centra grada. [...]

„Idemo u Vincennes. U šumu.“

„U šumu?“ — uplaši se Koko. — „Zašto u šumu? Zar nam nije dobro i tu?“

Anaforičko *tu* upućuje na mjesto spomenuto u prethodnom kontekstu:

(32) Magdalena je tako urala u trijem, postala njegov najljepši stup, izvor i ušće svjetlosnih čarolija. Urasla i tu ostala zauvijek.

(33) Ona traži tiho mjesto, uvlači se u nabore šatora i tu stoji.

Podjednako često anaforičko *tu* ne upućuje na konkretno mjesto, nego upućuje na čitavu situaciju opisanu u prethodnom kontekstu i može se parafrazirati pomoću 'u toj situaciji, u svemu tome' ili sl.:

(34) „[...] nikako ne razumijem kako i zašto je adresa mog ujaka dospjela u džep tvoga oca.“

„Zašto? Što je tu čudno?“ — rekla je Marie.

(35) Drugoga jutra našli su prolaznici Kukčevo tijelo na maglenoj pruzi, i vlastima je uspjelo da utvrde identitet trupla tek poslije neobično duge istrage. Da li se tu radilo o nesretnom slučaju ili o samoubojstvu, nije se moglo ustanoviti nikako.

Govornik situaciju na koju upućuje pomoću anaforičkog *tu* promatra sa strane, razmišlja o njoj, najčešće nije lično obuhvaćen njome. Anaforičko *tu* koje upućuje na situaciju koristi se i u frazi *šta se tu može*:

(36) „Posao je posao, Charles, što se tu može!“

Treća anaforička upotreba priloga *tu* je metatekstualna. *Tu* ima značenje 'na tom mjestu u govoru / u pisanju / u pripovijedanju' i uvodi neki metatekstualni dodatak:

(37) „Znam, bolje bi bilo da ne dolazim ovamo prečesto“ — tu došljak pogleda dječake na stolicama.

(38) „[...] jasno je da je ta slika pobudila veliko zanimanje, baš kao i slikar... Tu priča tek počinje.“

(39) Kakva šteta što je Njemica potkraj druge godine zatrudnjela! — I tu bi Ahmedova pripovijest o svakoj ženi završavala.

Primjeri s kataforički upotrebljenim *tu*, koje upućuje na relativnu rečenicu uvedenu prilogom *gdje*, rijetki su:

(40) [...] presretni su što su se našli tu gdje jesu [...].

Prilog *tu* pojavljuje se u frazemu *Tu smo!*, koji markira ključni, ponekad prekretnički momenat, a pojavljuje se i u spoju *tu negdje*, koji označava približno procjenjivanje:

(41) „[...] odakle je odletio helikopterom.“

„Ha!“ — uskoči Jean. — „Tu smo! Ako je otišao helikopterom, mogao se helikopterom i vratiti...“

(42) [...] a rođen je u Aladža Hisaru, nekoj varošici u Srbiji ili Tunisu, ne zna točno, ali tu je negdje, te su dvije zemlje blizu jedna drugoj.

Kad se koristi u spoju s vremenskim odredbama, *tu* povećava vremensku bliskost:

(43) I kad im otposla priču da je, tu prije neki dan, Džihangir njemu u povjerenju rekao [...].

U preko 95% primjera *tu* izražava statički aspekt lokalizacije, što znači da su primjeri poput (44) i (45), u kojima izražava dinamički aspekt lokalizacije, rijetki:

(44) [...] i mene koja sam tu ponovo došla [...].

(45) [...] da se tu nikad više neću vratiti.

3.3. Prilog *tamo*

U većini primjera prilog *tamo* se koristi anaforički. Upućuje na mjesto spomenuto u prethodnom kontekstu na kojem se govornik/pripovjedač ne nalazi:

(46) Osjećao je profesor Kukec u posljednje vrijeme sve intenzivniju potrebu da izađe iz toga mlina nekamo na kraj toga života i da se tamo na tome kraju negdje sunovrati u prazninu.

(47) A Mihovilu je rekao da se smjesti u Šibeniku, njemu neka javi da li bi se tamo dalo živjeti, i sam će, bude li valjalo, za njim doći.

(48) E, nisu ni oni budale, reći će; upoznali smo mi tebe, nećeš na-trag, ostaj kod nas. Ostade ti tamo, a nas dvoje ovdje.

U (48), gdje su suprotstavljena dva mjesta, vidi se i suprotstavljenost priloga *tamo* i *ovdje*: *ovdje* je deiktički upotrebljeno i upućuje na mjesto na kojem se nalazi govornik.

Deiktičko *tamo* upućuje na mjesto na kojem se govornik ne nalazi:

(49) „Ja sam u ovoj zemlji sve, tako ti njima tamo u Evropi kaži.“

(50) „Ali me ona pozva da se sama uvjerim. Bila sam tamo, mogao si me vidjeti.“

Gotovo polovina takvih primjera sadrži uz deiktičko *tamo* još neku mjesnu odredbu koja mu daje dodatni sadržaj, kao u (49) „u Evropi“.

Deiktičko *tamo* može služiti umjesto imenovanja nekog specijalnog mjesta koje se svim sugovornicima vrti po glavi i ima posebnu važnost. Iako se to mjesto ne imenuje, zna se o kojem se mjestu radi i da se baš na njega referira pomoću *tamo*:

(51) Desnom je čupkao haljinu na prsima i gledao Šemsudinu ravno u oči.

„No, imaš li mi štogod reći?!“ — Znao je da Šemsudina na govor ne treba mnogo nutkati. — „Kako je tamo?“

(52) Jednom bi tjedno ipak izabrao neku sretnicu. Jednu sam od njih upoznala, zvala se Zehir Paru (Zlatna Kockica), bila je mlada, punašna, kao proljetna trešnja. Pitam je kako je tamo, a ona sve hoće pa neće, napo-

kon mi šapnu, kaže, kako otišla tako došla, ništa, jedino što je od njega čula: mala, lezi ovdje uza me.

Deiktičko *tamo* koristi se u spoju *onaj tamo*. Taj spoj izražava veću prostornu distancu od govornika naspram spoja *ovaj ovdje*, v. primjer (55), koji sadrži oba spoja:

(53) Dok ima ljudi koji mogu da kleče pred prazninom tako lažljivo kao onaj tamo, sve je moguće, ništa nije isključeno!

(54) Bit će da je netko od njih u tom trenutku Juliju nazvao „ona tamo nasmijana“.

(55) Dok oni to ne zatraže, on stoji, gleda, čeka, čupka, pamti: vidi ovoga ovdje, vidi onoga tamo.

Deiktičko *tamo* koristi se u spoju *ti tamo*:

(56) „Ej, ti tamo!“

(57) [...] eto je odmah tamo gdje se vari.

(58) Ponekad kažemo da je istina tamo gdje je isti odgovor više puta ponovljen [...].

(59) [...] dok budu srljali tamo kud ih mitoman poziva.

(60) Zar nije lijepo vikati kad svi viču, trčati tamo kamo svi trče [...].

Tamo se relativno često pojavljuje u sastavu frazema i sličnih spojeva. Najčešći su oni koji izražavaju kretanje sad u jednom sad u drugom smjeru, npr. *tamo-amoo*:

(61) [...] lagano je njiše tamo-amoo.

Spoj *tamo negdje* označava približno procjenjivanje bilo mjesne lokacije (62) bilo vremenske (63) ili dr.:

(62) [...] podsjećanja na ono što stoji iza riječi, tamo negdje na izvoru iz kojeg riječi ključaju.

(63) Najprije je procvjetao središnji cvijet, tamo negdje pri kraju proljeća.

Frazem *kad tamo* izražava da se dogodilo suprotno od onoga što se očekivalo:

(64) „Koliko je bilo ovakvih lupeža što su se spremali za vrijeme snimanja, u mutnome, domoći 'Mona Lize'. A kad tamo — cap! Nema ni govora o tome.“

Pojavljuje se i frazem *tamo neki*, koji izražava omalovažavanje, i frazem *sve tamo*, koji ističe prostornu ili vremensku udaljenost:

(65) Kad bi Mustafa bio tamo neki pokrajinski namjesnik, nevješt pisanoj riječi [...].

(66) Nosit će je sve tamo do nekog dalekog dana na putovanju u prijestolnicu [...].

Kao što se iz primjera (46)–(66) vidi, *tamo* se koristi i za izražavanje dinamičkog i za izražavanje statičkog aspekta lokalizacije.

3.4. Prilog *ondje*

U većini primjera *ondje* anaforički upućuje na mjesto spomenuto u prethodnom kontekstu na kojem se govornik ne nalazi:

(67) Tada nije gotovo uopće vjerovao strašnim Zlatkovim pričama i veselio se putu u veliki grad i ne pomišljajući da bi *ondje* mogao štogod neugodno doživjeti.

(68) Ostale su se žene razišle, svaka u svoju spavaonicu da *ondje* u mraku prebiru dosadne brojanice [...].

Iako je anaforička upotreba dominantna kod *ondje*, ipak se taj prilog ne koristi tako često anaforički kao *tamo*. To znači da je *tamo* neutralnija anafora. Jedan od razloga tome može biti u postojanju ograničenja kod priloga *ondje* za izražavanje dinamičke lokalizacije, npr. u neprikladnosti priloga *ondje* za izražavanje cilja (**na putu su prema ondje*, **idemo ondje*). Za razliku od *ondje*, prilog *tamo* ne podliježe takvim ograničenjima pri izražavanju bilo statičke bilo dinamičke lokalizacije.

Kad se koristi kataforički, prilog *ondje* upućuje na restriktivnu relativnu rečenicu uvedenu pomoću *gdje*, v. (69). I u takvoj funkciji češće se koristi *tamo*.

(69) [...] pa ih nalaze i *ondje* gdje ih nema.

Primjeri s deiktičkim *ondje* također nisu brojni. Takvo *ondje* upućuje na mjesto na kojem se govornik ne nalazi:

(70) „Zlatko... Vidi, *ondje*, vani... Crveni auto [...].“

(71) „Bojim se da su to već oni, gospodine. Gdje je ta policijska stanica?“

„Eno *ondje*“ — pokazao je mladić ispruženom rukom nekamo u mrak.

(72) „Pa ja sam sreo jednog bogalja, on me je uputio za vama... *On-dje*, na Auteuilu... rekao mi je da ste se odvezli autobusom broj 52.“

U (72) je *ondje* deiksa u sjećanju govornika, koja bi trebala aktivirati predodžbe. Nakon nje slijedi i imenovanje mjesta jer sugovornici ne mogu znati na što *ondje* upućuje.

On-dje se pojavljuje u sastavu frazema koji sadrže i prilog *ovdje*, npr. *ovdje-ondje* 'na nekim mjestima, ponegdje', *sad ovdje sad ondje* 'malo na jednom mjestu, malo na drugom mjestu':

(73) Kad su se napokon našli u zelenom sumraku sjenice iza gustih zidova bršljana kroz koje je tek *ovdje-ondje* probijala kosa zraka kasnog sunca, [...].

(74) Ahmed nije knjigu samo držao u rukama, on je i čitao, nakratko, sad ovdje sad ondje, [...].

U skoro svim primjerima *ondje* izražava statički aspekt lokalizacije.

3.5. Prilog *ovamo*

Ovamo se gotovo isključivo koristi deiktički. Govornik referira na mjesto na kojem se nalazi kao na cilj kretanja:

(75) „Penji se ovamo!“

(76) „Dođite brzo ovamo [...].“

(77) „Možda ide ovamo.“

(78) „Neka mi pošalju helikopter ovamo na krov [...].“

(79) „Ti si me doveo ovamo, u taj tvoj Pariz [...].“

Vrlo rijetko nakon *ovamo* slijedi odredba ili imenovanje mjesta, kao u (78) i (79).

U manjem broju primjera je deiktičko značenje isprepletano s anaforičkim:

(80) Kad konačari u blizini grada Ergelija pronađoše rijeku obilnu vodom i polje široko da se na njemu smjesti velika vojska, predložiše Sulejmanu da se tu ostane više dana, da se vojska s raznih pravaca skrene ovamo, da se ovdje oporavi, opere i tek onda krene prema Halebu [...].

Ovamo se pojavljuje u sastavu frazema *ovamo-onamo*, koji označava kretanje malo u jednom malo u drugom smjeru:

(81) [...] hodale su mahnito ovamo-onamo [...].

Kako se vidi iz citiranih primjera, *ovamo* se koristi za izražavanje dinamičnosti.

3.6. Prilog *onamo*

Prilog *onamo* se najrjeđe pojavljuje od dosad opisanih priloga. Za razliku od npr. priloga *ovamo*, kod priloga *onamo* ne dominira nijedna upotreba, nego se koristi i anaforički i kataforički i deiktički. Anaforički upotrebljen upućuje na mjesto spomenuto u prethodnom kontekstu kao na cilj kretanja. Govornik se ne nalazi na tom mjestu:

(82) „... onda sam otkrio“ — šaputao je brodovlasnikov sin — „da tata svake noći odlazi u neku malu prostoriju ispod kapetanove kabine i da se ondje zaključava. [...] Tata je svake noći išao onamo... i zaključavao se.“

Kataforički se koristi ispred restriktivne relativne rečenice uvedene pomoću *gdje* ili nekog drugog mjesnog priloga:

(83) [...] pobjegla je onamo gdje žive sjene.

Kad se koristi deiktički, onda je često praćen odredbama ili imenovanjem. Govornik upućuje na neko mjesto na kojem se on ne nalazi kao na cilj kretanja:

(84) „Čim Worson stigne onamo, u Ulicu Bretonneau... Onda će sve puknuti... Stavio sam sve na kocku i — izgubio!“

Onamo se pojavljuje u sastavu frazema *ovamo-onamo*, koji izražava kretanje malo u jednom malo u drugom smjeru (v. primjer 81).

4. Telefonski razgovori

U korpusu telefonskih razgovora pojavljuju se tri mjesna zamjenička priloga: *ovdje*, *tu*, *tamo*. *Ovdje* i *tu* se pojavljuju u podjednakom broju primjera. I jedan i drugi prilog je više nego dvostruko češći od *tamo*.

Prilog *ovdje* se prvenstveno koristi kada govornik predstavlja sebe na telefonu ili na telefonskoj sekretarici:

(85) A: „Nolit ... izvolite?“

B: „Faks ... ti si? Vozdra ... Steva ovde ... je l' Faks juri ženske ili knjige?“

A: „Ne ... ovde je.“

B: „E ... daj mi ga.“

(86) A: „Molim?“

B: „Miro ... a nije Mira ... Vera ... onda si ti?“

B: „Nije ni Vera ... Slavica je na telefonu.“

B: „Aha ... ovde Jela Petrović.“

(87) A: „Nolit, izvolite.“

B: „Je l' to Nolit?“

A: „Da izvolite?“

B: „Ovde Miša iz Kaća.“

(88) A: „Mišo ovde Saša. Javi se ako si kod kuće.“

Skoro tri puta rjeđe se *ovdje* pojavljuje izvan početne sekvence telefonskog razgovora, a ima svojstva koja su već navedena pod 3.1, pa se *ovdje* neće ponavljati.

Kod priloga *tu* je obrnuto: on se tri puta češće pojavljuje izvan početne sekvence telefonskog razgovora nego u njoj. Ima svojstva koja su već navedena pri opisu deiktičkog *tu* u 3.2. Kao što se na osnovi zapažanja u 3.2. moglo očekivati, u telefonskim razgovorima se *tu* u preko 90% slučajeva koristi deiktički, dok su anaforička upotreba *i*, pogotovo kataforička vrlo rijetke. I one imaju svojstva već navedena u 3.2.

Unutar početne sekvence *tu* se koristi kada govornik pita onoga tko je digao slušalicu za prisutnost osobe s kojom želi razgovarati ili na telefonskoj sekretarici pita za prisutnost onoga s kim želi razgovarati:

(89) A: „Molim?“

B: „Dobro veče. Da li je Igor tu?“

(90) A: „Dobro veče.“

B: „Dobro veče.“

A: „Je l' tu Rade?“

(91) A: „Mali, jesi tu? Jesi budan?“

Jasna podjela funkcija između priloga *tu* i *ovdje* u početnoj sekvenci telefonskih razgovora još je jedna potvrda toga da se ne može bez ograničenja tvrditi da *ovdje* i *tu* postaju sinonimi, kako to čini Žic-Fuchs (1996: 53–57). Zanimljivo je da Žic-Fuchs svoju tvrdnju o sinonimnosti *ovdje* i *tu* iznosi navodeći jedan primjer iz simuliranog telefonskog razgovora. No, dovoljno je poslušati prve rečenice u stvarnim telefonskim razgovorima da bi se čovjek uvjerio u suprotno. Tako u korpusu telefonskih razgovora govornici koriste isključivo *ovdje* kad sebe predstavljaju (42 puta), a *tu* kada onoga tko je digao slušalicu pitaju za prisutnost osobe s kojom žele razgovarati. U takvim primjerima, kao i u nizu drugih navedenih u ovome članku iz raznih žanrova teksta, *ovdje* i *tu* nisu međusobno zamjenjivi.³

Osim u frazemima već spomenutim u 3.2, *tu* se pojavljuje i u frazemima *šta je tu je* 'dosadašnje stanje stvari se prihvaća kao nešto što se ne može izmijeniti', *tu* i *tamo* 'povremeno, ponegdje'.

I *ovdje* i *tu* koriste se za statičku lokalizaciju. Telefonski razgovori sadrže samo jedan primjer u kojem *tu* izražava dinamički aspekt lokalizacije:

(92) A: „Odakle se javljate?“

B: „Pa evo, tu smo svratili kod Nadinih pa idemo sad ... da uzmemo ključ.“

Prilog *tamo* se u dvije trećine primjera koristi deiktički. Kao što je zapaženo pod 3.3, tako je i *ovdje* deiktičko *tamo* u gotovo polovini primjera praćeno nekom mjesnom odredbom koja mu daje dodatni sadržaj. Anaforička upotreba je, kao što se na osnovi 3.3. moglo i očekivati, češća od kataforičke. Obje upotrebe, kao i relativno često pojavljivanje unutar frazema, poznate su iz 3.3. Kod frazema *ovdje* dominira približno procjenjivanje vremenske lokacije, npr. „ili možda kasnije, tamo oko podne“, „pa ću verovatno doći tamo negde oko jedan“, „možda tamo u petak ili u ponedjeljak“, „čučemo se onda recimo tamo sledeće nedelje u ponedjeljak“,

³ Kao što je neopravdana tvrdnja o sinonimnosti *tu* i *ovdje*, tako je neopravdana i tvrdnja Žic Fuchs (1991–1992: 96–97, 99) da riječ *eno* nastaje iz tročlanog deiktičkog sistema *evoleto/eno*. Više o tome v. u Kordić (2001: 115–165).

„ovo je baš nešto što je aktuelno još tamo do petnajstog“. *Tamo* se, kako je već zapaženo u 3.3, koristi i za izražavanje dinamičkog i za izražavanje statičkog aspekta lokalizacije.

5. Intervjui, sudske rasprave, razgovori adolescenata

U intervjuima se *ovdje* i *tu* pojavljuju u podjednakom broju primjera, a *tamo* neznatno zaostaje za njima. Ostali mjesni zamjениčki prilozi su potpuno potisnuti na marginu: ima samo nekoliko primjera s *ovamo* i par s *ondje*. U sudskim raspravama se najčešće koristi *tamo*, zatim *tu* pa *ovdje*. Od ostalih mjesnih zamjениčkih priloga pojavljuje se jedino *ovamo*, i to samo u par primjera. U razgovorima adolescenata se najčešće koriste *tu* i *tamo*, i to u podjednakom broju primjera. Dvostruko rjeđe od njih koristi se *ovdje*. Ta brojčana razlika nije posljedica neke tendencije koja bi dolazila do izražaja jedino u spontanim razgovorima, nego je rezultat korištenja anaforičke funkcije kad adolescenti jedni drugima prepričavaju događaje. Budući da se *ovdje* u svim korpusima koristi gotovo uvijek deiktički, razumljivo je da u onim tipovima teksta gdje je veća potreba za anaforičkim upućivanjem dominiraju prilozi *tamo* i *tu*. Tako se *tu* u razgovorima adolescenata skoro u dvije trećine primjera koristi anaforički. Za takvo *tu* bi se prije moglo reći da je upotrebljeno umjesto *tamo*, a nikako umjesto *ovdje*, v. primjere (93) i (94). Što se tiče učestalosti ostalih mjesnih zamjениčkih priloga, situacija je potpuno ista kao i u korpusu sudskih rasprava: pojavljuje se jedino *ovamo*, i to samo u par primjera. Način upotrebe svih priloga odgovara opisu u poglavlju 3.

(93) „Krenem ja trojkom u školu ... i ovaj ... tamo kod Građevinske ulazi Kolja u bus ... i ne primeti tu on mene odmah.“

(94) „Krenemo mi da idemo sad prema školi i sad [...] I krenuli mi sad tu ovaj, baš kako se vidi škola i sad idemo mi i ne znam šta smo pričali [...].“

6. Zaključak

Kad se ima na umu prilično konfuzna slika mjesnih zamjениčkih priloga u rječnicima i nekim drugim radovima, iznenađuju jasne pravilnosti koje pokazuju svi korpusi *ovdje* analizirani, i to bez obzira predstavljaju li govornike/autore iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine ili Srbije, pa čak i bez obzira na razliku pisani/govoreni jezik.

Jedna od pravilnosti tiče se učestalosti mjesnih zamjениčkih priloga. U svakom korpusu su daleko najučestaliji *ovdje*, *tu*, *tamo*. Oni su uvijek višestruko češći od prvog sljedećeg po redu priloga (*ovamo*). U nekim

korpusima se samo ta tri priloga pojavljuju: u korpusu znanstvenih tekstova i u korpusu telefonskih razgovora. To znači da su *ovdje, tu, tamo* glavni mjesni zamjениčki prilozi. Također znači da se ni na osnovi učestalosti ne može govoriti o potisnutosti ili nestajanju priloga *ovdje*. U korpusima u kojima se pojavljuju četiri ili više priloga uvijek je četvrti po redu *ovamo*. Ne više od četiri priloga koristi se u korpusu sudskih rasprava i u korpusu razgovora adolescenata. Peti po učestalosti uvijek je *ondje*. Ne više od pet priloga koristi se u korpusu intervjuja. Svih devet priloga pojavljuju se jedino u korpusu prozних tekstova. Šesti po učestalosti je *onamo*, a prilozi *ovuda, tuda, onuda* toliko su rijetki da čine manje od 1% pojavnica mjesnih zamjениčkih priloga.

Druge pravilnosti odnose se na način upotrebe svakog pojedinog mjesnog zamjениčkog priloga. *Ovdje* se koristi prvenstveno deiktički. U znanstvenom stilu autor teksta isključivo pomoću *ovdje* deiktički upućuje na vlastiti tekst. *Ovdje* pritom ima značenje 'u ovom radu/poglavlju', 'u tekstu koji upravo slijedi'. U prozним tekstovima se vidi da deiktičko *ovdje* upućuje na mjesto na kojem se nalazi govornik i gotovo uvijek to mjesto kontrastira i naglašava. Tim kontrastiranjem i naglašavanjem *ovdje* se razlikuje od *tu*. Osim toga, *ovdje* više nego *tu* ograničava mjesto i preciznije je od *tu*. U rečenicama s *ovdje* je gotovo uvijek mjesto u prvom planu, što ne vrijedi za rečenice s *tu*. U spojevima s pokaznom zamjenicom *ovaj, ovo, ova* dominira *ovdje*, a ne *tu*. U telefonskim razgovorima govornik koristi isključivo *ovdje* kad predstavlja sebe. Što se tiče svojstva statičnosti/dinamičnosti, *ovdje* u preko 95% primjera izražava statički aspekt lokalizacije. Dinamički aspekt lokalizacije može izraziti prvenstveno uz glagol *doći*.

Za razliku od priloga *ovdje*, prilog *tu* ima vrlo razvijenu i anaforičku upotrebu. Tako se u znanstvenim tekstovima koristi isključivo anaforički, npr. sa značenjem poput 'na tom [spomenutom] mjestu', 'kod njih' ili sl. Zastupljenost deiktičke i anaforičke upotrebe priloga *tu* u prozi varira ovisno o tome da li se radi o tekstu u kojem dominiraju dijalozi o aktualnim događanjima ili se radi o tekstu u kojem dominira pripovijedanje o nečemu već proteklom. U prvom slučaju se *tu* skoro podjednako često koristi deiktički i anaforički, dok se u drugom slučaju višestruko češće pojavljuju primjeri s anaforičkim *tu*. Jedino u telefonskim razgovorima se *tu* u preko 90% slučajeva koristi deiktički, što je uvjetovano specijalnim potrebama tog žanra.

Gotovo svim primjerima s deiktičkim *tu* zajedničko je da mjesto na koje prilog *tu* upućuje nije naglašeno. Naglasak je na prisutnosti predmeta ili na tome da se stiglo negdje itd., ovisno o sadržaju propozicije. To razlikuje deiktičko *tu* od deiktičkog *ovdje* u svim korpusima. U telefonskim

razgovorima upada u oči još jedna razlika: prilog *tu* se unutar početne sekvence telefonskih razgovora koristi kada govornik pita onoga tko je digao slušalicu za prisutnost osobe s kojom želi razgovarati.

Anaforičko *tu* upućuje na mjesto spomenuto u prethodnom kontekstu. Druga anaforička upotreba mu je kada ne upućuje na konkretno mjesto, nego na čitavu situaciju opisanu u prethodnom kontekstu pa se može parafrazirati pomoću 'u toj situaciji, u svemu tome' ili sl. Govornik situaciju na koju upućuje pomoću anaforičkog *tu* promatra sa strane, razmišlja o njoj, najčešće nije lično obuhvaćen njome. Treća anaforička upotreba priloga *tu* je metatekstualna: *tu* ima značenje 'na tom mjestu u govoru / u pisanju / u pripovijedanju' i uvodi neki metatekstualni dodatak. Za razliku od anaforičke upotrebe, kataforička upotreba je kod *tu* rijetka. Kataforičko *tu* upućuje na relativnu rečenicu uvedenu prilogom *gdje*. Prilog *tu* pojavljuje se u frazemu *Tu smo!*, koji markira ključni, ponekad prekretnički momenat, zatim u frazemima *šta je tu je* 'dosadašnje stanje stvari se prihvata kao nešto što se ne može izmijeniti', *tu i tamo* 'povremeno, ponegdje'. Pojavljuje se i u spoju *tu negdje*, koji označava približno procjenjivanje. Kad se koristi u spoju s vremenskim odredbama, *tu* povećava vremensku bliskost.

U preko 95% primjera *tu* izražava statički aspekt lokalizacije. Može izraziti dinamički aspekt lokalizacije, npr. uz glagol *doći*, ali takvi primjeri čine manje od 5% pojava.

Prilog *tamo* se u većini primjera koristi anaforički. Upućuje na mjesto spomenuto u prethodnom kontekstu na kojem se govornik/pripovjedač ne nalazi. Kataforički se *tamo* koristi za upućivanje na relativnu rečenicu, u najvećem broju primjera uvedenu pomoću *gdje*. Mnogo rjeđe je relativna rečenica uvedena pomoću *kamo* ili pomoću *kuda*. Kataforička upotreba je dominantna u znanstvenom stilu. Telefonski razgovori su žanr u kojem se kod svih priloga najviše koristi deiktička funkcija. Tako da u telefonskim razgovorima deiktička funkcija dominira i kod priloga *tamo*.

Deiktičko *tamo* upućuje na mjesto na kojem se govornik ne nalazi. Gotovo polovina takvih primjera sadrži uz deiktičko *tamo* još neku mjesnu odredbu koja mu daje dodatni sadržaj. Deiktičko *tamo* može služiti umjesto imenovanja nekog specijalnog mjesta koje se svim sugovornicima vrti po glavi i ima posebnu važnost. Iako se to mjesto ne imenuje, zna se o kojem se mjestu radi i da se baš na njega referira pomoću *tamo*. Deiktičko *tamo* se, nadalje, koristi u spoju *onaj tamo*. Taj spoj izražava veću prostornu distancu od govornika naspram spoja *ovaj ovdje*. Deiktičko *tamo* javlja se i u spoju *ti tamo*.

Tamo se relativno često pojavljuje u sastavu frazema i sličnih spojeva. Jedni izražavaju kretanje sad u jednom sad u drugom smjeru, npr. *tamo-amo*. Spoj *tamo negdje* označava približno procjenjivanje bilo mjesne

bilo vremenske lokacije ili dr. Frazem *kad tamo* izražava da se dogodilo suprotno od onoga što se očekivalo. Pojavljuje se i frazem *tamo neki*, koji izražava omalovažavanje, i frazem *sve tamo*, koji ističe prostornu ili vremensku udaljenost.

Tamo je jedini mjesni zamjenički prilog koji se u podjednakoj mjeri koristi i za izražavanje dinamičkog i za izražavanje statičkog aspekta lokalizacije.

Prilog *ondje* u većini primjera anaforički upućuje na mjesto spomenuto u prethodnom kontekstu na kojem se govornik ne nalazi. Iako je anaforička upotreba dominantna kod *ondje*, taj prilog se ni približno ne koristi tako često anaforički kao *tamo*. To znači da je *tamo* neutralnija anafora. Jedan od razloga tome može biti u postojanju ograničenja kod priloga *ondje* za izražavanje dinamičke lokalizacije, npr. u neprikladnosti priloga *ondje* za izražavanje cilja (**na putu su prema ondje, *idemo ondje*). Za razliku od *ondje*, prilog *tamo* ne podliježe takvim ograničenjima pri izražavanju bilo statičke bilo dinamičke lokalizacije. Kad se koristi kataforički, prilog *ondje* upućuje na restriktivnu relativnu rečenicu uvedenu pomoću *gdje*. I u takvoj funkciji češće se koristi *tamo*. Primjeri s deiktičkim *ondje* također nisu brojni. Takvo *ondje* upućuje na mjesto na kojem se govornik ne nalazi. *ONDJE* se pojavljuje u sastavu frazema koji sadrže i prilog *ovdje*, npr. *ovdje-ondje* 'na nekim mjestima, ponegdje', *sad ovdje sad ondje* 'malo na jednom mjestu, malo na drugom mjestu'. Koristi se skoro u svim primjerima statički. Samo u par primjera izražava dinamički aspekt lokalizacije, npr. u intervjuu s izbjeglicama iz Bosne: *ići ću onde gdje je većina Srba*.

Prilog *ovamo* se gotovo isključivo koristi deiktički. Govornik referira na mjesto na kojem se nalazi kao na cilj kretanja. Vrlo rijetko nakon *ovamo* slijedi odredba ili imenovanje mjesta. U manjem broju primjera je deiktičko značenje isprepletano s anaforičkim. *Ovamo* se pojavljuje u sastavu frazema koji označavaju kretanje malo u jednom malo u drugom smjeru. Prilog *ovamo* se koristi za izražavanje dinamičnosti.

Prilog *onamo* se najrjeđe pojavljuje od dosad opisanih priloga. Za razliku od npr. priloga *ovamo*, kod priloga *onamo* ne dominira nijedna upotreba, nego se koristi i anaforički i kataforički i deiktički. Anaforički upotrebljen upućuje na mjesto spomenuto u prethodnom kontekstu kao na cilj kretanja. Govornik se ne nalazi na tom mjestu. Kataforički se koristi ispred restriktivne relativne rečenice uvedene pomoću *gdje* ili nekog drugog mjesnog priloga. Kad se koristi deiktički, onda je često praćen odredbama ili imenovanjem. Govornik upućuje na neko mjesto na kojem se on ne nalazi kao na cilj kretanja.

Korpusi daju jasnu sliku ne samo što se tiče učestalosti mjesnih zamjeničkih priloga i načina njihove upotrebe nego i što se tiče izražavanja

statičke i dinamičke lokalizacije. Izražavanje statičke lokalizacije dominira kod mjesnih zamjeničkih priloga. Jedan pokazatelj toga u korpusima je činjenica da se prilozi koji primarno izražavaju statičku lokalizaciju *tu* i *ovdje* koriste mnogo češće od priloga za dinamičku lokalizaciju. Razlog za često korištenje priloga *tu* i *ovdje* ne može se tražiti u tome da su eventualno preuzeli na sebe i izražavanje dinamičkog aspekta jer korpusi pokazuju da je izražavanje dinamičnosti kod *tu* i *ovdje* sasvim marginalno. Drugi pokazatelj dominacije statičke lokalizacije je činjenica da jedini prilog iz grupe za dinamičku lokalizaciju koji je po učestalosti pojavljivanja blizak priložima *tu* i *ovdje*, a to je prilog *tamo*, biva u korpusima korišten ne samo za izražavanje dinamičke lokalizacije, nego u jednakoj mjeri i za izražavanje statičke lokalizacije. Takva upotreba priloga *tamo* nije nova: *Rječnik JAZU* (1962–1966: 71–72) navodi primjere sa statičkim *tamo* iz 14, 15, 16. itd. stoljeća, što znači da se radi o staroj pojavi.

Što se tiče primarno dinamičkih priloga treće grupe (*ovuda*, *tuda*, *onuda*), njihov udio je u korpusima i po apsolutnim i po relativnim brojevima zanemariv, što znači da je upotrebnost vrijednost priloga *ovuda*, *tuda*, *onuda* izrazito niska. Pogled u prozna djela iz korpusa korištenog za ovo istraživanje pokazuje da primarno značenje tih priloga češće izražavaju analitičke konstrukcije *tim putem*, *onim putem* i sl. Druga zanimljivost vezana za te priloge je da njihov upitni korelat *kuda* ne korelira sasvim s njima, nego ima širu upotrebu. Iako bi upitni prilog *kuda* prema opisu u Akademijinoj gramatici HAZU (Babić i dr. 1991: 721–724) trebao izražavati samo put ili smjer i koristiti se samo uz priloge *ovuda*, *tuda*, *onuda*, praksa izgleda drugačije. Na pitanje *Kud ideš?* sasvim je uobičajen odgovor koji ne izražava put ili smjer, nego cilj (npr. *Idem kući*, *Idem na posao*, *Idem u kino*), a cilj je primarno značenje priloga druge grupe. Upotreba upitnog priloga *kuda* proširila se na račun upitnog priloga *kamo*. To je očito bilo izraženo i prije sto godina jer rječnik Broz/Ivekovića (1901: 555, 897, 945) u opisu značenja priloga *ovamo*, *tamo*, *onamo* navodi upitni prilog *kuda*, dok upitni prilog *kamo* stavlja u zagradu.⁴

LITERATURA

- Anić, V. ³1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb.
 Babić, S. i dr. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.
 Bakotić, L. 1936. *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd.

⁴ Više o priložima *gdje*, *kamo*, *kuda* i o priložima izvedenima od njih v. u Kordić (2003).

- Dokić, N. 2001. Francuski i srpski prilozi za mesto i učesnici u komunikaciji. *Srpski jezik* 6/1–2, 289–308.
- Iveković, F. / Broz, I. 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb.
- Klajn, I. 1985. *O funkciji i prirodi zamenica*. Beograd.
- Kordić, S. 1995. Genitiv/Akkusativ-Synkretismus beim kroatisch-serbischen Relativpronomen. *Zeitschrift für Slawistik* 40/2, 202–213.
- Kordić, S. 1995a. Possessivitätsausdruck durch Relativpronomen im Kroatisch-Serbischen. *Die Welt der Slaven* 40/2, 328–340.
- Kordić, S. 1996. Pronomina im Antezedenten und Restriktivität/Nicht-Restriktivität von Relativsätzen im Kroatoserbischen und Deutschen. Suprun, A. E. / Jachnow, H. (ur.), *Slavjano-germanskie jazykovye paralleli / Slawisch-germanische Sprachparallelen*, Minsk, 163–189.
- Kordić, S. 1997. *Serbo-Croatian*. München.
- Kordić, S. 1998. Existenzsätze in den südslavischen Sprachen. Rothe, H. / Schaller, H. (ur.), *Beiträge zum XII. Internationalen Slavistenkongreß Krakau 1998*, München, 31–49.
- Kordić, S. 1999. *Der Relativsatz im Serbokroatischen*. München.
- Kordić, S. 1999a. Personal- und Reflexivpronomina als Träger von Personalität. Jachnow, H. i dr. (ur.), *Personalität und Person*, Wiesbaden, 125–154.
- Kordić, S. 1999b. Kausalität und Gradation in derselben Konstruktion. Girke, W. i dr. (ur.), *Vertograd mnogocvetnyj. Festschrift für Helmut Jachnow*, München, 119–130.
- Kordić, S. 2000. Nominale Variationen in Sätzen mit *evoleto/eno* im Kroatisch-Serbischen. Boeder, W. / Hentschel, G. (ur.), *Variierende Markierung von Nominalgruppen in Sprachen unterschiedlichen Typs*, Oldenburg, 219–233.
- Kordić, S. 2000a. Aktuelle Europäisierung südslavischer Sprachen. *Zeitschrift für Balkanologie* 36/1, 75–85.
- Kordić, S. 2001. *Wörter im Grenzbereich von Lexikon und Grammatik im Serbokroatischen*. München.
- Kordić, S. 2001a. Die grammatische Kategorie des Numerus. Jachnow, H. / Norman, B. / Suprun, A. E. (ur.), *Quantität und Graduierung als kognitiv-semantische Kategorien*, Wiesbaden, 62–75.
- Kordić, S. 2002. Das verallgemeinernde *čovjek* 'man' im Kroatoserbischen. Symanzik, B. / Birkfellner, G. / Sproede, A. (ur.), *Frau und Mann in Sprache, Literatur und Kultur des slavischen und baltischen Raumes*, Hamburg, 165–187.
- Kordić, S. 2002a. Demonstrativpronomina in den slavischen Sprachen. Symanzik, B. / Birkfellner, G. / Sproede, A. (ur.), *Die Übersetzung als Problem sprach- und literaturwissenschaftlicher Forschung in Slavistik und Baltistik*, Hamburg, 89–116.
- Kordić, S. 2003. Prilozi *gd(j)e, kamo, kuda*. Okuka, M. / Schweier, U. (ur.), *Festschrift für Peter Rehder*, München (u printu).
- Moguš, M. (ur.) 1999. *Hrvatski čestotni rječnik*. Zagreb.
- Moskvljević, M. 1990. *Rečnik savremenog srpskohrvatskog književnog jezika s jezičkim savetnikom*. Beograd.

- Nicolova, R. 1986. *Вјалгарските mestoimenija*. Sofija.
- Piper, P. 1983. *Zamjenički prilozi (gramatički status i semantički tipovi)*. Novi Sad.
- Piper, P. 1988. *Zamjenički prilozi u srpskohrvatskom, ruskom i poljskom jeziku (semantička studija)*. Beograd.
- Piper, P. 1997. *Jezik i prostor*. Beograd.
- Raecke, J. 1999. Zwischen Demonstration und Expression — Zu einem anderen Ansatz in der Erforschung der bosnischen/kroatischen/serbischen 'v/t/n-Deiktika'. Ratmayr, R. / Weitlaner, W. (ur.), *Slavistische Linguistik 1998*, München, 163–197.
- Raecke, J. 2001. Deiktika als Partikeln im Bosnischen/Kroatischen/Serbischen. Lehmann, V. / Scharnberg, J. (ur.), *Slavistische Linguistik 2000*, München, 179–213.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika MS 1969, 1971, 1976*. Novi Sad.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU 1917–1922, 1924–1927, 1962–1966*. Zagreb.
- Šonje, J. (ur.) 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb.
- Topolińska, Z. 1988. *Tu i teraz — przysłowki „z formy i z treści“*. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica* 1, 16–22.
- Žic Fuchs, M. 1991–1992. On Contrasting Expressions of Spatial Deixis in Croatian and English. *Studia Romanica et Anglicae Zagrebensia* 36–37, 93–102.
- Žic Fuchs, M. 1996. 'Here' and 'There' in Croatian: A Case Study of an Urban Standard Variety. Pütz, M. / Dirven, R. (ur.), *The Construal of Space in Language and Thought*, Berlin / New York, 49–62.

Zusammenfassung

Snježana Kordić

DIE LOKALADVERBIEN OVD(JE)/TU/OND(JE), OVAMO/TAMO/IONAMO, OVUDA/TUDA/IONUDA

In der vorliegenden Arbeit wird der gegenwärtige Gebrauch der Lokaladverbien pronominaler Herkunft (im Weiteren: LA) beschrieben. Die Beschreibung basiert auf mehreren Korpora zur geschriebenen und zur gesprochenen Sprache. Im Hinblick auf die konfuse Darstellung der LA in Wörterbüchern und anderen Arbeiten ist man von den klaren Regelmäßigkeiten überrascht, die alle hier analysierten Korpora aufweisen.

Die eine Regelmäßigkeit betrifft die Frequenz der LA. In jedem Korpus sind *ovdje*, *tu*, *tamo* die mit Abstand frequentesten LA. Sie kommen um ein Mehrfaches häufiger vor als das der Reihe nach nächste LA (*ovamo*). In einigen Korpora erscheinen nur diese drei LA. Das bedeutet zum einen, dass *ovdje*, *tu*, *tamo* die Haupt-LA sind. Zum anderen bedeutet das, dass man von der Verdrängung oder vom Schwinden des LA *ovdje* nicht einmal in Bezug auf seine Frequenz sprechen kann.

Andere Regelmäßigkeiten beziehen sich auf die Verwendungsweise jedes einzelnen LA. *Ovdje* wird vor allem deiktisch gebraucht. Das deiktische *ovdje* verweist auf den Ort, an dem sich der Sprecher befindet, und diesen Ort beinahe immer kontrastiert und hervorhebt. Letzteres unterscheidet *ovdje* von *tu*. Darüber hinaus grenzt *ovdje* einen Ort mehr als *tu* ein und ist

präziser als *tu*. In den Sätzen, die *ovdje* enthalten, steht der Ort fast immer im Vordergrund, was für die Sätze mit *tu* nicht gilt. In den Telefongesprächen gebraucht der Sprecher ausschließlich *ovdje*, wenn er sich selbst vorstellt.

Im Unterschied zu *ovdje* ist bei *tu* auch die anaphorische Verwendungsweise sehr entwickelt. Das anaphorische *tu* verweist auf einen vorerwähnten Ort. Die zweite anaphorische Verwendungsweise ist jene, bei der *tu* nicht auf einen konkreten Ort, sondern auf die gesamte im vorigen Kontext geschilderte Situation verweist. Die dritte anaphorische Verwendungsweise von *tu* ist metatextuell: *tu* bedeutet 'an der Stelle beim Reden / Schreiben / Erzählen' und leitet eine metatextuelle Ergänzung ein.

Nahezu alle Beispiele mit dem deiktischen *tu* haben gemeinsam, dass der Ort, auf den *tu* verweist, nicht hervorgehoben wird. Die Betonung liegt auf der Anwesenheit einer Person, auf dem Vorhandensein eines Gegenstands oder auf der Tatsache, dass man angekommen ist, u.s.w. je nach Proposition. Dies unterscheidet das deiktische *tu* vom deiktischen *ovdje* in allen Korpora. In den Telefongesprächen fällt noch ein Unterschied auf: *tu* erscheint in der Anfangssequenz des Telefongesprächs, wenn der Sprecher denjenigen, der den Hörer abgehoben hat, nach der Anwesenheit jener Person fragt, die er sprechen möchte.

In der Mehrzahl der Belege wird *tamo* anaphorisch gebraucht. Es verweist auf einen vorerwähnten Ort, an dem sich der Sprecher/Erzähler nicht befindet. Das deiktische *tamo* kommt häufig in Verbindung mit einer Ortsbestimmung vor. *Tamo* ist das einzige LA, das in gleichem Maße zum Ausdruck der dynamischen und zum Ausdruck der statischen Räumlichkeit verwendet wird.

Das LA *ondje* verweist in der Mehrzahl der Beispiele anaphorisch auf einen vorerwähnten Ort, an dem sich der Sprecher nicht befindet. Obwohl die anaphorische Verwendungsweise bei *ondje* überwiegt, wird dieses LA dennoch bei weitem nicht so häufig wie *tamo* anaphorisch gebraucht. Das LA *ovamo* wird fast ausschließlich deiktisch gebraucht. Das LA *onamo* kommt von allen bisher beschriebenen LA am seltensten vor.

Die analysierten Korpora geben ein klares Bild nicht nur von der Frequenz und der Verwendungsweise der LA, sondern auch vom Ausdruck der statischen und der dynamischen Räumlichkeit. Der Ausdruck der statischen Räumlichkeit überwiegt bei den LA.

Was die primär dynamischen LA *ovuda, tuda, onuda* anbelangt, so sind sie in den Korpora sowohl nach den absoluten als auch nach den relativen Zahlen kaum vertreten, was von einem ausgesprochen geringen Gebrauchswert der LA *ovuda, tuda, onuda* zeugt. Der Blick in die Prosatexte zeigt, dass die primäre Bedeutung dieser LA öfter mit Hilfe der analytischen Konstruktionen *tim putem, onim putem* o.ä. ausgedrückt wird.

ПРВОСЛАВ РАДИЋ
(Београд)

О ДВА АСПЕКТА БАЛКАНИЗАЦИЈЕ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

*Резултати и перспективе**

У раду се са друштвеноисторијског и социolingвистичког аспекта анализирају процеси издвајања и обликовања више нових стандарднојезичких варијаната на основи „српскохрватског“ језика и указује на перспективе даљих језичких деоба овог типа. Са лингвистичког становишта анализирају се процеси даље балканизације српског књижевног језика, садржани у присуству низа балканистичких језичких црта, посебно морфолошких и морфосинтаксичких, те питања могућег нормативистичког домета балканистичких појава у оквиру различитих функционалних стилова.

Кључне речи: балканизација, балканизам, српски књижевни језик, стандардизација, варијантност, аналитизам.

О *балканизацији* српског књижевног језика може се говорити са најмање два аспекта, у зависности од различитих значења овог термина. У оквиру првог значења могу се са друштвеноисторијског и социolingвистичког аспекта пратити стандарднојезички процеси у области српског језика, тачније, процеси разлагања и уситњавања заједничког, „српскохрватског“ књижевног језика, на више нових стандарднојезичких образаца. Друго значење термина балканизација претежно је лингвистички опредељено, и везано је за даљи продор општебалканских (балканистичких) језичких појава у савремени српски књижевни језик, те однос норме према њима.¹ Циљ овог прилога је да

* Моја прелиминарна истраживања ове теме обухваћена су истоименим рефератом прочитаним на 31. међународном научном састанку слависта у Вукове дане (Београд, 2001).

¹ И М. Радовановић у својим радовима полази од ових аспеката балканизације, називајући их балканизацијом у екстерној и интерној равни (Радовановић 1997: 161-165). У анализи процеса балканизације српског књижевног језика, посебно када је о Србији реч, могао би се придружити и трећи аспект (можда и као поткатегорија другог), који би укључивао оне утицаје из народних говора који нису балканистичког порекла.

се управо са ових аспеката сагледају основна обележја процеса балканизације српског књижевног језика.

I. У западноевропској, прилично јединственој перцепцији појма балканизација, јављају се значења не тако уобичајена у балканским језицима. Немачко *balkanisieren*, француско *balkaniser*, италијанско *balkanizzare*, или енглеско *to balkanise* значи: „*podeliti na brojne manje i često uzajamno neprijateljske jedinice kao što je učinjeno na Balkanu krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka*“ (Goldsvorti 2000: 5, исп. Todorova 1999: 65–68, РСАНУ: *балканац, балканизација*). Временом је термин балканизација почео да представља „*sinonim za despotizam, revolucije, kontrarevolucije, gerilski rat i atentate 'kao što je čest slučaj u balkanskim zemljama (i drugde)*“ (Todorova 1999: 66). Од почетног значења, уситњавање великих и снажних политичких јединица, развило се пејоративно значење, при чему је овај термин постао и „*sinonim za povratak plemenskom, zaostalom, primitivnom i varvarskom*“ (Исто: 15).

Иако су се на Балкану током XIX и XX века смењивали сасвим супротни политички процеси, на пример државне интеграције (илирство, југословенство) и њихове дезинтеграције, догађаји на крају XX века су још једном потврдили парадигму балканских деоба. Узроци ових процеса, као и увек када је реч о Балкану, прилично су сложени. „*Do takozvane 'balkanizacije' — što je najčešće kritički ili prezrivo intoniran naziv — nije došlo zato što su to [mobilizatori nacionalne privrede] želeli već zato što su velike sile ili moćnije države to dozvolile i zato što je to bio ishod sukobljenih nacionalnih ciljeva suparničkih kulturnih i nacionalnih mobilizatora na Balkanu i u jugoistočnoj Evropi*“ (Stojanović 1997: 365). У средишту ових дезинтеграционих процеса нашла се већина Јужних Словена, а питање њихове националне, државне, па и конфесионалне афирмације по правилу је за собом повлачило романтичарско трагање макар за симболичким упориштем у језику, односно отварало питање језичког и књижевнојезичког идентитета. Дијалекатски тип који је постао главним поприштем оваквих деоба захвата централне делове Балкана и у науци је у дужем временском периоду био познат као штокавски дијалекат српскохрватског језика. У историјско-етничком смислу он је репрезентант пре свега српског народа и српског језика.

Према старијој филолошкој научној парадигми, која је владала у XIX и првих деценија XX века, на простору од Триглава до Црног мора развијале су се „три књижевности: словеначка, српска и бугарска, писане трима језицима: словеначким, српским и бугарским“ (Стоја-

новић 2000 [1896]: 200).² Основе оваквог модела налазе се већ код Ј. Копитара и П. Шафарика. Почетком XIX века Копитар је на основу ова три језика разликовао и три књижевности, при чему српску књижевност дели на „књижевност Словено-Срба католика“ и „књижевност грчких Словено-Срба, тј. православаца“. Шафарик је, полазећи од Копитаревог модела, разликовао Србе источног и западног обреда, и Хрвате, при чему целокупну њихову књижевност, полазећи од језичког критерија, сматра једном, српском књижевношћу (Милосављевић 1995: 45, исп. Ковачевић 1999: 63–64). Оваква парадигма несумњиво је имала снажан утицај и на опредељење Вука Караџића у вези са тим, пре свега када је реч о његовом ставу о Србима „сва три закона“ (православним, католицима и муслиманима), односно о уверењу да су сви штокавци Срби (Караџић 1847).

У следећем периоду, друштвеноисторијски услови на средишњем јужнословенском делу Балкана погодовали су стварању низа књижевних језика, и то управо из „целине“ коју је у језичкој комуникацији у почетку најчешће обједињавао термин српски језик. Ти дезинтеграциони књижевнојезички процеси пратили су вишенационалну државну заједницу Југославију од самог њеног настанка, 1918. године (најпре под именом Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца), до данашњих дана, у којима она дотрајава у посве другачијим политичким и државним оквирима. (Од 2003. године под помало незграпним државним именом Србија и Црна Гора). Не случајно, управо у исто време и дезинтеграциони књижевнојезички процеси данас улазе, чини се, у завршну фазу.

1. Још пре настанка Југославије, након Балканских ратова, 1913. године, вардарска Македонија је присаједињена Србији, и сходно тадашњој лингвистичкој парадигми укључена је у српски књижевнојезички

² Већ крајем XIX века се, међутим, указује и на чињеницу да се на словенском југу не говоре „три језика, као што се на трима језицима пише, већ се говори низ дијалеката, које наука о језику [...] скупља у три целине, три језика: бугарски, српски и словеначки“ (Исто). При том, научници групишу те дијалекте у језике „остављајући опет између српског и бугарског с једне и између српског и словеначког с друге стране по један појас који чини прелаз од једног језика к другом, и који се не може сасвим придодати ни једном ни другом“ (Исто). Заокруживање ових и стварање нових националних корпуса у следећем веку доводиће до повремених сукобљавања њихових интереса, при чему је неретко управо језик био значајно попрिште научних и других сукобљавања. Интереси снажнијих националних ентитета и данас се сучељавају око етничких заједница које нису биле у ситуацији да до краја развију своју, посебну националну свест (нпр. Буњевци, Карашевци, Шопови, Горанци). Својеврстан рекорд у том смислу представљају Горанци чије етничке и(ли) језичке особине данас својатају сви суседни, па и неки несуседни народи (Шиптари, Бошњаци, Бугари, Срби, Македонци).

стандард. То је период када се словенски говори вардарске Македоније сматрају делом српског дијалекатског корпуса. (И више деценија након Другог светског рата признаваће се удео српских језичких особености на територији северномакедонских говора: Скопска Црна Гора, кумановски, овчеполски, кратовски и кривоपालаначки крај, исп. Видоески 1998: 65–78). Готово у исто време, крајем XIX и нарочито почетком XX века, буди се национална свест међу македонским Словенима. У корпусу тих појава као посебно важно јавља се питање профилисања будућег, македонског књижевног језика и установљавања његове дијалекатске основице. Македонски реформатор и утемељивач македонског књижевног језика, К. П. Мисирков (1874–1926), за основицу македонског књижевног језика предлаже тзв. централне македонске говоре, између осталог и због тога што су „по оддалечени и от србцкиот и бугарцкиот јазикот центрон, составуаќи от себе македонцки јазиков центр“ (Мисирков 1974 [1903]: 141).³ Вуков избор новоштокавског дијалекта („јужното или ијекавцко наречје од Босна, Ерцеговина и денешна западна Србија“) за основицу српског књижевног језика, дијалекта прилично удаљеног од словеномакедонских говора, али и говора знатног дела Србије, — Мисирков види као препреку у даљем културном и другом повезивању Словена овог дела Балкана (Мисирков 1966 [1905]: 12–13),⁴ али у исто време, свакако, и као погодно тло за своју политичку делатност. О томе он пише: „И така, Вуковата реформа кладе једна стена меѓу србите и мак’едонците: па таја реформа излезе, оти последните во очите на србите и во своји очи не сет срби [...]. Со таја реформа *јправилно и нормално срџко* [истицање П. Р.], достојно да бидит воведено во литературно употребуваин’е, се признаваје само особеностите од јужно-српцкото (ијекавцкото) наречје. Источно-српцкото век’е содржаше отклонувани’а во страна на бугарцкиот јазик, а западно-српцкото или икавцкото — отклонувани’а во страна на хрватцк’ио

³ Поједини савремени аналитичари, нарочито након последњих догађаја на Балкану, склони су да редефинишу питање македонског језичког идентитета: „As a language, Macedonian is very similar to Bulgarian, but historically, since Serbia has been a stronger and more aggressive state than Bulgaria, Macedonia, and consequently its language, developed separately from Bulgaria, particularly since Macedonia’s annexation by Serbia in 1912“ (Carmichael 2000: 229). Исп. о томе и Pohl 1996 (према: Kordić 2003: 167). Управо супротан став о овоме има Т. Стојановић (1997: 339, в. даље).

⁴ Са српске стране, на ово пре Мисиркова скреће пажњу С. Новаковић крајем XIX века, пледирајући за екавски изговор у српском књижевном језику и констатујући да је српски „источни говор“ и у будућности позван „да српском књижевном језику и даље привлачи она племена, која су на прекретници међу Србима и Бугарима, а која су положајем места, трговачким и културним везама и комуникацијама позвана да уђу у народну заједницу с нама, у којој су се и у старо време налазила“ (Новаковић 1888: 68).

јазик“ (Исто).⁵ Одређене појаве на српском културном и просветном плану, на пример затварање српских школа у косовском, битољском и солунском вилајету, што је резултовало појачаним деловањем бугарске и грчке пропаганде у Македонији, поједини истраживачи управо доводе у везу са победом Вукове реформе у Србији (исп. Stojanović 1997: 325).⁶ На граfiјском плану Мисирков се ослања на Вукову азбуку, која је имала традицију у Македонији, али предлаже замењивање свих типично српских графема, тј. графема које симболишу српску ћирилицу (Радић 1992). Правдање оваквог поступка специфичностима појединих македонских гласова није могло имати лингвистичко упориште.

Непосредно пред крај Другог светског рата, на основу признавања македонске националне посебности, формирана је македонска република (у саставу Демократске Федеративне Југославије, 1944–1945, касније ФНРЈ и СФРЈ), као и македонски књижевни језик. Један број аналитичара овакав чин, и неке друге појаве везане за признавање појединих нација у овом периоду, и данас сматра искључиво резултатом тада владајуће комунистичке идеологије. По једном од њих, на пример, „Marksistički intelektualci snose deo odgovornosti za žalosni razvoj nacionalnog pitanja u Jugoslaviji: [...] priznanje i podržavanje zasebnog (slovensko)-makedonskog pisanog jezika i nacionalnosti četrdesetih godina, priznanje zasebne muslimanske (tj. bosanske, odnosno slovenske muslimanske) nacionalnosti tokom šezdesetih i početkom sedamdesetih godina [...]“ (Stojanović 1997: 339).⁷ При том се у овом контексту посебно указује на улогу бољшевичке Коминтерне и њеног научног кадра (исп. *Большая Советская Энциклопедия*, Москва 1938) у трасирању политичке ситуације у Југославији и ван ње (Деретић 1998²: 3).

Савремена македонска држава формирана је 1991. године у границама које су претходно припадале Краљевини Србији и затим Кра-

⁵ Иако Мисирков овим, чини се, шаље политичку поруку Србијанцима и, пре свега, македонским Србима, он првенствено жели да у политичке сврхе прошири домете једног искривљеног етнографског гледишта о ијекавцима као изворним Србима, те несрпском карактеру знатног дела србијанских говора, посебно оних са појачаним уделом балканизма. Оваква пројекција је у следећим периодима само потхрањивала различите захтеве према Србији и србијанском духовном наслеђу од стране њених источних и јужних суседа (исп. *Български диалектен атлас* 2001). На другој страни, такође по језичком критерију, са запада су убрзо почела пристизати национална оспоравања Срба ијекаваца, посебно с обзиром на чињеницу да они у већини не живе у својој матичној држави/републици (в. I.5).

⁶ Аутор указује на негативан утицај Вукове реформе и на идеју о српско-бугарском уједињењу (Исто: 325).

⁷ Према подацима из осамдесетих година прошлог века у СР Македонији је било око 3% Срба (Vlahović 1984: *Srbi*).

љевини Југославији. Већина суседних држава до данас нема општепозитиван, или бар довољно уједначен став према македонској држави, нацији и језику, без обзира на то што на њиховим територијама живи део словеномакедонског живља. Бугарска, на пример, не признаје македонски народ и македонски језик, али признаје македонску државу. Распад СФРЈ и сецесија македонске државе изнедрили су у појединим, претежно политичким македонским круговима и идеју о потреби ревизије македонског књижевног језика и установљавања нове национално-језичке симболике у циљу удаљавања овог стандарда од свега оног што представља југословенско (и српско) духовно и политичко наслеђе. Оштре критичке осврте на ове предлоге већ дуже време упућује македонски лингвист старије генерације Т. Стаматоски (2001: 131–190).

2. Под вођством српског филолога Вука Карацића и хрватских илираца, још у време док Срби и Хрвати већином живе у различитим државама, даје се нацрт њиховог заједничког књижевног језика, на заједничкој основи тзв. новоштокавских говора (исп. Књижевни договор из 1850, по коме „један народ“ треба једну књижевност да има).⁸ Иако је Карацић у овом документу пропустио да именује језик на коме је као научник истрајно радио читавог свог века, оваква филолошка концепција у основи није била далеко од Копитаревог виђења „књижевне“ ситуације код Јужних Словена. Прихватање Вукове ијекавице и повезивање са Србима, у условима хрватске крајње несигурне позиције у аустроугарској империји, нудило је Хрватима брже остварење политичких циљева (исп. Greenberg 1996: 396).⁹ На унутрашњем плану то је код Хрвата морало резултовати потребом за брзом и доследнијом вуковизацијом постојећег књижевнојезичког модела, чиме се, истакнуто је тек много касније, ипак, „s vodom bacalo i dijete“ (Brozović 1970: 125, исп. Simeon 1969/I: 498);¹⁰ на спољашњем плану то је утемељило

⁸ Хрвати су имали аутентичну књижевност претежно на чакавском и кајкавском дијалекту, а удео чакавског у савременим хрватским тзв. забавним песмама и данас пуно говори о хрватској носталгично-језичкој оријентацији. Почетком XIX века у њиховим стандарднојезичким визијама била је и идеја о увођењу штокавске икавице (исп. Симић 1995: 62). Ови дијалекатски типови нису репрезентант српског етнитета.

⁹ „Усвојити српску штокавштину“, истаћи ће Ј. Дучић у време Другог светског рата, „значило би анектирати Дубровник за Хрватску, а не оставити га Србима... Ово је главно дело Илиризма“ (према: Костић 1999 [1964]: 58–59). Карацић је, отуда, како истичу и хрватски научници, имао „bitno važnu ulogu u formiranju standardnog jezika kod Hrvata“ (Brozović 1970: 86).

¹⁰ Поједини лингвисти ће, наиме, указивати на посебност хрватског предстандардног модела. По њима, он се „znatno razlikovao od Vukova jezika koji se osniva samo na jeziku prostoga naroda i na jeziku narodne književnosti“ (Simeon 1969/I: 497).

неизвесност у опстанак будуће књижевнојезичке заједнице.¹¹ Зато су и након стварања заједничке државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, језичке разлике између ових центара евидентне, посебно на лексичком плану. На то поједини српски лингвисти и указују у међуратном периоду својим критичким освртима (в. Бошковић 1934), иако се интерес за ова питања, вероватно под политичким и идеолошким притисцима, на српској страни брзо губи у корист промовисаног принципа „језичке толеранције“. Та „параглосија“ (Поповић 2000: 286) јавља се као резултат претежно језичко-социолошких појава у оквиру књижевног језика који је и иначе праћен низом различитих „оптерећења“ (Brozović 1970: 102, 116–117). Она често налази додатне импулсе у политичкој затегнутости између ова два народа (исп. Окука 2000), а у кризним политичким периодима (нпр. у време успостављања фашистичке Независне Државе Хрватске) активношћу хрватских језикословаца књижевнојезичке разлике се вештачки повећавају. Успостављање Демократске Федеративне Југославије, након Другог светског рата, на неуверљивим темељима равноправности, те пароле „братства и јединства“, није могло решити питање опстанка заједничког књижевног језика. Усложњавање међунационалних питања у социјалистичкој заједници неминовно се одразило на усложњавање књижевнојезичке ситуације, о чему јасно говори први став Закључака Новосадског договора (1954): „Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik“, који затим додаје да се на тој основи, „oko dva glavna središta, Beograda i Zagreba“, развија књижевни језик — „jedinstven, sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim“ (према: Правопис 1960: 7–8). Овим се сада имплицирао (/ оживљавао) и став да је ијекавица хрватско, а екавица српско обележје, а по овој основи за неколике деценије и у далеким славистичким центрима писаће се: „The originally Serbian-identified dialect of Tršić has become associated with the center of power in Zagreb [...], while Serbian identity has shifted to the dialect of Belgrade“ (Friedman 1999: 15).

И по основи граfiје, учврстила се разлика која употребу латинице везује претежно за запад, а ћирилице за исток. Логично је отуда што се са хрватске стране 1967. године јавља иницијатива за устоличењем

Отуда ће П. Ивић о савременом српском и хрватском језику написати: „And indeed, the Serbian literary language is actually Serbian in origin, while Croatian in most of its characteristics is not related to Croatian dialects or older Croatian tradition“ (Ivić 2001: 8). О хетерогеној природи хрватске предстандардне традиције и њеном напуштању в. Brozović 1970: 93–94 и др.

¹¹ Исп.: „Serbo-Croatian unity was not only precarious, but never truly embraced; there are only rare moments when a consensus is achieved between Serbs and Croats“ (Greenberg 1999: 143).

хрватског књижевног језика, као елемента „nacionalnog suvereniteta i potpune ravnopravnosti“ у заједничкој држави, што не може оспорити чињеницу да „hrvatski i srpski književni jezik imaju zajedničku lingvističku osnovu“ (Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика“, према: Vukomanović 1987: 164–165, исп. Ивић 1971: 212–216). То је време када се на хрватској страни помно изграђују додатне књижевнојезичке специфичности, преводи са „српског“ на „хрватски“, чега није поштеђена ни српска романтичарска поезија (Радић 1989). Евентуалне реакције на српској страни контролишу политички органи (исп. „Српскохрватски језик — актуелна питања“, Рад, Београд 1979, 1–100). Ослонац у изградњи самобитности хрватског језичког стандарда, који се не одриче новоштокавице, претежно се налази у диференцијалној лексици (пре свега тзв. цивилизацијској лексици и научној терминологији, тј. посебном односу према туђицама), творбеним особеностима и калкирању. То је део традиционалног модела отпора страним утицајима у Хрватској, још из времена Аустроугарске, али он није могао озбиљније нарушити јединство „српскохрватског“ књижевног језика. Временом, ово варијантско упориште се шири у дијалекатској сфери, са тежњом да се укључе и други хрватски дијалекти. Зато се указује на то да су поред цивилизацијске утемељености таквих разлика, српска и хрватска варијанта успостављене и по основи делимично различите дијалекатске основице (Brozović 1970: 45, 115–116). И када је реч о гласовној вредности, те фонолошкој интерпретацији тзв. дугог јата, истаћи ће се да у Хрватској „odlučno prevladava“ дифтоншки изговор дугог јата за разлику од других ијекавских области (Brozović/Ivić 1988: 106).¹² Термин „хрватски књижевни језик“ уместо „хрватска варијанта“ тада већ има традицију на хрватској страни, са тенденцијом да овим термином буде обухваћен и књижевни језик којим се служи српски живаљ у СР Хрватској: „Међу standardnojezičnim izrazima pojedinih sociokulturnih sredina na hs. govornom području (Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska i Srbija) dva su se ranije (u toku XIX st.) izgradila kao posebne varijante: *istočna* ili, po pretežnom broju govornika, *srpska*, i *zapadna* ili, po pretežnom broju govornika, *hrvatska varijanta*, koja se u književnosti i svakodnevnom životu često, po tradiciji, naziva i *hrvatski književni jezik*, koji naziv dolazi i u stručnoj literaturi u neterminološkom smislu“ (Исто: 102–103).¹³

¹² За Босну и Херцеговину овде се каже да је двосложност „релативно раширенија“, док је у Црној Гори двосложни изговор „нормалан“ (Исто). Аутор дела ове студије посвећеног савременом стандардном језику (99–119) је Д. Брозовић.

¹³ Из текста се види да је само „хрватска варијанта“ издигнута на ниво „језика“, због чега би се могло помислити да су остале варијанте, или већина њих,

Сецесија Хрватске 1991. године и распад СФРЈ дали су још више подстицаја и слободе захукталим нормативистичким процесима у Хрватској (исп. Брборић 1996: 28–29, посебно: Ћорић 1998, Okuka 1999, Gustavsson 2001), а изгон преосталог српског живља из Хрватске у војним акцијама лишило је хрватске лингвисте нелагодности у вези са питањем статуса српског књижевног језика у Хрватској.¹⁴ Сада се, поред етничког, већ отворено промовише и језички самоизолационизам, ставовима да је задатак књижевном језику у Хрватској „da ucrtа међе, da uspostavi komunikacijske barijere“ (Škarić 1994: 99–100),¹⁵ што су поједини лингвисти називали „кroatизацијом хрватског језика“ (Neweklowsky 2003: 167). Ипак, упркос дугој хрватској традицији у том правцу, неоспоран утисак је да присуство лингвистичке амбивалентности по низу питања овде још дуго неће бити скинуто с дневног реда: „This ambivalence should suggest that despite all the official declarations, the numerous language campaigns, new grammars and dictionaries, the Croatian language is experiencing 'growing pains', and has not yet fully separated from its past and its tradition of unity with Serbian“ (Greenberg 1999: 150). Реч је о прилично јасно назначеној лингвистичкој дихотомiji препознатљивој у непрестаном међусобном сукобљавању два основна процеса: нужном прихватању штокавице као још једног (вероватно накнадног) хрватског дијалекатског репрезентанта и непрестаном изграђивању дистанце према овом идиому као изворно, ипак, нехрватском (исп. Петровић 1996а: 202–203, Gustavsson 2001).

3. Слабљењем СФРЈ на површину су изашла и друга национална питања, која су за последицу имала тежњу да се на новоштокавској основици формирају и други књижевни језици. У првом реду, након пређашњег „муслиманског“ националног одређења промовисаног у социјалистичкој федерацији (1967. год., амандманима на Устав СР Босне и Херцеговине),¹⁶ сада се поставило питање још једног књи-

произашле из „хрватског језика“ (исп. Matasić 1994). Утолико пре што је за босанскохерцеговачку и црногорску варијанту резервисан тада устаљен термин „стандарднојезични израз“. Чини се да су такви поступци и иначе одликовали борбу за савремени хрватски књижевни језик (исп. Симић 1995: 51–58), а они су се испољавали и на другим лингвистичким плановима, лексикографском, ортографском и др.

¹⁴ Књижевнојезички приступ који ће „ukloniti stare probleme za s v e, ali stvoriti, doduše, i neke nove probleme za m a n j i n u“ (Brozović 1970: 162), промовисан је, дакле, у хрватској лингвистици знатно раније пре војних акција „Олуја“ и „Бљесак“. У периоду пре распада СФРЈ у Хрватској је живело преко 14% Срба (исп. Vlahović 1984: *Srbi*).

¹⁵ О таквим ставовима и одговорима на њих в. Kordić 2001: 241.

¹⁶ Иако наизглед парадоксално, овакав поступак је, у ствари, дефинитивно верификовао верску утемељеност у националним и језичким питањима, јер је он имплицирао и да су у овим оквирима сви православци Срби, а сви католици Хрвати.

жевнојезичког стандарда, чији су темељи постављени последњих деценија у оквиру конституисања „босанскохерцеговачког књижевнојезичког израза“ (исп. Vukomanović 1987: 136–137). У складу са потребама да књижевнојезичка норма сачува живе везе са народном језичком базом, босанскохерцеговачки лингвисти су још раније покушали да идентификују могуће специфичности босанскохерцеговачког књижевнојезичког израза, тежећи да оваква обележја прате и у светлу сложене националне структуре тамошњих говорних представника (исп. Vujičić 1984: 383–392). Овакви покушаји рестандардизације били су у одређеној мери изнуђени учвршћивањем источне и западне варијанте. П. Ивић ће још 1968. године, у вези са дезинтеграционим стандарднојезичким процесима на релацији исток–запад записати: „[...] Уосталом, ово би гурало Босну и Херцеговину ка увођењу треће норме, исто тако ексклузивистичке као што су и наше две. А ми не бисмо имали права да им ускраћујемо оно што себи нисмо хтели ускратити. Само ... ко би уопште добио тиме?“ (Ивић 1990а [1968]: 318). Установљење босанскохерцеговачке варијанте било је донекле различито перцепирано у источним и западним центрима федерације. Док се на једној страни сматрало да се у стандарднојекавској Босни и Херцеговини јавља „stanovita neutralizacija“ српске и хрватске варијанте (Brozović 1970: 147, исп. Brozović/Ivić 1988: 103), на другој се истицало да се овде варијантне особине „мешају и прожимају, с тим да унеколико претежу источне“ (Ивић 1990а: 322).

Одвајањем Босне и Херцеговине 1992. године, политичку и језичку иницијативу су, уз подршку међународне заједнице, преузели босанскохерцеговачки муслимани, односно *Бошњаци*, тежећи да из штокавице издвоје „босански језик“, још један равноправан књижевнојезички стандард. Термин „босански“ (м. „бошњачки“) са савременог аспекта има превасходно територијално одредиште, очито исказујући тежњу за целовитом и унитарном Босном (и Херцеговином). На то указују и идеје о „босанском језику“ као службеном на територији Босне и Херцеговине, за шта су се недавно залагали поједини референти на Симпозијуму о босанском језику (Бихаћ, 7. и 8. IX 1998), а то је садржано и у недавном опелу муслиманског лидера А. Изетбеговића да тамошњи Срби, Хрвати и Бошњаци „првенствено буду Босанци“. Иако је термин „босански језик“ и са савременог аспекта прилично вишезначан (исп. Kasumović 1998: 19–20), њиме се истиче и историјска димензија, односно тежња за културним реинтегрисањем словенских муслимана централног Балкана, некадашњег Босанског пашалука. (О друштвеноисторијској основи овог националног програма в. Ковачевић 2000, Šipka 2001:

131).¹⁷ У правопису „босанског“ језика (Halilović 1996) у уводу се каже да је књига намењена „*Bošnjacima, kojima je bosanski jezik maternji* [...]”, као и *pripadnicima drugih naroda u Bosni i Hercegovini* и у свијету који *bosanski jezik* прихватају као свој“ (истицање П. Р.). Управо као последица оваквог приступа, видне слабости показала је и „*Gramatika bosanskoga jezika*“, Џ. Јахића, С. Халиловића и И. Палића, о чему читамо у претежно негативним приказима објављиваним у сарајевском листу „*Dani*“.¹⁸ Може се претпоставити да ће се развој овог књижевног језика, и поред за сада пристојног степена циљне толерантности, кретати у правцу даљег уношења у језички стандард оних особености које карактеришу говор Бошњака, тј. босанскохерцеговачких муслимана и њихових градских центара, посебно Сарајева, које са делом северноисточне Босне припада источнобосанском новоштокавском дијалекатском типу. Ту се, свакако, укључује појачано присуство турцизама,¹⁹ а у том корпусу и изразитији удео гласа *x* (нпр. *aždaha, duhan, kahva, dohakat, bahnuti, lahko, mehlem, halal, hrsuski, šeber*).²⁰ Више аутора указује на присуство даљег бошњачког ослањања на западну (хрватску) књижевнојезичку традицију (исп. Брборић 1996: 26, Čedić 2001: 70), у које, на пример, спадају лексичке особености (нпр. *glazba, glazbenik, glasilo, dužnosnik, nadnaravno, neovisan, povijest, pokus, protuzakonit, sudjelovati, sudionik, tisak, tisuća, uvjetovati, unatoč*), уопштавање глаголског суфикса *-upa* код интернационализама (*eliminirati, zainteresirati, ideologizirati, iskompromitirati, kombinirati, kolektivizirati, kontrolirati, producirati, funkcionirati*), употреба латинице и преношење

¹⁷ Посебно ће у том смислу у жижи интересовања бити бошњачко становништво у Србији и Црној Гори, како у Рашкој области (Санџак), тако на делу Подриња. У СО Нови Пазар званично је затражено да се поред српског језика и ћирилице уведу „босански језик“ и латиница.

¹⁸ Аутори ових приказа су И. Ловреновић (1. XII 2000, 43), Ј. Јурић-Капел (12. I 2001, 50–51) и С. Гуцевић (2. II 2001, 60–62). Кратак критички осврт на овакву послератну литературу даје Х. Вајзковић (2001: 87–88).

¹⁹ Ако се настави у овом правцу, остали књижевнојезички стандарди у БиХ, ако им буде било дозвољено, вероватно ће се пре свега по овом критерију дистанцирати од бошњачког стандарда. Потврде за то налазили смо недавно у ратним извештајима босанских Срба, када су на њиховим медијима поново били учестали поједини турцизми, али уместо у обично неутралном значењу, како су се јављали раније (нпр. *јуришлија* 'онај који јуриша, који иде на јуриш'), сада са претежно стилистичким вредностима и конфесионално обележеним семантичким иновацијама (: *јуришлија* 'босански муслиман-борац; фундаменталиста') (Радић 2001: 46).

²⁰ Много раније, јавила се међу босанским муслиманима и идеја о прихватању неутрализације између два пара африката у књижевном језику. Ова идеја је данас блиска и неким хрватским лингвистима („*Vjesnik*“, Zagreb, 5. XI 2000, 26, исп. фус. 32).

страних термина и личних имена без транслитерације (*business, design, image, loby, fast food; George Bush, Dayton* (и *daytonski*), *Clinton, McCarthy, Spielberg, Stephen Schwartz*) — и др. У ово се укључују поједине фонетске (нпр. *općina*, често *Europa*), морфолошке и творбене одлике (исп. *kvaliteta, studentica*, као и: *suradnik, suradnja, suvremen*), праћене познатим правописним решењима (исп. футур типа: *evocirat će, formirat će*),²¹ што ће вероватно утицати на јасније српско-бошњачко књижевнојезичко удаљавање. За сада је, дакле, још увек тешко остварива пројекција о „босанском“ који почиње да значи „the vernacular speech of Bosnia and Hercegovina, as well as for the standard language which is now taking shape in this country“ (Kasumović 1998: 19). То није било потпуно оствариво ни у условима социјалистичког заједништва, и постојања тзв. босанскохерцеговачког књижевнојезичког израза, који, бар судећи по називу, није претендовао да укаже предност једној од босанскохерцеговачких нација, односно области у којој је она посебно заступљена. То је зато још мање оствариво данас када „Povelju o bosanskom jeziku“ („Dnevni avaz“, Sarajevo, 12. IV 2002) потписују искључиво муслимански представници. Уосталом, и сама идеја о „босанском“ као службеном језику у БиХ, чији су заговорници управо босанскохерцеговачки муслимани, негира став из Касумовићевог чланка о (једном) књижевном језику који се тренутно обликује у овој држави. Утолико пре што у овом ставу, као и у самом чланку, нема података да у вишенационалној БиХ, чији је фолклор „very rich and multiconfessional“ (Kasumović 1998: 19), поред Бошњака живе и други народи. Насупрот томе, у Библиографији радова који се односе на овај језик (у наслову додуше: „Language of Bosnia and Hercegovina“), аутор наводи радове већег броја српских и хрватских филолога (нпр. В. Караџић, Ђ. Даничић, В. Михајловић, П. Скок, М. Храсте и др.).

Истини о језичком стању у БиХ далеко је ближи један други бошњачки извор, који каже „da su u Bosni i Hercegovini u upotrebi sva tri standardna jezika“, додуше уз напомену да је то језичку ситуацију „sa političkog stajališta učinilo vrlo kompliciranom“ (Jezik i demokratizacija, Sarajevo, 2001, 9 — Predgovor). У сваком случају, међу бошњачким лингвистима се уочава шири распон ставова који се крећу између трагања за претежно теоријским утемељењем, које на пример истиче да основу данашњег „босанског“ стандарда чини „босанскохерцеговачки књижевнојезички израз“, обогаћен језичким одликама Бошњака и допуњен појача-

²¹ Примери су ексцерпирани на узорку сарајевског часописа-ревије „Walter“ (Sarajevo, 7. II 2001).

ним таласом кроатизама (Čedić 2001: 70, 73), — и праксе која се, у циљу изграђивања језичке аутентичности и аутохтоности у условима крајње дезоријентисаног језичког понашања Бошњака, често усмерава према својеврсном језичком егзибиционизму (Vajzović 2001: 87–89).

Када је реч о називу „босански језик“, и питању овде незгодног термилошког размимоилажења везаног за име нације и језика (исп. Greenberg 1999: 151–153, посебно Šipka 2001), знатан број лингвиста данас, експлицитно или имплицитно, принципски сматра да се припадницима једног народа не може оспорити право да зову свој језик „kako im odgovara i kako su navikli“ (Bugarski 2001: 18). Иако за овакве, врло начелне ставове има потпоре у међународним документима који регулишу питања језичких права, када је о „босанском“ случају реч у овим актима се тешко могу наћи несумњиви ослонци за овакво именовање. Наиме, пошто и само именовање језика припада политичко-симболичком корпусу, оно несумњиво може бити подложно злоупотребама у функцији оспоравања права других народа. О томе нам, чини се, говори управо ситуација у Босни и Херцеговини у којој знатан део становништва, тачније већина,²² не именује свој језик „босанским“, али ће бити принуђена да се под тим именом, на овај или онај начин, идентификује, иако овај језик „kako se danas standardizira nije bosanski u smislu standarda koji bi obuhvatio cjelokupnu bosanskohercegovačku jezičku stvarnost“ (Mønnesland 2001: 21, исп. Реметић 2001: 49).²³ Штавише, из иступања појединих бошњачких интелектуалаца видимо да то важи и за део Бошњака, којима нити одговара назив „босански“, нити су на њега навикли (исп. Gudžević 2001). Зато би по истом критерију и другима морало бити признато право да такав термин не прихвате, тј. да за њега имају свој термин, па и своје виђење дате ситуације, у складу са својим навикама и националним интересима. Неутуђиво право сваког народа на властито језичко име не би смело подразумевати наметање тог језичког имена другом народу (исп. Ивић 1990а: 325), ни у оваквом случају, када оно не представља националну, него пре свега државно-административну одредбу.

²² По попису из 1981. године у БиХ је било 39,52% „Муслимана“, 32,02% „Срба“, 18,38% „Хрвата“ и др. (према: Брборић 2000: 257). Влаховић (1984: *Srbi*) наводи податак да су Срби чинили „preko 37% stanovništva“.

²³ Неофицијална пак употреба овог термина са локално-завичајном, колоквијалном конотацијом до сада није могла имати већег значаја од нпр. термина „југословенски језик“, који већ деценијама употребљава део југословенске емиграције. Једино се у овом смислу може разумети и став из Касумовићевог чланка о босанским пресељеницима у друге делове турске империје који су атрибут *Bosnevi* додавали својим именима (Kasumović 1998: 19). Сувишно је додати да је у овом случају искључиво реч о муслиманима. На другој страни, све то, ипак, унеколико проблематизује и ставове који говоре о „tri гавноправна jezika“ у БиХ (Neweklowsky 2003: 174)

4. Књижевнојезичка раслојавања и процеси дивергенције нису се зауставили ни у остатку СФРЈ, тј. у трећој, Савезној Републици Југославији, која од 2003. године носи име Србија и Црна Гора. Утолико пре што је и у претходним деценијама, у време постојања СФРЈ, указивано на извесне посебности црногорског стандарднојезичког израза, додуше најпре у контексту статуса једне српске „субваријанте“ (Brozović 1970: 147).²⁴ Тиме је, у ствари, књижевнојезичким дивергенцијама на овом терену најпре признавана предност у односу на националне, „jer se Crnogorci i ne mogu smatrati potpuno formiranom nacijom, pojavno istom kao ostale slovenske nacije“ (Brozović 1970 [1967]: 47). Они су у то време још увек само „specifična socio-etnička formacija nedjeljivo vezana sa srpskom nacijom“ (Исто: 93).²⁵

Сходно тежњама дела црногорског народа за остварењем посебног националног и књижевнојезичког идентитета, исказаним пре свега у социјалистичкој Југославији, а подржаним претежно од стране хрватских политичких и лингвистичких кругова (исп. Ивић 1971: 219–220, Vukomanović 1987: 99–100, 108–111, посебно Петровић 1996а),²⁶ појавили су се последњих година, за сада претежно из нелингвистичких кругова, енергични захтеви за кодификацијом црногорског књижевног језика. Поједини лингвисти ове захтеве подводе пре свега под отпор идеји о књижевнојезичком уопштавању екавице код Срба (исп. Friedman 1999: 15). На челу ових реформаторских активности у Црној Гори налази се В. Никчевић, о чијим лингвистичким радовима постоји низ негативних приказа објављених у Србији, претежно из пера аутора црногорског порекла (исп. Петровић 1996а, Ковачевић/Шћепановић 2001: 621–642).²⁷ Ови нормативистички захтеви истичу потребу промовисања типично црногорских (тј. низа дијалекатских) језичких црта у но-

²⁴ То је касније чешће именовано као „ijekavska verzija istočne varijante“ (Brozović/Ivić 1988: 103).

²⁵ Осамдесетих година прошлог века удео становништва српске националности своди се у Црној Гори на 7,5% (Vlahović 1984: *Srbi*). Но, и у овом периоду, чини се, остаје питање прецизнијег поимања нације Црногорац и посебно њеног односа према српској нацији.

²⁶ Термин „црногорски језик“ био је у Црној Гори у оптицају у време Другог светског рата, од стране италијанских окупатора. И на хрватској страни ће се релативно брзо указати на то да „postoje dvije varijante [...] i treća, crnogorski književni jezik, koji također ima svoju posebnu tradiciju i neke svoje leksičke, morfološke i sintaksne osobine“ (Simeon 1969/I: 500).

²⁷ Овакви предлози за реформу садржани су и у ставовима Матице црногорске, о чему је својевремено писано у „Вечерњим новостима“ (Београд, 24. II 2000, 2). Ове реформаторске пројекције још увек не показују довољно међусобног јединства (исп. Radonjić 2002: 47).

вом књижевном језику. Иако је обим таквих, специфично црногорских дијалекатских обележја углавном симболично мали, развој националних интереса можда ће налагати да се управо на њима инсистира, као и на оним језичким цртама које не припадају досадашњем корпусу заједничког књижевног језика,²⁸ са извесним искорачењем књижевноезичке основице према тзв. староцрногорским (неновоштокавским) говорима у чијим зонама се налазе и значајни црногорски градски центри. У таквим пројектима се, на пример, у будућем фонетском инвентару „црногорског“ књижевног језика виде резултати ијекавског јотовања (нпр. *čerati* м. *tjerati*, *đevojka* м. *djevojka*, *četati* м. *cvjetati*),²⁹ појачана ијекавизација (*prijedsjednik*, *prvijenstvo*, *svještenik*), неутрализација акузатива и локатива као падежа кретања и локације, те низ лексичких локализама, укључујући и романизме (*navlaš* м. *namerno*, *pot* м. *znoj*, *lumbrela* м. *kišobran*). У сада већ примарно латиничком писму предлаже се повећање броја графема (где се придружују палатални *s'*, *z'*, као и *ž*) због, како се истиче, појединих дијалекатских фонема за које не постоје одговарајући знаци у садашњој азбуци. Истицање „проблема неусклађености“ између фонетског и графијског плана једна је од уобичајених, претежно екстралингвистичких ставки у креирању савремених књижевних језика (исп. I.1). У сваком случају, и изван Црне Горе све су присутнији гласови који у новонасталим околностима не виде посебне препреке да се поред „српског“, „хрватског“, „босанског“, овде убудуће нађе и „црногорски“ језик, па и не само он, наравно у зависности од даљег развоја политичких догађаја на овим просторима (исп. Bugarski 2001: 40–41). Чини се да је интерес за то посебно владао у страним лингвистичким (и политичким) центрима, где је, по инерцији политичких дешавања последњих година на Балкану, била видљива тежња да се држи отвореним питање даље политичке и стандарднезичке балканизације српскохрватског језичког простора (исп. Carmichael 2000).³⁰ У сваком случају, почетак рада заједничке српско-црно-

²⁸ Више аутора је данас сагласно у начелном ставу да у новонасталим условима нормативисти не треба да се посебно оптерећују питањем језичког заједништва са другим народима (исп. Радић 1995: 53, Брборић 1996: 30, Биговић-Глушица 1997: 253, и др.).

²⁹ И из пера појединих лингвистичких стручњака у вези са овим се истиче: „Ако би пошли од стања у црногорској ијекавици [...] онда би се, сигурно, наметнуло питање могућности ревидирања постојеће ијекавске норме“ (Биговић-Глушица 1997: 253).

³⁰ И међу студентским дипломским радовима из друштвених области у последње време су овакве теме биле у жижи интересовања на многим страним универзитетима, исп. Megan Hargrove, „Secession in Yugoslavia: Why is Montenegro different?“, The Annual Celebration of Undergraduate Research, Chapel Hill, USA, April 26, 2002.

горске скупштине почетком 2003. године обележен је захтевом једног црногорског посланика да скупштинска акта за Црногорце буду превођена на „црногорски“. То је очито пандан ситуацији која је пре више деценија наговестила распад српско-хрватског књижевнојезичког (и политичког) заједништва.

5. Разматрање развоја ових дивергентних процеса на ширем штокавском терену неизбежно намеће питање: Каква би након свега овога, у новонасталим друштвеноисторијским околностима, била судбина књижевног језика у Србији и у оним областима ван Србије (нпр. Република Српска) које у већини насељава српски живаљ? Да ли бар ове области, у којима живе Срби, може обједињавати један књижевни језик? Јер, у претходној научној парадигми у СФРЈ за српску варијанту се истицало екавско-ијекавско двојство, при чему се Србима у Хрватској (и наравно БиХ) најпре није оспоравала припадност „српској варијанти“, којој су припадале: екавица у СР Србији са Војводином, те ијекавица у СР БиХ и СР Хрватској, — „*ukoliko se radi o srpskom ričanstvu*“ (Brozović 1970: 147). Међутим, недавним поновним учвршћењем границе на Дрини од стране европске и светске заједнице, између два дела српског народа, дијалекатска основица српског књижевног језика, у њеном већем делу, остала је изван српске матице, у другој држави. То ће вероватно спречити, а засигурно отежати везивање српских етничких делова са једне и друге стране границе, остављајући босанскохерцеговачке Србе у заједници са Бошњацима и Хрватима, под окриљем босанске језичке „препознатљивости“, на чему ће вероватно све више инсистирати и Европска заједница својим законским пројектима (исп. фус. 39).³¹ Овакве расположености неће бити лишени ни други народи у Босни и Херцеговини, Хрвати и Бошњаци. Отуда, природа босанскохерцеговачке верско-етничке устројености тешко може у догледно време омогућити опште благостање њеним житељима. Уз напомену да су величину, облик, степен развоја, па и само постојање балканских држава регулисали интереси великих сила, М. Тодорова о Босни бележи следеће: „*Bosna je održavana kao ničija zemlja ne zbog potencijalno eksplozivne mešavine stanovništva, nego zato što je najpre Austrougarskoj bila potrebna predstraža na Balkanu, a potom je tobožnja nezavisnost Bosne trebalo da spreči narušavanje rav-*

³¹ Овакви ставови, као и многа дешавања последњих деценија, много су јаснији ако се зна за давнашњу западњачку нелагодност у вези са присуством тзв. свесрпске идеје међу Србима. По историчару Р. В. Ситону-Вотсону (поч. XX века) победа ове идеје био би „*trijumf istočne kulture nad zapadnom [...]* smrtni udarac napretku i modernizaciji na čitavom Balkanu“ (према: Todorova 1999: 207). Па и на самом крају прошлог века у сличном тону говориће о Србима један британски премијер поводом хрватских војних акција „Бљесак“ и „Олуја“, вођених против Срба у Хрватској.

noteže snaga između Srba i Hrvata“ (Todorova 1999: 291).³² Овај први аргумент, у исто време, подсећа зашто су хрватски ратни поклици последњих година, управо изговорани од стране познатих лингвиста, најављивали одбрану хрватске државе на Дрини, што је нашло одраза и у појединим дијалектолошким картама које под „хрватским језиком“ на истоку подразумевају све ијекавске области, укључујући западну Србију и Црну Гору (Matasić 1994). Елементи овакве политичке оријентације, по којој се Србима оспорава право на ијекавицу, назначени су већ у Новосадском договору (1954), а посебно су промовисани у Хрватској крајем шездесетих година, када се истиче да је ијекавски говор штокавског наречја карактеристика хрватског књижевног језика, да је Караџић овај изговор „uzeo i za srpski knjiž. govor, ali su ga Srbi uskoro zamijenili ekavskim“. Тако, „'srpski' je naziv za jezik koji se govori u Srbiji i piše ćirilicom, dok se 'hrvatski' govori u Hrvatskoj i piše latinicom“ (Simeon 1969/I: 493, 500).³³ То вероватно објашњава и зашто данас на индустријским производима, који садрже упутства на различитим језицима, стоји опозиција HR, BiH на једној, према YU, на другој страни. У сваком случају, ако у Босни и Херцеговини превалада унитаристички концепт, то ће бити само још једна рестаурација, обнављање стања сличног оном након аустроугарске анексије које је обележено Калајевим реформама у циљу формирања „босанске нације“ и „босанског језика“, што би и данас имало за циљ неутралисање српског и хрватског националног присуства у БиХ. У вези са језиком тадашњих уџбеника Ј. Цвијић ће својевремено забележити: „Несумњиво је да се кроз школске, нарочито средњошколске уџбенике, квари српски народни језик Босне и Херцеговине. То могу и сам потврдити: због изопаченог језика ја сам с муком могао разумети поједина места из тих уџбеника“ (Цвијић 1921–1923: 221).

³² У једној депеши бечке царске војне канцеларије из 1882. године, упућеној Јосипу Филиповићу, команданту окупационих снага у Босни и Херцеговини, каже се између осталог: „... zatim vam se preporučuje da dovedete muslimane u bliži kontakt s katolicima i da naročito spriječite približavanje ili savez muslimanskog s pravoslavnim stanovništvom, koje treba da se najoštrije nadzire s obzirom na eventualne, okupaciji neprijateljske aspiracije“ (према: Gudžević 2001: 62).

³³ Иако Симеон сматра погрешним став да се „književni jezik što ga je svojim spisima osnovao Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864) osniva [...] na hrvatskoj varijanti stsl. jezika“ (Simeon 1969/I: 500), његово виђење овог питања не разликује се битно. Тако се релативно брзо од парадигме да су Хрвати изворни чакавци преко тога да они баштине и део штокавице (најпре икавицу, а онда и ијекавицу), дошло до парадигме и да сви ијекавци говоре хрватским (исп. Matasić 1994). Поједини црногорски интелектуалци преузимају данас ову парадигму у корист „црногорског“ језика, бар када је реч о њиховом односу према српском (в. о томе критички осврт Д. Петровића, 1996а: 36–37).

Покушај дела босанских Срба, 1993. године, подржан следеће године на Другом конгресу српских интелектуалаца у Београду, да се заступљеношћу екавице у званичној комуникацији у Републици Српској „приближе екавском стандарду“ (Р. Караџић), те заштите од овакве надлазеће политике, није успео. Уз колебање политичке воље, као и истицање одређених аргумената, пре свега од стране низа српских лингвиста (исп. нпр. Симић 1995: 61–65),³⁴ — ијекавица је овде врло брзо повратила свој суверени статус.³⁵ Но о правим узроцима и последицама овог чина још је рано говорити, иако процене прилично објективних аналитичара судбину овог екавско-ијекавског двојства у српском књижевном језику већ сада неминовно повезују са неславном судбином заједничког „српскохрватског“ књижевног језика (исп. Greenberg 1999: 155).³⁶ Оптужбе појединих српских лингвиста да се из чисто политичких разлога настојао наметнути екавски у службеној употреби међу босанскохерцеговачке Србе ни су много координирале са њиховим залагањем за поштовање политичко-симболичких фактора у језичкој стандардизацији сваког народа, али су незгодно координирале са оспоравањем перспективе српског идентитета у Босни и Херцеговини од стране појединих центара. Тако, књижевни језик Републике Српске у овим срединама „is now defined as 'Serbian', whereas 'Croatian' and 'Bosnian' are spoken in the Federation territory“ (225–226), „old Bosnia“ је све важнији термин у тумачењу садашњег политичког и лингвистичког стања у БиХ (225), В. Караџић је представљен као „a Serb scholar

³⁴ Питању очувања ијекавице посвећен је зборник радова са тадашњег научног скупа у Никшићу („Васпитање и образовање“, 3, Подгорица 1994). Убедљива већина учесника, како показују њихови радови, били су ијекавци.

³⁵ Према В. Фридману, тадашње прихватање екавице било је тек знак солидарности са Србијом, иако аутор указује на заступљеност оваквог поступка и код неких других балканских народа (исп. Friedman 1999: 15). Када је о српским областима реч, било би занимљиво разматрати питање интензитета српског националног осећања, компаративно посматрајући две социолингвистичке појаве на српском терену, једну старију, прихватање српског књижевног језика од стране становништва централне и посебно југоисточне Србије, и другу, новију, „одустајање“ босанских Срба од идеје да се за јединствен српски књижевнојезички изговор узме екавица.

³⁶ Ново(пре)остали српски стандард, за чији се босанскохерцеговачки део код међународне администрације у новије време појављује и термин „босанско-српски“ (супротно дејтонским ставовима о „босанском“, „српском“ и „хрватском“ језику у БиХ), имаће у социолингвистичкој пракси вероватно и лошију позицију од оне коју је својевремено имао „српскохрватски“ књижевни језик, као „veoma neobična pojava u društvu standardnih jezika opće“ (Brozović 1970: 96).

from western Hercegovina“ (236), И. Андрић је „Bosnian novelist“ (222) (истицања П. Р.) итд. (Carmichael 2000).³⁷

На другој страни, у овим полемикама и освртима, како домаћим тако и страним, мало се подсећало на чињеницу да идеја о екавици као јединственом (српском) обележју није овде први пут изнесена, да се и сам Вук у појединим периодима своје делатности опредељивао за екавицу, потврђујући то и у пракси, својим објављеним радовима и преписком, као и да су и касније велики писци са ијекавског терена (нпр. Ј. Дучић, И. Андрић, М. Селимовић, А. Б. Шимић) били склони да пишу екавицом. (Друга страна је, опет, мало, или није нимало, указивала на то да би било неопходно да ијекавица коегзистира у књижевноуметничкој, као и просветној сфери до одређених нивоа.) С тим у вези, и констатација да је идеја о прихватању екавице наишла „на јаке отпоре, чак и у Србији“ (Брборић 1996: 31) заслужује ревизију, или бар појашњење. Јер, у појединим радовима објављеним у Србији, али и ван ње, и даље се истичу, или назначују, и другачији ставови о овом питању (исп. Петровић 1996а [1994]: 369–375, Збилић 1994, Радић 1997а, Касавица 1999). У сваком случају, неприхватањем екавице у овој функцији одбијена је спремност већине Срба у Републици Српској да се ради виших циљева одрекну оног типа стандардног језика који одговара њиховом родном дијалекту (Ivić 2001: 12). То ће у будућности вероватно погоршавати национални положај српског народа у Босни и Херцеговини и умножавати лингвистичке манипулације, попут оне која каже: „During the 1991 census, most of the inhabitants [истицање П. Р.] of the republic volunteered 'Bosnian' (*bosanski*) as their language, rather than Serbo-Croat, on the advice of the primarily Muslim Party of Democratic Action“ (Carmichael 2000: 226). А чињеница је, међутим, да се само већина босанскохерцеговачких муслимана, тј. Бошњака (90%), тада изјаснила за „босански језик“ као матерњи, што је тек 38% житеља Босне и Херцеговине (исп. Halilović 1996: 6). У том смислу и данас се у оваквој лингвистичкој литератури нашироко говори о српском као „званичном“ језику босанских Срба, о томе да је у Републици Српској „усвојен“ српски језик,³⁸ о покуша-

³⁷ Након овог, читалац не може стећи јасан утисак о томе да у БиХ живе и Срби, посебно не аутохтони, као и да и они имају право на очување своје нације и свог језика. Позајмљен хуманистички мото, истакнут као наслов овог чланка, на њих се, очито, није односио.

³⁸ Иако су понекад овакви ставови можда резултат и својеврсног неспоразума (нпр. изазваног неугодном вишезначношћу енглеског облика *Serbian*, који је подложен злоупотребама, исп. *Bosnian*), тешко је отети се утиску да су они пре свега у функцији настављања добро познате кампање вођене последњих година на овом те-

ју бившег председника Р. Караџића да у Републику Српску уведе „београдски изговор“, о гостовању професора Београдског универзитета на Палама и Бањалуци као виду „српске језичке хегемоније“ итд.³⁹ Све то наводи на претпоставку да међународна заједница, чак и да се екавица одржала у Републици Српској, не би била вољна да овакав пројекат политички подржи.

Ситуација око прихватања и неприхватања екавице у Републици Српској чини се да се понавља и када је реч о писму. После почетног прихватања ћирилице у Републици Српској, њена употреба је видно ослабљена. Тако је недавно магазин „Ekstra“ (Bijeljina, 14. II 2001) почео излазити латиницом. Ту промену је уредништво у закључку образложило овако: „Ukratko, ulazak u Evropu traži žrtve“ (стр. 3). Ако се руководило тим критеријем, онда се морало знати да и стварање јединственог српског књижевног језика, ако за то постоји искрена жеља на обема странама, тражи исто то.

6. Иако се за српски језик, у поређењу са осталим, новијим језичким стандардима са мање или више развијеним језичким инжињерингом, процењује да он, већ традиционално тежећи толеранцији,⁴⁰ тренутно „стоји у mestu“ (Bugarski 2001: 48, исп. Neweklovsky 2003: 175), интензивни стандарднојезички процеси који се ланчано развијају на различитим странама неминовно ће се одразити и на ситуацију у српском језику. То ће, несумњиво, бити лингвистички пандан политичкој ситуацији. У таквим условима на србијанској страни књижевни језик ће пре свега наставити да се слободније отвара према великим србијанским дијалектима, на чијим територијама се налазе и највећи политички, индустријски и културни центри (Београд, Нови Сад, али и Крагујевац, Краљево, Ниш и др.), који су и до сада имали више или мање удела у креирању језичког стандарда у Србији.⁴¹ Из њих се

рену. Познату новинарску западњачку „авангардност“ (исп. Todorova 1999: 273) у последњим догађањима на Балкану, зачудо, врло је помно пратила лингвистика.

³⁹ Последњи социолингвистички став у потпуности прати ставове појединих влада које су економску подршку преосталом делу СР Југославије (Србије и Црне Горе), пре свега Србији, условиле престанком србијанске помоћи институцијама у Републици Српској. Амерички конгрес је једну такву резолуцију обновио фебруара 2003. године.

⁴⁰ Од овог принципа није далеко ни „široka tolerancija prema odstupanjima od pogme“, што се узима као једна од слабости тзв. новоштокавског фолклорног коинеза, садржаног у основи „српскохрватског“ књижевног језика (Brozović 1970: 113).

⁴¹ Посебно је последњих векова био изразит удео шумадијско-војвођанске дијалекатске основице у писмености и књижевности у Србији (исп. Ивић 1990). Што се тиче великих градских центара, они су директно утицали на профилисање низа књижевних језика у свету, нпр. језичког стандарда у Француској (Париз), Великој Брита-

нарочито последњих деценија, најчешће посредством различитих медија, видно утиче на савремену књижевнојезичку норму (в. II), што ће за последицу имати још веће удаљавање књижевног језика у Србији од Вуковог књижевнојезичког модела (исп. Ивић 1990: 9–24).⁴² За језик „београдске и србијанске [!? — П. Р.] штампе и публицистике, радија и телевизије, преводилачке литературе и школских уџбеника“, већ је констатовано да „има мало везе са Вуковим језиком“ (Брборић 2000: 27),⁴³ а повратак Вуковим начелима, за шта се залажу поједини лингвисти, у оваквим условима све је мање изванредан. На то указују и поједине полемике које у последње време покрећу србијански интелектуалци, а на то као да указује и установљивање Одбора за стандардизацију српског језика (САНУ), чији је циљ да организовано прати савремене језичке појаве како књижевни језик не би изгубио везу са стварношћу (Ivić 2001: 15). Чини се да се у том смислу као могућност намеће даља дивергенција између „варијаната“, сада већ у оквиру српског књижевног језика (исп. Radovanović 2001: 174), дивергенција чији ће се резултати на источнијим теренима у будућности тешко моћи једноставно подвести под „ишчашење основице стандардног језика“ (Брборић 2000: 165) у Србији.⁴⁴ Друштвеноисторијски и социolingвистички оквири у Србији и њеном окружењу тренутно намећу услове у којима ће, ако они потрају, теза о србијанској „традиционално недовољној заинтересованости за свој стандардни језик“ (Исто: 281, исп. Ивић 1971: 185, Bugarski 2001: 31), ако је она и тачна, бити део прошлости. Тада ће вероватно престати и потреба да се српска стандардна екавица „својом структуром потчињава ијекавици“ (Симић 1994: 20).

*

У дезинтеграцији српског (тј. „српскохрватског“) књижевног језика из корпуса југословенских државно-политичких формација из-

нији (Лондон), Русији (Москва), Кини (Пекинг), Јапану (Токио) и др. (Radovanović 1979: 88).

⁴² Отуда и релативно рана појава имплицитног терминолошког двојства у оквиру „српске (србијанске) варијанте“ (Vukomanović 1987: 139).

⁴³ За фиксирање савременог књижевног језика управо је, сматра М. Ивић, најпогодније „узети као мерило за поређење језик који се огледа кроз штампу, радио, филм, другим речима — онај језик наше данашњице који се због масовног карактера више стандардизовао од језика лепе књижевности“ (Ивић 1990: 12).

⁴⁴ Па и за савремени српски језички тренутак указује се да „Као подлога за стандардизацију српскога књижевног језика треба да послуже текстови из свих области у којима живе Срби — осим дијаспоре“ (Ивић 1999: 300).

двојила су се, дакле, два основна периода, који су резултат преломних друштвеноисторијских и политичких процеса. Први, нешто једноставнији, тицао се издвајања македонског књижевног језика, чија је доминантна структурна посебност и удаљеност од новоштокавског дијалекатског средишта, уз накнадно развијен социолингвистички идентитет (тј. „kako ga vrednuju njegovi govornici“, Bugarski 2001: 11), била ваљана основа за формирање новог књижевног језика. Непосредну друштвеноисторијску основу обезбедио је крај Другог светског рата и државно-политичко реструктурисање Краљевине Југославије у Републику Југославију, социјалистичку федерацију у оквиру које ће заживети њен равноправни конститутивни члан, Република Македонија. Други, сложенији стандардолешки процеси тичу се даље књижевнојезичке дезинтеграције у оквиру „српскохрватског“ књижевног језика, овог пута у оквиру књижевног језика заснованог на заједничкој, новоштокавској дијалекатској основи, заступљеног у неколиким бившим југословенским републикама, Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, те Хрватској.⁴⁵ Реч је о дезинтеграцији полицентричног типа која се спроводи готово искључиво по основи нарастајућег социолингвистичког идентитета, у условима постепеног слабљења заједничке, федеративне државе, дакле у оквирима донедавно интерних, републичких граница.⁴⁶ Зато једна од опсервација о овим језицима каже: „These new languages are by no means 'instantly invented' languages which still need to be taught to their speakers“ (Greenberg 1999: 155). То значи да се на лингвистичко-комуникацијском нивоу „српскохрватски“ и даље може сматрати једним језиком.⁴⁷ Штавише, на том нивоу, сматрају поједини лингвисти, „još uvek je legitimno govoriti o postojanju srpskohrvatskog kao jednog standardnog jezika (iako, prirodno sa teritorijalno-nacionalnim varijantama)“ (Bugarski

⁴⁵ За ове говоре је у последње време у западним центрима у употреби анационалан термин „средњејужнословенски дијасистем“, који је у много чему пандан термину „илирски језик“ из прве половине XIX века.

⁴⁶ Републичка граница узимала се за језичку и када је реч о раздвајању српског и македонског дијалекатског корпуса. Када је реч о даљим процесима језичког сепаратизма на Балкану, В. Фридман указује на сличне социолингвистичке појаве у Далмацији, Истри и Санцаку, а на другој страни у бугарском Шоплуку (Friedman 1999: 15). О наводној дискусији у вези са „славонским“ или „пулским“ језиком посредно сазнајемо из писања С. Кордић (2003: 172).

⁴⁷ Са социолингвистичког аспекта, пак, питање саме говорникове представе о језику којим говори, те и његовог именовања, спадало би најпре у домен лингвистичке дисциплине познате као *folklinguistics* (исп. о овом аспекту питања Kordić 2001). На другој страни, законско прописивање самог термина за језик једне нације може представљати „primjer uplitanja politike u lingvističku znanost“ (Kordić 2003: 159).

2001: 15), иако је у пракси маневарски простор за овакав приступ све ужи.⁴⁸ Овакви процеси одвијају се, дакле, на основи вуковског — „по провенијенцији иманентно 'српског' — новоштокавског стандардно(књижевно)језичког концепта“ (Радовановић 1995: 17), што је у време социјалистичке федерације називано и „стандардном новоштокавштином“ (Brozović/Ivić 1988: 99). Позната Вукова теза да су штокавци Срби (Караџић 1847), у великој мери објашњава и зашто Срби нису били посебно оптерећени питањем свог језичког идентитета ни касније, након Другог светског рата, у процесима језичке до-стандардизације и варијантизације који су се одвијали у различитим републичким центрима.⁴⁹ Књижевнојезичке варијанте, тј. некадашње варијантске разлике као производ деловања посебних друштвених, културних и историјских околности, за које се истицало да су мали, „marginalni deo crta što su na periferiji standardnog sistema“, и којих ће, по принципу језичке конвергенције „vremenom biti sve manje“ (Vukomanović 1987: 137, 141), очито су у новонасталим друштвеноисторијским условима постале камени међаши на којима ће се дивергентним процесима развијати нови књижевни језици. Предоминантна улога „политичке (а не лингвистичке) воље“ у оваквим условима (Радовановић 1997: 162), која, узгред, на овим просторима још није рекла своју последњу реч,⁵⁰ те отуда и инсистирање на језичким посебностима, по могућству оним базичним, дијалекатског порекла, треба да омогући политичко-симболичку основу говорницима, а тиме и њихову књижевнојезичку препознатљивост у комуникацији. Докле ће у томе ићи (/ моћи да иду) језички кодификатори, друго је питање.

⁴⁸ Сама економска реалност, међутим, понекад диктира овакав језички приступ и у пракси. У раду Хашког трибунала „српски“, „босански“ и „хрватски“ спојени су у један језик, а недавно је овај суд одбио захтев оптуженог радикалског првака, Србина В. Шешеља, да му оптужницу са „хрватског“ преведе на „српски“, констатујући да Шешел „разуме језик на којем је написана оптужница“ (према: РТС, Београд, 25. III 2003).

⁴⁹ Сви ови, за језички систем готово маргинални захвати одвијали су се и даље на основи новоштокавског дијасистема. Ова теза у исто време објашњава зашто се међу Србима нису могле јавити посебне пуристичке или сепаратистичке тежње, укључујући и садашње стање ствари у српској нормативистици.

⁵⁰ На етнички (и регионално) сложеном војвођанском терену ови процесни су за сада тек симболички назначени у „Предлогу закона о изменама и допунама Закона о службеној употреби језика и писма“, који је припремила Скупштина АП Војводине. По овом предлогу у Војводини се предлаже равноправна употреба ћириличног и латиничког писма у службеној употреби. Реаговање Одбора за стандардизацију српског језика (САНУ) указало је да је увођење овакве „равноправности“ (као нпр. у пређашњој Хрватској и БиХ) по правилу значило давање предности латиници, што је противно очувању идентитета и интегритета српског народа (Писмо... 2001: 28–32).

За сада је, међутим, несумњиво да савремени кодификатори, званични или мање званични, имају пуно посла око језичке стандардизације, што најбоље илуструју све бројније „стандарднојезичке“ варијације које се јављају у упоредним упутствима на многобројним индустријским производима. Овакви, могло би се рећи „шампонски“ идиоми, који често врве од језичких недоследности, па и језичких манипулација, показују, на пример, да текстове под одредбом YU (Србија и Црна Гора) обавезно карактерише екавица, а текстове под BiH и HR ијекавица,⁵¹ да су у овим „стандардима“ као варијантне представљене бројне конструкције типа: „*glikozni sirup*“, „*sa ukusom irskog krema*“ (YU) и „*sirup od glukoze*“, *s Irish-Cream-okusom*“ (BiH, HR), да се опозиција шири и учвршћује у лексци, исп. *šolja* (YU) и *porcija* (BiH, HR), те да се у појединим случајевима учвршћује и нормативна опозиција између инфинитива („*Čuvati* na suvom i hladnom“, YU) и императива („*Čuvajte* na suhom i hladnom mjestu“, BiH, HR), при чему се инфинитив приписује источној варијанти („*Jacobs Café Magic Irish Cream*“, Polska). Један други производ који равноправно укључује три стандарда, HR, BiH и YU, а они се овде разликују чак и по броју реченица, — варијантски представља речи *dodir* (HR) / *kontakt* (BiH, YU), *temeljito* („*oči temeljito isperite vodom*“, HR) / *odmah* („*[oči] odmah isperite vodom*“, BiH, YU), предлог *s* („*s očima*“, HR) / *sa* („*sa očima*“, BiH, YU), именице *doseg* („*izvan dosega* djece“, HR) / *dohvat* („*van dohvata* djece“, BiH) / *domšaj* („*van domašaja* dece“, YU) и др. И овде се у појединим случајевима поларишу императив и инфинитив, али је дистрибуција ове појаве међу варијантама нешто другачија: „*Ne nanosite* директно на rublje“ (HR) / „*Ne nanositi* директно на rublje“ (BiH, YU) („*Atlantic Lenor Care*“, Czech Republic). На једном од ретких производа, где је текст под одредбом YU писан ћирилицом, а онај обједињен под HR и BiH, уобичајено, латиницом, видимо да је облику „*dobiven*“ (HR, BiH), намењен еквивалент „*koju se добија*“ (YU), израз „*izvanredna vlažnost*“ (HR, BiH) за еквивалент има „*савршена хидратација*“ (YU), а „*štiti od štetnih vanjskih utjecaja*“ (HR, BiH) има паралелу: „*уружа заштити против спољашњих негативних утицаја*“ (YU) („*Garnier Synergie Fresh*“, Paris).⁵² Изразу

⁵¹ На једном производу који наследнике заједничког језика сврстава под BiH и YU, једина је разлика у еканици и ијеканици. Чак је и лексема *pakovanje* заједничка („*Blend-a-med cavity protection*“, Germany).

⁵² Најчешће се стиче утисак да језички пројектанти овде инсистирају на што слободнијим текстуалним тумачењима подржаним сложенем синтаксичком комбинаториком, чији су основни циљеви управо постављање разлика. Исп. на истом производу: „*Učinak: Koža je puna života, svježā, meka i nježna*“ (HR, BiH) / „*Резултат: Пуна*

„*svježi voćni ekstrakt*“ (HR, BiH), за варијантски еквивалент овде је намењен израз „*жива вода воћа*“ (?) (YU).⁵³ У појединим случајевима није лако одгонетнути шта је, у ствари, типично за један, а шта за други стандард. Готово исти облик једном је карактеристика једне, а други пут друге варијанте, понекад чак и у истом тексту. Под одредбом HR даје се на једном производу придев „*nježan*“ („*nježna kremasta rjena*“), уместо „*blag*“ („*blaga kremasta pena*“), како стоји под одредбом YU, да би се већ у другом делу реченице ове лексеме, прилошки употребљене, међусобно замениле и прешле у супротне варијанте: „*čisti vašu kožu na posebno blag način*“ (HR) / „*čisti vašu kožu posebno nežno*“ (YU). („Nivea Bath Care“, Hamburg–Wien). Итд.⁵⁴

Лингвистички инжињеринг нашао је у индустријском маркетингу, несумњиво, један од разлога свог постојања. Појава нових стандарда ову ће ситуацију учинити занимљивијом, али и примамљивијом за будуће истраживаче. Остаје, међутим, питање како у свему овоме успоставити и одређена правила понашања, па и како се заштитити од различитих језичких злоупотреба, чији ће циљ овде несумњиво бити постављен и у правцу деловања на међународну интелектуалну јавност.

II. Као придружен (периферан) члан балканског језичког савеза, српски језик је изложен бројним балканистичким језичким утицајима. Они се из појединих балканистичких жаришта (нпр. јужног и југоисточног србијанског, па и македонског) незадрживо крећу према северу и северозападу, захватајући већи део србијанских говора, укључујући и говоре градских центара. Путем разговорног језика, ове појаве све више врше притисак на књижевнојезичку норму у Србији, тражећи право „грађанства“ у српском књижевном језику. Задржаћу се на прегледу основних балканистичких утицаја, односно утицаја са вероватним балканистичким происходом, ослањајући се добрим делом на

живота, који се враћају младост, свежина и мекоћа“ (YU). Тиме се једна страна налази у позицији не само да пројектује своју стандардну варијанту, већ и да намеће своје нормативистичке ставове другима (исп. Kordić 2003: 161).

⁵³ Сличан израз дат је уз бугарски („жива вода от плодове“), руски („живая вода фруктов“) и украјински („жива волога фруктів“). „Српски“ еквивалент је, очито, конструисан као калк према изразима из ових језика.

⁵⁴ Јасно је да оваквих активности мора бити и на србијанској страни, где би оне морале бити повераване језичким стручњацима, којих, како и овај прилог показује, нема довољно. На једном производу, бочици спреја („Nivea deodorant, 150 ml“, увозник: Delta M d. o. o., Beograd), поред упутства на румунском и бугарском, стоји и упутство на српском (YU), у којем стоји: „*Flaša se nalazi pod pritiskom*“. Лексема *боца*, тј. *бочица*, пре свега у специјализованом значењу низа предмета овога типа, не може се сматрати несрпском, и она не треба да буде избегавана.

језик савремених србијанских медија, чији је удео у креирању језичке норме значајан.⁵⁵

1. У области прозодеје, јавља се, готово као постојана одлика, колебање у Вук–Даничићевом четвороакценатском обрасцу које се карактерише пре свега различитим типовима редукција (исп. Стевовић 1954: 349–353). Посебно је изражено губљење тонске опозиције код кратких акцената (нпр. *вѡда, ѡдѡк, леѡѡа, Беѡград*, Петровић 1996: 93),⁵⁶ што води у правцу успостављања троакценатског система, којим се и иначе карактерише широка област централне Србије (нпр. косовско-ресавски говори). У ово се укључује појава губљења постакценатског квантитета, честа у шумадијско-војвођанским говорима (исп. Драгин 2000), за који је констатовано да га у ђачкој и студентској екавској популацији данас већ практично нема, као што га нема ни у говору електронских медија (Петровић 1996: 93). Овом се придружује и појава скраћивања дугих акцената (нпр.: *хрѡбросѡ, сѡјам, нѡрод; на мѡру, ѡрѡже се, рѡдом*, Исто: 95–96). Занимљиве резултате донело је још раније на овом плану и једно експериментално истраживање које је показало да се у оквиру новоштокавске акцентуације посебно издваја београдска и војвођанска зона, са много слабијом узлазношћу дугог акцента, са доминацијом силазног тона на месту краткоузлазног акцента и др. (Јокановић-Михајлов 1983: 333–334). Тенденција ка тонској неутрализацији указује на чињеницу да се српски књижевнојезички прозодијски систем „брзо примиче оном моделу који је обичан у другим балканским језицима и којима је одавно захваћен и велики део југа и истока српскога језичког простора“ (Петровић 1996: 97).⁵⁷

Међу лингвистима ове појаве одавно изазивају пажњу (исп. Ивић 1990: 99), што је у последње време покренуло и конкретне пред-

⁵⁵ Ова тема је била заступљена у мом реферату *Balkan Features in Standard and Colloquial Serbian*, прочитаном на научном скупу The 13th Biennial Conference on Balkan and South Slavic Linguistics, Literature, and Folklore (Chapel Hill, USA, 18–20. IV 2002).

⁵⁶ Иако бележење данашњих акцената први пут срећемо у Караџићевом *Српском рјечнику* (1818), аутор тамо „uglavnom још не означаје tonsku razliku na kratkome naglašenom slogu ukoliko ona ne služi razlikovanju riječi (npr. *jȁrica*: mlada koza i *jȁrica*: ршенца)“ (Brozović/Ivić 1988: 111).

⁵⁷ Појаву тонске неутрализације најбоље илуструју примери спорадичног замењивања акцената, нпр. узлазних уместо силазних и обрнуто (исп. Петровић 1996: 107). Оваква структурна колебања у балканизованим србијанским говорима имају бројне пандане на другим језичким плановима, посебно морфолошком (исп. појаву низа морфолошких неутрализација типа: „Идем у Београду“, „Пишем са оловком“ и сл.).

логе у вези са будућим профилисањем и нормирањем прозодијског система (Петровић 1999, Пецо 2002). За сада, чини се, већина лингвиста стоји на становишту да нема ваљаних разлога за одбацавање вуковске, четвороакцентске норме, те да је пре свега потребно „раздвојити правила која важе за књижевни говорни језик у јавној употреби, од њихове природно непотпуне реализације на разговорном и посебно колоквијалном нивоу“ (Јокановић-Михајлов 2002: 66). Чини се да није далеко од таквог приступа предлог А. Пеце да књижевни језик настави да чува Вук–Даничићеву акцентску норму, а стандардни језик „да иде властитим путем“ (Пецо 2002: 73).

2. На фонетском плану балканистичке појаве немају шири домет у српском књижевном језику.

а) Новија истраживања показују да се појава спорадичне редукције неакцентованих вокала у стандардном језику (типа: *извòдчили, ѝри́чали су, разум̀ела*) не може пратити без ослањања на сличне појаве из говора југоисточне Србије (Петровић 1996: 99). Даља истраживања показаће колико је и појава затварања акцентованих дугих средњих вокала, типа *йòвод, вр̀еме* (Исто), део балканистичких процеса у савременом српском стандарду (исп. Асенова 1984: 181–182).

б) Губљење гласа *x*, по свему судећи, може се сматрати делом балканистичких процеса који захватају претежно југозападну балканску језичку зону (Илиевски 1988: 23), процеса у које се данас готово у потпуности укључује српска језичка област. Ипак, српски књижевни језик је до сада тежио очувању ове фонеме, обично у случајевима где се она јавља по пореклу, допуштајући, ипак, и низ дублета са фонетским супституентима, обично у интервокалној позицији, исп.: *сув/сух, уxo/уво, леха/леја* и сл. (Стевановић 1975: 143). У новије време су се, међутим, у Србији међу лингвистима појавиле идеје о потреби ограничења употребе гласа *x* у српском књижевном језику, с обзиром на то да се он не употребљава „у свакодневном говору на највећем делу територије СР Југославије на којој се данас говори српски језик“ (Гудурић 1997: 83). Тиме се сугерише да је дошло време за сасвим одређене захвате у вуковском фонолошком систему (Исто: 92).⁵⁸ У пракси се ова језичка црта све

⁵⁸ Колебање у употреби гласа *x* најбоље потврђују примери његовог аналошког успостављања у примерима типа: „Ја бих *ѝребало* да перем посуђе“ (филм. превод, ТВБК, Београд, 29. VIII 1998), „*Требало бих* да вас ухапсим“ (Исто, 1. XI 1998) и сл.

више намеће као диференцијална између српског и осталих новоштоковских стандарда.⁵⁹

На другој страни, иако је губљење *x* узело маха у различитим функционалним стилевима, поједини лингвисти инсистирају на очувању Вуковог приступа и писању овог гласа „свагде где му је по етимологији место“ (Брборић 2000: 28), макар и уз толерисање низа облика (дублета) са заживелим супституентима (Исто: 150).

3. Балканизација српског књижевног језика, разумљиво је, посебно долази до изражаја на м о р ф о л о ш к о м плану. Овде се истиче низ језичких појава.

а) Проширен је домет аналитизма чешћом употребом акузатива и номинатива у функцији општег падежа, обично уз појачано учешће предлога:

— појачан удео предлошко-падежне конструкције *за* + акузатив, којом се неутралишу синтетички модели. Примери овог типа посебно су пратилац разговорног језика, исп. „То је назив *за мале људе*, тих малих људи“ (193), „Није деци лако. Јако тешко *за децу*“ (201), „И сад ћу да вам довршим причу *за Лазу*“ (72) (Polovina 1987), — али карактеришу и језик медија: „Ширење НАТО пакта биће мост *за сарадњу* с Русијом“ (РТС, Београд, 23. XI 2002), „Сећаш се шта сам ти причао *за чамце*“ (филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 1. I 2002), „Хвала ти *за љомоћ*“ (Исто, 18. I 2003), „Проглашавам вас *за мужа и жену*“ (Исто, 4. X 2003), „испитале могућност *за сировођење помоћи*“ (ТВБК, Београд, 14. IV 2003), исп. „Покушај *за сјоразум* са ВМРО“ (Јовановић 1990: 154). Ова конструкција се може јавити и у дативској категорији намене, чак и поред присутних маркера (нпр. глагола *намениши*) за које се по правилу везује синтетичка форма: „помоћ намењена *за избеглице*“ (РТС, Београд, 12. III 2001). Већ је истакнуто да конструкција *за* + акузатив често замењује инструментал уз транзитивне глаголе у допунским предикативима, исп.: „сматрати Петра *за њријашеља*“ (или „*као њријашеља*“),⁶⁰ а глагол *бринути* м. допуне *о* +

⁵⁹ На паковању једног индустријског производа (креме за лице) под ознаком HR и ВиН пише: „*За суви или мјестимично суви кожу*“, док под ознаком YU стоји: „*За суву или делимично суву кожу*“ („Garnier Synergie Fresh“). Слично је са једним другим производом, где је хрватској верзији намењено: „*Ћувати на сухом и хладном мјесту*“, а српској: „*Ћувати на сувом и хладном мјесту*“ („Jaffa Cakes Biscuits“).

⁶⁰ Употреба аналитичких конструкција са *као* била је честа у текстовима србијанских аутора, посебно уз поједине глаголе, исп.: „Срби неке од тих обичаја сматрају *као српску националну одлику*“ (164), „Сви Срби који славе једног свеца сматрају се *као рођаци*“ (164), „Македонци су, за све време, сматрали Бугаре *као сџране завојеваче*“

локалтив често има допуну *за* + акузатив: „бринем *за Петра*“ (Станојчић 1996: 128–129, исп. Грицкат 1982: 157, Попов 1984: 36), што не искључује присуство стилске и семантичке диференцијације међу овим морфолошким моделима. (О заступљености ове конструкције у књижевном језику в. Стевановић 1974: 351, 429–438, исп. РСАНУ: *за*). У србијанским дијалектима, као и разговорном језику, опсег ове конструкције је далеко шири.⁶¹

— уобичајена употреба основног облика бројева *два*, *три* и *четири* у свим падежима: „јачање парламентарне сарадње *између две земље*“ (РТС, Београд, 30. X 2001), „односи *између две државе*“ (Исто, 17. I 2002), „однос *према ове три*, у сваком случају занимљиве области људскога делања“ (новинар, „Нови пут“, Јагодина, 18. XII 2002, 10), исп. „ишао је *са два друга*“ (Станојчић 1996: 120), „идем *са две своје другарице*“ (Лашкова 1993: 35).⁶² На ове појаве, посебно у разговорном језику србијанских центара, већ су указали српски граматичари (исп. Стевановић 1975: 319). Све већи број погрешака типа: „амбасадори тих *двају земаља*“ (дописник, ТВ Палма плус, Јагодина, 19. VIII 1999), „сарадња *двају академија*“ (са једне промоције у САНУ, 2002), — најбоље сведоче о нарушености овог синтетизма (исп. Брајичић 1997: 136). Таква погрешка запажена је у говору једног југословенског председника који је у БиХ говорио о успостављању добросуседских односа „*двају земаља*“ и „*двају држава*“, што је у београдској „Политици“ пренето аналитичком конструкцијом „*између наше две државе*“ (Шипка 2001: 23–25). Када је о норми реч, савремене српске граматике истичу да се ови бројеви „већином употребљавају у перменљивом облику“ (Mrazović/Vukadinović 1990: 238), али и предлажу деклинирање ових бројева када се пред њима не нала-

(21) (Ђорђевић 1990). Ван непосредног домена ове конструкције, у допунском предикативу уз поједине глаголе се уместо инструментала јавља номинатив: „операција се показала *неуспешна*“ (реклама, ТВБК, Београд, 3. II 2003), исп. „Сматрајући се једино *позвана* да ради на ослобођењу Македоније“ (Јовановић 1990: 155).

⁶¹ Исп. нпр. категорију узрочности у примерима типа: „Волите ме *за њаре*“, „Био је кажњен *за то*“ и сл. Појачана употреба овог предлога, као супституента, јавља се и у случајевима када се падежни облик не мења, нпр. у категорији намере („Дошао је *за њају*“ м. „~ *њ њају*“), категорији циља („Путује *за Београд*“ м. „~ *у Београд*“), категорији места („Окачен *за грану*“ м. „~ *о грану*“) и др. О заступљености овог предлога у балканским језицима в. Асенова 1984: 218–219.

⁶² Још увек стабилна синтетичка структура књижевнојезичке деклинације у низу случајева намеће потребу за очувањем категорије променљивости бројева. А управо овде, због непосредног утицаја аналитизма, често долази до грубог нарушавања норме, исп. „Brahmanska Indija *razlikuje četiri doba, koja odgovaraju četirim kastama*“ (Odri 1990: 45 — прев.).

зи предлог (нпр. „односи *двеју земаља*“, а не „односи *две земље*“, Николић/Станојчић/Кликовац 1997: 78).

— употреба збирних бројева са основним обликом у свим падежима: „*са њроје ученика*“ (Станојчић 1996: 121, в. Mrazović/Vukadinović 1990: 240), исп. „Одговорни сте *према ваших четвороро деце*“ (водителј, ТВ Пинк, Београд, 1. XII 2002).

— употреба номинативног облика за вокатив, не само код страних него и код домаћих облика, типа: „*осјодине Милисавац*“, „*Брабец*“, „*Мачек*“ и др. (Станојчић 1996: 116–117).

б) Појачан је домет аналитизма у виду додатног проширења падежног синкретизма, односно уједињавања низа падежних наставака у оквиру одређених морфолошких парадигми:

— у оквиру доминације једног наставка, чини се претежно *-и*, у инструменталу јд. именица ж. р. на консонант: „Партизан се састао *са Будућношти*“ (ТВ Пинк, Београд, 17. V 2003), „манипулација *јавношти*“ (РТС, Београд, 27. VII 1999), „да почнемо *с вешти* о [...]“ (ТВБК, Београд, 19. IV 1999), исп. „Бавићемо се Крајишнику и *неправедношти* Хашког суда“ (партијски лидер, ТВ Студио Б, Београд, 8. IV 2000).⁶³ Поједини нормативисти указују данас на непрактичност овог двојства уз давање предности наставку *-ју* (исп. Брборић 2000: 151). Због појаве морфолошке неутрализације садржане у честој заступљености истог наставка у инструменталу и локативу јд., могу се срести и аналошки примери са наставком *-ју* у локативу (в. даље, исп. фус. 57).

— у оквиру тежње за парадигматским уједињавањем генитива мн. именица ж. р. на *-а*, пре свега код именице *слуга*: „и њихових западноевропских *слуга*“ (саопштење странке, РТС, Београд, 22. II 1999), „због Клинтона и његових *слуга*“ (ТВБК, Београд, 30. III 1999) (исп. Стевановић 1975: 232, Николић 1981: 86, Брајичић 1997: 133).

— у оквиру појаве спорадичног морфолошког колебања између инструментала и локатива јд.: „Оваквом политиком, *оваквом односу* [...] Македонија и Југославија много чине за заједнички живот“ (председник државе, РТС, Београд, 10. XI 2001), „Бавићемо се *Крајишнику* и

⁶³ Могуће је да је ово резултат појаве отежаног прихватања облика са алтернативом у низу србијанских говора, а у појединим случајевима и у српској норми (исп. Стевановић 1973: 190–192), што је праћено сличним процесима у широј балканословенској области. У везу са овим појавама можда се могу довести и зачеци низа морфолошких унификација, исп. у глаголском прилогу садашњем: „Поздравно их *махајући* руком“ (дописник, РТС, Београд, 5. IV 2001), „Слажу се *јомагајући* другима“ (репортер, ТВ Палма, Београд, 20. II 1999), „*јосезајући* за звездама“ (филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 22. VI 2001).

неправедности Хашког суда“ (партијски лидер, ТВ Студио Б, Београд, 8. IV 2000), „надајући се [са] нешто бољем извршењем [тј. учинком]“ (министар, РТС, Београд, 28. III 2001), „задовољан брзом ојоравку [пацијента]“ (директор Ургентног центра, ТВБК, Београд, 14. III 2003); „Завидим ти на *и*рецизношћу“ (филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 16. V 2003), „Ми Срби смо познати *и*о ошвореношћу и *гос*тољубивошћу“ (ТВ Краљево, 10. II 2002), „Атрактивни смо и *и*о *и*амећу“ (замен. министра, ТВ Палма плус, Јагодина, 16. VII 1999), „ако не радим *и*о његовом *начи*ном“ (министар, РТС, Београд, 16. VII 2003), „*и*о *и*ржишном вредности“ (министар, ТВБК, Београд, 9. II 2003), исп. „*karakterističnim po svojem individualnim sahranjivanjem ispod kružne mogile*“ (Odri 1990: 122 — прев.).⁶⁴ Ипак, ова појава нема шири домет у књижевнојезичком дискурсу, задржавајући дијалекатско и(ли) интерференцијско обележје (Радић 1997).

в) Појачана је употреба инструментала средства уз хиперупотребу предлога (исп. Ивић 1954: 211–235, Остојић 1997: 41, Брајичић 1997: 134):⁶⁵ „У најважније домаће образовне ставке спада снабдевање школа *са о*иремом и *ком*ијутерима“ („Глас јавности“, Београд, 2. II 2001, 6), „Снабдевају се *са ручним и*термобаричним *наоружањем*“ (дописник, ТВБК, Београд, 24. XII 2002), „Гађали су *са једним и*ројектшлом“ (Исто, 15. IV 1999), „Око десет часова КФОР је *са и*енковима блокирао прилазе“ (РТС, Београд, 19. IV 2001), „Марс је окружена *са љубављу*“ (филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 11. II 2003), исп. „*instant* *kakao obogaćen sa vitaminima*“ (Prehrambena industrija „Vitamin“, d. d. Horgoš), „*Sa vašim telefonom* *možete primati i slati kratke tekstualne poruke*“ (WWW.lakisistem.CO.YU, техничко упутство). Таква употреба предлога *са* (исп. фус. 57, 72) подржана је појединим случаје-

⁶⁴ Овакво морфолошко колебање, вероватно посредством дативско-локативског синкретизма, одражава се спорадично и на стање флексије у дативу, исп.: „Углавном сам окренута *с*портшом“ (министар, Радио-Београд, 29. VI 2002), „Посветио се *а*матерском *ф*ошграфшом“ (ТВ Трстеник, 12. V 2001), „Гаје носталгију према безбрижном животу“ (ТВ Б92, Београд, 23. VIII 2003), „захваљујући *и*редусреиљивошћу својих *ком*шија“ (ТВ Палма плус, Јагодина, 20. IV 2003), можда и: „Ругају се *својом и*сторијом“ (председник Савезног парламента, ТВБ92, Београд, 14. III 2003).

⁶⁵ Елементима хиперупотребе, или самом хиперупотребом предлога могу се карактерисати и неке друге предлошко-падежне конструкције, као предлог *од* + генитив у партиитивној („1 литар *од све*жег *и*асиризованог *м*лека“, Jogurt Marić Comranу, Шимановци), или другим функцијама (нпр. „Јужни Словени су се грозили *од и*аке *и*рговине“, Ђорђевић 1990: 13–14; „Постоји могућност *од и*терористшчких *на*иада“, ТВБК, Београд, 10. IX 2002, исп. „бојати се *од и*сшш“, Станојић 1996: 131).

вима у којима је са аспекта нормe дозвољена његова употреба у значењу средства (в. Стевановић 1974: 461–462).

г) У току је даље потискивање инфинитива конструкцијом *да* + презент у реченицама са сложеним предикатом (исп. Sandfeld 1930: 173–180), што је посебно карактеристика разговорног језика: „*Mogam da idem*“ (189), „*On zna da kaže M[i]ško*“ (133), „... i dalje ga uči *da govori*“ (133), „... svet koji može *da izdrži* vrućinu“ (118), „... počela *da radim* jedan goblen“ (110) (Polovina 1987). Међутим, и типично београдски писци, на пример, С. Велмар-Јанковић, дају предност овој појави (Станојчић 1996: 132).⁶⁶ И овде је, наравно, у односу на употребу инфинитива, у појединим случајевима могуће успостављање стилско-семантичке дистинкције, исп.: „Кога мислите *да завиллаваише*?“ (филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 14. II 2001). Што се нормативиста тиче, они за српску норму углавном не сматрају корисним ширење презентске конструкције, али су, чини се, спремни да прихвате њено присуство (исп. Ђукановић 1986, Исти: 1999: 96–97). Утолико пре што су ова два модела, са инфинитивом или презентом, у низу случајева тешко замењива, или су пак међусобно стилистички условљена (Брборић 2002: 204–209).

д) Књижевни језик прати појава грађења футура I уз помоћ конструкције *да* + презент, која захвата различите функционалне стилове. Ову конструкцију бележимо у Србији у појачаном обиму (исп. Sandfeld 1930: 184–185), како у језику водећих књижевника, тако у електронским медијима, штампи, на позоришној сцени и др.:⁶⁷ „Почиње распад 'Титове Југославије'. Тај *ће* распад дуго *да њраје*“, „Истовремено, као што вам је познато, трајао је револуционарни терор — идеолошки, грађански, економски — који *ће* литература тек *да ойише*“ (Ћосић 1992: 47, 279); „Влада је обећала да *ће да обезбеди* регресирање“ (водителј, РТС, Београд, 20. XI 2000), „Немој пуцати ако ниси сигурна да *ћеш да га њогодиш*“ (филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 4. IV 2000), „Сад *ћу да га њробам* као хаварисаног и идем на море“ (реклама, Радио 24 часа, Београд, 28. XI 2002); „То *ће*, нарочито, *да осети* Црногорци који живе у Србији [...]. Они *ће*, у неку руку, *да се* и у Србији и у Црној Гори *осећају* странцима“ („Политика“,

⁶⁶ У анализу овог стања треба укључити и удео лекторских интервенција у ауторовом тексту. Јер, одређене мере за потискивање инфинитива из ових и других конструкција предузимају и уредници појединих приватних београдских издавачких кућа, утичући на своје лекторе у овом правцу.

⁶⁷ Нешто другачије виђење ове проблематике изнео је Д. Војводић (1996).

Београд, 29. X 2001, 7), „СПС и ЈУЛ саме ће да се угасе“ („Глас јавности“ [наслов], Београд, 6. IV 2001, 4), „Уколико не прихвате понуду српске снаге ће да их неутрализују“ (Исто [поднаслов], 2. II 2001, 1); „Ја ћу да му бришем сузе“ (из дечије представе „Чаробњак из Оза“, позориште „Бошко Буха“, Београд, 4. III 2000). Итд.

Став већине нормативиста према овом моделу футура у књижевном језику креће се од извесног колебања и уздржаности до отвореног оспоравања. М. Стевановић, на пример, не укључује овај модел футура у морфолошки преглед (1975: 352), али га разматра, уз очито толерантнији однос, у оквиру синтаксе (1974: 600–603), што је као поступак забележено и код ранијих граматичара (в. о томе: Симић 2002: 33–35). Иако Р. Симић, на пример, није склон да прихвати равноправан нормативистички статус ове две конструкције, он запажа „како лагано напредује употреба формације са *да* + презент у српском језику, а паралелно са њом и осећај нормативне трпељивости, ако не толеранције или симпатије за ту форму“ (Исто: 34–35). Колебајући се у процени учесталости ове конструкције у књижевном језику, Б. Брборић истиче да њу нормативна граматика не би никако смела допустити „у редовном књижевном језику“ (Брборић 2000: 35, исп. 156), а став Одбора за стандардизацију српског језика (САНУ) је да се „у футуру подразумева изричита предност инфинитива“ (Брборић 2002: 209). Док поједини лингвисти и даље сматрају овај модел нестандардним (исп. Војводић 1996: 111), он је данас већ присутан и у граматикама, било под обележјем разговорне категорије (Станојчић–Поповић 1992: 377), било као готово равноправна футурска конструкција којом се карактеришу источни српски (србијански) центри (исп. Mrazović/Vukadinović 1990: 124). У условима када ова конструкција (п)остаје обележје језика наших водећих интелектуалаца, укључујући и лингвисте, — јасно је да ће она изборити своје место у језичком стандарду у Србији.

ђ) Партикулизација помоћног глагола *хитети*, иако заступљена у већем делу србијанских говора (исп. Sandfeld 1930: 182, Асенова 1984: 200), ретко се јавља у књижевнојезичком дискурсу, и у том случају има претежно стилистичку функцију: „Сад ће да видиш“ (превод цртаног филма, РТС, Београд, 26. I 1999), „Данас ће вечерамо“ (превод ТВ серије „Симпсонови“, ТВ Пинк, Београд, 13. XI 2001), исп. „Сви ће *д-идемо*“ (домаћа серија, РТС, Београд, 1. IV 2003).⁶⁸ Проце-

⁶⁸ Губљење инфинитива из футурске конструкције неминовно за собом повлачи процес партикулизације помоћног глагола *хитети*. То је показала недавна анкета са 93 студента Учитељског факултета у Јагодини (центр. Србија), која су, на захтев да обра-

си партикулизације спорадично захватају и пуну глаголску форму *хџеџи*, исп.: „Ми хоће да радимо“ (партијски активиста, РТС, Београд, 23. XII 1996), „Шта хоће да знаш?“ (филм. превод, ТВБК, Београд, 13. III 2003). Овакве појаве превасходно остају у домену дијалектизама.⁶⁹

На другој страни, језик савремених медија је пун примера са обезличеним глаголским облицима *морашти* и *моћи*, непотпуног значења (+ да + облик презента), чије се обезличавање бележи и у највећем делу србијанских говора: „Држава и Народна банка мора да ишћише интерес“ (министар, РТС, Београд, 20. VI 1997), „Ми нашу земљу мора да бранимо“ (премијер, Исто, 13. IV 1999) (Радић 2000); „Не може да живиш туђи живот“ (филм. превод, ТВК9, Крагујевац, 15. VII 1999), „Тамо може да сџаваш до миле воље“ (домаћи филм, РТС, Београд, 9. IV 1999).⁷⁰ Појавама овог типа могу се прибројати императивне конструкције са уопштеним неправим глаголом *немој*: „Немој да се задржавамо“ (превод цртаног филма, ТВ Пинк, Београд, 10. IV 1999), „Немој да љричамо о прошлости“ (× 2, водитељ, ТВБК, Београд, 25. V 1998), „Немој да љризнайше“ (лидер политичке партије, ТВ Трстеник, 10. XI 2001), исп. и: „Зато немој да сада одлучујемо о мом отпасивању сабље“ (Павић 1996: 154), итд. Савремени књижевни језик не укључује ове појаве у свој морфолошки систем.⁷¹

зују реченицу од конституената: *Да ли (хџеџи — енкл.) ви (џодсеџиџи)* професора на испит? — приложила чак 62 одговора са футуrom који се гради презентским обликом (тип: *Да ли ћеџе да џодсеџише ...*), међу којима је и 14 примера са партикулизованним помоћним глаголом (тип: *Да ли ће да џодсеџише ...*) (студенти из Бруса, Параћина (× 3), Крушевца, Јагодине (× 3), В. Градишта, Пожаревца, Смед. Паланке, Врњ. Бане (× 2), Н. Пазара), од чега се у једном случају (Смедерево) не јавља ни везник *да* (тип: *Да ли ће џодсеџише ...*). Балканистички процеси у овом домену спорадично се испољавају и у губљењу везника *да*, што такође представља значајно стилистичко средство у појединим сферама употребе, исп. „Зар мислиш да љу излазим из куће да бих га видеља“ (филм. превод, ТВБК, Београд, 3. III 2003). Употреба овог балканизма постаје посебно стилистички делотворна у представљању нижих социјалних средина, на пример у преводима који се тичу говора сиромашног црначког становништва: „Сили, госпон ће те џогледа“, „Рекла је да ће џише“ (филм. превод, ТВБК, Београд, 31. X 2002).

⁶⁹ У овај корпус можда спада и шире распрострањена појава партикулизације помоћног глагола *биџи* у грађењу потенцијала (посебно у 1. и 2. л. мн.), која не мора бити и балканистички интонирана, исп.: „Могли би да поразговарамо о мени [...]. Могли би да победимо“ (филм. превод, ТВБК, Београд, 17. V 1998), „Када [ми] не би имали меру [...] не би било могућности“ (председник државе, РТС, Београд, 12. IV 1998) и сл.

⁷⁰ Овде се спорадично укључује и непотпун глагол *смеџи*, исп. „Они не сме да верују...“ (партијски лидер, ТВБК, Београд, 5. X 2002), „Овде не сме да се љраве грешке“ (министар, Исто, 17. I 2003).

⁷¹ У морфолошке појаве балканистичког типа могу се убројати и колебања у разлици између одређеног и неодређеног придевског вида (исп. Брборић 1999: 261),

4. У области морфосинтаксе и синтаксе јавља се низ значајних балканистичких појава.

а) Губљење значењске дистинкције између прилога *где* и *куда*, уз давање предности првом облику, узима маха у књижевном језику (Станојчић 1996: 135, Остојић 1997: 39, исп. Sandfeld 1930: 191–192, Асенова 1984: 210–212). Иако је ова појава и даље претежно карактеристика разговорног језика, исп.: „А *где* ћете ви ићи летос?“ (67), „Ма пеџу, *nigde* ne idem, bre“ (234) (Polovina 1987), — она је у великој мери, и у оквиру различитих функционалних стилова, заступљена и у језику медија: „Где ћеш да идеш?“ (филм. превод, РТС, Београд), „Па где сте ви кренули?“ (Исто, 15. II 2003), „Где ме водите?“ (филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 28. I 2002), „Нећете *nigde* да идете“ (Исто, 8. I 2003), „Нису се сетили да кажу *где* иду“ (Исто, 11. IV 2003), „Где си пошао, који мој?“ (филм. превод, ТВБК, Београд, 7. IV 2003), „Еј, ћао, *где* идеш?“ (реклама, Радио 24 часа, Београд, 21. XI 2002), „Где идемо? Возите ме у Браће Јерковић“ (Исто, 22. II 2003).

Када је реч о неутрализацији позиционих односа, старији граматици су оспоравали и употребу облика *код* са глаголима кретања (не: „*Код* кога си пошао?“, већ само: „*Коме...*“), за шта се и данас залажу поједини нормативисти (исп. Брборић 2000: 161). Ипак, све више се истиче да ово не треба сматрати погрешним (нпр. „Сабрина, дођи *код* нас“, филм. превод, ТВБК, Београд, 2. II 1999, „Дођи ћу *код* *шебе*“, филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 22. X 2001),⁷² — „мада ћемо дативу и даље признавати извесну предност“ (Ивић 1991: 135, в. и 237, исп. Милановић 1959). У сваком случају, ова појава карактерише језик многих српских писаца, Андрића, Ћопића, Ћосића и др. (Попов 1984: 31).

б) У глаголском темпоралном систему присутна је конструкција која је творбено-семантички блиска тзв. балканском, или романском перфекту, са доминантном компонентом резултативности: „*имам йоложено*“, „*резервисано*“, „*ујлаћено*“, „*оверено*“, „*ујисано*“, „*организовано*“ итд. (исп. Илиевски 1988: 226–244).⁷³ Она је наро-

појава трпних облика од непрелазних глагола (исп. Станојчић 1996: 133, Николић/Станојчић/Кликовац 1997: 100), удвајање (нагомилавање) предлога (исп. Лашкова 1993: 53) и др.

⁷² Овде долази до изражаја пример типичне балканске десемантизације предлога (исп. Асенова 1984: 217, Лашкова 1993: 36), која се бележи и у претходним примерима (в. 3а, 3в).

⁷³ Има показатеља који упућују на значајну домаћу подршку овом времену преко конструкција типа: „*имам оверен документ*“, „*имам ујлаћену рату*“, „*немам*

чито погодна административном језику, па се њени трагови бележе и у језику медија: „Банка има *иласирано* 400 милиона“ (РТС, Београд, 15. VII 2001), „Омладинска задруга има *учлањено* [толико] чланова“ (гост, Исто, 24. V 2000), „Имамо *џријављено* седам екипа“ (спортски радник, ТВ Палма плус, Јагодина, 22. XII 2002), „То нам није довољан разлог да је убио своју жену. Зашто? *Имам снимљено!*“ (филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 30. XII 2000). Савремене српске граматике не изјашњавају се посебно о овој темпоралној конструкцији.

в) Заменички облици *нико* и *нишџа*, као и облик *ниједан*, у разговорном језику, супротно књижевном (исп. Стевановић 1975: 302, 421), морфемски се не сегментирају предлогом (нпр. „за *никога*“ м. „ни за *кога*“, „од *нишџа*“ м. „ни од *чега*“, „за *ниједног*“ м. „ни за *једног*“). Појава је честа у језику медија (исп. Брајичић 1997: 136): „Не може од *ничега* да направи нешто“ (премијер, РТС, Београд, 28. XII 2000), „Осуђен за *нишџа* и задржан у затвору за *нишџа*“ (саопштење политичке партије, ТВ Студио Б, Београд, 4. III 2000) (Исп. занимљиву контаминирану форму „*око ниочега*“ забележену као лапсус); „Акције нису усмерене против *ниједне* земље“ (Радио Београд, 18. XI 2000), „*На ниједном* делу територије то не сме да се деси“ (партијски лидер, ТВ Пинк, Београд, 11. XI 2001), „Реци да се *џоред ниједне* жене не осећаш тако“ (филм. превод, Исто, 2. XII 2002). Исп. и: „[...] Векослав од шарлаха у петој, мој Павле од *ничега* у другој“, „[...] бостаном и воћем се хранила стока, што у *ниједној* кући није“ (Стојановић 1999: 112, 111).⁷⁴

г) Удвајање објекта уз помоћ заменичке енклитике, широко заступљено у балканским језицима (Sandfeld 1930: 192–193), јавља се у српском књижевнојезичком дискурсу само иза показних речца *ево*, *ејџо*, *ено*, што прати продор општег падежа (исп. За). Поједини граматичари уочавају да се уз ове речце тешко чува облик генитива (Брборић 2000: 161). Из разговорног језика ове форме често улазе у језик медија: „Ено *га Цон*“ (филм. превод, РТС, Београд, 18. XII 2002),

џризнаџ ниједан испит“ и сл., што преко пасива *оверено је*, *ујлађено је*, *није џризнаџо*... може резултовати моделима: *имам оверено*, *имам ујлађено* (обично без објекта), или *немам џризнаџо* (са објектом), где субјекат није агенс.

⁷⁴ И овде треба имати у виду могућа стилистичка, па и семантичко-дистинктивна обележја оваквих конструкција (исп. „*На ничијој* земљи“, у наслову једног савременог домаћег филма). Вредна је пажње једна анегдотска досетка у вези са овом појавом, која каже да је у Србији конструкција „*није за нишџа*“ виши степен поређења у односу на конструкцију „*није ни за шџа*“. То указује на постојање принципа по коме је балканизам често стилизам у оквирима општеважеће норме.

„Ево га златни сат“ (Исто, 6. I 2003), „Ево га конојац“ (филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 18. VII 2000), „Ено је мама“ (Исто, 17. XII 2002), „Ено га остърво“ (Исто, 12. XII 2002), „Ево га њвој ауџобус“ (Исто, 10. XII 2002), „А ево је и моја сесџра“ (реклама, Исто, 31. V 2003), „Ево и[x] Словенци“ (ТВБК, Београд, 12. II 2002).

5. У области лексике балканизми су у медијима пре свега заступљени једним бројем турцизама, обично архаизама, исп. „Милошевићеви чауши“ („Глас јавности“, Београд, 15. II 1999, 5), „јаничарски преврат“ („Блиц“, Београд, 17. VI 1998, 2), „шиптарски зулум“ (ТВ Палма плус, Јагодина, 28. VI 1999), „Јазма за амбасадорским местима“ („Политика“, Београд, 8. III 2003, 5 [наслов]), „Дезва уместо самовара“ (Исто, 4 [наслов]), исп. и: „режимлије и аганлије у Црној Гори“ (РТС, Београд, 12. IX 2000). У преводилачкој сфери турцизми су често еквиваленти разговорним или жаргонским облицима, исп. „баџали“ (: „forget it“, превод ТВ серије „Симпсонови“, ТВ Пинк, Београд, 7. III 2003).

Овакви облици се готово искључиво јављају у стилистичкој служби, а у новинским текстовима често имају улогу да својим разговорним карактером истакну наслов чланка и са комуникативног аспекта се приближе читаоцу.⁷⁵

6. Ни области фразеологије и творбе речи нису остале без балканистичких обележја.

а) Удео перифрастичких предиката, који је у балканским језицима видан, знатан је и у српском књижевном језику, посебно у појединим стиловима. Иако је спектар овог предикатског модела, који припада домену синтаксичке фразеологизације, прилично широк (исп. Radovanović 1979: 67–70, Станојчић 1996: 138–139), непосреднији балканистички импулси могу се, чини се, најпре везати за перифрастичке предикате са глаголима *вршиџи* и *чиниџи*. Ове конструкције посебно су се развиле у административном стилу, одакле, у оквиру тежње за појачаном апстракцијом, њихови модели лако улазе у језик медија, исп.: „да се изврши џомирење са Црном Гором“ (партијски лидер, Палма плус, Јагодина, 5. VI 1999), „Један пројектил је извршио

⁷⁵ Потврда томе је чињеница да се у основном тексту за турцизам из наслова обично тражи синоним, односно одговарајућа конструкција. Тако се поред *јазме* у наслову, у основном тексту цитираног чланка у дипломатском маниру указује на „заинџересованосџ за кључне амбасадорске положаје“, или узбуркане „сџрасџи у вези с расподелом министарских мандата“ (исп. Радић 2001: 30). Понекад је у том смислу ситуација обрнута, те се у наслову даје официјелан облик, а у основном тексту се јављају (и) синонимни разговорни облици (Исто: 93).

ѝромашај“ (ТВ Палма, Београд, 24. III 1999); „*увоз семена постепено чиниѝти*“ (РТС, Београд, 2. V 2001) и сл. Оваквим типом номинализације почињу се неутралисати и глаголи који излазе из ужег административног вокабулара, као у примеру: „*Вршили мржњу* на Милошевића“ (страначки лидер, РТС, Београд, 18. XI 2000).⁷⁶

У оквиру овог модела може се јавити и глагол *радиѝти*, али пре свега као одлика оређеног професионалног жаргона: „*радимо камѝању*“ м. „*водимо ~*“ (политичар, ТВБК, Београд, 15. VII 2001), „*радио сам скуйѝѝтину*“ м. „*снимао ~*“ (сниматељ о седници, РТС, Београд, 7. V 2001), „*радио сам везу*“ м. „*одржавао ~*“ (полицајац, филм. превод, Исто, 23. VI 2003), „*радио сам тамо бокс*“ м. „*организовао, тренирао ~*“ (тренер, ТВ Студио Б, Београд, 20. IV 2000).⁷⁷

б) Присуство низа балканистичких творбених морфема карактерише и књижевни језик. Међу њима се посебно издвајају:

— глаголски суфикс *-иса*, грчког порекла, који се везује и за низ основа интернационалног порекла: „*Милошевић реафирмише* улогу УН“ (Радио Београд, 4. VI 1999), „*И Србин се кинематографише*“ (акција Кинотеке, РТС, Београд, 7. VI 1999), „*координисана акција* на Космету“ (ТВБК, Београд, 12. I 1999), „*масовно дисѝрибуишу* летке“ (партијски лидер, ТВ Палма, Београд, 14. V 1999), „*да исѝолемишу*“ (водител, Исто, 5. IV 2001), „*Mutni voćni nektar od koncentrisanog soka*“ („*ВР*“, Београд), „*Jestivo rafinisano ulje suncokreta*“ („*Сунце*“, Sombor), исп. „*Balkanski grad bio je inkorporisan u otomanski sistem*“ (Todorova 1999: 296–297 — прев.). Однос српске норме према овом суфиксу је прилично неуравнотежен, при чему се у последње време чуо и предлог „*да се суфикс -исаѝи избаци из књижевног језика и замени суфиксом -ираѝи*, а кад је могуће суфиксом *-оваѝи*“ (Брборић

⁷⁶ Оваква функција глагола *врѝиѝти* шири се, нарочито у језику политике и администрације, и на случајеве који налажу специјализована значења, и где овакви предикатски модели могу унети нејасноћу, исп. „*Ексѝлозију изврѝили* чеченски терористи“ (РТС, Београд, 15. IX 1999), „*Савет безбедности треба да изврѝи своју одговорностѝ*“ (министар, ТВБК, Београд, 4. IV 1999), „*Истог тренутка се врѝи ѝај налог*“ (гувернер НБ, РТС, Београд, 6. I 2003).

⁷⁷ У ове моделе укључно се и глагол *реализоваѝи* са све ширим семантичким дометом, исп. „*да снаге УН реализују обећање* дато Србима на Косову“ (РТС, Београд, 23. VI 1999), „*МУП реализовао 14 међународних ѝоѝерница*“ (Исто, 11. II 2001), „*да пас гонич успешно реализује коку*“ (Исто, 2. VI 2000), „*изложба никад реализованих ѝлакаѝа*“ (ТВ Палма, Београд, 17. I 1999), „*ѝмоћ ће бити реализована* преко Црвеног крста“ (ТВБК, Београд, 14. IV 1999), „*последња раѝа* још није реализована“ (Студио Б, Београд, 1. II 2000).

2000: 30). О нешто другачијем виђењу овог питања в. Ристић-Цвијић 1970–1971, Радић 2002.

— низ турских суфикса, пре свега суфикси *-џија*, *-лија* и *-лук*, са доминантним стилским обележјем: *ауџобуџија* (‘возач аутобуса’, радио емисија), *гасаџија* (‘онај који болује од гастритиса’, филм. превод), *камионџија* (‘возач камиона’, новински текст), *наводаџија* (‘припадник умпрофора у БиХ који наводи ракете на српске положаје’, радио емисија), *џанџалонџија* (‘припадник европске цивилизације у односу на источњака’, филм. превод); *досманлија* (‘припадник србијанске политичке коалиције ДОС’, партијски лидер), *качамаклија* (‘онај који једе само качамак, сиромах’, филм. превод), *режимлија* (‘припадник режима’, ТВ емисија), *факулџеџлија* (‘човек факултетски образован’, филм. превод); *вешџичлук* (‘црна магија’, филм. превод), *џокваренлук* (ТВ драма), *усџашлук* (новински текст), итд. (Радић 2001). Овакви облици су погодни да у превођењу буду семантички еквиваленти жаргонским или разговорним облицима из оригинала, исп. *базенџија* (: „pool boy“), *џрошаџија* (: „big spender“), *џуџаџија* (: „dumb-boy“), *круџаџија* (: „big boy“) (филм. превод).

Није искључено да се у творби речи балканистички импулси препознају и на системском плану, посебно издвајајући по аналитичком принципу једну творбену морфему у оквиру одређене семантичке категорије. У том смислу, на пример, завређује пажњу суфикс *-ач* који је, као и у осталим балканословенским језицима, проширио своју продуктивност, постајући изразито продуктиван у категорији вршилаца радње, исп.: „*наmeshџач чуњева*“, „*оживџаџач*“, „*џогаџач*“, „*смарач*“, „*ходаџач*“ (филм. превод), „*чекаџач у реду*“ (новински текст), „*скреџаџач пажње*“, „*џонуџ(ив)аџач*“ (реклама) итд. И у категорији средстава његова продуктивност је појачана: „*дечији бушаџач*“, „*џуџаџач*“, „*скидаџач лака*“ (реклама), „*ошамуџиваџач*“ (филм. превод) и др. (исп. Клајн 1996: 47).⁷⁸

*

У српском књижевном језику у Србији евидентно је, дакле, даље померање ијекавске стандарднојезичке базе према екавској шумадиј-

⁷⁸ Чини се да се у разматрању оваквих појава може укључити и заступљеност општег деминутивног суфикса *-че* (исп. „Имамо пуно *казанче* напитка“, филм. превод, ТВ Пинк, Београд, 12. IV 2003, „*моје јоргованче*“, Исто, 17. V 2003), и његов однос према суфиксу *-(ч)ић* (исп. Радић 1995: 47–49, Брборић 2000: 153). И неки творбени модели морфолошке редупликације (типа: „*џрви џрвиџаџаџ*“, превод ТВ серије „Симпсонови“, ТВ Пинк, Београд, 18. III 2003) упућују на везу са балканским језичким залеђем (исп. Ivić 1995: 319–332, Радић 1998: 179–186).

ско-војвођанског типа (исп. Петровић 1996: 106), па и оној екавској са суседног штокавског и балканословенског залеђа, која за собом неминовно повлачи појачан талас језичке балканизације. На то, за сада, најјасније указује језик савремених медија, који је, можда и због недовољно изграђене свести о потреби неговања норме, све отворенији према балканизмима, али који у вези са многим питањима чека завршну реч нормативиста. Низ језичких недоумица које се јављају у вези са стандардизацијом српског књижевног језика (исп. Брборић 1999: 251–280), и које ће можда временом трасирати две норме у савременом српском књижевнојезичком корпусу, имају за основу управо појачано присуство балканистичких појава на источном делу српске територије. (Будућа истраживања показаће колико је на овом плану у Србији присутан континуитет са предвуковском писменошћу.) Иако су поједини лингвисти исказали незадовољство због приближавања стандарднојезичке основице централносрбијанским говорима (нпр. Брборић 2000: 165), односно због све снажнијег утицаја балканистичких појава на савремену норму (Симић 2002: 32–37), обим заступљености ових одлика у језику шире србијанске интелектуалне, претежно градске средине говори о неминовности постепеног прихватања њиховог најизразитијег и најутуцајнијег слоја.⁷⁹ Њихово генерално сврставање у домен граматичких „грешака“ и „неписмености“ значило би помањкање осећаја, или воље, за прихватањем неминовних језичких и стандарднојезичких процеса у српској матици.⁸⁰ Утолико пре, што једном утврђена основица језичке норме „ne donosi i odricanje od mogućnosti da se jezik razvija, menja i bogati, da bi se prilagođavao novim društvenim i kulturnim potrebama i situacijama“ (Radovanović 1979: 87).

Но управо то у исто време намеће и сложено питање нормативне стратиграфије у оквиру различитих функционалних стилова (исп.

⁷⁹ По природи ствари, србијански нормативисти ће имати доста посла око „обуздавања“ балканизма у књижевном језику. Ове појаве се у последње време нарочито намећу посредством превода бројних популистички конципираних страних серија. И поред тога, у низу језичких одлика може се очекивати природно приближавање књижевног језика у Србији балканословенском језичком и књижевнојезичком залеђу. У том смислу, уочљив је све већи број пре свега структурних подударности између македонског и српског књижевног језика који је у употреби у Србији. Своје виђење ових појава изнео сам у реферату *За некои јазични паралели во српскиот и македонскиот литературен јазик*, прочитаном на XXIX македонској научној конференцији („Универзитет Св. Кирил и Методиј“, Охрид, 19–20. VIII 2002).

⁸⁰ Већ је истакнуто да управо „на плећима просечног представника образованог слоја [...] лежи највећа одговорност за борбу под заставом граматике“ (Ивић 1990: 108).

Ивић 1990: 89, 97). Тако, језичку одлику карактеристичну за разговорни језик, како смо видели и међу наведеним примерима, можемо као функционално оправдану очекивати и у филмском преводу, и у реклами, али то не значи да је она пожељна у књижевноуметничком тексту кроз који се аутор обраћа читаоцима, у званичном саопштењу неког државног органа итд. Зато је улазак језичких одлика из више различитих стилова у наше будуће граматике данас неминовност (исп. Станојчић 1996: 111), а то пред нормативисте у Србији поставља озбиљне задатке.

ЛИТЕРАТУРА

- Асенова 1984: Петја Асенова, *Към характеристикама на балканския езиков съюз (фонемна, морфемна и именна система)*, Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“, Том 74, 1, София, 177–267.
- Биговић-Глушица 1997: Рајка Биговић-Глушица, *Нека колебања у нашим правописним приручницима у односу на ижекавску норму*, Трећи лингвистички скуп „Бошковићеви дани“, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 248–256.
- Большая Советская Энциклопедия*, том 37, Москва 1938.
- Бошковић 1934: Р. Бошковић, *О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога књижевног језика*, Наш језик, III/1, Београд, 277–282.
- Брајичић 1997: Олга Брајичић, *Језик телевизије и норма српског језика*. Трећи лингвистички скуп „Бошковићеви дани“, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 129–140.
- Брборић 1996: Бранислав Брборић, *Предисторија и социолингвистички аспекти*, Српски језик на крају века, Институт за српски језик САНУ — Службени гласник, Београд, 17–36.
- Брборић 1999: Бранислав Брборић и др. (прир.), *Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, Одбор за стандардизацију српског језика — Институт за српски језик, Београд, 1–324.
- Брборић 2000: Бранислав Брборић, *О језичком расколу, Социолингвистички огледи*, I, ЦПЛ, Београд — Прометеј, Нови Сад, 1–474.
- Брборић 2002: Бранислав Брборић и др. (прир.), *О односу између да-конструкције и инфинитива у српском језику*, Списи Одбора за стандардизацију српског језика, Одбор за стандардизацију српског језика — Институт за српски језик, Београд, XXII–324.
- Brozović 1970: Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb, 1–180.
- Brozović/Ivić 1988: Dalibor Brozović, Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, XII–120.
- Bugarški 2001: Ranko Bugarški, *Lica jezika. Sociolingvističke teme*, Biblioteka XX vek — Čigoga štampa, Beograd, 1–248.
- Български диалектен атлас 2001: Български диалектен атлас*, обобщаващ том, I–III, Българска академия на науките — Институт за български език, София.

- Збиљић 1994: Драгољуб Збиљић, *Шта чиниши с рефлексима јаша данас?*, Васпитање и образовање, 3, Подгорица, 105–108.
- Ивић 1954: Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, Српска академија наука, посебна издања, књига 2, Београд, VIII–298.
- Ивић 1971: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Српска књижевна задруга, Београд, 1–328 (+ прилози).
- Ивић 1990: Милка Ивић, *О језику Вуковом и вуковском*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1–112.
- Ивић 1990а: Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*, БИГЗ, Београд — Јединство, Приштина, 1–338.
- Ивић 1991: Павле Ивић, Иван Клајн, Бранислав Брборић, *Језички њручник*, Радио-Телевизија Београд, Београд, 1–302.
- Ivić 1995: Milka Ivić, *O zelenom konju, Novi lingvistički ogleđi*, Slovoğraf, Beograd, 1–336.
- Ивић 1999: Павле Ивић, *Реч на крају*, Градска библиотека Суботица, Народна библиотека Србије, Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд, 299–300.
- Ivić 2001: Pavle Ivić, *Language planning in Serbia today*, International Journal of the Sociology of Language, 151, Berlin — New York (offprint), 1–17.
- Илиевски 1988: Петар Хр. Илиевски, *Балканолошки лингвистички студији*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, књига 14, Скопје, 1–594.
- Јовановић 1990: Јован М. Јовановић, *Јужна Србија*, Танеси, Београд, 1–188 (репринт издања из 1938. год.).
- Јокановић-Михајлов 1983: Јелица Јокановић-Михајлов, *Природа узлазних акцената у њрогресивнијим шћокавским говорима*, Српски дијалектолошки зборник, XXIX, Београд, 295–338.
- Јокановић-Михајлов 2002: Јелица Јокановић-Михајлов, *Орћоејска и њроодијска норма и акћуелне штенденције у развоју говорног језика*, Научни саста­нак слависта у Вукове дане, 30/1, Београд, 61–68.
- Караџић 1847: Вук Караџић, *Срби сви и свуда*, Ковчежић, према: Љуб. Стојановић, *Живој и рад Вука Шћеф. Караџића*, Београд–Земун 1924.
- Касавица 1999: Душанка Касавица, *Наџија и језик*, Значења, XV/35–36, Добој, 169–172.
- Kasumović 1998: Ahmet Kasumović (with an Introduction by Wayles Browne), *Bibliography of Sources on the Language of Bosnia and Hercegovina*, Balkanistica, Volume 11, The University of Mississippi (USA), 19–30.
- Клајн 1996: Иван Клајн, *Лексика*, Српски језик на крају века, Институт за српски језик САНУ — Службени гласник, Београд, 37–86.
- Ковачевић 1999: Милош Ковачевић, *Уодбрану језика срћскога — и даље*, Требник 1999², Београд, 1–414.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Србистћика и стћајус шћакозваног босанског језика*, Рашка, часопис за књижевност, уметност, науку и културу, 34–35, Рашка, 55–68.
- Ковачевић/Шћепановић 2001: Милош Ковачевић, Михаило Шћепановић, *Товари лингвистћичких несувислостћи (Војислав П. Никчевић, Црногорска грама-*

- тика, Дукљанска академија наука и умјетности, Подгорица 2001, 586. стр.), Српски језик, VI/1–2, Београд, 621–642.
- Kordić 2001: Snježana Kordić, *Naziv jezika iz znanosti gledan*, Republika, LVII/1–2, Zagreb, 236–244.
- Kordić 2003: Snježana Kordić, *Pogled unazad, pogled unaprijed*, Književna republika, I/1–2, Zagreb, 150–179.
- Костић 1999: Лазо М. Костић, *Крађа српског језика*, Добрица књига, Нови Сад, 1–98 (+ Додатак П. Милосављевића, 99–132) (репринт издања из 1964. год.).
- Лашкова 1993: Лили Лашкова, *За балканизацијата на сърбохърватски и български език*, Јужнословенски филолог, XLIX, Београд, 29–56.
- Matasić 1994: Tomo Matasić, *Dobar dan!, Ein Lehrbuch des Kroatischen mit Anhang für Serbisch*, Max Hueber Verlag, München.
- Милановић 1959: Б. Милановић, *Уйошреба њредлога код (с генитивом) уз глаголе крешања*, Наш језик, IX/7–10, Београд, 227–242.
- Милосављевић 1995: Петар Милосављевић, *Српски национални њрограм и српска књижевност*, Народна и универзитетска библиотека — Нови свет, Приштина, 1–158.
- Мисирков 1966: Блаже Ристовски, „Вардар“ — научно-литературно и ошше-сйвено-ѡлоитичко сйисание на К. П. Мисирков, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, книга 4, Скопје 1966, 1–82 (+ „Фототипно издание на списанието ’Вардар’“ [1905], 1–32).
- Мисирков 1974: Крсте П. Мисирков, *За македонцкиѡте работи*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, книга 8, Скопје, XII–177 (репринт издања из 1903. год.).
- Mønnesland 2001: Svein Mønnesland, *Sociolingvistička situacija deset godina poslije raspada Jugoslavije*, Jezik i demokratizacija (zbornik radova), Institut za jezik u Sarajevu, posebna izdanja, knjiga 12, Sarajevo, 17–24.
- Mrazović/Vukadinović 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika za strance*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci — Dobra vest, Novi Sad, 1–740.
- Neweklowsky 2003: Gerhard Neweklowsky, *Tradicija i promjene u južnoslavenskim jezicima*, Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 57, 161–178.
- Николић 1981: Мирослав Николић, *Именице с насйавцима -у/-ијуу генитивумно-жине*, Наш језик, XXV/1–2, Београд, 82–99.
- Николић/Станојчић/Кликовац 1997: Љиљана Николић, Живојин Станојчић, Душка Кликовац, *Језик и језичка култура*, 2, Стручна књига, Београд, 1–192.
- Новаковић 1888: Стојан Новаковић, *Српска краљевска академија и неговање језика српског*, Глас, X, Српска краљевска академија, Београд, 1–88.
- Odri 1990: Žan Odri, *Indoevropljani*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1–140.
- Okuka 1999: Miloš Okuka, *Hrvatski kontra srpski*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XLII, Нови Сад, 277–302.
- Окука 2000: Милош Окука, *Од југословенског интeгрализма до језичке диктйају-ре*, Српски језик, V/1–2, Београд, 713–760.

- Остојић 1997: Бранислав Остојић, *Колебања у норми српског језика*, Трећи лингвистички скуп „Бошковићев дани“, Црногорска академија наука и уметности, Подгорица, 37–46.
- Павић 1996: Милорад Павић, *Последња љубав у Цариграду*, Драганић, Београд.
- Петровић 1996: Драгољуб Петровић, *Фонетика*, Српски језик на крају века, Институт за српски језик САНУ — Службени гласник, Београд, 87–110.
- Петровић 1996а: Драгољуб Петровић, *Школа немущиог језика*, „Цветник“, Нови Сад, 1–456.
- Петровић 1999: Драгољуб Петровић, *Две српске њрозодијске норме?*, Актуелни проблеми граматике српског језика, Градска библиотека Суботица, Народна библиотека Србије, Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд, 227–232.
- Пецо 2002: Асим Пецо, *За реформу наше сјандардне акценћуације*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 30/1, Београд, 69–74.
- Писмо... 2001: *Писмо Народној скупшћини Републике Србије и Одлука бр. 17 Одбора за сјандардизацију српског језика*, Језик данас, 13, Нови Сад, 28–32.
- Polovina 1987: Vesna Polovina, *Leksičko-semantička kohezija u razgovornom jeziku*, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Beograd, X–336.
- Попов 1984: Бојан Попов, *Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу*, Јужнословенски филолог, XL, Београд, 21–44.
- Поповић 2000: Љубомир Поповић, *Српски књижевни језик*, Списи Одбора за стандардизацију српског језика, III, Одбор за стандардизацију српског језика — Институт за српски језик, Београд, 284–286 (репринт).
- Правопис 1960: *Правопис српскохрватскога књижевног језика (са њравописним речником)*, Матица српска — Матица хрватска, Београд–Загреб.
- Радић 1989: Првослав Радић, *О равнoјравностии и шолеранцији у језику*, Горцвет, 15/1989, Светозарево, 68–70.
- Радић 1992: *Над графемама К. П. Мисиркова*, Књижевност и језик, 1/1992, Београд, 45–52.
- Радић 1995: Првослав Радић, *Из њроблематике шворбе речи у српском књижевном језику*, Знамен, 2, Петриња, 47–56.
- Радић 1997: Првослав Радић, *О неким њојавама у деклинацији косовско-ресавских говора (у свейлу синкрејићко-аналићићких њроцеса)*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XL/2, Нови Сад, 227–240.
- Радић 1997а: Јованка Радић, *Српски књижевни језик на размеђама њоха*, Зборник радова, 1, Универзитет у Крагујевцу — Учительски факултет Јагодина, 205–224.
- Радић 1998: Првослав Радић, *Ећимолошка фигура и деривација*, Македонски јазик, XLII–XLIV, Скопје, 257–270.
- Радић 2000: Првослав Радић, *О једној морфолошкој иновацији у савременом српском језику*, Исследования по славянским языкам, 5, Корейская ассоциация славистов, Сеул, 283–290.
- Радић 2001: Првослав Радић, *Турски суфикси у српском језику (са осврћом на сћање у македонском и бугарском)*, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 17, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1–212.

- Радић 2002: П. Радић, *О глаголском суфиксу -иса [у] српском књижевном језику*, Истраживања по славјанским језицима, 7, Корейска асоцијација славистов, Сеул, 229–238.
- Radovanović 1979: Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1–164.
- Радовановић 1995: Милорад Радовановић, *Фазе (дез)интеграције српске стандарднојезичке норме. Или: Како је „српски“ (и)остјао „српски“*, *Języki słowiańskie 1945–1995*, Uniwersytet opolski — Instytut filologii polskiej, Opole, 15–20.
- Радовановић 1997: Милорад Радовановић, *Српски језик на крају века: између 'балканизације' и 'европеизације'*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XL/1, Нови Сад, 161–165.
- Radovanović 2001: Milorad Radovanović, *Standardni jezik, njegove varijante, subvarijante i urbano-regionalne realizacije (Raslojavanje i promovisanje)*, *Jezik i demokratizacija (zbornik radova)*, Institut za jezik u Sarajevu, posebna izdanja, knjiga 12, Sarajevo, 169–178.
- Radonjić 2002: Goran Radonjić, *Crnogorska sporenja: Piši kao što zboriš*, *Vreme*, 592, Beograd, 9. V 2002, 47.
- Реметић 2001: Слободан Реметић, *С једног језика на шри: љремоћ љолишике над лингвистиком*, *Jezik i demokratizacija (zbornik radova)*, Institut za jezik u Sarajevu, posebna izdanja, knjiga 12, Sarajevo, 45–54.
- Ристић-Цвијић 1970–1971: Олга Ристић-Цвијић, *Однос основе и наставака -оваши, -исаши, -ираши глагола страног љорекла*, *Наш језик*, XVIII/3, Београд, 131–161.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–16, Српска академија наука — Институт за српскохрватски (српски) језик, Београд 1959–2001.
- Sandfeld 1930: Kristian Sandfeld, *Linguistique balkanique, Problèmes et résultats*, Collection linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris, № XXXI, Paris.
- Simeon 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I–II, Matiča hrvatska, Zagreb.
- Симић 1994: Радоје Симић, *Вук није најравио грешку*, *Књижевност и језик*, 1–2/1994, Београд, 17–24.
- Симић 1995: Радоје Симић, *Актуелна љишања српске књижевнојезичке норме данас*, *Знамен*, 1, Петриња, 49–66.
- Симић 2002: Радоје Симић, *Нека иновациона жаргишиа и иновациони љроцеси у савременом српском језику*, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 30/1, Београд, 29–38.
- Стаматоски 2001: Трајко Стаматоски, *Во одбрана на македонскиот љитературен јазик*, *Култура*, 1–246.
- Станојчић/Поповић 1992²: Живојин, Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамашика српскога језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд — Завод за издавање уџбеника, Нови Сад, 1–400.

- Станојчић 1996: Живојин Станојчић, *Морфологија, синтакса и фразеологија, Српски језик на крају века*, Институт за српски језик САНУ — Службени гласник, Београд, 111–142.
- Стевановић 1973: М. Стевановић, *Немарност према језику у дневној шtamи*, Наш језик, XIX/4–5, Београд, 189–203.
- Стевановић 1974: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамађички системи и књижевнојезичка норма)*, II, Научна књига, Београд, VIII–942.
- Стевановић 1975: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (грамађички системи и књижевнојезичка норма)*, I, Научна књига, Београд, X–654.
- Стевовић 1954: И. Стевовић, *Акцента у изговору неких сликера Београдског радија*, Наш језик, V/9–10, Београд, 349–353.
- Stojanović 1997: Trajan Stojanović, *Balkanski svetovi: prva i poslednja Evropa*, Equilibrium, Beograd, 1–522.
- Стојановић 1999: Мирољуб М. Стојановић, *Родослов*, Просвета, Ниш, 1–170.
- Стојановић 2000: Љуб. Стојановић, *Присћуйна академска беседа*, Српски језик, V/1–2, Београд, 181–210 (репринт издања из 1896. год.).
- Todorova 1999: Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek — Ćigoja štampa, Beograd, 1–468.
- Ђорић 1998: Божо Ђорић, *Анађтомија наођаке хрватске језичке џолиђије*, Српски језик, III/1–2, Београд, 551–560.
- Ђосић 1992: Д. Ђосић, *Промене*, Дневник, Нови Сад.
- Friedman 1999: Victor Friedman, *Linguistic Emblems and Emblematic Languages: On Language as Flag in the Balkans*, Department of Slavic and East European Languages and Literatures, The Ohio State University, Columbus, Ohio (USA), VIII–34.
- Halilović 1996: Senahid Halilović, *Pravopis bosanskog jezika*, Preporod, Sarajevo.
- Carmichael 2000: Cathie Carmichael, 'A people exists and that people has its language': *Language and Nationalism in the Balkans*, Language and Nationalism in Europe, Oxford University Press, 221–240.
- Џвиђић 1921–1923: Јован Џвиђић, *Анексија Босне и Херцеговине и српско џиђиђање*, Говори и чланци, 1–4, Београд.
- Ćedić 2001: Ibrahim Ćedić, *Bosanskohercegovački standardnojezički izraz — bosanski jezik*, Jezik i demokratizacija (zbornik radova), Institut za jezik u Sarajevu, posebna izdanja, knjiga 12, Sarajevo, 69–78.
- Шипка 2001: Милан Шипка, *Кошћуница, БиХ и односи 'ђвају држава'*, Језик данас, 13, Нови Сад, 23–25.
- Šipka 2001: Milan Šipka, *Naziv jezika kao ustavnopravna kategorija*, Jezik i demokratizacija (zbornik radova), Institut za jezik u Sarajevu, posebna izdanja, knjiga 12, Sarajevo, 121–136.
- Škarić 1994: I. Škarić, *Hrvatski jezik danas*, Jezik, 41/4, Zagreb, 97–103.

Резюме

Првослав Радич

**О ДВУХ ТОЧКАХ ЗРЕНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО
БАЛКАНИЗАЦИИ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА**

О балканизации сербского литер. языка можно говорить с двух точек зрения, в зависимости от разных значений этого термина. В рамках первого значения можно следить за процессами стандартизации в области сербского языка — с точки зрения общественно-исторической и социолингвистической. Точнее говоря, можно следить за процессами разложения и дробления общего литер. языка (сербохорватского) на больше новых вариантов („хорватский“, „босныцкий“, „черногорский“ [?]).

Второе значение термина балканизация определяется по преимуществу лингвистически, в связи с дальнейшим проникновением общебалканских явлений в современный сербский. литер. язык. Они в особенности касаются морфологии и синтаксиса (конструкция *за* + винит. падеж, вытеснение инфинитива, конструкция *да* + настоящ. время, неразличение между *где* и *куда*). При этом встает вопрос: как отнестись к этим явлениям в области нормы литер. языка.

ДОЈЧИЛ ВОЈВОДИЋ
(Нови Сад)

О ВОКАТИВНИМ ИМПЕРАТИВНИМ ТИПОВИМА КАУЗАЦИЈЕ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У раду се (на материјалу руског и српског језика) разматрају начини изражавања двију међусобно повезаних семантичких категорија — вокативности и императивности. Анализирају се разлике и подударности у употреби вокативних и императивних граматичких облика, као и посебних контекстуалних средстава њиховог изражавања у два поређена језика.

Кључне ријечи: апелативност, вокативност, императивност, каузација, прескрипција, руски, српски

0. Без обзира на то што категорије вокативности и императивности чине тек један од аспеката *ајелативности*, тј. полисемантичке категорије, у чијој основи лежи интенција, односно каузативна оријентација (и утицај) на саговорника (адресата), треба истаћи да оне, захваљујући, прије свега, сопственом морфолошком изразу, могу да се — на комуникативно-синтаксичком плану — реализују помоћу разних средстава и на различите начине, али, првенствено, у оквиру специфичних самосталних (вокативних и императивних) исказа.

1. *Вокативност* као семантичку категорију увијек је могуће изразити формално (у првом реду, у интерогативним и прескриптивним исказима), уз напомену да у неким словенским језицима (у пољском, чешком, горњолужичкосрпском, бјелоруском, украјинском, русинском, српском, као и у бугарском и македонском, који нису сачували остале падежне облике) она има сопствени, формално-граматички (морфолошки израз — вокативни облик именице, док у другим словенским језицима (у руском, словеначком, доњолужичкосрпском и

* Рад представља дио истраживања у оквиру научног пројекта „Синтакса руског језика у поређењу са српском“ под руководством проф. др Предрага Пипера. Теоријско-емпиријске основе дате теме изложене су на XL скупу слависта Србије (Београд, 10–12. јануара 2002) и Научном колоквијуму (Београд, 30. маја 2002), посвећеном наведеном пројекту (вид. Војводић 2002а, 2002б и 2002в).

словачком, који је сачувао вокативни облик само у једнини од свега неколико „аниматних“ именица мушког рода, гдје се вокативни облик изгубио, функцију вокатива (тј. обраћања), у правилу, врши (тек на синтаксичком нивоу) номинатив.¹ Као илустрација нека нам по-

¹ Иако овдје немамо намјеру да посебно говоримо о неким специфичним случајевима изражавања вокативности у сваком од наведених словенских језика, ипак, неће бити на одмет, ако о датом питању, макар у кратким цртама, изнесемо и нека досадашња запажања, прије свега, она која се односе на руски као највише проучавани словенски језик (више о томе вид., поред осталог, у: Войводич 2001 и 2003). Наиме, у руском разговорном језику, нарочито у ситуацијама у којима адресат бива укључен у личну сферу говорног лица (тј. када лична замјеница *я* /рус. *ты*/ служи као релевантан показатељ неофицијелних и интимних односа у кругу породице и пријатеља), користи се својеврсни вокативни облик ограничене лексичко-семантичке групе именица са наставком (у номинативу једнине) на *-а* (*-я*), које представљају називе сродства (*папа, мама и сл.*) или неофицијелна (изведена) лична имена (*Надя, Саша*); уп., поред осталог: Апресян 1995: 646; Мизин 1980: 75. Уп. сљедећа обраћања у функцији „нових“ вокативних облика: *пап! мам! дядь! тетъ! Варь! Лен! Люб! Люд! Маи! Надь! Вань! Володь! Кољ! Лёв! Петь! Саи! Серёж!* итд.; уп. такође сљедеће примјере из руске прозе с краја 20. вијека (гдје су употребљени вокативи именица *Вася, Люда, бабуля, пана. Вась, открой-ка дверь!* (Алешкин); *Люд, разбуди Нинку, — попросил Алик. (Улицкая); Читала «Мать» Горького, помнишь, чем ее агитация закончилась? Тюрьмой, бабуль, тюрьмой.* (Алешкин); *Пап, можно я завтра возьму Иринке пирожок с капустой?* (Алешкин).

На први поглед чини се да је у датим вокативним облицима дошло до испадања редукованих вокала у слабој позицији (на крају ријечи) и да се овдје ради о ријечима са затвореним слогом (с нултим наставком), али како се у неким примјерима (*дядь! Люб! Люд! Надь! Володь! Лёв! Серёж!*) крајњи консонанти изговарају звучно (што не потврђује правило да се у руском језику сви шумни консонанти — звучни и беззвучни — на крају ријечи увијек изговарају беззвучно), можемо закључити да се вокалска фонема /*я*/ на крају ријечи (као флективна морф(он)сема) чува (премда готово у нултом облику) и да, захваљујући управо томе, у овим вокативним облицима не долази до неутрализације консонантских фонема по звучности–беззвучности. Другим ријечима, то значи да се наведени скраћени апелативно-вокативни (позивни, дозивни) облици, ипак, завршавају на вокалску (мор)фонему, која је под утицајем емфатичког изговора (са јачом и дужом еспирацијом) акценованог вокала само „апострофирана“ (вид.: Реформатский 1979: 48; Мизин 1980: 75).

Наведени апелативно-вокативни облици обраћања (*Пап! Надь!*) могли би се посматрати као посебни (вокативни) падежни облици, али како је њихов настанак резултат живог језика (на синхронном плану), а не историјског језичког процеса (на дијахронном плану), можемо закључити да се овдје ради само о субјективној интерпретацији говорног лица, која обиљежје нормативности добија у разговорном језику или у стилистичкој сфери књижевнोजезичке норме. То истовремено значи да се говорно лице мора придржавати успостављених ортоепских и других правила и норми само онда када су они настали као резултат историјског развоја језика (у дијахронији).

Иако је вокативни облик у руском језику нестао још у XIV–XV вијеку, он се, ипак, и после овог периода понекад (као, на примјер, у књижевности XIX вијека) употребљавао као средство стилизације (вид., поред осталог: Иванов 1990: 273) или „фамилијарног“ обраћања; уп.: *Отпусти мы, старче, нея в море (...)* (Пушкин); уп.

служи вокативна употреба слједећих личних имена у српском и руском језику:

(1) <i>Нисмо ми, Вуче, обична војска.</i> (Ћосић)	(1а) <i>Нет, Вук, мы не обычная армия.</i> (Чосич)
(2) <i>Како шо радише, Маргарито Николаевна?</i> (Булгаков)	(2а) <i>Как вы это делаете, Маргарита Николаевна?</i> (Булгаков)

Треба истаћи да је вокативна форма по неким обилежјима веома блиска номинативу. Наиме, и она је као и номинатив синтаксички независан облик који врши номинативну (називну) функцију и никад се не употребљава с предлозима, чиме се, заправо, супротставља свим косим падежима. У складу с тим је и чињеница да се вокатив и номинатив у неким словенским језицима формално никад не разликује, односно да се номинатив употребљава умјесто вокатива, што представља синкретизам (уп. Вукомановић 1996), који се често протеже и на оне словенске језике који су сачували посебан облик за вокатив; уп. слједеће примјере у руском, који нема вокативне наставке, и српском, који их још увијек чува:

(3) — <i>Вот, Вера Ефремовна, поговори с ними, — сказала старуха хозяйка, — это самый князь.</i> (Толстой)	(3а) — <i>Ево, Вера Јефремовна <умјесто Веро — Д. В.>, разговори се с њима — рећи ће старица домаћица — шо је кнез главом.</i> (Толстој)
(4) — <i>Бояна, ты любишь детей? — неожиданно спросил Уча.</i> (Чосич)	(4а) — <i>Бојана <умјесто Бојано — Д. В.>, волиш ли ши децу? — уийша одјеном Уча.</i> (Ћосић)

Додајмо такође да се у неким ситуацијама (како у руском и српском тако и у осталим словенским језицима), као што је, рецимо, прозивка, распоређивање адресата /нарочито, ако их је више/ ради вршења одређених задатака и сл., у правилу, употребљава само номинатив, без обзира на то што се ради о позицији коју обично заузима вокатив. Дакле, не ради се само о формалном изједначавању ова два падежна облика, већ о прагматичко-функционалној улози (транспозицији) но-

такође употребу старе вокативне форме паралелно са „новом“ од стране једног те истог говорног лица: — *Прощайте, старче!* — крикнул ему Огнев (...) — *Прощайте и еще раз спасибо, голубчик!* (Чехов).

Остаци вокативних облика у савременом руском и неким другим словенским језицима више немају функцију вокатива као падежа; они се могу посматрати само као посебан тип узвичника (уп.: *Господи! Боже!*); уп.: Исаченко 1965: 93). Међутим, треба истаћи да ови облици — када се користе у религиозно-мистичким обраћањима (молитвама) вјерника — чувају функцију вокатива као падежа; уп.: *Отче наш, Иже еси на Небесех! Господи, помози! Господи Исусе Христе, Сыне Божий, помилуй нас грешных!*

минатива.² Илуструјмо то слѣдећим примјером (уп. такође примјере 94. и 94а):

(5) — *Садитесь. Ефимия Иванова* (5а) — *Сједниџе, Јефимија Иванова*
Бочкова, — обратился председатель Бочкова — райи се председник на-
к следующей подсудимой. (Толстой) *редној окривљеници.* (Толстој)

1.1. Избор одређеног вокативног средства (било именичког, суп-
 стантивизованог или комбинованог) увијек је условљен прагматичким
 односом међу саговорницима (њиховим званичним, полузваничним
 или незваничним односима, карактером и степеном међусобног по-
 знанства и блискости, узрастом, полом, професијом, друштвеним ста-
 тусом и др.), тј. укупном комуникативном ситуацијом, у којој се реал-
 изује диференцијација конкурентних облика обраћања (уп., поред
 осталог: Войводић 2001; Војводић 2002б и 2002г). Уп. слѣдеће вока-
 тивне номинације у руском и српском језику:

Коля, Николай, Николай Сергеевич, Иванов, Иванов Николай
Сергеевич, Галя, Галина, Галина Сергеевна, Иванова, Галина Серге-
евна Иванова, папа, мама, дедушка, бабушка, сынок, дочка, дядя,
тетя, мальчик, девочка, профессор, доктор, генерал, гражданин,
товарищ, господин, коллега, земляк, браток, старик, друг, парень,
девушка, мужчина, женщина, товарищ / господин директор,
любезный, милый и сл.

² Напоменимо да у лингвистици још увијек нема јединственог става о питању
 статуса вокатива, јер поједини лингвисти вокативни облик не сматрају падежом (у пр-
 вом реду зато што он представља самосталан исказ), док други тврде да он има основ-
 не карактеристике падежа (вид.; поред осталог: Skljagov 1962; Исаченко 1965; 93–94;
 Стевановић 1979: 171–173; Дешић 1981; Клобуков 1986: 19–23, 87–91; 104–106; Мизин
 1980; Проничев 1971; уп. такође: Ивић 1953–1954: 195; Пипер 1990: 26–27).

Проблем одређивања вокатива као падежа додатно се компликује и навиком
 лингвиста да језичке појаве посматрају са њихове формалне стране, не залазећи у ши-
 ру семантичку анализу. Тако се, на примјер, дата форма у граматикама словенских је-
 зика који су је сачували најчешће уврштава у падежну парадигму (тј. посматра се као
 падеж на морфолошком нивоу), док се у граматикама језика који су је изгубили изо-
 ставља из падежне парадигме, што, заправо, пружа лажну слику не само о вокативу
 него и о укупном словенском падежном систему. Да би се то избјегло, потребно је,
 дакле, поћи од сложенијег — синтаксичко-семантичког (функционално-граматичког)
 — нивоа, у основи заједничког свим падежима. У том правцу, чини нам се, иду нека
 истраживања, која би се могла веома сажето формулисати као мишљење да се овдје
 ради о обраћању у синтаксичкој позицији независној од других ријечи, јер оно може
 да представља само проширени, необавезни дио реченице, односно име којим се име-
 нује адресат (*џи*) коме се и упућује језичка порука (вид., поред осталог: Русская
 грамматика 1980: 163–166; уп.: Оžóg 1985: 275; Проничев 1971; уп. такође Војводић
 2002г).

Миле, Миланче, Милане, Пејтровићу, Милане Пејтровићу, Дано, Данице, Пејтровић, Данице Пејтровић, оче, мајко, шата, мама, дједе, бако, сине, синко, кћери, чико, шећо, професоре, докторе, генерале, друже, госпoдине, госпoђо, госпoђице, колега, земљаче, пријатељу, младићу, дјевојко, друже / госпoдине директоре, драги мој и сл.

1.2. Ова „вокативна“ лексичка обраћања имају не само функцију дозивне ријечи којом се скреће пажња адресата већ и референцијалну функцију повезивања с граматичким обиљежјима „невокативних“ деиктичких обраћања (личних замјеница *мы/Вы (ми/Ви) — вы (ви)* и глаголских облика 2. л. јд./мн., који одражавају, у првом реду, интерогативни и прескриптивни карактер обраћања), тј. повезивања са односом адресанта према адресату приликом реализације говорног чина и, самим тим, с њиховим социјалним статусом и емоционалним стањем (уп.: Земская 1987: 200; Формановская 1982: 62–73; Папп 1985: 547–550; Апресян 1995: 139–140; Кан 1997; уп. такође: Проничев 1971; Арутюнова 1976: 355–356 и 1981; Radovanović 1979: 33–41; Половина 1984; Лендваи 1986; Глинкина 1988; Синьго 1988; Труфанова 1997: 155; Пипер, Стојнић 2002: 267–270). У тој (интер)комуникацији адресант увијек има могућност да именује адресата. Као илустрација нека нам послужи следећи императивно-вокативни контекст:

(6) — *Нека се издвоји Станко и три добровољца! — рече Павле кад Брка заврши.*
Приђе му Бојана и још два старара партизана.
— Да узмем мишраљез? — ујиша Станко (...).
— Узми! А ти, Бојана, и ви, другови, узмиће по три дефанзивне бомбе! (Госић)

(6a) — *Пусть выйдут Станко и трое добровольцев! — сказал Павле, когда Брка закончил.*
К нему подошли Бояна и двое старых партизан.
— Пулемет возьмем? — спросил Станко (...).
— Бери! А ты, Бояна, и вы, товарищи, захватите еще по три осколочные гранаты. (Чосич)

1.3. Категорија вокативности налази свој израз у неколико врста карактеристичних исказа.

1.3.1. Изражавање вокативности у облику посебног — вокативног — типа реченице-исказа:

(7) *По дороге он крикнул в направлении кухни: — Груня! Но никто не отозвался. (Булгаков)*
 (8) *Михаил Александрович! — крикнул он вдогонку Берлиозу. (Булгаков)*
 (9) *Уважаемые коллеги!*

(7a) *Пуштем је викнуо у смјеру кухиње: — Груња! Али се нико није одазвао. (Булгаков)*
 (8a) *Михаиле Александровичу! — викнуо је за Берлиозом. (Булгаков)*
 (9a) *Поштоване колеге!*

1.3.2. Изражавање вокативности вокативом у споју са императивним, интерогативним и перформативним исказима (овај тип вокативности је веома фреквентан); уп. следеће примјере:

(10) <i>Другови, приђиће ближе!</i> (Ћосић)	(10а) <i>Товарици, подойдите ближе!</i> (Чосич)
(11) <i>Господа, посмотрите на его лоб!</i> (Чехов)	(11а) <i>Господо, погледајте његово чело!</i> (Чехов)
(12) <i>Живей, что ль, поворачивайся там, Маслова, говорю!</i> (Толстой)	(12а) <i>Дед брже, мичи се йамо, Маслова, велим ти!</i> (Толстој)
(13) <i>Что у тебя в портфеле, паразит?</i> (Булгаков)	(13а) <i>Што је у твојој торби, йапаразите?</i> (Булгаков)
(14) <i>Я советовал бы тебе, игемон, оставить на время дворец.</i> (Булгаков)	(14а) <i>Савейтовао бих ти, хегемоне, да найустийиш (...) дворец.</i> (Булгаков)

1.3.2.1. Различитим варијацијама вокативне номинације истог адресата често се постижу посебни прагматичко-стилистички ефекти, прије свега емоционалног карактера. Уп. следеће исказе, у којима вокативи (као „синонимијски вокативни низ“) одражавају емотивни тон усрдне молбе:

(15) <i>Душенька, Маргарита Николаевна, — умоляюще заговорила Наташа и стала на колени, — упросите их, (...) чтоб меня ведьмой оставили.</i> (Булгаков)	(15а) <i>Душо, Маргарийо Николајевна — молећиво је йроговорила Найша и сйустийила се на кољена — замолийте их (...) да ме остйаве међу вјешийицама.</i> (Булгаков)
(16) <i>Душенька, милочка, красавица, — засипел Коровьев, переваливаясь через прилавок и подмигивая продавщице, — не при валюте мы сегодня ну что ты поделаешь!</i> (Булгаков)	(16а) <i>Душице, мила, љейойице — закрештао је Коровјов, нагнувши се йреко шезге и намигујући йродавачици — данас баш нисмо йри валуши... Што можеш!</i> (Булгаков)

1.3.2.2. Када је адресант присиљен да се, због удаљености адресата или неког другог комуникативно релевантног разлога, повише-ним тоном обрати адресату, чиме се ствара већа пауза како између самих „поливокативних“ исказа (тј. између више самосталних вокативних исказа у „низу) тако и између вокативног и других, невокативних, дијелова исказа, онда се то у тексту обично истиче узвичницима. Уп. извођење следећих, емфатички „интонираних“ исказа:

(17) <i>Любо! Дуле! Што се кријете!</i> (Ћосић)	(17а) <i>Любо! Дуле! Чего прячетесь?</i> (Чосич)
(18) <i>Павле! Друзе! Молим те, йовлачи се.</i> (Ћосић)	(18а) <i>Павле! Товариц! Прошу тебя, уходи!</i> (Чосич)

- (19) *А пут еше кот выскочил к рампе и вдруг рывкнул на весь театр человекомским голосом: — Сеанс окончен! Мазстро! Урежъте марш!!* (Булгаков) (19а) *А онда је још мачак скочио на рампу и изненада се продерао кроз цијелу дворану човјечјим гласом: — Сеанса је завршена! Маесџро! Ударитџе марш!* (Булгаков)

1.3.3. Изражавање вокативности у оквиру изјавних реченица-исказа, за разлику од њеног изражавања у претходним типовима исказа, није тако фреквентно. Уп. сљедеће исказе:

- (20) *Павле, скела је сџала.* (Ћосић) (20а) *Павле, паром остановилсја* (Чосич)
 (21) *Я увлекаюсь, мама, и становлюсь рассеянным.* (Чехов) (21а) *Ја се, мама, загрејем, занесем и џосџајем расејан.* (Чехов)
 (22) *Пришло время, Алексей, прощайтесь нам с тобой...* (Чванов) (22а) *Дошло је вријеме, Алексеј, да се ја и џи оџросџимо...* (Чванов)
 (23) *Я люблю вас, Надя!* (Чехов) (23а) *Ја вас волим, Нађа!* (Чехов)

1.3.4. Додајмо да употребу вокатива често прати и употреба апелативних узвика, што посебно долази до изражаја у емотивним ситуацијама (уп. Мирич 1997):

- (24) *Эй, домработница! — прокричал Никанор Иванович.* (Булгаков) (24а) *Еј, кућна џомоћнице! — викнуо је Никанор Иванович.* (Булгаков)
 (25) *Еј, зечићу! Шџа се џравиш луд?* (Ћосић) (25а) *Еј, зайчик! Ты чего дурачком прикидываешься?* (Чосич)
 (26) *Е, Гвоздене, несретнице, знали за бога?* (Ћосић) (26а) *Ех, Гвозден злочастный, помнишь ли ты о боге?* (Чосич)
 (27) *Бре, Симо, шџо џи је човек уклеша душина. Никад да је задовољан.* (Ћосић) (27а) *Послушай, Сима, что за противная тварь человек! Никогда не бывает доволен.* (Чосич)
 (28) — *Вы — лицо официальное? — Эх, Никанор Иванович! — задумшевно воскликнул неизвестный.* (Булгаков) (28а) — *Јестџе ли службено лице? — Ех, Никаноре Ивановичу! — срдачно је узвикнуо незнанац.* (Булгаков)
 (29) *С глазами, налитими кровью, Никанор Иванович занес кулака над головой жены, хрипя: — У, дура проклятая!* (Булгаков) (29а) *Крвљу џодливених очију, Никанор Иванович замахнуо је шакама изнад женине главе, хройћући: — О, глужачо џроклеша!* (Булгаков)
 (30) — *Но он же живой был! — снова в бессилии сжал кулаки мужчина, доставший мальчика из воды. — Ну, сволочи! ...* (Чванов) (30а) — *Али, ма он је био жив!... — ојеш је бесџомоћно сџегао џеснице мушкарац, који је дјечака извукао из воде. — Е, хуље једне! ...* (Чванов)

1.3.5. Ови примјери још једном потврђују да су прагматички услови управо онај фактор који врло често диктира да ли ће се и на који начин употребити вокатив, као и с којом врстом интенције (пре-скрипције) — императивне, перформативне или интерогативне.

Истакнимо да се вокатив као синтаксички независан члан у оквиру апелативних и неапелативних исказа увијек односи на укупан исказ адресанта. Разлог томе је опет прагматички карактер таквих исказа, који подразумеива реализацију комуникативног циља, што се посебно огледа у избору позиције (иницијалне, централне, финалне) вокатива у њима (Проничев 1971; Пипер 1997: 82–83). У иницијалној позицији вокативна именска група најбоље чува своје апелативно значење, док у централној и финалној позицији то значење слаби, уз истовремено наглашавање емоционалног — било позитивног било негативног — односа адресанта према адресату (уп. примјере 1–5, 10–23, 25–27).

Самосталне вокативне форме као средства за изражавање категорије вокативности која имају конкретан и експлицитно изражен референт у облику неког властитог имена или опште именице могу — са аспекта теорије функционалне граматике А. В. Бондарка — да представљају не само центар функционално-семантичког поља (ФСП) вокативности већ и укупног макропоља апелативности, јер се њима, у зависности од комуникативне ситуације, могу изразити и сва друга апелативна значења — императивна, перформативна и интерогативна.³ Остале позиције вокатива, укључујући и његово изостављање, као и друга с њим копрезентна пропратна средства, припадале би периферији датога поља.

Сви наведени примјери упућују на то да категорија вокативности и њен формални израз — вокативна именска група — представља, заправо, синтаксички израз предикатско-аргументске семантичке структуре, што је могуће показати, како је то већ учинио П. Пипер (1997: 82), дубљом семантичком анализом њеног садржаја (тј. саопштавања жеље да адресат обрати пажњу на адресанта) и експликацијом њене сталне компоненте, која отприлике гласи: „ти, кога именујем, обрати на мене пажњу“. Наведена експликација такође показује да семантичка

³ Уп. варијанте следећег вокативног исказа, које уз помоћ различитих интонација и специфичних паралингвистичких средстава (мимике, строгог, зачуђеног или упитног погледа, „заповједничког“ подизања кажипрста и сл.) могу да изражавају наредбу, забрану, молбу, предлог, питање, чуђење, пријетњу и сл.: *Милане!* (= „иди кући“) — *Милане!!!* (= „не чини то“) — *Милане!* (= „молим те додај ми књигу“) — *Милане.* (= „послужи се“) — *Милане?* (= „ко је то био?“) — *Милане!?* (= „ниси ти то ваљда учинио!?“) — *Милане!!!* (= „лази се“) итд.

основа дате именске групе има императивни карактер. Према томе, захваљујући управо том семантичком обиљежју вокатива, могући су његови комплементарни и копрезентни односи са императивом.

2. *Императивност* се реализује посебним морфолошким изразом — облицима императива, али и другим средствима (уп., поред осталог: Храковский 1990; Бирюлин 1990; Пипер 1997: 84–85; Пипер, Стојнић 2002: 262–264; Маслова 1998; Войводич 1998 и 2000; Војводић 2002а и 2002в). Међутим, без обзира на то у којем је лицу или броју императивна форма или, уопште, средство којим се исказује ова категорија, увијек се ради о односу 1. л. према 2. л.

2.1. Тај однос (интер)комуникације експлицитан је, у правилу, код директива, тј. императива 2. л. јд. и мн.; уп.:

(31) *Передай, что будет сделано, — ответил Воланд и прибавил, причем глаз его вспыхнул: — И покинь меня немедленно.* (Булгаков)

(31а) *Поручи да ће све бићи учињено — одговорио је Воланд и додао, а његово је око зайламсало: — и одмах ме оштави.* (Булгаков)

(32) *Прощайтесь с подвалом, прощайтесь скорее.* (Булгаков)

(32а) *Ойрашћајте се од йодрума, ойрашћајте брже.* (Булгаков)

(33) *Проверију ја што! Дошле, водите га у зашвор!* (Тосић)

(33а) *Проверю. А пока отведите его в тюрьму.* (Чоснич)

2.1.1. Врло често посебну функцију има избор свршеног или не-свршеног вида императивног облика; по правилу, у руском језику се употребом свршеног вида (нарочито од глагола кретања) изражава категоријска императивност (као што је наредба и сл.), а употребом не-свршеног вида блажи степен императивности, док је у српском језику обрнуто — свршени вид изражава блажи степен императивности, а не-свршени — категоријски. Уп. сљедеће примјере:

(34) *Если пойдете сегодня на каток, то заходите за мной.* (Чехов)

(34а) *Ако йођеће данас на санкање, свратишите йо мене.* (Чехов)

(35) — *Поезжай, поезжай — говорит седок. — Этак мы и до завтра не доедем.* (Чехов)

(35а) — *Пошерај, йошерај!... — вели йушник. — Овако ни до сушра нећемо сћићи.* (Чехов)

(36) *А теперь пусть Пришибеев продолжает. Продолжайте, Пришибеев!* (Чехов)

(36а) *А сад нека Пришибејев настави. Наставите, Пришибејево!* (Чехов)

(37) — *Садитесь в машину, — сказал Азazelо, — и подождите меня.* (Булгаков)

(37а) — *Сједните у ауто — рекао је Азazelо — и йричекајте ме.* (Булгаков)

- (38) — *Ты ложись, — приказала Маргарита, — и подложи руку под щеку, а я тебе буду снится.* (Булгаков) (38а) — *Ти легни — наредила је Маргарита — стави руку под главу и сањаћеш ме.* (Булгаков)
- (39) *Нечто в законе сказано, чтоб народ табуном ходил? Кричу: разойдись!* (Чехов) (39а) *Зар стоји у закону да народ иде као ергела? Викнем: разилази се!* (Чехов)

2.1.2. Категоричности императивних исказа може да допринесе и употреба прилога, партикула или других средстава. Уп. сљедећи примјер, гдје, за разлику од претходних (34–39) примјера, категоричности императивног исказа у руском језику доприноси (поред наведених средстава) употреба несвршеног вида (у српском оригиналу и свршеним и несвршеним видом изражена је категоричност, с тим што је она, ипак, донекле појачана употребом несвршеног вида у завршном дијелу исказа):

- (40) *Бабо! Одмах отвори врата! Ми ћемо ти да иреноћимо, ја макар ти дубила на глави! Отварај, кад кажем!* (Ћосић) (40а) *Бабка! Открывай сейчас же! Мы переночуем, хоть ты на голову встань! Отпирай, тебе говорят!* (Чосич)

2.2. Сва остала средства изражавања императивности могу се схватити као имплицитна средства.

2.2.1. Посебно мјесто међу таквим средствима припада императивном облику 1. л. мн., тзв. инклузиву (уп. Войводич 1998). У руском језику, за разлику од српског (у којем се, поред граматикализованог облика 1. л. мн. императива, може инклузивно да употреби и 1. л. мн. имперфективног презента, као и конструкција „да + 1. л. мн. презента“ са партикулом или без партикуле *хајде/хајдеће/хајдемо* и *дај/дајће*), у функцији императива 1. л. мн. користи се више (инклузивних) форми, гдје се издваја специфична употреба футура, који се у том случају готово и не разликује од императива. Напомињемо да су те форме руског инклузива (с обзиром на степен граматикализације) међусобно равноправне. Уп.:

- (41) — *А как ваша фамилия? — Забудем о ней.* (Булгаков) (41а) — *А које је ваше презиме? — Заборавимо га.* (Булгаков)
- (42) *Сойдем к реке.* (Пушкин) (42а) *Да се спустимо до реке.* (Пушкин)
- (43) *Пойдем, кинемся в ноги к твоим родителям.* (Пушкин) (43а) *Хајдемо да паднемо пред ноге твојим родитељима.* (Пушкин)
- (44) *Сядем-ка да поужинаем.* (Пушкин) (44а) *Да седнемо да појечерамо.* (Пушкин)

- (45) *Идемте, идемте к нему, я не знаю, что делать!* (Булгаков) (45а) *Идемо, идемо к њему, ја не знам што да радим!* (Булгаков)
- (46) *Будем глядеть правде в глаза!* (Булгаков) (46а) *Погледајмо истини у очи!* (Булгаков)
- (47) *А ну, давай-ка закурим лучше, да и страхнем кручину с плеч, туды ее растуды! Закурим?* (Андрич) (47а) *Ајде да зајалимо јо једну и да шреснемо рђом о земљу, мајка му сџара! Хоћемо ли?* (Андрић)
- (48) *Давайте откроем дамский магазин!* (Булгаков) (48а) *Дајше да отворимо дућан за даме!* (Булгаков)
- (49) *Возьмем к примеру, одну из древних виноградарских провинций — На Рейне и его притоке Мозеле.* (Потапенко) (= ауторско „ми“) (49а) *Узмимо, на њримјер, једну од сџарих виноградарских њокрајина — на Рајни и њезиној њришџоци Моселу.* (Потапенко)
- (50) *Пойдем спросим воспитательницу...* (Приставкин) (= копрезентна употреба истих инклузивних облика — „двоструки“ инклузив са глаголима кретања) (50а) *Идемо њишџајџи одгојџиџицу...* (Приставкин)

2.2.1.1. Оваква употреба футура / перф. през (инклузива) претпоставља обично дијалог у којем није битан однос потчињености и надређености (као што је то, рецимо, случај са 2. л. јд. и мн. императива или, пак, футура). Напротив, овдје долази до изражаја однос „реципрочности“ адресанта и адресата. Наиме, адресат увијек има могућност избора: сложити се или не сложити се са адресантом, о чему сликовито говори следећи примјер:

- (51) Лена. *Забудем о нем — ради сегодњашнегo дня. Ладно?* (Егорјев. *Забудем!* (Штејн) (51а) Лена. *Заборавимо га. Ради да нашњег дана. Је ли добро?* (Егорјев. *Заборавимо!* (Штејн)

2.2.2. Исказивање прескрипције (сложеним) императивним обликом 3. л. јд. и мн., тј. перифрастичном конструкцијом која се састоји од партикуле *нека* у српском, односно *пусть/пускай* у руском језику и презентског облика 3. л. јд. и мн. (о различитим функцијама дате партикуле, вид., поред осталог, Тополињска 1999):

- (52) *Пусть Пушкин им сдает валюту. Нету!* (Булгаков) (52а) *Нека им Пушкин ѡреда валуџу. Ја немам!* (Булгаков)
- (53) *Павле (...) слободно ѡгледа Вука, џа се одмаче, окрену се остџалима и рече: — Нека уведу њрво Енглеза!* (Ћосић) (53а) *Павле просто възглянул в глави Вуку, (...) обернулся к остџальњым и сказал: — Пусть сначала введут англичанина!* (Ћосич)

2.2.3. Мишљења о томе да ли је могућа императивна употреба аутопрескриптивних облика (као облика 1. л. јд. императива) у науци о језику су подијељена. Наиме, једни лингвисти сматрају да императивна парадигма не може да има облике 1. л. јд. (вид., нпр.: Немешайлова 1961; Грамматика современного русского литературного языка 1970: 414 и др.), док други покушавају да докажу како постоје неки облици које треба посматрати искључиво као 1. л. јд. императива (вид., нпр.: Храковский 1990: 195–197; Vuković 1991). Дати облици образују се на сличан начин као и инклузивни облици: (а) у руском — помоћу 1. л. јд. футура свршенога вида (без субјекта — личне замјенице *я*), као и комбинацијом овог облика (уз постпозитивну употребу субјекта — личне замјенице *я*) и партикуле *дай/давай/давайте*, односно партикуле *-ка*; (б) у српском — конструкцијом „да + презент 1. л. јд.“, као и њеним спајањем са партикулама *дај/дајше*, односно *хајде/хајдеше*. Уп. сљедеће примјере:

(54) <i>Да вечером домаћински.</i> (Ћосић)	(54а) <i>Поужинаю сегодня по-хозяйски.</i> (Чосич)
(55) <i>А дай-кось я попробую по старой памяти.</i> (Булгаков)	(55а) <i>Дај да ја покушам као у сѝара времена.</i> (Булгаков)
(56) <i>Пойду-ка я погулять.</i> (РС словарь — Станкович)	(56а) <i>Дај да се прошећам.</i> (РС речник — Станковић)
(57) <i>Напишу-ка я письмо.</i> (РС словарь — Станкович)	(57а) <i>Хајде да напишем писмо.</i> (РС речник — Станковић)

Иако наведени облици и конструкције указују на неку врсту подстицања на радњу (аутопрескрипцију), то не мора да значи да они представљају категорију императивности, а још мање дио (1. л. јд.) исте морфолошке (императивне) парадигме. Чини нам се да није довољно да се само на основу аналогије (односно дјелимичне формалне сличности) са неким временским облицима о императиву говори као о индикативу (на тај проблем указивано је и раније; вид., поред осталог, Јакобсон 1985: 216–219; уп. Войводич 1998: 131). Императив, за разлику од индикатива, увијек се реализује у директном говору, кроз обраћање адресанта адресату, односно кроз њихову активну (дијалогску) интеракцију, тј. кроз извођење таквог говорног чина, помоћу којега адресант (каузатор) прескриптивно каузира адресата (претпостављеног извршиоца каузиране радње). Наведени облици и конструкције у 1. л. јд. такође као и императив садрже намјеравану радњу, али за разлику од њега, субјекат им није одвојен од радње. Према томе, ови облици могу да представљају само одређена контекстуална средства у индикативној употреби, која припадају другој (неимперативној) врсти

модалности, јер се њима исказује одлучност, чврста намјера адресанта (субјекта) да изврши одређену радњу, што их приближава категорији волунтативности (а дијелом и оптативности), односно емфатичком изрицању футуралности.

2.2.4. Исказивање императивности футурским облицима (2. л. јд. и мн.) — за које је карактеристична честа употреба субјекта (нарочито у руском језику), односно одговарајуће личне замјенице — *мы/вы-ти/ви* (уп., поред осталог, Войводич 1990). Нпр.:

(58) *Вывезешь за них, потом отдадут.* (Овечкин)

(58а) *Известћ ћеш за њих, а они ће касније врайћићи.* (Овечкин)

(59) *А ты возмешь тех, с которыми... полегче.* (Гончар)

(59а) *А ти ћеш узети оне, с којима је већ... лакше.* (Гончар)

(60) *Но к шести часам вы ее привезете, — обратилась директор к полковнику.* (Котовщикова)

(60а) *Дакле, врайћићете нам је до шестћ сати — обрайчила се директорица љуковнику.* (Котовщикова)

2.2.4.1. У руском језику императивна употреба футура уобичајена је и у инструкцијама (упутствима), гдје се у српском — као еквивалент — користи, по правилу, императив. Нпр.:

(61) *В старую конфетную коробку Ксения Ивановна положила лекарства и сказала: — Если порез или царапина — помажете йодом.* (Панова)

(61а) *У стари кућију за бомбоне Ксенија Ивановна сћавила је лијекове и рекла: — Ако се љорезејете или огребете — намажићете јодом.* (Панова)

2.2.4.2. Могућа је и напоредна употреба императива и футура у истом значењу; уп. у рус. употребу 2. л. мн. императива и 2. л. мн. футура и 1. л. мн. футура/инклузива (у срп. 2. л. мн. императива и 1. л. мн. футура са инклузивним значењем):

(62) *Тащите их сюда, переночуете у нас, а завтра в девять утра, пойдем с вами в райисполком.* (В. Некрасов)

(62а) *Донесите је овамо, преноћите код нас, а сутра, у девет сати изјутра, љоћи ћемо заједно у райисполком.* (В. Некрасов)

2.2.5. У оба језика исказивање императивности се врши и презентским облицима (најчешће се ради о инклузивној употреби облика садашњег времена, која је фреквентнија у српском језику):

(63) *Спремајте се, идемо на љоложај.* (Ћосић)

(63а) *Будьте готовы, выступаем на позиции.* (Ћосић)

(64) *Идем-идем, хоть вон туда, что ли!* (Чванов)

(64а) *Идемо, идемо, макар ено тамо, ако се слажеш!* (Чванов)

2.2.6. Исказивање императивности у руском језику се понекад врши и употребом јд. (и врло ријетко мн.) облика прошлог времена (обично од глагола *пойти*), као, на примјер, приликом искацања падобранаца из авиона када руководилац (командир) сваком од њих појединачно одређује (наређује) када ће да скочи (примјер 65), као и у неким ситуацијама у којима адресант, разљућен адресатовим понашањем, може да га опсује (примјер 66) или, чак, да му категорички нареди да се удаљи (примјери 67. и 68):

(65) *Первый — пошел! Второй — пошел!...*⁴ (65а) *Први — скачи! Други — скачи!...*

(66) *Пошел ты к чертовой матери. Какая я тебе Клодина?* (Булгаков) (66а) *Иди у вражју майџер. Каква сам ти ја Клодина?* (Булгаков)

(67) — *Пошел вон!! — гаркнул вдруг посиневший и затрясшийся генерал.* (Чехов) (67а) — *Марш найоље!! — дрекнуо је изненада йомодрели и уздрхџали генерал.* (Чехов)

(68) — *Я не понял? — с раздражением глядел на него Иван. — Пошел отсюда!* (Алешкин) (68а) — *Зар мислиш да ја нисам схваџио? — раздражено га је гледао Иван. — Марш одавде!* (Аљошкин)

2.2.7. Исказивање императивности инклузивном употребом мн. облика прошлог времена (по правилу, од глагола кретања, као што су *пойти*, *поехать* и сл.) такође је карактеристично за руски језик. Уп.:

(69) *Садитесь, — крикнул тот и хлопнул по флажку счетчика так, что чуть не сломал его. — Поехали.* (Булгаков) (69а) *Сједниџе — викнуо је џаји укойчао џаксимеџар џако да га умало ниџе сломио. — Идемо.* (Булгаков)

(70) *Пей, да пошли собираться, «скорую», милицию вызывать!...* (Алешкин) (70а) — *Пиј, џа хајде да се сйремимо, да йозовемо „хиџну“, йолицју!...* (Аљошкин)

(71) *Никитин бросил нам: — Пошли погоняем!* (Алешкин) (= копрезентна употреба различитих инклузивних облика; вид. примјер 50) (71а) *Никиџин нам добаџи: — Хајде да их расџјерамо!* (Аљошкин)

2.2.8. Понекад се инклузивне форме (прије свега, у руском језику) користе умјесто директива (тј. 2. л. јд./мн. императива), чиме се ублажује степен категоричности императивног исказа. То се дешава обично у ситуацијама када адресант жели да „удобровољи“ адресата да одмах изврши каузирану радњу (прескрипцију). Уп.:

⁴ На овакав тип императивног исказа у руском језику скренула нам је пажњу В. В. Борисенко приликом дискусије на споменутом Научном колоквијуму, одржаном у Београду 30. маја 2002.

(72) *Увидев их, красавица зарыдала еше пуце, тыча рукою в дверь кабинета.*

— *Давайте не будем рыдать, гражданка, — спокойно сказал первый.* (Булгаков)

(72a) *Кад их је угледала, љепошница је зајецала још јаче, уйирући њрштом у врати кабинета.*

— *Немојте плакати, грађанко — мирно је рекао њрви.* (Булгаков)

Таква употреба инклузивне форме карактеристична је у средствима јавног саобраћаја, као што је воз и сл. Уп.:

(73) *Давай, бабушка, подвинемся чуть подальше!* (= „подвинься/подвиньтесь“)

(73a) *Хајде, бако, помакнимо се мало даље!* (= „помакни се/помакните се“)

2.2.9. Међутим, инклузивним средствима, која, по правилу, умањују (ублажују) степен илокутивне снаге императивног исказа, могуће је изразити и категоричку наредбу (без поговора), јер се адресант као каузатор у датом случају налази у субординираном положају у односу на адресата, као, на примјер, када сувозач (газда) наређује „свом“ возачу:

(74) *Парень смутился (...), потом хлопнул по руке Романа, лежавшей на баранке и, делая голос жестким, приказал: — Покатили! Нас ждут!* (Алешкин) (= „поезжай“)

(74a) *Младић се збунио (...), зајим луйну Романа њо руци, која се налазила на волану, и, оишрим гласом наредио: — Крени! Чекају нас!* (Аљошкин)

2.2.10. У оба језика исказивање императивности врши се и инфинитивом (чешћа је употреба у руском језику). Нпр.:

(75) *Милиция! Взять ее!* (Булгаков)

(75a) *Милиција! Ухайсише је!* (Булгаков)

(76) *Молчатъ на втором столбе!* (Булгаков)

(76a) *Шути на другом сшуйу!* (Булгаков)

(77) *Живо месо расшоделиши на обе чеше!* (Посић)

(77a) *Мясо раздатъ на две роты!* (Чосич)

2.2.11. За српски језик карактеристично је исказивање императивности и конструкцијом „да + презент“. Нпр.:

(78) *Ти, да вратиши човеку њаре!* (Андрић)

(78a) *Отдай деньги человеку!* (Андрић)

(79) — *Да њуштите кад вас не њишам!* — *њрекиде их Вук.* (Посић)

(79a) — *Да замолчите вы, когда вас не спаршивают!* — *оборвал их Вук.* (Чосич)

- (80) *Разводник у четири да буди за њокрећ.* (Ћосић) (уп. са партикулом *нека*) (80а) *Разводящий, в четыре разбудишь на выход.* (Чосич)
- (81) *Само деде њрво Моравци њркком да њреѡраже обалу.* (Ћосић) (81а) *Ну, а теперь пусть те, кто знает эту местность, бегут бегом и осматривают берег.* (Чосич)
- (82) *Да ѡустѡимо скелу низ Мораву!* (Ћосић) (уп. примјере 42а. и 44а) (82а) *Давайте пустим паром по течению.* (Чосич)

2.2.12. Употреба конструкције „да + одрични облик прошлог времена“ у српском језику у извршењу категоричке наредбе — забрана (у руском језику један од еквивалената је конструкција „замјеница у дативу + одрични инфинитив“). Нпр.:

- (83) — *Да се нико није ѡмакао* — (83а) — *Никому не двигаться с места,* — *свирепо кирчал Павле.* (Чосич)
(Ћосић)

2.2.13. Врло честа је употреба неглаголских средстава (именица, прилога и сл.) у функцији пропратних средстава у оквиру императивног исказа или чак у функцији самог императива. Нпр.:

- (84) *Деде вас двојица, сѡроведите га у срез и ѡнесите му оружје.* (Ћосић) (84а) *Ну-ка, вы, двое, проводите его в срезское управление да захватите его оружие.* (Чосич)
- (85) — *Псѡ! Не ѡуцај без команде!* — (85а) — *Тс! Без команды на стрелять,* — *шенул Павле.* (Чосич)
Шайну Павле. (Ћосић)
- (86) *Другови на њих! Јуриш! Рањенике да сѡсемо. Ајдемо, људи!* (Ћосић) (86а) *Товарищи! В атаку! Спасем раненых! Вперед!* (Чосич)
- (87) *Тишина! Тишина, другови!* (Ћосић) (87а) *Тише! Тише, товарищи!* (Чосич)
- (88) *Одред, збоор! (...)* *Одред, мирно!* (Ћосић) (88а) *Отряд, сбор! (...)* *Отряд, смирно!* (Чосич)
- (89) *Бојана, брзо, овамо!* (Ћосић) (89а) *Бояна, быстрее сюда!* (Чосич)
- (90) *Ребята! вперед, на вылазку, за мною!* (Пушкин) (90а) *Момчи, найред, на кайију, за мною!* (Пушкин)
- (91) — *Вылазь!* — *яростно перебил Роман.* — (...) *Вон!* (Алешкин) (91а) — *Излази!* — *разјарено га је ѡрекинуо Роман.* — (...) *Найоље!* (Аљошкин)
- (92) *Надзиратель (...)* *отпер замок и, растворив дверь камеры, (...)* *крикнул:*
— *Маслова, в суд!* (Толстой) (92а) *Сѡражар (...)* *оѡкључа браву, оѡвори врата ѡелије (...)* *и завикне:*
— *Маслова, ѡред суд!* (Толстой)

(93) *Прокуратор хлопнул в ладоши и закричал: — Ко мне, сюда! Светильник в колоннаду!* (Булгаков) (93а) *Прокураџор је зайљескао длановима и викнуо: — К мени, овамо! Свјетилџке у колонату!* (Булгаков)

(94) — *Женщины и старики — назад! Молодежь — в первые ряды! — зычно скомандовал кто-то.* (Алешкин) (94а) — *Жене и старци — назад! Омладина — у љрве редове! — зайовиједио је неко ошџрим гласом.* (Аљошкин)

(95) *Ево сада да се љогледамо очи у очи: има ли још неког који неће да се бори? Деде, другови!* (Ћосић) (95а) *Давайте же посмотрим в глаза друг другу: может быть, среди нас еще есть люди, которые не хотят бороться? А ну, товарищи!* (Ћосич)

2.3. Свим претходним (31/31а–95/95а) и сличним реченицама увијек се (помоћу различитих императивних форми и средстава, као и укупног контекста) реализује неки од прескриптивних перформатива (говорних чинова), као што су наредба, забрана, дозвола, захтјев, молба, савјет, упозорење, предлог, позив (Войводич 2000). Уп. такође слједеће чинове наредбе, молбе, савјета и предлога, гдје се наредба и молба, као чинови са већим степеном илокутивне снаге (а наредба и са највећим степеном категоричности) изводе без употребе вокативних обраћања, док се савјет и предлог, као чинови са мањим степеном илокутивне снаге, изводе врло често управо у корелацији са њима, што доприноси учтивости читавог исказа:

(96) — *Выдайте бумагу и коротенький карандаш, — приказал Стравинский толстой женщине.* (Булгаков) (96а) — *Дајџе љајир и крајџку оловку — наредио је Стјравински дебелој жени.* (Булгаков)

(97) — *Сыграйте и со мной в такую колоду, — весело попросил какой-то толстяк в середине партера.* (Булгаков) (97а) — *Заиграјџе и са мном џакву игру — замолио је весело неки дебелко у средини љарџера.* (Булгаков)

(98) *Чувај се, Мишо мој мили, јер џи знаш џџа си џи за мене.* (Ћосић) (= „савјет“) (98а) *Береги себя, Мишо, милый мой! Ты знаешь, что ты для меня.* (Ћосич)

(99) — *Да вы присаживайтесь, Никанор Иванович, — нисколько не теряясь, орал гражданин и начал юлить, предлагая председателю кресло.* (Булгаков) (99а) — *Та сједниџе, Никаноре Ивановичу — нимало збуњен, викао је грађанин и љочео се врџјеџи нудеџи љредсједнику наслоњач.* (Булгаков)

(100) — *А вы поройтесь у себя в портфеле, Никанор Иванович, — сладко предложил Коровьев.* (Булгаков) (100а) — *Појџражџџе у својој џорби, Никаноре Ивановичу — слџџко је љредлојџи Коровјов.* (Булгаков)

- (101) *Да не хотите ли закуситъ, Никанор Иванович? Без церемоний!* А? (Булгаков) (= „предлог“)
- (101а) *Бисте ли хѣтели нешто пригристи, Никаноре Ивановичу? Без церемоније, а?* (Булгаков)

2.3.1. Уп. такође употребу негативних императивних облика у функцији прескриптивних перформатива (заповиједи и молбе, које су врло често ближе „превентивним“ говорним чиновима савјета, препоруке и упозорења него „прохибитивном“ чину забране), гдје, поред сличности у два поређена језика, постоје и неке формално-граматичке разлике, које се односе, прије свега, на конструкцију „*немој/немојше/немојмо* + инфинитив (најчешће несвршеног вида) / *да* + презент“ у српском језику (подробније о овом типу конструкције вид. у: Ивић 1958; уп. такође: Стевановић 1979: 705; Tanasić 1984: 23; Войводић 1998: 133):

- (102) *Не делай себе кумира и никакого изображения; не поклоняйся им и не служи им.* (Библија)
- (102а) *Не прави себи идола ниѣи икаква лика; немој им се клањати ниѣи им служиѣи.* (Библија)
- (103) *Не убивай.* (Библија)
- (103а) *Не убиј.* (Библија)
- (104) — *Не пишите больше!* — *попросил пришедший умоляюще.* (Булгаков)
- (104а) — *Немојте више писати!* — *замолио је ѣридошлица.* (Булгаков)
- (105) *Ты не оскорбляй раненного противника! Это не делает тебе чести.* (Чосич)
- (105а) *Немој да ме вређаш! Не служи ѣи на частѣ да вређаш рањеног ѣрошивника.* (Ћосић)
- (106) *Чамил-эфенди, не сердись на меня, но это никуда не годится — ты ничего не ешь.* (Андрич)
- (106а) *Ћамил ефенѣија, немој замериѣи, али не ваља ѣи што не једеш.* (Андрић)

2.3.2. Такође, треба рећи да се сваки од наведених прескриптива може од осталих издвојити не само контекстом већ и посебним лексичким средствима — перформативним глаголима. Уп. исказивање савјета у примјеру (14/14а), као и молбе у примјеру (18/18а) и слједећим примјерима:

- (107) *Примите меры, доктор, умоляю!* (Булгаков)
- (107а) *Подузмиѣе мјере, докѣоре, молим вас!* (Булгаков)
- (108) *Тогда я попрошу передать им, что в девять часов я опять приду.* (В. Некрасов)
- (108а) *Онда вас молим, да им ѣоручиѣе, да ћу у девѣи саѣи ѣоново доћи.* (В. Некрасов)

2.4. Додајмо уз ово разматрање изражавања императивности и слједеће. Ако би се категорија императивности посматрала са становишта теорије функционалне граматике Лењинградско-Петроградске

лингвистичке школе, односно ако би се примијенио модел функционално-семантичких поља (ФСП), онда би 2. л. јд. и мн. императива представљало центар ФСП императивности, а сва остала лица, као и сва остала средства исказивања императивности — његову периферију.

3. Из свега наведеног може се закључити да се категорије вокативности и императивности увијек реализују у оквиру презентско-футуралне перспективе и конкретног говорног чина, гдје прагматички прескриптивно-каузативни однос адресанта (1. л.) према адресату (2. л.) представља основни предуслов којим је иреалну ситуацију могуће трансформисати у реалну. Да би успјешно извео свој апелативни исказ — било вокативни, било императивни — адресант „тражи“, тј. мора да нађе одговарајућег, конкретног адресата, који му је неопходан да би назначио (изразио) своју намјеру да у односу на њега изврши референцију. У вези с тим треба истаћи да се како вокативни тако и императивни карактер каузације адресата увијек одређује прагматичко-деиктичким компонентама *ја-џи-сада-овдје-ово* и да изван њиховог оквира (тј. без њихове референтности и кореферентности) нема ни категорије вокативности ни категорије императивности. Одавно је запажено да је и за вокативне и за императивне исказе карактеристична једна те иста интонација (по правилу, упитна, која се најчешће реализује у оквиру друге интонационе конструкције — ИК-2; уп., нпр. Русская грамматика 1980: 115, 165), као и да се они врло често налазе у копрезентним односима (уп., поред осталог, Војводић 2002а). Разлог те копрезентности је свакако то што они садрже један те исти (обавезни) денотат, који се реализује, као што смо већ рекли, у условима исте или сличне — презентско-футуралне — говорне ситуације. Тај денотат је, да поновимо, адресат, који — као објективни референт — има у вокативу један, назовимо га тако, „субјективни“ сигнификат, а у императиву — други. У вокативу је он идентификациони, експлицитни именички (именичка апелативност), а у императиву — имплицитни замјенички (предикатска апелативност). Другим ријечима, обје врсте апелативности, као и њихове форма изражавања, представљају — иако на различите начине — категорије и средства помоћу којих адресант у процесу комуникације изражава своју намјеру и вољу, и то тако што каузира адреса, чиме, заправо, утиче на његово будуће понашање, односно на трансформацију иреалне радње у реалну. Захваљујући наведеној прагматичкој (односно намјераваној, неоствареној) каузацији, овдје — на комуникативно-синтаксичком плану — можемо говорити о вокативним и императивним простим реченицама, јер се њима такође изражава предикативност, као основна

категорија сваке реченице (исказа). Специфичност оваквих реченица је у томе што је субјекат (вршилац) у њима раздвојен од радње, тј. од свог предикативног обилежја и што, у складу с тим, реализација каузиране радње зависи од реалне способности и воље тог истог (каузираног) *џи*-субјекта. За њих би се могло рећи да представљају не само директно изражавање апелативне (конативне) и фатичке (контактне) функције језика већ и сублимирани експлицитни језички израз успостављања комуникативног циља, односно израз основне функције језика и уопште људске комуникације, дакле, језичке интенције.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян Ю. Д. *Избранные труды*, том II: *Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва, 1995.
- Арутюнова Н. Д. *Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы*. Москва, 1976.
- Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // *Известия АН СССР: Сер. лит. и яз.*, т. 40 (1981), № 4, с. 356–367.
- Бирюлин Л. А. Побуждение к действию в актах речи // *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность*. Ленинград, 1990, с. 238–243.
- Войводић Д. Два модальных значения перфективного презенса в русском языке и их эквиваленты в сербскохорватском языке // *Slavist*, br. 1 (1990), str. 53–59.
- Войводић Д. Об инклюзивных формах императива в славянских языках // *Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини*. Београд, 1998, стр. 130–138.
- Войводић Д. Перформативное микрополе прескриптивности // *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику*, књ. XLIII (2000), стр. 111–124.
- Войводић Д. Обращение и норма (на материале русского и других славянских языков) // *Языковая норма и новые тенденции в развитии речевой культуры*, Иваново, 2001, с. 18–34.
- Војводић Д. О корелацији императива и вокатива // *Славистика*, књ. VI (2002а), стр. 56–62.
- Војводић Д. О категорији вокативности у руском и српском језику // *Синџакса руског језика у њоређењу са српским: њростја реченица* [= Зборник теза и резимеа Научног колоквијума, Београд 30. маја 2002], Београд, 2002, стр. 4–5 (2002б).
- Војводић Д. Основни типови императивне каузације у руском и српском језику // *Синџакса руског језика у њоређењу са српским: њростја реченица* [= Зборник теза и резимеа Научног колоквијума, Београд 30. маја 2002], Београд, 2002, стр. 6–7 (2002в).
- Војводић Д. О вокативном обраћању у српском и другим словенским језицима // *Научни сасџанак славистија у Вукове дане*, књ. 31/1 (2002г) (у штампи).
- Войводић Д. О русском „языковом вкусе эпох“ через призму вокативных обращений // *Зборник Маџице српске за славистику*, књ. 64 (2003) (у штампи).
- Вукомановић С. Синкретизам облика именичких речи у српском језику // *Научни сасџанак славистија у Вукове дане*, књ. 25/2 (1996), стр. 347–359.

- Глинкина Л. А. Речевой этикет: *ты* и *вы* // *русский язык за рубежом*, 1988, № 6, с. 25–26.
- Грамматика современного русского литературного языка* (отв. ред. Н. Ю. Шведова). Москва, 1970.
- Дешић М. Вокатив у српскохрватском писаном и говорном језику // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 7 (1981), стр. 147–157.
- Земская Е. А. *Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения* — 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1987.
- Иванов В. В. *Историческая грамматика русского языка* — 3-е изд., перераб. и доп. Москва, 1990.
- Ивић М. О проблеме падежне системе у вези са савременим схватањима у лингвистичкој науци // *Јужнословенски филолог*, књ. XX (1953–1954), стр. 191–211.
- Ивић М. Словенски императив уз негацију // *Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине*, књ. X: *Одељење историјско-филолошких наука*, књ. 4 (1958), стр. 23–44.
- Исаченко А. В. *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким*, ч. I: *Морфология* — 2-е изд. Братислава, 1965.
- Кан Д. Различия в выражении вежливости между русской и корейской речью // *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков*. Белград, 1997, с. 374–378.
- Клобуков Е. В. *Семантика надежных форм в современном русском литературном языке: (введение в методику позиционного анализа)*. Москва, 1986.
- Лендваи Л. Специфика употребления личных местоимений «ты» и «вы» в зеркале венгерского языка // *Русский язык за рубежом*, 1986, № 3, с. 82–84.
- Маслова А. Ю. *Средства выражения побудительного значения в сербохорватском языке в сопоставлении с русским* (= АКД). Санкт-Петербург, 1998.
- Мизин О. А. К морфологии обращения // *Русский язык в школе*, 1980, № 5, с. 75–77.
- Мирић Д. Средства выражения апеллативности–вокативности в русском и сербском языках // *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков*. Белград, 1997, с. 150–154.
- Немешайлова А. В. *Повелительное наклонение в современном русском языке* (= АКД). Пенза, 1961.
- Папп Ф. Паралингвистические факты. Этикет и язык // *Новое в задружбеной лингвистике*, вып. XV, Москва, 1985, с. 546–553.
- Пипер П. Граматичке категорије и говорна ситуација у српскохрватском и другим словенским језицима // *Књижевност и језик*, 1990, бр. 1, стр. 20–31.
- Пипер П. *Оглед српске морфосинтаксе (у јоређењу са македонском)*. Сеул, 1997.
- Пипер П., Стојнић М. *Руски језик: изговор, грамађика, конверзација, вежба*. Београд, 2002.
- Половина В. Употреба једине и множине личних заменица у обраћању саговорнику у српскохрватском језику // *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 13/1 (1984), стр. 185–195.
- Проничев В. П. *Синтаксис обращения*. Ленинград, 1971.
- Реформатский А. А. *Очерки по фонологии, морфонологии и морфологии*. Москва, 1979.
- Русская грамматика*, т. II (гл. ред. Н. Ю. Шведова). Москва, 1980.

- Синьго Л. Употребление *мы* и *вы* в русской классической литературе // *Русский язык за рубежом*, 1988, № 6, с. 27–29.
- Стевановић М. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма)*, II: *Синџакса*. Београд, 1979.
- Тополињска З. О српским нека-конструкцијама у функцији реченичних аргумента // *Јужнословенски филолог*, књ. LV (1999), стр. 21–28.
- Труфанова И. В. Образ слушающего в языке // *НДВШ: Филологические науки*, 1997, № 2, с. 98–104.
- Формановская Н. И. *Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты*. Москва, 1982.
- Храковский В. С. Повелительность // *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность*. Ленинград, 1990, с. 185–238.
- Якобсон Р. *Избранные работы*. Москва, 1985.
- Ożóg K. Przeproszenia w dzisiejszej polszczyźnie mówionej // *Język Polski*, rocz. LXV (1985), z. 4, s. 265–276.
- Radovanović M. *Sociolingvistika*. Београд, 1979.
- Skrljarov M. О vokativu: problem kategorije II lica u imenica // *Rad JAZU*, knj. XII (1962), str. 381–412.
- Tanasić S. О imperativu u savremenom srpskohrvatskom jeziku // *Književni jezik*, god. 13 (1984), br. 1, str. 15–26.
- Vuković M. M. Imperativni oblici za 1. lice singulara u ruskom i srpskohrvatskom jeziku // *Slavist*, br. 2 (1991), str. 221–231.

Р е з ю м е

Дойчил Войводић

О ВОКАТИВНЫХ И ИМПЕРАТИВНЫХ ТИПАХ КАУЗАЦИИ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

В работе (на материале русского и сербского языков) рассматриваются способы выражения двух взаимосвязанных семантических категорий — вокативности и императивности. Анализируя различия и совпадения как вокативных и императивных грамматических форм, так и их синонимов — разнообразных контекстуальных средств — в двух сопоставляемых языках, автор приходит к выводу, что данные апеллятивные категории всегда реализуются в рамках презентно-футуральной перспективы и конкретных речевых актов, где прагматическое прескриптивно-каузативное отношение (обращение) говорящего (1-го л.) к адресату (2-му л.) представляет собой основное условие для преобразования ирреальной ситуации в реальную. Отмечается также, что настоящие категории очень часто сосуществуют в одном и том же контексте (высказывании) и что причиной этого сосуществования является один и тот же денотат (адресат как объективный референт в одной и той же ситуации, в которой он в качестве субъекта-исполнителя отделен от «своего предстоящего», каузируемого говорящим-прескриптором действия), представленный в звательной форме одним субъективным сигнификатом (идентификационным, т. е. эксплицитным именем существительным), а в императиве — другим (имплицитным местоименным).

2003.

Anne Grobet, *L'identification des topiques dans les dialogues*. Champs linguistiques. Collection dirigée par Dominique Willems (Université de l'Etat à Gand) et Marc Wilmet (Université Libre de Bruxelles), Bruxelles 2002, 422 стр.

У овој веома обавештено написаној књизи белгијска ауторка Anne Grobet осветљава појам „теме разговора“, узимајући при том у обзир — с једне стране, оно најважније што је о том појму већ изречено у стручној литератури, а с друге и неке посебније, теоријски такође релевантне увиде, који се стичу сагледавањем факата француског језика из визуре одговарајућих семантичких, синтаксичких и прагматских околности.

Књига започиње *Предговором* (*Avant — Propos*), стр. 5, за којим следе одељци: *Крајшак преглед онога о чему се у књизи говори* (*Sommaire*), стр. 7–8 и *Увод* (*Introduction*), стр. 9–12. Што се самог ауторкиног излагања тиче, оно се раслојава на четири основне целине насловљене овако: *Део I. Информацијска организација* (*Partie I. L'organisation informationnelle*), стр. 13–120. *Део II. Лингвистички фактори који служе идентификовању теме* (*Partie II. Les facteurs linguistiques de l'identification du topique*), стр. 121–244, *Део III. Разговорни фактори који служе идентификовању теме* (*Partie III. Les facteurs discursifs de l'identification du topique*), стр. 247–341, *Део IV. Идентификација тема у дијалозима* (*Partie IV. L'identification des topiques dans les dialogues*), стр. 345–386.

Одмах после одељка *Закључак* (*Conclusion*), стр. 387–389, прилажу се: подаци о примењеним принципима (визуелне и аудитивне) транскрипције (*Conventions de transcription*), стр. 391, библиографски подаци (*Références bibliographiques*), стр. 393–409, списак имена цитираних аутора (*Index des auteurs*), стр. 411–414, појмовни регистар (*Index*), стр. 415–416, и подаци о садржини књиге (*Table de matières*), стр. 417–422.

Излагање с ознаком *Део I* ауторка посвећује, прво, оцени досадашњих теоријских виђења проблема теме, а затим представљању и образлагању избора сопствених методолошко-теоријских путева предвиђених, овом приликом, за „кретање“ по истом том проблемском домену. У *Делу II*, осветљавањем улоге анафорских и деиктичких језичких елемената у процесу идентификовања теме која је у питању, упознаје нас, у ствари, с могућностима које пружа семантичко-прагматски приступ датостима за постигнуће онога чему се тежи. У *Делу III* ауторка износи одговарајуће потврде за своје уверење да се одговарајућим вођењем рачуна о хијерархизованости датих разговорних целина такође стичу потребни увиди у феномен устројавања теме, упућујући, осим тога, читаоце књиге и у то како појмовне структуре излагања, које бивају обелодањене конверзацијом, доприносе спознаји теме. *Део IV* је својеврстан продужетак како *Дела II*, тако и *Дела III* у том смислу што развија даље и допуњује новим опаскама понешто од онога што је тамо речено.

У завршном поглављу с насловом *Закључак (Conclusion)* Аппе Гробет, између осталог, упозорава и на то колико су њена претходно приказана истраживања у пуном сагласју с учењем *прашке школе* о тзв. *функционалној реченичној њерсијекџиви*, а пре свега с оним што је својевремено (1974. године), говорећи о том феномену, изнео пред стручну јавност знаменити чешки лингвиста Франтишек Данеш. Управо због тог њеног саопштења, али — и не само због њега, славитима ће бити и занимљиво, и корисно упознавање с овим разноликим информацијама доиста пребогатом књигом.

Београд

Милка Ивић

јун 2003.

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНВИЋ, *Повеље кнеза Лазара, Тексти — Коментари — Снимци*. Чигоја штампа, Београд 2003, стр. 367.

Београдско издавачко и штампарско предузеће „Чигоја штампа“ пре кратког времена је под насловом „Повеље кнеза Лазара“ објавило књигу Александра Младеновића, проф. универзитета (у пензији) и дописног члана САНУ, нашег познатог историчара српског народног и књижевног језика. Први пут у једној књизи су се нашле све повеље кнеза Лазара које су изашле из његове владарске канцеларије, сачуване у оригиналу из 15. века или у каснијем препису. Само две повеље манастиру Горњаку (кнеза Лазара и једна патријарха Спиридона) нису сачуване ни у оригиналу ни у препису. Преписи према којима је Јоаким Вујић приредио њихово издање у својој књизи *Пушешествије њо Србији* (Крагујевац 1828), изгорели су када су манастир Горњак запалиле немачке окупационе снаге 1942. године.

Књига је раскошно опремљена, има 367 страна формата А4. Садржи укупно 15 докумената: I. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА МАНАСТИРУ ВЕЛИКОЈ ЛАВРИ СВ. АТАНАСИЈА НА СВЕТОЈ ГОРИ (1. септембар 1375. — 31. август 1376. г.), II. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА МАНАСТИРУ „ЖДРЕЛУ БРАНИЧЕВСКОМ“ (ГОРЊАКУ НА МЛАВИ), мај 1379. — крај 1380. г. (1. *Прейис из XVIII века на рускословенском*, 2. *Тексти Вујићевог издања измењен у духу XIV века* — снимак Ф. Миклошича, 3. *Тексти њо Вуковом ѡрејису језички измењен у духу XIV века* — снимак издања П. Ј. Шафарика), III. ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА СПИРИДОНА КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ ПОВЕЉУ КНЕЗА ЛАЗАРА МАНАСТИРУ „ЖДРЕЛУ БРАНИЧЕВСКОМ“ (ГОРЊАКУ НА МЛАВИ), Пећ, мај 1379. — крај 1380. г. (1. *Прейис из XVIII века на рускословенском*, 2. *Тексти Вујићевог издања измењен у духу XIV века* — снимак издања Ф. Миклошича), IV. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА МАНАСТИРУ РАВАНИЦИ (IVа. *Врднички ѡрејис* с краја XVII или с почетка XVII века; IVб. *Болоњски ѡрејис* с краја XVII века и IVв. *Рава-*

нички *прејис* из 1768. г.), V. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ (1. септембар 1379. — 31. август 1380. г.), VI. ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА СПИРИДОНА КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ ПОВЕЉУ КНЕЗА ЛАЗАРА МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ (1. септембар 1379. — 31. август 1380. г.), VII. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА РУСКОМ МАНАСТИРУ СВ. ПАНТЕЛЕЈМОНА НА СВТОЈ ГОРИ КОЈЕМ ПРИЛАЖЕ ЦРКВУ СВ. СПАСА У ХВОСНУ (1. септембар 1380. — 31. август 1381. г. — VIIа. *Оригинал њовеље кнеза Лазара*, VIIб. *Прејис с дојунама њовеље кнеза Лазара*, крај XV — прве деценије XVI века), VIII. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА РУСКОМ МАНАСТИРУ СВ. ПАНТЕЛЕЈМОНА НА СВЕТОЈ ГОРИ КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ ПРИЛОГ ЧЕЛНИКА МУСЕ И ЊЕГОВЕ ПОРОДИЦЕ (Милива, 1. септембар 1380. — 31. август 1381. г.), IX. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА МАНАСТИРУ ВЕЛИКОЈ ЛАВРИ СВ. АТАНАСИЈА НА СВЕТОЈ ГОРИ КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ ГОДИШЊУ ПОМОЋ У СРЕБРУ ИЗ НОВОГ БРДА (Козник, 8. августа 1381. г.), X. ПОВЕЉА МОНАХА ДОРОТЕЈА МАНАСТИРУ ДРЕНЧИ (манастир Жича, 2. марта 1382. г.), XI. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА ДУБРОВНИКУ КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ ПОВЛАСТИЦЕ ЦАРА ДУШАНА (Крушевац, 9. јануара 1387. г.), XII. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА ВЛАСТЕЛИНУ ОБРАДУ ДРАГОСАЉИЋУ КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ ЊЕГОВЕ ПРИЛОГЕ ЦРКВИ СВ. ВАВЕДЕЊА У СЕЛУ КУКАЊ (јануара 1388. г.), XIII. ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА СПИРИДОНА КОЈОМ ПОТВРЂУЈЕ ПРИЛОГЕ ОБРАДА ДЕКИНДИЋА (ДРАГОСАЉИЋА) ЦРКВИ СВ. ВАВЕДЕЊА У СЕЛУ КУКАЊ (19. јануара 1388. г.), XIV. ПИСМО КНЕЗА ЛАЗАРА ДУБРОВНИКУ КОЈИМ ПОТВРЂУЈЕ ИСПЛАТУ ДОХОТКА ЈЕРУСАЛИМСКОМ МИТРОПОЛИТУ МИХАИЛУ (31. августа 1388. г.), XV. ПОВЕЉА КНЕЗА ЛАЗАРА О СУДСКОМ СПОРУ ВЛАСТЕЛИНА ЦРЕПА (крај XIV века). Аутор даје и списак 11 несачуваних повеља кнеза Лазара (наводећи помене о њима) и у Додатку *Писмо кнеза Лазара властелину Богомилу у Скопље* (издвојио га је зато што оно „ни композиционо ни језички /није/ писано на начин како су писана документа изашла из канцеларије кнеза Лазара“).

Поднаслов: *Текст — Коментари — Снимци* прецизира садржај и композицију књиге, а наравно и замисао односно амбиције аутора. Проф. Младеновић заправо даје колекцију петнаест малих монографија, које се узajамно подржавају. Свака од њих започиње описом и историјатом документа. Обавештава нас о месту чувања споменика, односно о његовој судбини, потом о његовом изгледу, о досадашњим издањима (било у целини, било у деловима), и то увек исцрпно а економично и јасно. Затим следе три врсте издања.

А. *Текст у оригиналној графији* (рашчитан оригинал, с разрешеним скраћеницама и спуштеним надредним словима и изостављеним акцентима и другим надредним знацима; приређивачке интервенције су дате у угластим заградама; слог овог издања је наравно црквени);

Б. *Транскрибован текст* (дат данашњом ћирилицом, у инвентару придодато „јер“ за обележавање, како каже проф. Младеновић, „изговорног полугласа“, у „језичком руху“ времена настајања, онако како се он највероватније читао) и

В. *Језички слободније осавремењен текст*.

Иза сваког текста (издања) документа следи исцрпно објашњење, мада дато у назнакама, увек и довољно и јасно. Коментарише он на пример недоумице, односно разлоге сваког конкретног поступка, указује на језичке појаве (најчешће фонолошке и морфолошке), прегледно даје називе села и њихових међа и других топонимијских података, с информацијама о евентуалном њиховом убицирању на терену или о поменима у другим споменицима. (Ономастичари и етимолози добијају приређену грађу, која се „кандидује“ многим појединоствима за *Српски етимолошки речник*, који је у САНУ започео проф. Павле Ивић а наставља мали а вредан и способан тим под руководством колеге Александра Ломе.)

У сваком од ових трију поступака с текстом у понеком детаљу можда би се могло поступити друкчије (у транскрипцији пре свега), али — што је најважније — проф. Младеновић кориснику никад не остаје дужан информацију о томе како је то у оригиналу и како је он поступио. На пример: исправке писарских грешака у оригиналном („рашчитаном“) тексту могу завести корисника који је навикао на друкчије поступке, можда није увек јасно како је поступљено с писањем надредних слова, односно која слова су спуштена. Друге природе је „приговор“ да ли писању двеју варија изнад „јера“ на крају ген. мн. треба давати такав значај. Наиме — полуглас се верујем или изговарао или није у свим таквим случајевима (са два варијама или без њих или с једном варијом). Понекад ми се чинило да је проф. Младеновић могао елиминсати покоје сумњиво читање (топонима, на пример, у случајевима када су они убицирани релативно поуздано а често и добро потврђени у континуитету). Зна он, међутим, да је мањи грех оставити проблем отоврен, него журити испред поузданих специјалистичких истраживања, историјскогеографских и ономастичких односно етимолошких. (Храбри су само они који мало знају!)

Сарађујући са историчарима књижевности, историчарима, географима, етнологима и др. (није неважан ни податак да је он дуго година био шеф Археографског одељења Народне библиотеке у Београ-

ду), проф. Младеновић је схватио да сви они нису, и не морају бити, упућени у читање и разумевање текстова из старијих епоха. Сметња је (може се она неретко свести на неку врсту страха или одбојности) понекад и сам текст штампан црквеном ћирилицом. Зато он, супротно од устаљених обичаја, даје, поред оригиналног, и транскрибован и језички осавремењен текст. Оба поступка су ризична. За транскрипцију недостају утврђена прецизна и потпуна (свеобухватна) правила, а за превод добри речници. Добру основу за транскрипцију дају радови проф. Павла Ивића (поуздан су водич и кроз време и кроз простор) и ипак вредно наше филолошко наслеђе. Незаобилазна књига је свакако и *Мемоари* Проте Матеје Ненадовића, чије је критичко и фототипско издање приредио такође проф. Младеновић. Језички осавремењени текст не сме изневерити значењску веродостојност, али ни особеност стила. (То је поступак који акад. М. Пантић има обичај да назива „преносом“, будући да се ради о истом језику. Рускословенске текстове наравно требало би заправо преводити или остављати у оригиналу). Проф. Младеновић је у свим овим поступцима савестан и пажљив, и увек сасвим јасан.

Трећи део ове књиге чине снимци свих сачуваних докумената, обимнији и у целини и у деловима (секцијама), нужни за нека специјалистичка истраживања (палеографска и ортографска, дипломатичка и сл.), уз повећи број фотографија манастира и цркава, фресака, графика, историјских споменика и грађевина које се везују за кнеза Лазара. Даје и две карте — Свете Горе и државе кнеза Лазара са облашћу Вука Бранковића. Већи део снимака (укључујући ту и више повеља) доноси у боји, што целој књизи, штампаној уз то и на тонираној хартији, даје уистину раскошан и луксузан изглед. (У вредновању ових детаља предност дајем афинитету млађих генерација, да осете и лепоту, прави раскош наших старих споменика, над репрезентативношћу...) Велике заслуге у томе су наравно штампарије, односно издавача и техничких уредника, фотографа и многих других од којих је проф. Младеновић преузео документацију или су је за њега „наменски“ спремили. Име свакога од њих је педантно забележено, а онима који су му били на услузи изричито се и захвалио. Има у свему томе, чак и у покојем техничком детаљу, па и у начину цитирања, у наше време помало старомодног — али господственог. Вреди то сачувати!

Књига проф. Младеновића *Повеље кнеза Лазара*, уз зборник радова с научног скупа који је одржан у Крушевцу 1971. г., многима од нас мења слику о кнезу Лазару, чија се историјска улога не може упрошћено сводити на косовски мит и косовско жртвовање. Он поставља државотворну улогу Немањића, али не само епитетом

„самодршца“ (уз кнеза Лазара најчешће се помиње и српски патријарх — блискост са Српском православном црквом је старија од косовског мита), него и немањихким ктиторством и градитељством.

Проф. Младеновић се у нашу филологију и лингвистику „уписао“ дипломским радом о језику једног Фрањевца (фра Николе Лашванина), докторирао на језику Јована Рајића, потом је објавио монографију о језику Петра Хекторовића, затим о језику владике Данила, десетине прилога о Његошу (зато је и, заслужено, добио Тринаестојулску награду), у нашој науци је поново открио заборављеног Саву Мркаља, објавио десетине радова о српскословенском језику и једну књигу под тим насловом, више текстова о језику средњовековних повеља... Он има једну од најбогатијих библиографија у српској филологији и лингвистици, што је констатовано још пре двадесетак или више година, а након тога тај број је безмало удвостручен! Удаљио сам се од теме покушавајући да одговорим на питање — *Зашто кнез Лазар?* И то у време које нема много разумевања за историјско и национално, још мање ако се то двоје сретну. (Национално, ипак, постоји, пре свега у језику, култури и историји.) Сви смо ми помало у Крушевцу и на Косову, тамо где сви видимо своју постојбину, мада је можемо обићи само уз гвоздену пратњу! А проф. Младеновић је рођен у српској породици у Битољу, одакле је, када је капитулирала Југославија, његова породица избегла у Крушевац. Зато скрећем пажњу на посвету:

„Ову књигу посвећујем *свом* граду Крушевцу, светој сени Светог Великомученика кнеза Лазара, његовим ратницима у Косовској бици (1389. г.) и свим њиховим следбеницима

Аутор“

Ова књига је догађај у српској филологији, култури и историографији — уникатна концепцијом, намењена корисницима најразличитијих стручних и научних профила, савесно приређена, уз велики и зналачки труд. Проф. Младеновић овим делом наставља најбоље традиције српске филологије, чији су „врхови“ Ђура Даничић, Милан Решетар, Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Владимир Ћоровић, Владимир Мошин, Александар Соловјев; од оних из скорашњих и наших времена да поменем само Димитрија Богдановића; њима свакако треба без зазора додати Словенца Франца Миклошича, Хрвата Ватрослава Јагића и Павла Јозефа Шафарика.

Нови Сад

М. Пијсурица

Недељко Богдановић, **Етно-културолошке теме.** — Етно-културолошка радионица — Сврљиг. Прилози. Културна историја Сврљига, свеска 1, Сврљиг 2002, стр. 123.

У познатој и признатој Етно-културолошкој радионици Сврљига, као прилог Културној историји Сврљига, објављене су *Етно-културолошке теме* Недељка Богдановића, угледног српског лингвисте, редовног професора и аутора двадесетак књига из лингвистике и књижевности. Књигу на коју скрећемо пажњу читалаца чини десет прилога, од којих је осам раније публиковано (пет у сврљишком Етно-културолошком зборнику, као реферати са скупова организованих у оквиру Радионице). Два прилога (*Име и надимена; Називи завейних дрвеша*) објављују се први пут.

У десет прилога сабраних у целину, иначе разнородним по садржају, доминира међуљудска комуникација, при чему централно место држи именовање у више сегмената људске делатности. У зналачки презентираној етно-културолошкој грађи прикупљеној углавном у сврљишком крају испоштована је изворност народног израза, а тиме уједно од заборава отргнуте многе језичке особености, сачуване у клишетираним фразама и маркацијама старих обичаја и навика. Колико је срећна околност што је богата етнографска грађа прошла кроз руке данас најкомпетентнијег истраживача говора призренско-тимочке дијалекатске зоне показаће овлашан поглед на прилоге уоквирене корицама ове књиге.

У раду *Поздрав и њозив* описују се околности поздрављања и обраћања у говору Бучума, ауторовог родног села. Прилог доноси лексику и фраземе које пластично илуструју чврсто устаљени систем поздрављања приликом сусрета, ток разговора, његов завршетак. Поздрав, формула почетка и краја људске комуникације, спада у инвентар озбиљних социјалних дужности, чији се постулати морају поштовати. У супротном долази до санкције околине, све у зависности од степена огрешења о неписана правила понашања припадника једне

патријархалне средине. Аутор је успешно испунио преузету обавезу да у родном селу: а) региструје све клишетиране вербалне јединице које спадају у фразеологију поздрава; б) сазна и опише прилике у којима поздрав функционише и ограничења у том функционисању. Интересантно је да се поново враћају неке старије форме у чину поздрављања као, како аутор примећује, „контрагест времену које је дотичне облике, као израз идејног схватања било потиснуло“. Поздрав типа *Добар дан* поново уступа простор ранијем *Помози бог* и сл. У поздраву је кондензована жеља за добробит саговорника и нада да ће Бог помоћи да се жељено и оствари. Аутор подсећа и на околности од којих зависи тон поздрава (од самих прилика у којима се одвија, преко степена познанства саговорника до блискости у годинама оних који се поздрављају). Нису заобиђена ни ограничења у поздрављању: не поздрављају се завађени, као ни они који иду на гробље или се отуда враћају, затим при честим сусретима у току дана и сл. У народу су јасно разграничена обраћања заменицом и обраћања именом, „на име“, где су се, такође, десиле крупне промене након Другог светског рата. Устаљене форме поздрава (и отпоздрава) сачувале су и неке језичке архаизме: у поздрављању је, на пример, *йомози Бог*, док је у свакодневном говору *йомогни* и сл.

Наслов *Име и надимена* доноси леп прилог о именима и пракси именовања и преименовања у сврљишком крају, где је до недавно давање имена било у искључивој надлежности кума. Ако се то, *кршићено* име из неких разлога не допада укућанима, дете добија секундарно име, које се у сврљишком крају зове *надиме*, „а надимена обухватају: *друго име, име йо милостй, надимак или назив*“. Право, прво име добија се крштењем у цркви, име по милости (хипокористик) добија се и носи у практично ограниченим, породичним и/или генерацијским круговима, док *надимак* или *назив* подразумевају ружење, до којег се обично долази „по некој заслуги“ „или у условима поремећеног међуљудског односа, када се промоцијом мана (карактерних или телесних) жели напакостити“. И у стварању именослова сврљишкога краја, а тако је и у другим српским регионима, значајног удела имају народна веровања, обичаји и празноверице.

У апстрактну текста *Хлеб и с хлебом* аутор обавештава да он доноси „прегршт лексике, фразема и казивања о хлебу у сврљишком крају“. Хлеб, највећи дар природе и награда од Бога, који се лако не заслужују, светиња је која се поштује и пази да се о њу не огреши. Српски дијалекатски лексички фонд уопште обогаћен је мноштвом речи везаних за однос према овоме предуслову људске егзистенције. Тако је, разуме се, и у Сврљигу, где десетине и стотине изрека, снагом догматског аксиома, регулишу понашање човека у додиру са темом *хлеб*. Лексички

фонд употпуњују обичаји везани за почетак сетве, жетве, мешење хлеба и сл. И због тога лепог односа према најважнијем прехранбеном артикулу аутор је, по сопственом признању, написао речи којима се хлеб у његовом завичају назива и дао делимичан опис њиховог значења. Из Богдановићевог пера источен је један од најлепших текстова о томе насушном артикулу, ода челнику човековог јеловника од пећинских до наших дана. Те досад незабележене руковети везане за тему *хлеб* сведоче и о истанчаном смислу за лепо сврљишког човека. Тамо *леб*, *лебац*, *лейче* може бити *йшеничан*, *ржен*, *момурзан*, *овсеник* (последњи се меси за стоку), док, према особинама, хлеб је: *гњешав*, *гњецав*, *гњеждав*, *клејав*, *йресан*, *ћисал*, *сиров*, *насирован*, *намеќњичав*, *нарујничав*, *йри-йрљен*, *зинул*, *извраскал се*, *ождребил се*, *зайарен*, *йройушил*, *йровришћал*, *озебал*, *йосметшен*, *истйишћал се*, *йодмокрил се*, *на сваљци*, *на шуйће*, *шуйкав* и сл., или, пак: *мек ко йујава*, *убав ко за йред сћаројћу*, *ко да је на месечину йечен*, *йћврд ко близница* и сл. Делови хлеба, комади, такође имају своја посебна имена: *коричка*, *йујак*, *комай*, *комайле*, *комайенце*, *комайћк*, *йарченце*, *рибица*, *усклишчич*, *ускрајак*, *руб*, *урубњак*, *залог*, *нарвак*, *ајољак*, *дробењ*, *йрошина* итд. У сврљишком крају се пеку и обредни хлебови и сви, разуме се, имају своје име: *чесница*, *овчарница*, *бачва* ... *ковржањак*, *кравај*, *йовојница*, *крсник*, *йоскурице* итд. Читалац је напросто засут сноповима речи, термина који дочаравају све фазе припремања хлеба, његове врсте, својства, обредне функције, прибор за његово припремање... Хлебом се благосиља, али и куне, хлеб је у саставу најтежих псовки. Ту су многе изреке и поуке, од којих се не сме заобићи историјско наслеђе преточено у израз *Леб је йобедник!* — упозорење да рат добија она страна која се не суочава са глађу.

„И у говорима Сврљига ... постоји општа лексика која се односи на све што се оплођава (човек, животиње, биљке), али и посебна, која се односи на поједине врсте живих бића, уз могућа преплитања с емотивном конотацијом или без ње“, пише Богдановић у апстрактну прилога *Лексика йлођења*. Дат је сумаран преглед лексике која обухвата плођење животиња, човека и биљака, разуме се оних које су у свакодневном видокругу човека тога поднебља. Из практичних разлога аутор наведену лексику разврстава на три тематске целине: А. лексика оплодње; Б. лексика стања gravidитета; В. лексика млађења. Интересантна је лексика плођења биљака, која поред преплитања са речима везаним за људе и животиње, има и својих занимљивих специфичности. *Семка* (семе) има *јайћу* и *клицу* или *каљц*. Негде жито бокори, а у сврљишком крају *четшали*, или: *расћољује се*. Зачетак рода исказује се речју *заврзује*, или: *йраји заврзак*, *зачиња се*. У лексици плођења у овом делу Србије доминирају речи словенске и општесрп-

ске провенијенције, уз присуство термина несловенског порекла (*широји, ширка, койиле* и сл.).

У језгровито писаном прилогу *Лексика грађења* доноси се попис лексике народног неимарства југоисточне и источне Србије с усредсређењем на сеоску кућу дрвене конструкције. Основу прикупљене грађе чине подаци прибележени у родном Бучуму. Дунђери су самоуки градитељи. Повлачењем дунђерства пред налетима цивилизације и нових типова мајстора и архитектуре долази до померања у семантици многих некадашњих термина из области *дунђерлука*. Данас је, примера ради, *дунђер* — човек мање стручне вредности. У врло информативном, по обиму кратком, прилогу проф. Богдановић лексику грађења разврстава по следећим целинама: Зграде у оквиру сеоског домаћинства (*зграда, зграца, граца, зграцевине, бина „здање, гражевина“, левина, сџасина, казаница, њлевња, њоваџа/њојаџа, кочина, сџрач „зграда за пса“* итд.); Зграде у оквиру сточарског станишта (*колиба, кошара*); Зграде у пољу (*њвница, кошара, колиба*); Тип куће према облику (*њриземна, на два боја..., на лакаџ, на уламу..., кайруљ, на једну воду*, итд.); Тип куће према начину израде (*њлеџара, бондручара, кованица, зидана: циглара, џуглара*); Делови куће (*њодрум, земник, зевник, зевњица, њош(ка), маџа, чандиџа, окајница, њерде, њилер, уџарка, далаџ, комин, њџа, дивана „трем“* итд.); Ознака страна (*челна, сучелна, дузна, у лице*); Општи називи материјала (*џаџиџа, гора, шиба, џугла, њиреч* итд.); Дрвени елементи у конструкцији куће (*зреда, џемељача, њуџриџа, смок, дирек, мерџек, њошник, њојаниџа, бундрук, њоџџлоџњача, џанегач, њоклоџњача, џавањача, њоџ, њодроџњача, њенарка, џалиџа, расџињач, рагасџов, черчива, ваљак, куџиџа, кайруљ* итд.); Речи за ознаку елемената за спајање делова дрвне конструкције (*кулак, кушак, уџерџи, њрековка, ексер: џелиџанаџ, њеџиџа, осмиџа, мерџечџи; каџла* итд.); Алати (*џуниџа, чук, чукала, бичџиџа, шаран, џривоњ, сеџирче, џџемаџ, воџиџа, чаџ, блаџарка, џарга, џрагач, магарџи, њесер, џусџиџа* итд.); Обрада материјала (*длбење, украџање* итд.); Радионице за припрему материјала (*сџругара, резара* — новије); Речи за градњу куће (*кућа се у сврџишком крају њраџи/њрави, темељ се удара, дувар се њодиза, кров се џура; код мењања крова њокривка се сџура, тј. кров се раскрива* итд., итд.). Аутор примећује да је сврџишка лексика грађевинарства вишеслојна, и то како по пореклу тако и по функцији и по времену усвајања, а на основу свега тога и по именовану. Богато лично искуство и искуство многих претходника и савременика залеже у темеље Богдановићевог исправног суда „да реалије једнога времена треба описивати терминологијом тога времена“. Свако осавремењавање у тој бразди уистину прети дезинформацијом, и аутор с правом истиче да се описом чињеница једне

сеоске културе терминима струке и модерне науке, најблаже речено, „лексика једнога краја, или једнога заната ... обездушује, лишава реалног тла (историје и простора)“. Читалац се мора придружити проф. Богановићу у лamentsирању због нехајног односа нације према укупном наслеђу, а и сагласити се са ауторовим судом да од свих наслеђа културно понајмање уважавамо. Језик је тај који чува успомену на реалије које смо махом већ збрисали са лица земље. Прикупљањем лексике из области народне материјалне и духовне културе чувају се, а у неким случајевима и васпостављају, националне културолошке тапије. Изузетно богат и драгоцен прилог аутор завршава речима: „Мора се и шире и више од оног што смо досад чинили.“ А читалац се пита: где би нам био крај да су и други позвани на том пољу чинили колико је чинио (и чини) Недељко Богдановић?

У сврљишком региону, као и другде, сан има симболичку функцију. Разлози рационалне или ирационалне природе доводе сан у везу са оним што му је претходило или са оним, знагтно ређе, што ће доћи. Сан се често своди на пројекцију жеља онога који сања, у њему се дешава оно што се у стварности очекује, па било оно добро или лоше, жељено или нежељено. И природа, човеково непосредно окружење, често се огледа у сновима. Можда највише симболике има управо у сањању природе и природних појава.

Грађу за тему *Природа у сновима* аутор је прикупио по посебном упитнику који је за ту прилику саставио. Према веровању сврљишког човека из народа: добро је сањарити ведро небо, мутну воду, месечину; румено небо на истоку доноси добар глас; сунце улази у облак — лоше вести; сунце излази из облака — лепе вести; птица у прелету преко неба — глас; јастреб у сну — смрт; снег који пада — смрт; пун месец — испуњење неке жеље; „уједен месец“ — мања штета; пуно звезда — добро (весело) друштво; једна звезда — мало друштво; киша и вода уопште — сузе; ветар и ватра предсказују неповољне догађаје; земља (бразда) која се руши или копа значи смрт; поглед у бунар — вест о смрти итд.

Први пут објављени рад *Називи заветних дрвета* говори „о мотивацији за називе заветних дрвета у југоисточној Србији“. У зависности од мотивације именовања обредно дрво се зове *зайис*, *йоййис*, *оброк*, *миро*, *йисано дрво*, *убаво дрво*, *вршено дрво*, *заветиувано дрво* и сл. Прецизнија географија наведених и њима сличних назива заветних дрвета несумњиво би открила, између осталог, и разне „друге културолошке аспекте коегзистенције паганских и хришћанских елемената у традицијској култури Срба“.

Прилог *Веровања и њразновице у вези са данима у недељи* показује да и у сврљишком крају верују да постоје: а) дани добри „за

послове који значе почетак живота или зачетак плода (понедељак, четвртак“; б) мртвачки дани (уторак, субота), када не треба обављати послове везане за сетву, оплодњу и сл.; в) дани посебно „важни за живот и напредак стоке (среда, петак““. За огрешење о устаљени ред понашања, утемељен, између осталог, и на веровањима овога типа, следи казна, назадак у пословима обављеним или започетим у *погрешне*, *зобраћене* дане.

Рад *Народна реч као здравствена информација* доноси прегршт речи и израза којима народ „описује“ здравствено стање тела и душе, као и болести. У сврљишком крају се, на пример, неке болести *добију*, друге *ударе*, треће *нападну* (*сјопадну*), а неке *увати*е (ватра, огњица). Дејство болести се локализује изразима типа *штуру* му у главу; *шиши* ми испод ребра; *зајајло* ми груди; све ме *сироши* (све је маласало) и сл. Устаљеним изразима сврљишки човек врло сликовито „описује манифестације и осећаје у вези са неким процесима организма у току болести“. Тако, примера ради, чир *бере*; рана *пројбусне* па се *засуши*; бол може да *устрине*; рана може да се *уреди*, *подљуши* и сл. Човек осећа *горуво*, *горушицу*, а ране око уста су *мрсничине*. Човек у околини Сврљига може да буде *наболњичав*, *недгав*, *мрледан*, *ишчамрел*, *веи* у лице, *ојал* у снагу, може да је *окривел*, *осакайел*, *ошкобавел*, *јојмодел*, *огрозел*, да је *алијав*, *неваљашан*, али, срећом, може и да се *јоврне*. У сврљишком крају *озледа* се односи на површинско ткиво, *јовреда* на проблеме у вези са удовима, док се *врећање* односи на позлеђивање постојеће ране. Вишевековно народно искуство у вези са болестима и лечењем наталожено је у богатом лексичком благу, које не би требало да потцењује, по ауторовом мишљењу, ни савремена медицина. Богдановић анимира позване да ублаже садашњу слику у вези са испитаношћу лексике народне медицине, која „није још систематски покупљена и обрађена ни у једном пункту наше националне и језичке територије“.

Богдановићеве *Етно-културолошке теме* заокружују *Црнојравски демони*, прилог који говори „о веровању у постојање демона који пребивају у свакој биљци, ствари и појави, и позивају се када ту ствар треба заштитити“. Рад је настао на основу сазнања до којих је аутор дошао прелиставајући изузетно богату и узбучену збирку (преко 33.000 листића) народних речи, збирку прикупљену за Речник црнојравске Калне, чијем су се прерастању у рукопис и књигу испречиле преране смрти њеног сакупљача (Стојан Глигоријевић из Црне Траве) и приређивача (др Вилотије Вукадиновић). У богатој збирци дијалекатске лексике Богдановић је нашао мноштво плуралских облика са завршетком на *-ци*, „што имплицира постојање нечег деминутивног“. Неуморни сакупљач, ентузијаста без и најминималније филолошке спреме,

уз ликове типа *рџици* (< рт), *срнци* (< срна), *семци* (< семе) и сл. записао је да су то „називи за демоне, богове и болести“. Велика карто-тека садржи потврде „назива за демоне“ за речи којима се означавају: а) људи и људска осећања: *черци* (< черка), *чичци* (< чича), *џајци* (< тата) и сл.; б) животиње: *рџици* (< (х)рт), *срнци* (< срна); в) биље: *џравци* (< трава), *џрнци* (< трн), *шаварци* (< шавар) итд.; г) предмети, појаве: *семци* (< семе), *совељци* (< совељка), *џестенци* (< тесто), *четци* (< четка), *шерџици* (< шерпа), *шилци* (шило) итд.; д) именице непознатог порекла: *уљци*, *џабарци*, *џасци*, *џајци*, *џрлежци*, *џуџуџци* и сл. Богдановић јасно дефинише „комуникативну ситуацију употребе“ израза типа „Чичци те убили, камо ти га чича“; „Џинци те убили, па овде нема никакви џинови“; „Срнци те убили, па куда видиш срну!“; „Трнци ви трнили (= убадали)“; „Семци те убили, куда да ти најдем семће“ итд. „Они долазе као одговор на какво питање које се односи на појам од кога се изводи назив за оно што записивач назива 'демони, богови, болест'“. Црнотравска лексичка грађа доноси следеће типове одговора: клетву (демони обично појачавају одбрану); прекор (случајеви лакше иритације); приговор (за лоше урађен посао и сл.). Аутор примећује да се назив демона обично изводи од основе одговарајуће именице, да су називи демона увек у множини са наглашеним финалним *и* (*шилци* итд.). Богдановић је свакако на правом путу када у називима црнотравских демона види „велику старину“ будући да они чувају значења којих у говору Црнотраваца изван наведенога контекста одавно нема.

Књига чији смо садржај овлашно представили показује пут којим се један интелектуалац одужује роду, струци и завичају. Свој осврт на Богдановићеву књигу (а он је досад објавио више од 40 и прилога „с различитом тематиком о Сврљигу и Сврљижанима“) завршићу у тону којим је и аутор експлицитно завршавао већину овде помињаних текстова. Он их је, наиме, схватао као прилог компаративним испитивањима и као подстицај за даља, продубљенија истраживања на испитиваном терену и сличан поступак у другим областима српског језичког простора. Надамо се да нећемо дуго чекати на Богдановићев дијалекатски речник сврљишког краја, за који садржај књиге коју топло препоручујемо читаоцима Јужнословенског филолога пружа солидну основу.

Београд

Слободан Реметић

Snježana Kordić, Riječi na granici punoznačnosti, Zagreb 2002, Hrvatska sveučilišna naklada, 227 стр.

Књига коју представљамо стручној публици организована је као својеврсна целина с овако насловљеним конститутивним деловима: *Предговор* (стр. 5), *Садржај* (стр. 6–7), *Увод* (стр. 9), 1. *Уйошреба личне замјенице ја/џи/он* (стр. 11–36), 2. *Конгруенција с Ви из њошћовања* (стр. 37–48), 3. *Уойћавајуће човјек* (стр. 49–66), 4. *Предметне њоказне замјенице овај/џај/онај* (стр. 67–92), 5. *Презентџаџиви ево/еџо/ено* (стр. 93–128), 6. *Сложени везник џим више шџо* (стр. 129–142), 7. *Глаголи имаџи и биџи* (стр. 143–174), 8. *Уйошреба глагола шребаџи* (стр. 175–190), *Сажеџак* (стр. 191–196), *Summary* (стр. 197–203), *Релативна реченица* (стр. 204), *Zusammenfassung* (стр. 205–212), *Регисџар имена* (стр. 213–220), *Регисџар њојмова* (стр. 221–226), *Биљешка о ауџору* (стр. 227).

„Ova knjiga predstavlja habilitacijski rad obranjen na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Münsteru 7. I 2002. godine“, информише нас ауторка у *Предговору*. А у *Уводу* нам каже следеће: „Cilj pisanja ove knjige bio je doprinijeti poboljšanju leksikografskih i gramatičkih priručnika“ јер, кад се ради о „јединицама које у језичном систему заузимају позисију између пунозначних ријећи и ријећи које имају само граматичку функцију“, та околност утиче на то да опис тих јединица у граматицима и речницима не буде у пуној мери адекватан.

Тако нам је, сасвим умесно, већ на самом почетку објашњено не само како је ова књига настала, већ и чему је првенствено намењена. А при самом њеном крају приводе се нашој пажњи две ствари које се тичу ауторке лично: из текста објављеног на стр. 204. дознајемо какве су високе оцене компетентни дали њеној претходно објављеној књизи *Релативна реченица*, а затим нам завршни текст *Биљешка о ауџору* открива биографске податке који упечатљиво оцртавају ауторкин интернационално афирмисани научни лик.

Што се њеног излагања у овој књизи тиче, ствари стоје овако:

Свако од осам поменутих поглавља завршава се одељком *Закључак* у којем се резимирају ауторкини увиди у разматрану тему, а иза сваког тако насловљеног одељка приложен је одговарајући списак коришћене стручне литературе. Прво је поглавље посвећено осветљавању околности под којима долази, пре свега при усменом комуницирању, до такве употребе личних заменица која одступа од онога што је иначе нормативни узус, док друго поглавље, управо онако како то његов наслов и најављује, поставља у жижу пажње конгруенцијски проблем (који неминовно искрсава онда кад се, при комуникативним контактима, искоришћава *pluralis reverentiae*) са циљем да се укаже на то који су све аспекти тог проблема. У трећем се поглављу констатује да постоје „два типа уорцавања помоћу *čovjek*. Један се појављује најчешће у пословима. За њега је карактеристичан *neutralan* контекст и *otsutnost* лексиčkih показатеља агенса (agens може бити и читаво *čovječanstvo*). Такав *čovjek* одговара *njemačkom 'općem man'* ... Други тип уорцавања помоћу *čovjek* ... састоји се у томе што се увјек полazi од неке конкретне, и одређене особе, чије искуство се уорцава. Због тога се такво *čovjek* може сматрати квази-нереференцијалним“ (стр. 63). У четвртном се поглављу пореде показне заменице које упућују на предмете „у *HS*¹ (једном јужнословенском језику) с њима одговарајућим заменицама у *poljskom* и *češkom* (двaма западнословенским језицима) и у *ruskom* (једном истоочнословенском језику)“ (стр. 67) и изводе одговарајући закључци о регулативним принципима њиховог функционисања. Наредно, пето поглавље, посебно се истиче својом подстицајношћу; то, наиме, што је ту речено о изразима *ево/ејо/ено* такво је да се, при неким будућим, даљим научним разговорима о истој теми, никако не би смело заобићи. У шестом се поглављу дају сасвим нови увиди у семантичку посебност реченица уведених везником *ијим више ијио*, у седмом се обавештено, компетентно, набрајају регулативни фактори од којих зависи правилно устројавање реченица са *имати* и *бији*, док се у осмом разложито пледира за то да убудуће лексикографски описи глагола *ијребати* обавезно узимају у обзир изложена актуелна сазнања о разним проблемским аспектима његове употребе.

¹ Објашњење скраћенице *ХС* дала је Сњежана Кордић на стр. 11, нап. 3; оно гласи: „Скраћеницу 'HS' оvdје и даље у књизи треба читати 'hrvatski standard' или, како би знанственије било, 'hrvatskosrpski' језик, јер све тврдње и закључци наведени у овој књизи вриједу за читаво језично подручје на којем се стандардни језик заснива на истом, *štokavskom* дијалекту, дакле, за подручје *Hrvatske*, *Srbije*, *Bosne* и *Hercegovine* и *Crne Gore*.“

Надам се да је из свега реченог довољно јасно зашто моја завршна порука и не може другачије гласити до овако: књизи *Ријечи на граници пунозначности* заиста вреди посветити пуну пажњу; посебно ће славистима она бити драгоцен извор релевантних података.

Београд

Милка Ивић

Људмила Поповић: Епистоларни дискурс украјинског и српског језика*

Монографија Људмиле Поповић представља нешто измијењен текст докторске дисертације коју је она одбранила на Филолошком факултету у Београду. По обиму и дубини захвата материје монографија представља најзначајније дјело код нас објављено о епистоларном дискурсу као цјелини. Епистоларни дискурс ауторка дефинише као „скуп текстова са заједничким релевантним карактеристикама које одсликавају дијалошку природу његовог продуковања“ (стр. 8). Продуковање епистоларног дискурса, истиче она, згодно је представити кроз концепцију „епистоларне игре“. Та игра подразумијева постојање и поштовање одређених правила, која се дијеле у двије групе: *констиитивна*, непромјенљива за све типове епистоларне интеракције, и *регулативна* правила, „која могу да варирају“ (стр. 10).

Поред уводних, монографија садржи сљедећа поглавља: *Концепција „игре“ и лингвистика епистоларних њоджанрова*, *Правила епистоларне интеракције и њргаматички контекст дискурса*, *Семантичка макроструктура епистоларног дискурса*, *Начини експликације глобалне кохеренције на њнтерисказном нивоу епистоларног дискурса*, *Кореференција у епистоларном дискурсу*, *Императивност у епистоларном дискурсу*, *Реализација говорних чинова у епистоларном дискурсу*, *Реализација експресива у говорном дискурсу*, *Реализација директивна у епистоларном дискурсу*, *Реализација рејрезентативна у епистоларном дискурсу*, *Закључак*. Потом слиједи *Извори и скраћенице извора*, те *Библиографија*.

У уводном дијелу Љ. Поповић је формулисала циљ истраживања: „одређивање теоријских оквира епистоларног дискурса, целовит

* Филолошки факултет Универзитета у Београду, Монографије, књ. 89, Београд 2000, стр. 305.

опис његових узајамно повезаних нивоа структуре и контрастирање језичког израза у украјинском и српском језику“ (12). Као посебан задатак у овоме ауторка истиче рјешавање проблема жанровске типологије епистоларија. За истраживање коришћена је грађа из „приватних, пословних и друштвених писама“ прикупљена од изворних носилаца украјинског и српског језика, објављена књижевна преписка украјинских и српских књижевника, истакнутих културних радника двадесетог вијека, те отворена писма објављена у дневној штампи. Да се ради о обимном материјалу, говори податак наведен у *Изворима* уз шифру Н/о: „необјављена приватна, друштвена, пословна и др. преписка истакнутих културних и друштвених делатника, као и просечних носилаца украјинског и српског језика (укупно 1500 писама)“ (стр. 283).

У првом поглављу ауторка даје основна одређења у вези са епистоларним дискурсом. У томе она полази од тога како је М. Бахтин одредио дописивање. Овдје ауторка истиче: „Бахтин је сврстао писмо у свим његовим разноврсним облицима у говорни жанр под којим је подразумевао стабилан структурни тип говорне делатности сегментован на исказе“¹ (стр. 13). Ово одређење ауторка допуњује и цитатом из другог Бахтиновог дјела: „Писмо је попут реплике дијалога, усмерено одређеном човеку предвиђа његове евентуалне реакције, његов евентуални одговор.“² Она, међутим, за разлику од М. Бахтина, сматра да је писмо данас „сложеније природе“ и при томе се позива на чињеницу да приватна писма појединих књижевника и других стваралаца имају неоспорно умјетничку вриједност (стр. 18–19). Битна карактеристика епистоларног дискурса јесте његова дијалогска организација. Као битне показатеље такве организације овог типа дискурса Љ. Поповић истиче (код истраживача дискурса): упитно-репличку структуру, катафоричке и анафоричке појаве, постојање пресупозитне информације (18).

Иако се то на први поглед не чини, епистоларни дискурс представља сложен вид језичке комуникације. Код нас се њему мало пажње посвећује и код разматрања појаве језичког раслојавања и ту се он одређује нешто другачије³.

¹ Ауторка је овај цитат узела из Бахтиновог дјела *Естетика словесног творчества*, М. 1979, 237.

² Овај цитат из Бахтиновог дјела *Проблематика естетике Достојевског* наводи Љ. Поповић на стр. 14, у фусноти.

³ Тако Б. Тошовић, који се у сербокроатистици највише бавио функционалним стиловима, епистоларни дискурс сврстава у међустилове (*Функционални стилови*, Сарајево, 1988, 81). Он за то даје образложење: „Епистоларни стил ... смо у нашој ти-

Као што је већ истакнуто, ауторка ове монографије епистоларни дискурс сагледава као посебну социјалну игру, тј. као епистоларну интеракцију. О томе се говори у другом поглављу. Јасно је да та игра подразумијева два учесника у дописивању: адресанта и адресата. Епистоларна интеракција подразумијева постојање одређених правила по којима се она одвија. Већ је напоменуто да се правила епистоларне интеракције групишу у *констиитивна* и *регулативна*. Управо овим правилима је и посвећено ово поглавље — „Правила епистоларне интеракције и прагматички контекст дискурса“). *Констиитивна* правила су стабилна, непромјенљива за све видове преписке. Љ. Поповић у таква убраја следећа правила: Неконтактност (тј. одсуство контакта „лице у лице“)⁴, писани облик преношења поруке, изазивање одређених реакција (20). *Регулативна* правила, за разлику од правила прве групе, могу да варирају код различитих случајева преписке, али „су обавезна због устаљене традиције“. То су: социјалност, наизмјенично размјењивање, побуђивање примаоца на интеракцију, постојање за кореспонденте заједничких коефицијента, моделирање стварности. Ауторка у овоме поглављу објашњава смисао свакога од наведених правила у епистоларном дискурсу. Важно је истаћи да она своје дефиниције и објашњења илуструје примјерима различитих писама на украјинском и српском језику. Тако се читалац упознаје са начином функционисања поменутих правила у сваком од два језика и у различитим видовима епистоларија.

На први поглед би се могло учинити да посљедњем одјелку у овоме поглављу — Типологија епистоларних поджанрова — није мјесто овдје. Међутим, ауторка се за овакво распоређивање свјесно одређила и њена аргументација је сасвим убједљива. Она се одлучила за класификацију епистоларних поджанрова на основу примјене у њима регулативних правила: „Сваки од поджанрова, као засебан тип исте културно-комуникативне 'игре' претпоставља постојање одређеног степена реализације заједничких регулативних правила без чијег

положији сврстали у међустилове због тога што епистоларне форме имају сви ФС (изузев, наравно РФС — разговорног — С. Т.)“ (стр. 116). Значи, епистоларне форме садрже књижевноумјетнички, научни, публицистички и административно-правни функционални стил. Ни М. Радовановић у својој *Социолингвистички* (Н. Сад, 1986), не посвећује посебну пажњу епистоларном дискурсу, мада се у неким приликама дотиче овога вида језичке дјелатности.

⁴ Комуникација путем преписке спада у вид *говорног догађаја* који заузима мање мјеста у комуникацији. М. Радовановић истиче да се говорни догађај најчешће остварује по обрасцу интеракције лицем у лице, гдје међу учесницима постоји „просторни и временски контакт“ (*Социолингвистика*, стр. 157).

задовољавања епистоларна интеракција не може бити успешна као таква. (...) Стога, ако маркирамо границе сваког од поджанрова помоћу степена реализације регулативних правила, моћи ћемо лако да пронађемо заједничку основу за њихову класификацију“ (76–77). Тако ауторка наводи посебне поджанрове у оквиру епистоларног дискурса: приватни интимни, приватни дистанцирани, пословни, дипломатски, отворени. Наравно, то не подразумејива постојање тврђих граница међу њима; она указује на извјесно преклапање међу тим поджанровима, што је у вези са степеном подударности начина кориштења регулативних правила (77). Ауторка, овдје, говори и о могућности издвајања и другачијих реализација тих правила, из чега могу проистећи и другачији епистоларни видови.

У наредним поглављима Љ. Поповић је анализирао епистоларни дискурс преко појединих његових карактеристичних елемената. При томе је посебну пажњу посветила анализи говорних чинова у епистоларном дискурсу. Међу говорним чинovima она је детаљно описала реализацију говорних чинова *експресива*, *директивна* и *репрезентативна*. Своја запажања о функционисању ових говорних чинова ауторка је, као и у свим другим приликама, илустровала примјерима писама на украјинском и српском језику. Тако се читалац обавјештава о томе шта је карактеристика ових говорних чинова у епистоларном дискурсу и, уз то, у чему се разликују српски и украјински епистоларни дискурс.

Резултате до којих је дошла Љ. Поповић је свела у *Закључку*. И из њега се види да је пред њом био велики посао, који је она, може се слободно рећи, успјешно обавила. О њеној компетенцији свједочи и списак литературе. У једном детаљу само ова вриједна књига је мањкава: није лекторисана.

Књига *Епистоларни дискурс украјинског и српског језика* Људмиле Поповић представља значајно дјело из више разлога. Као прво, то је добро урађена монографија о теми која код нас није била присутна у лингвистичким истраживањима⁵. Тако се може надати да она представља тек добар почетак истраживања у овој области⁶. Друго,

⁵ Може се то закључити и на основу овдје приложеног списка литературе у коме је мало српских аутора. Као велики изузетак може се узети рад С. Станојевића *Студије о српској дипломатици* (Глас САНУ CLVII, 1933), посвећен једноме виду епистоларног дискурса, рад који ауторка истиче и на почетку своје монографије.

⁶ Ово дјело, настало на размеђу вијекова, усмјерава наш поглед на писмо какво је у српској култури, као и култури других цивилизованих народа, постојало вијековима. У вијеку који је наступио оно ће бити вјероватно значајно потиснуто новим писмом — електронском верзијом. Вријеме је, дакле, да „старо“ писмо почнемо проучавати.

поред теоретског нивоа, књига садржи и други ниво — контрастивно изучавање овог феномена у украјинском и српском језику. Украјински језик, као велики словенски језик, није досада заузео мјесто у нашој славистици, и контрастивним проучавањима, које би требало да има. Тако ово дјело представља собом знатан помак и у томе правцу. И на крају, што није могуће заобићи овом приликом — ова монографија треба да најави већа упирања истраживачких погледа на украјинистику у српској језичкој науци. По свему овоме, и по много чему још, дакле, ова монографија завређује пажњу читалаца *Јужнословенског филолога*.

Београд

Срећо Танасић

Из бугарске славистичке производње: Један аутор две књиге

Наши рођаци и суседи Бугари савесно обделавају славистичко поље, и то не само палеославистику и бугаристику већ и остале њене гране. Чак и сербокroatистику! Славистика је у Бугарској одавно схваћена као национална дисциплина *par excellence*. Она се тамо усрдно негује и као важна компонента националне културе. Њој се стога исправно поклања дужна пажња у академским истраживањима и на универзитетима, на свим славистичким одсецима. Осим тога, бугарски слависти одржавају и живу везу са славистима у свим словенским земљама и у несловенским европским земљама. Одроз таквог општег стања у бугарској славистици јесте и врло жива славистичка делатност у штампању истраживачких резултата, колективних и појединачних. Убедљиво то показују и *две најновије књиге* из пера Л. Лашкове, која је цењен слависта у Бугарској и Југославији и призната је у ширим славистичким круговима. Те две вредне књиге хоћемо да презентирамо нашим славистима, и то оним хронолошким редом како су се оне појавиле.

1) Доц. др Лили Лашкова, *Увод в сравнителната граматика на славянските езици*, Изд. „Емас“ Софија 2000; стр. 223

На типографском простру од 223 странице упоредној граматизи посвећено је непуних 200, а остатак је утрошен на библиографију и презентацију садржаја књиге. То нам већ сугерише нешто о ауторкиној обавештености у области упоредне граматике слов. језика и у славистици уопште. Иначе је цела ова књига распоређена у петнаест засебних поглавља. Након кратког увода следе пет поглавља која смештају прасловенски језик у његов упоредни контекст — на нивоу упоредне граматике индоевропских језика. Прво од тих поглавља насловљено је: *Предметѝ, задаци и методологија упоредне грам. слов. језика*. Ту је већ испољена сва упућеност ауторкина у питањима која се расправљају у

У своме послу ауторка се послужила и радовима наших компаративиста и историчара сх језика (проф. Р. Бошковића, проф. А. Белића и проф. Павла Ивића). Она у појединостима високо цени достигнућа наших угледних слависта, чија су имена стално присутна у словенској славистици. Данас у области упоредног изучавања наша упоредна славистика ипак оскудева и заостаје за стањем у Бугарској и Русији, а такође и за стањем у Пољској и Чешкој. Док не добијемо своју нову упоредну граматику слов. језика, ми ћемо се уз наше приручнике радо послужити бугарским и руским. Утолико више што нам ступањ језичке сродности то допушта. Стога са свом стручном и моралном одговорношћу препоручујем српским (младим) славистима ову одличну књигу. Она се и сама препоручује својом стручношћу и концизношћу. Србин који добро влада руским језиком моћи ће без тешкоћа да се њоме послужи, као и сваком другом стручном књигом на бугарском језику. Ауторкиној концепцији замерам то што у овој књизи није издвојено макар једно мало поглавље о слов. прозодији. Још бих само да похвалим богату стручну литературу која је приложена уз овај приручник: на словенским језицима, на немачком, француском и енглеском.

2) Лили Лашкова, *Сърбо-хърватска граматика*, Изд. „Елмас“, Софија 2001, стр. 360

Заступљеност бугарског језика у нашој славистици није онолика колику је он заслужио по својој снази — информацијској и комуникацијској. Напротив, заступљеност сх језика у бугарској славистици скоро да је равна значају који он има у словенској славистици. Ми имамо свега један речник и један уџбеник бугарског језика, па и то се тешко налази. Директан аргуменат о активности бугарских сербокротиста јесте и одлична граматика нашег језика из пера Лили Лашкове — коју овде желимо приказати српској славистичкој јавности, а поглавито нашим млађим славистима. Трудом и знањем Л. Лашкове добили смо сад једну од најбољих граматака сх језика која је урађена у иностранству. По своме профилу то је граматика школска, описна и нормативна. Урађена је зналачки и врло модерно.

Славистичко поимање сх језика и концепцију своје граматике ауторка је прецизно и дискретно наговестила у самоме наслову. Већ на корицама књиге, испод самог наслова књиге *Сърбо-хърватска граматика*, исписано је (удесно увучено) да се та граматика односи на тројезик: сърбски, хърватски, босненски.

Тиме се унапред признају две следеће чињенице: 1) Да су одскора прокламована (службено) *шири* засебна сх језика (хрватски сх, срп-

ски сх и бошњачки сх). Последњи од њих је за *Муслимане у БиХ*. 2) Граматика свих трију језика је остала једна (те иста?). Отуда је, додавши и чињеницу да је лексика више од 90% заједничка, логично закључити да је сх језик још увек лингвистички један. Тиме се нимало не оспорава ново обликовање и неговање трију засебних *лиштерарних* језика. Међутим, сви се они граде на истом базном дијалекту. Да своју граматику назове српскохрватском, ауторка каже да је пресудан фактор било то што је и Хрватица С. Кордић сачинила (у Немачкој) граматику под тим насловом. А мени је познато да је и једна Немеца штампала Граматику *српског и хрвајског* језика.

Излагање у овој граматичи распоређено је углавном у четири узастопна одељка: I. Приступ (мој термин), II. Фонетика/Фонологија, III. Морфологија, IV. Синтакса. Мало је чудно што је ауторка експлицитно означила само одељак Синтакса, а друге није. Они, наиме, носе своје самосталне и појединачне наслове. Стога сам, као приказивач, узео на себе слободу да сам дадем праве наслове и осталим одељцима. Тако нпр. I. *Присћуй* сачињавају четири узастопна мања одељка: Предговор, Увод, Графијски систем и правопис, Транслитерација страних имена. Занимљиво је да ауторка није издвојила у засебан одељак ни творбу речи, него се њоме успутно позабавила при самом дефинисању појединих врста — у првом реду тзв. променљивих речи. Можда је то дидактички још и боље? Такође је карактеристично да ауторка поима синтаксу у њеном ужем смислу — као немачко *Satzlehre*, тј. учење о реченици. То и јесте права синтакса, али је ауторка ипак у оквиру III. *Морфологије* обрадила *ујошребу њадежа*, а оквиру те исте *Морфологије* и *ујошребу глаголских времена*. То је учинила на најбољи могући начин.

Оно што сам овде назвао приступом разликује се садржајно од три остала одељка (Фонетика/Фонологија, Морфологија и Синтакса). При томе је нађена идеална пропорција у додели типографскога простора. На свега двадесетак страница у приступу енциклопедијски је дат профил сх литерарног језика и његов кратак историјат. При томе ауторки није промакла нити једна релевантна чињеница из те области. Ту је укратко описано функционисање сх литерарног језика. Што се тиче савремених актуелних дешавања са језиком који она признаје српскохрватским, ауторка је показала научну меру и прави посматрачки дар. Ни наши бољи аутори нису јој увек равни у третирању тих питања. Она изузетно много зна, разуме и осећа шта се то дешава с нашим језиком. Не будући директно „ангажована у колу“, она је за нијансу објективнија, али у научном тумачењу тих појава строга је и

непопустљива. Са великом озбиљношћу и научном одговорношћу убедљиво описује и нашу данашњу језичку ситуацију.

Код ове ауторке жанровски се лепо разликују њен предговор и увод, у првом су више техничке и дидактичке белешке, а у другоме је ликвидно и прегледно изложено о профилу и историјату сх литерарног језика. То је урађено тако да кориснике ове граматике на најбољи начин уводи у остале њене делове. Њих све, супротстављајући их приступу, можемо означити као језгро граматике: ту је описан састав и структура сх језика. Занимљиво је да ауторка није нимало збуњена оним што се с нама језички дешава, него то смирено и научно расветљава и лингвистички анализира.

Посебно ћемо у овој књизи истакнути и неке ситније наслове са дидактичком вредношћу. Овамо бих убројао следеће: *Графијски сисџем и љравойис*, *Транскрипција сџраних имена*; *Ацкенџолошки сисџем*, *Јоџација вокала*; *Ојозиција живо–неживо*; *Из срџскохрватске инџерџункције...* Пада у очи да су они заступљени у свим одељцима од она четири главна. Дидактичку вредност имају и они мали наслови где се расправља о другачијим категоријама у два језика.

О лингвистичким терминима рећи ћемо следеће: добро је што их је ауторка богато наводила, али није добро што их је све ставила на исту раван. Не само у смислу српски и хрватски, већ уопште. На пример, погрешни су термини редослед (у смислу ред речи), ономатопеје (у смислу везници). Употребљивост неких од њих још увек је незнатна или никаква: отворници, затворници, навезак; бројевне ријечи, честице, речце; једноставне реченице, темељне реченице, срочност... Неке од њих ваљало би означити као *хрв.* (срочност, честице, отворници, затворници, навезак итд.). Уопште ваља дати предност грчко-латинским терминима (нпр. боље је партикуле од речце и сл.). Укратко, требало је терминске вишеструкости поређати према употребљивости код Срба, а неке од њих чак изнети испод текста, у напомени.

Размотрићемо сад како су третиране језичке појаве у три главна одељка.

Фонетика. — У вокализму је истакнуто оно што је у нас најбитније: сиромашан репертоар и богата (комплицирана) акцентуација. Лепо је примећено колико она мултиплицира оскудни вокализам и чак је то нумерички казано. Општије фонетичке појаве обрађене су с мером и врло прецизно.

Морфологија. — Тзв. променљиве врсте речи третиране су врло егзактно и нерасплинуто. Ту се лепо види сва егзактна страна граматике. Именице нису сврстане по Стевановићу, него нам ауторка нуди своју калсификацију у врсте:

I врста: MASC/NEU, и то MASC са *ø* завршетком и на вокал (не каже који), а NEU само на вокал (опет не каже који);

II врста: MASC/FEM са вокалским завршетком (не каже којим);

III врста: FEM са *ø* завршетком.

Таква класификација могућа је и добра уколико се ради о *малом* броју врста. Ипак ћемо јој понешто и приговорити: Маскулинум је и иначе (пре)оптерећен већ сâм по себи, полазним падежом и његовим завршетком; уз то је и семантички кадшто обележен (као мушка особа). Кад му се сад још придружи и цео Неутрум, онда се добија морфолошки претинац гломазан и нехомоген. Друго, само један мали претинац има овде своју врсту — и то за релативно мали број именица.

Глаголи су сврстани по Стевановићу, у 7 врста. То је управо Белићева подела. Његово је начело врло научно и исправно, на пресеку двеју основа најбоље се може сагледати облички однос међу њима. У томе погледу таква подела је боља од осталих, али је она дидактички доста гломазна. Прво, неке врсте цепају се на две подврсте, а знатан број глагола не да се уопште угурати у ту Прокрустову кутију. Чудно је да ауторка и не помиње поделу према инфинитивној основи. Јер она има неких добрих својстава и чак предности. Додуше, класификација је увек и ствар наше славистичке учености и нашег дидактичког искуства.

Придеви су класификовани у духу руске школе, на две класе: *ојисни* и *релацијски* (одношајни). Можда је то лингвистички и исправније, али би дидактички боље било наше школско дељење — по којем се издвајају још и *ѝрисвојни*. Утолико више што су они у српском језику, ваљда, најбогатији у целом словенском репертоару.

Заменице. — Школски их дефинишемо некако билатерално: 1) оне су деиктичке речи (упућивачке), 2) оне нешто замењују (зна се и шта: неку другу врсту речи из класе *Nomina*). Оно прво често се изоставља, а наша ауторка није ни давала дефиницију. Па ипак је приденула једну високу теоријско-лингвистичку опаску: о томе да заменице заправо и немају самосталне семантике већ само релацијску (одношајну), види стр. 131. Иначе их је ауторка поделила по семантици (1) и по функцији (2). То је и код нас уобичајено.

Ауторка признаје и *бројевима* статус засебне врсте речи и тако их описује и класификује. Мислим да је то дидактички добро, а друга је ствар што имају озбиљног лингвистичког основа и они који бројевима (и неким врстама заменица) оспоравају тај статус. Иначе су заменице у овој граматици обрађене и презентиране одлично, и на најбољи дидактички начин. То је нехомогена врста речи (више и од бро-

јева!), али су оне овде сврстане и обрађене јасно и једноставно. Прегледно је и танано ухваћена свака разлика међу њима!

Тзв. нерпоменљиве речи нашле су место у опису њиховие улоге у структури синтагме и реченице, пре свега прилози па онда везници и предлози. Успут је указано и на фразеологију нашег језика.

Од великог је дидактичког значаја што је ауторка са мером излагала и оне категорије које се у два језика (бугарско и сх) знатно разликују. Ту имам на уму чланску одређеност именица, категорију преисказивања; тоничност сх акцената, придевски вид итд.

Посебно ваља истакнути излагање о глаголским временима у сх језику. Два су фактора при том ишла на руку ауторки: 1) што је сх језик у том најближи бугарском; 2) што у своме матерњем језику ауторка носи добро осећање за таква питања.

На крају даћу и општу оцену ове граматике, не бојећи се при том суда српске славистичке јавности. Граматика је толико успела да ће послужити као понос бугарској славистици на почетку нашег столећа. Нама још преостаје да пожелимо једну такву граматику бугарског језика у нашој средини, по могућности из пера наших слависта или пак у коауторству с колегама из редова бугарских слависта.

Београд

Богдан Л. Дабих

Љубомир Стојановић* — живот и дело (зборник радова), Ужице, 2002.

Песничке збирке одувек су представљале своје врсте јеванђелистаре. У једном таквом јеванђелистару песника Мирослава Антића прочитала сам истину која каже: „Немој ме казнити забором.“ Наравно, од заборава најбоље чува живо сећање. Мени је припала част и пријатна дужност да говорим о трајању тога сећања у нашој науци на Љубомира Стојановића.

Љубомир Стојановић, један од стотине знаменитих Срба, по речима Александра Белића заједно са својим учитељима Ђуром Даничићем и Стојаном Новаковићем „ставља (се) у ред највећих учитеља наших и то по своме моралном лику, који се огледа у свим пословима његовим, у његовој љубави према народу нашем и несаломивој радној енергији упућеној искључиво духовним и културним интересима“.¹

Данашње поколење научника са Љубомиром Стојановићем може се упознати из два извора: из самих Стојановићевих научних и стручних и других радова, као и из разних текстова написаних о Стојановићу поводом његове смрти и обележавања годишњице његове смрти.² Овај истакнути филолог, приређивач старих српских споменика, културни и политички радник рођен је 1860. године у

* Овај текст представља излагање изговорено на Лингвистичкој трибини Института за српски језик САНУ 20. II 2003. године поводом зборника радова *Љубомир Стојановић, живиој и дело* (Ужице, 2002), којим се обележава 140 година рођења и 70 година смрти Љубомира Стојановића.

¹ А. Белић, *Изабрана дела*, VI том, О великим ствараоцима, Београд 1999, стр. 495.

² Библиографију радова о Љ. Стојановићу в. у зборнику *Љубомир Стојановић, живиој и дело*, Ужице, 2002, стр. 11–72.

³ А. Белић, *Љубомир Стојановић*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1930, књ. IX, 297–315.

Ужицу.³ Велику школу завршио је 1883. у Београду, где је био ђак и Стојана Новаковића. После свршене Велике школе Стојановић је једно време био суплент гимназије у Ужицу, да би затим уз Новаковићеву помоћ и савет наставио студије у иностранству: у Бечу код Фрање Миклошича, у Петрограду код Ватрослава Јагића, у Лајпцигу код Аугуста Лескина, у Берлину код Јохана Шмита. Тада се специјализовао за библиотекаство у библиотекама Петрограда, Москве, Кијева, Прага и Берлина. Већ је истакнуто да је школовање у Лајпцигу и Берлину посебно оставило трага на Стојановића као будућег филолога.

По повратку са студија из иностранства постављен је за професора и нешто касније за доцента и професора Велике школе 1893. године. На тој дужности остао је до 1899. године. У међувремену постао је дописни а затим редовни члан СКА. Из тог периода значајне су његове три школске граматике српског језика и кратка граматика старословенског језика, коју је радио по узору на Лескинову граматику. Такође из истог периода посебно значајна за оно време била је његова приступна академска Беседа (1896), у којој је говорио о постанку главних дијалеката нашег језика. После те Беседе у нашој науци јавила се, тада чувена, расправа са Ватрославом Јагићем и Облаком. Стојановић је остао на Великој школи до 1899. године, када је пензионисан и када се посветио политици. Постао је народни посланик (1901), министар просвете (1903) и председник владе (1905), са другима оснива и предводи југословенску републиканску странку (1920). У поменутом периоду многобројне чланке и брошуре посветио је политичким темама. Учествовао је у рату против Турске 1912. као добровољац, а 1915. прелази у Албанију и остаје у Француској до ослобођења. Српску науку, по речима Александра Младеновића, српску филологију, а југославистику и славистику уопште Стојановић је трајно задужио својим научним радом.⁴ Стојановић је издавач многих старих споменика: пре свега познато је његово фотолитографско издање Мирослављевог јеванђеља издато у Бечу 1897. године, најстарији сачувани споменик нашег књижевног језика и наше орнаментике XII века; затим, *Сџари српски зайиси и нађйиси*, књ. 1–3 са опширним регистрима (од 1902–1905), затим четврта (1923), пета (1925) и шеста (1926), са преко десет и по хиљада старих српских записа и натписа. На ово дело, како је већ у нашој науци истакнуто, упућени су сви истраживачи наше прошлости: филолози, национални историчари, историчари књижевности, уметности и други. Уз прву књигу фототипског

⁴ А. Младеновић, *Зайис о Љубомиру Стојановићу (Поводом педесетогодишњице смрти)*. — Археографски прилози, 3, Београд 1981, стр. 336.

издања ових споменика академик Сима Ћирковић је забележио:⁵ „Без претеривања се може рећи да корпус записа и натписа представља један од стубова на којима је почивао развој историографије у нашем веку.“ За нашу историју и за проучавање средњовековне књижевности и историју српског језика посебан значај имају: издање *Сџарих српских родослова и лешојиса* (1927) и два тома *Сџарих српских повеља и йисама* (1929, 1934).

За нашу *археологију* посебно су значајна два описа старих српских рукописа и штампаних књига из двеју збирки: САНУ (1901) и Народне библиотеке Србије (1903). Његов каталог рукописа народне библиотеке у Београду данас представља једини извор података о нашим старим рукописима и штампаним књигама, који су уништени немачким бомбардовањем Београда 6. априла 1941. године. Рад на даљем опису рукописа Народне библиотеке наставила је група научних радника и сарадника Археографског одељења у Београду. Истичући значај Љубомира Стојановића као археографа, Биљана Јовановић-Стипчевић напомиње да његово дело представља заокружену целину и „још увек корисно виђење пута који води ка синтези укупног духовног наслеђа“. Није једноставно утврдити где је за њега почињала а где се завршавала археологија, јер „предмет његовог интересовања били су језик и књижевност, култура и историја, целокупан живот и прошлост српског народа, а писано наслеђе осећао је као целину и тежио је да га као целину и сагледа“.⁶

Љубомир Стојановић један је од првих *знаменићих вуколога* у нашој науци. У периоду од 1907. до 1913. приредио је за штампу и издао у седам томова Вукову преписку са неколико хиљада писама.⁷ Године 1924. издао је своје монументално дело *Живој и рад Вука Стефановића Караџића*, које је до данас по обимности својој и значају непревазиђено. Професор Павле Ивић репринт издање ове монографије пропратио је речима:⁸ „Као што је Вук Караџић прави предмет таквог рада о животу и делу, тако је и Љубомир Стојановић био прави аутор. Нема у прошлости наше науке ни једне личности која би тај посао могла обавити тако добро и којој би такав подухват тако 'ле-

⁵ *Сџари српски зайиси и најйиси*, књ. I, Скупио их и средιο Љуб. Стојановић, фототипска издања књ. 4, Београд, 1982, стр. 4.

⁶ Биљана Јовановић-Стипчевић, *Љубомир Стојановић и археологија*. — Археографски прилози, 10–11, Београд 1988–1989, стр. 273–275.

⁷ Овај његов рад наставио је у наше време такође знаменити вуколог Голуб Добрашиновић који је приредио преко десет књига Вукове преписке.

⁸ Павле Ивић у Љ. Стојановић, *Живој и рад Вука Стефановића Караџића*, II фототипско издање, Београд, 1987, стр. 787, 788–794.

жао'. Такође истиче да се монографија издваја од осталих дела по томе што је једино њу он стварно написао и што је ту његова личност далеко видљивија него у другим делима. Ова монографија је и данас у проучавању Вукових дела основно полазиште.⁹ Стојановић је заједно са Пером Ђорђевићем приредио за штампу и објавио (1898) треће издање Вуковог српског рјечника, које представља прво издање после Вукове смрти. У периоду 1891–1902. Стојановић је приредио и објавио осам књига Вукових народних песама, што представља значајан допринос развоју науке о народној књижевности. Поред издања посвећених Вуку Караџићу Стојановић је приредио и издао у једном тому *Сийније сйисе Ђуре Даничића* (1925).

У заслуге Љ. Стојановића треба убројати и покретање „Јужно-словенског филолога“, заједно са Александром Белићем. Од многобројних Стојановићевих радова свакако треба поменути и његове расправе језичке садржине: *О значењу и ујошреби глаголских облика* (1922), *О реченицима без verbum-a finitum-a* (1923), *Значење глаголских њарџиција* (1928–1929).

Излагање о временским глаголским облицима нашег језика своди се на двадесетак страница штампаног текста, истиче професор Милка Ивић, али „упркос тако скромном обиму оно је веома значајно, пре свега зато што је, утемељило неке теоријске појмове одређујући уједно тиме потоње правце размишљања о глаголској проблематици у нашој домаћој језичкој науци“.¹⁰

У овој прилици није могуће сагледати све стране целокупног Стојановићевог дела али се надам да сам напоменула најзначајније. Рекла бих и неколико речи о Стојановићу као човеку. Још је Алексан-

⁹ Ширем сагледавању Вукове реформе наше ћирилице допринео је у својим бројним радовима проф. Александар Младеновић. Он је, међу првима, скренуо пажњу на Вука као првог критичара и настављача Мркаљеве реформисане ћирилице. Наиме, како је већ истакао проф. А. Младеновић, Вук је у уводу своје *Писменице српскога језика* (Беч, 1814) за Мркаља рекао следеће: „Ја сада овдје имајући за намјерење успех српскога књижевства, не могу друге азбуке употребити него Меркајлову, јербо за српски језик лакша и чистија не може бити од ове.“ У бројним својим радовима проф. Александар Младеновић расветлио је готово цео пут реформама српске ћирилице до Вука. Наводимо неке од значајнијих радова о овом питању проф. А. Младеновића: „*Међусобни однос Мркаљеве и Вукове азбучне реформе*“ (НССВД, МСЦ, 14–20. IX 1971, I, 109–111); „*Реформе ћириличке азбуке код Срба у њредвуковском њериоду*“ (Књижевност и језик, Београд, 1975, бр. 1, 36–40); „*Однос Саве Мркаља њрема власћитијој реформисаној ћирилици*“ (Зборник за филологију и лингвистику, XXII/1, Нови Сад, 1979, 95–109), „*Филолошко дело Саве Мркаља*“ (Ковчежић, XX–XXI, Београд, 1983–1984, 3–25).

¹⁰ Милка Ивић, *Љубомир Стојановић о нашим временским глаголским облицима, у О Вуковом и вуковском језику, XX век, II допуњено изд.*, Београд, 1997, 118.

дар Белић рекао „Стојановић је био велики родољуб“.¹¹ Професор Александар Младеновић¹² поводом 50-годишњице Стојановићеве смрти истиче да је Стојановића одликовала изузетна скромност, удружена са његовом честитошћу која је постала легендарна. За њега се говорило да је „пречестит“, што потврђују и његови многобројни поступци запамћени од стране његових савременика, као што је на пример својевољно напуштање функције секретара САНУ 1924. године због његовог неслагања са новим законом „којим се прописивало да државни чиновници не смеју исповедати начела противна државном поретку“. Своје родољубље Стојановић је исказао и поступцима материјалног карактера. Тестаментом написаним на две године пред смрт поконио је своју покретну и непокретну имовину српском семинару београдског универзитета основавши, у спомен својих родитеља, фонд под именом *Задужбина Саре и Васе Стојановића, Мосићарца, Ђушкара из Ужица*. Средствима овога фонда требало је да се омогући проучавање и сакупљање научне грађе: из српске дијалектологије, из историје српског језика, из српске књижевности, политичке историје и из других старина српских.

Све до Другог светског рата научно-истраживачки рад осамдесет научника финансиран је из овог фонда, а многи од њих постали су значајна имена наше науке.

О томе какав је научник био Љубомир Стојановић најбоље казују речи професора Младеновића: „Скроман и искрен, али истовремено строг и реалан.“ А какав је био као педагог најбоље илуструју његове речи упућене Александру Белићу које су постале легендарне. Оно се заправо овом свом некадашњем студенту 1921. године обратио речима: „Драги учениче и учитељу ... како год што сваки отац жели и радостан је кад му је син бољи од њега, тако сам и ја радостан што сам дочекао да мој ученик буде бољи од учитеља, па и теби желим да дочекаш ту радост и да одгајаш такве ученике које ћеш под старост овако поздрављати као ја тебе данас.“¹³

Честити Љубомир Стојановић чије је целокупно дело ушло у темеље филолошких и историјских наука, старе књижевности и археографије умро је 16. јуна 1930. године у Прагу, где је на православном гробљу и сахрањен.

Као што сам на почетку истакла — велики је значај сећања и *идосећања* на знамените научнике какав је био Љубомир Стојановић.

¹¹ А. Белић, *Љубомир Стојановић*, 312.

¹² А. Младеновић, *Зайис о Љубомиру Стојановићу*, 338.

¹³ А. Младеновић, *исто*, 338.

Био је то човек и научник дубоко свестан значаја *сећања* и *подсећања*, дубоко свестан да смо ми Срби, како једном рече Јован Цвијић: „Своју кућу саградили на сред друма“ — те да су увек ту нека времена да нам разруше ту нашу кућу. Да сачува од заборава целу нашу средњовековну културну историју потрудио се Љубомир Стојановић својим радом и својим животом.

*

Шта сад рећи о зборнику који је пред нама?

Пре свега да је то једна велика књига научног памћења и сећања на богато и разнородно дело Љубомира Стојановића. Због неприлика у којима живимо зборник се појавио са две године закашњења, а посвећен је 140-годишњици рођења и 70-годишњици смрти Љубомира Стојановића. Зборник је настао као резултат рада на научном скупу у родном месту Љубомира Стојановића, где се окупила група прегалаца која је са ове временске дистанце приступила и са више аспеката осветлила живот и дело Љубомира Стојановића. Подршку овом подухвату дале су готово све институције Југославије и Републике Српске које се на било који начин баве оним наукама и научним дисциплинама којима се бавио Љубомир Стојановић.

У монографији *Љубомир Стојановић, животи и дело* заступљено је 29 радова наших истакнутих радника (различитих профила и генерација) из готово свих културних центара српског језичког подручја. Како је већ истакнуто, Стојановић је са Новаковићем био настављач Вука и Даничића и неопходна спона са науком XX века у лику Александра Белића.

Зборник је подељен у три целине.

Први део — као уводни — сачињава богата и опширна библиографија радова, коју је сачинила Здравка Радуловић, и у којој су поред Стојановићевих радова објављени на једном месту и радови о Љубомиру Стојановићу.

Други део зборника насловљен је — *Љубомир Стојановић и обнова србистике*. Овај део обухвата 14 радова. У два рада (П. Милосављевић, М. Ковачевић) разматра се Стојановићево место у развоју србистике, идеолошка компонента његове академске беседе. По оцени ове двојице аутора, потпуно другачијој од целокупне наше досадашње науке, негира се научни континуитет развоја србистике од Вука преко Даничића, Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића до Белића, већ се из овог развојног лука оспорава рад истакнутих српских (Белића) и хр-

ватских (В. Јагића) филолога. Лингвистички ниво академске беседе Стојановићеве изложио је у своме реферату Андреј Н. Собољев, у коме је посебну пажњу посветио Стојановићевој критици методе упоредно-историјског проучавања словенских језика. Овај рад само је потврдио давно изречену Белићеву оцену лингвистичког нивоа Стојановићеве беседе. Аутор износи претпоставку да је сазнање о ограничениости те методе могло одиграти своју улогу у концентрисању Стојановићевих научних интереса у области филолошке едиције текстова. Анализу Стојановићевих палеославистичких погледа изнетих у *Грамаџици сѣарога словенскога језика* у поређењу са Лескиновом дао је у своме раду Милан Стакић. Он је констатовао да та граматика „одсликава свога аутора Љубомира Стојановића као врсног педагога, занимљивог и јасног предавача — стручног и свестраног палеослависту за којег је било мало тајни у науци о старословенском језику онога времена“.

Још један сегмент Стојановићевог рада сагледан је у раду Љубишава Ћирића, који је поредио Стојановићево и Миклошичево издање старих српских повеља. Ово компаративно проучавање десет повеља из књиге Љубомира Стојановића *Сѣаре срѣске ѿвеле и ѿисма* и Ф. Миклошича *Monumenta serbica*, где су узете у обзир графијске, ортографске и језичке особине само су потврдиле у науци већ раније дату оцену по којој Миклошичева издања могу добро послужити само историчарима националне историје док Стојановићева издања могу боље послужити историчарима српског језика.

О Стојановићу као издавачу говоре радови Голуба Добрашиновића и Николе Родића. У раду првог аутора изнето је да је уз остале велике послове научне и друштвене Љубомир Стојановић дао и велики допринос упознавању Вукових дела: приредио је 8 књига народних песама са преко 150.000 стихова, седам томова Вукове преписке са око 400 кореспонденција, близу 3.500 хиљаде писама на 6.375 страна, превео с немачког *Montenegro und die Montenegriner* и најзад свој рад крунисао књигом о Вуку. Голуб Добрашиновић, наш познати вуколог, у прилогу је навео цитате који се односе на издање Вукових дела, а које је Љубомир Стојановић у писмима упутио Ватрославу Јагићу (око 40).

Недавно преминули колега Никола Родић свој рад посветио је историјату настанка фотолитографског издања *Мирославево јеванђеље* на коме је Стојановић радио у Бечу 1897. године. Аутор описује тај рад на основу преписке Љубомира Стојановића и његовог пријатеља и сарадника Пере Ђорђевића током 1896. и 1897. године.

Ћириличким натписима из Далмације бавио се у свом раду Миленко Пекић, истакавши да је Стојановић у делу *Сѣари срѣски зайиси и најѿиси* објавио део натписа из манастира Крупе а остале (за које се претпоставља да их је било најмање 400) није објавио. У овом свом ра-

ду Пекић је први пут критички објавио два натписа манастира Крке и указао на потребу очувања српских ћириличких натписа у Далмацији.

Акцентом Врњаца, трагом Стојановићевих дијалектолошких бележака бави се у свом раду Радосав Ђуровић, народним језиком и повељама цара Стефана Уроша у издању Љубомира Стојановића бави се Мирјана Илић. Посебно су занимљива три рада посвећена граматицима српског језика Љубомира Стојановића. У свом раду ауторка Стана Ристић представља граматички модел описа српског књижевног језика Љубомира Стојановића и његове филолошке погледе у вези са питањима развоја стабилизације и нормирања српског књижевног језика. Стојановићеве погледе о употреби глаголских облика детаљно разматра Срето Танасић, а о Љубомиру Стојановићу и његовим пуризмима у српском језику говори се у раду Александра Милановића.

Трећи део зборника посвећен је Љубомиру Стојановићу и културном наслеђу. Овој теми посветило је своје родове 14 аутора. Тему натписа и записа у савременом културном и књижевном контексту обрадио је Бранко Летић, Његошевом Горском вијенцу у језичким и лексичко-семантичким темељима Љубомира Стојановића свој рад посветио је Бранислав Остојић, о Љубомиру Стојановићу и Стојану Новаковићу и њиховој сарадњи са чешким научницима око издања српских споменика писао је Васо Милинчевић, о Љубомиру Стојановићу као политичару пише Богумил Храбак, о Стојановићу као књижевном критичару Миомир Миленковић, о значају Стојановићевог дела за историјску науку Недељко Радосављевић, о Стојановићевом и Новаковићевом раду на каталогу народне библиотеке Душко Барић, о поклону библиотеци Љубомира Стојановића на катедри за српски језик Филолошког факултета у Београду Анђелка Милојковић и најзад о етнографским и ономастичким аспектима студије Старо Ужице Љубомира Стојановића колега Видан Николић, који је такође аутор уводне речи у овај зборник.

Као што се види, сви различити аспекти Стојановићевог плодног рада које сам поменула у свом уводном излагању, заступљени су у рефератима поменутих колега.

То је скоро 30 различитих радова и то само потврђује мисао:

„Ко себе даје целог науци,
ко је штедар
за собом остави дан ведар“

Бранкица Чизоја

Делото на Блаже Конески (Остварувања и перспективи), Македонската академија на науките и уметностите, Скопје, 2002, 453 стр.

1. Ово је зборник радова са меѓународног научног скупа одржаног у Скопљу 5. и 6. новембра 2001, у организацији Македонске академије наука и уметности, а поводом 80 година од рођења Блажета Конеског. Сходно његовој литерарној и лингвистичкој оријентацији, радови су штампани у две целине и то: 22 рада из области књижевности и 16 радова из области лингвистике.

1.1. Будући да себе не сметрам компетентном ни за оцену ни за тумачење радова из области књижевности, пренећу само цитат Милана Ѓурчинова из његовог рада *Блаже Конески, сџоџерна личност — белег на ейохаша*: „Конески није само један од утемељивача наше савремене поезије и најистакнутији представник њене прве генерације која је крочила у књижевни живот одмах након Ослобођења, већ је и њен еминентни представник, континуирано присутан у свим њеним развојним фазама од 1945. г. све до смрти 1993. године.“

На скупу су учествовала и тројица аутора из Србије: Зоран Константиновић, Радомир Ивановић и Слободан Ж. Марковић.

2. Када је реч о лингвистичким радовима, по слободном избору, прокоментарисаћу неке, по мени занимљиве радове.

2.1. Имајући у виду чињеницу да се Блаже Конески сматра утемељивачем македонистике, као и то да се доказао на свим пољима македонске науке о језику, јасно је да су се у овом делу зборника нашли радови који се односе на његову Историју језика, Граматику македонског језика, на његове студије из области македонске ономастике.

2.2. Циљ једног оваквог научног скупа јесте, између осталог, и надградња, допуна, продубљивање неких језичких проблема датих у назнакама, или доношење конкретних предлога за израду нових пројеката чија би основа била дело Б. Конеског. Стога ћу се најпре осврнути на два таква рада.

3. Први од њих је *Поводом македонских конструкција шија Кола на брај ми / Кола од брај ми* Милке Ивић. Она је пошла од констатације Конеског у његовој Граматици да се посесивност у македонском језику обично исказује предлогом *на*, а ређе предлогом *од*. Десетак година након ове опаске, З. Тополињска је у западномакедонским говорима учила извесну законитост у употреби једног или другог предлога, односно, како М. Ивић каже: „поменути два предлога испољавају понашање 'факултативних варијанти'“.

Разматрајући синтаксичке конструкције *Ова е кола од брај ми* и *Ова е кола на брај ми*, уз прецизно објашњење З. Тополињске у којој ситуацији се користи један или други предлог, као и на основу других примера из свакодневног разговора добијеним од З. Тополињске, М. Ивић истиче да први случај означава власничку димензију односа човек–предмет, или однос припадања, а други случај диспозициону димензију или однос диспонувања.

Она наводи и примере из српског језика: *Где је моја оловка? Зар ниси обећала да ћеш ми је враћити после часа?* и *Па где ми је оловка? Зашто ми нисте сјремили оловку?* при чему се граматичка конструкција из првог примера употребљава када треба да означи власничку димензију, однос припадања, док други пример означава диспозициону димензију. Одговарајући еквиваленти у македонском језику били би изражени конструкцијама *Каде е мојој молив?* (за први случај) и *Каде ми е моливој?* (за други случај).

Надаље, М. Ивић разрађује и језичке могућности за исказивање припадања власничког или диспозиционог карактера у француском и енглеском језику.

Када је реч о македонском језику, припадање власничког карактера се постиже употребом одређеног члана, а посебно значајна одлика је та да се и у оквиру номиналне конструкције може одговарајућим граматичким средствима постићи однос припадања, припадање власничког карактера (употребом предлога *на*), или припадање диспозиционог карактера (употребом предлога *од*).

4. Рад Зузане Тополињске *За историскија грамајика на македонскиој јазик* истиче се конструктивним предлогом за неопходношћу отпочивања рада на пројекту *Историска грамајика на македонскиој јазик* чија би основа била *Историја на македонскиој јазик* Блажета Конеског.

Пре образлагања потребе за једним оваквим пројектом, З. Тополињска се осврће на постојеће стање у приступу изучавања словенских језика, уз констатацију да је у језицима који су раније стандардизовани и са дужом универзитетском традицијом, установљен дијахрони прин-

цип у универзитетској настави који са своје стране утиче да и научни пројекти из ове области буду засновани на истим принципима.

3. Тополињска узима за пример начин изучавања матерњег језика на универзитетима у Пољској и пратеће уџбенике по којима се наставни програм одвија, да би у наставку направила паралелу са стањем у јужнословенским језицима. Она нас информише да се у Пољској језик изучава по два основа. С једне стране се истражује историја језика која подразумева историју издвајања пољског од осталих западнословенских језика, преглед најстаријих језичких споменика, историју међујезичких контаката са другим словенским језицима, историју стандардизације језика у смислу одређивања дијалекатске базе за стандардни језик, утицај дијалеката на већ оформљен стандардни идиом и сл. Ова проблематика се на универзитетима учи из предмета „Историја пољског језика“ за који је урађено неколико универзитетских уџбеника. С друге стране, одвојено се изучава унутрашња еволуција гласовног, граматичког и лексичког система пољског језика, односно мноштво процеса у развоју језика од прасловенског до данашње етапе савременог, стандардног пољског језика. Овим питањем се бави „Историјска граматика пољског језика“, за коју на универзитетима такође постоји неколико уџбеника.

На простору јужнословенских језика, за разлику од рецимо пољског, чешког или руског, не постоје две наведене концепције у изучавању језика које у претходном ставу наводи З. Тополињска. Она се усредсређује на универзитетску наставу македонског језика где се историја македонског језика изучава у оном смислу како се изучава и историја пољског језика. Међутим, нема посебног предмета и уџбеника за изучавање историјске граматике македонског дијасистема, иако *Историја македонског језика* Конеског садржи бројне елементе за праћење његове унутрашње еволуције.

3. Тополињска наглашава да би израда *Историјске граматике македонског језика* била од непроцењиве важности за учвршћивање статуса овог језика као посебног, индивидуалног дијасистема у светској славистици, балканистици и лингвистици уопште.

Ауторка охрабрује будуће посленике на овом пројекту, истичући с једне стране постојање богате основе за његову израду са *Историјом* Конеског као темељом, али и бројних монографски описаних споменика, појединачних говора, бројних студија и радова из области савременог стања македонског језика. С друге стране, З. Тополињска наводи по ставкама шест тема којима би морала бити проширена будућа велика *Историјска граматика македонског језика*.

5. Историјом македонског језика Б. Конеског, на особен начин бави се рад Жежи Русека *Размислување врз Историјата на македонскиот јазик од Блаже Конески*. Истичући значај ове студије, Русек између осталог наглашава њену несумњиву вредност за изучавање упоредне граматике балканских језика, будући да је у њој посебна пажња посвећена компарирању балканистичких језичких црта, што јасно сведочи о томе колико је Блаже Конески дубоко познавао развој балканских језика.

6. Коста Пеев у свом чланку *Прилог кон Историјата на македонскиот јазик од Блаже Конески* наглашава чињеницу да је Б. Конески својим научним приступом кодификације македонског књижевног језика, врло компетентно довео до краја програмску оријентацију Мисиркова.

Аутор овог чланка успоставља разлику између Мисиркова, који је самосвојност македонског књижевног језика видео у подвлачењу оних језичких црта које македонски језик диференцирају од осталих јужнословенских језика, и Конеског, који се залаже за то да основу македонског језика треба да чине оне језичке црте које повезују западномакедонске са источномакедонским говорима. Конески се залагао да се формирање македонског књижевног језика постави на здраве основе, што ће рећи да доследно бду спроведене оне језичке црте које чине његову основу, а које су узете из централних македонских говора.

7. О изванредном доприносу Б. Конеског на плану утемељења македонског књижевног језика пише и Рина Павловна Усикова у раду *Значењето и улогата на Граматиката на македонскиот књижевен јазик од Блаже Конески за кодификацијата и афирмацијата на македонскиот литературен јазик*. Ауторка истиче да Граматика осим поглавља о фонетици и морфологији садржи богату грађу за афирмацију лексичког система књижевног језика. Конески је утврдио принципе формирања лексичког књижевног идиома и на бројним примерима дао основна упутства за одабир лексике која ће ући у речник македонског језика. Ту су дате и забелешке о формирању функционалних стилова књижевног језика што доприноси његовој кодификацији.

У закључном делу Рина Павловна Усикова истиче да Граматика Б. Конеског садржи, између осталог, енциклопедијске податке о македонском књижевном језику који је тада био у фази формирања, као и о многим одликама његовог савременог стања.

8. Ради потпунијег сагледавања прегалаштва Б. Конеског као лингвисте, морам укратко да се осврнем и на рад, једини са том тематиком, који се бави његовим ономастичким истраживањима. То је рад

Марије Коробар Делчеве *Митологијата во ономастичките истражувања на Блаже Конески* у коме ауторка скреће пажњу на Конеског као утемељивача ономастичких истраживања у македонском језику.

У раду се наводе најзначајније ономастичке студије Конеског: *Македонски имиња и места* (1991), *Ономастичко-митолошки теми* (1993), *Краса* (1994). Овде се истиче да је Конески својим ономастичким истраживањима дао овој лингвистичкој дисциплини нове смернице. Он је на примерима тумачења многих ономастичких назива показао чврсту везу између ономастичких јединица и митологије. У раду се као пример наводи тумачење врло распрострањеног топонима Китка који се среће у свим словенским језицима (у самој Македонији је забележен као име преко стотину локалитета), а који је митолошке мотивације, проистекле из паганског обичаја кићења култног дрвета или места. Осим у топонимији, исти мотив се налази и у личним именима Кита, Китан, Китка.

Да закључим: зборник *Делото на Блаже Конески* биће од користи свима онима који се баве питањима књижевности и језика, јер су радови у њему не само информативни, већ и инспиративни за даља проучавања како македонистике тако и славистике уопште.

Београд

Радмила Жугић

Вредан допринос проучавању грецизама на Балкану: Мито Аргировски: *Грцизмите во македонскиот јазик*, Скопје 1998, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, кн. 29, 314 стр.

Све до појаве књиге о којој је овде реч, једини свеобухватан рад на тему грецизама у македонском језику била је невелика — мада веома солидна — студија Анастаса Таховског објављена у Скопљу 1951. године (на педесетак страница обрађено је неких 600 речи). Монографија Мите Аргировског већ инвентаром одредница (1756 речи, по наводу самог аутора на стр. 291) троструко надмашује свог претходника, међутим њен значај и помаци које, са разликом од непуних пола века, доноси у разним аспектима не могу се изразити нити мерити само линеарним аршином. Чак и да није тако солидног обима, књига сама по себи носила би све предности посебног наслова, између чијих корица се на једном месту налази готово све што је до пред крај XX века објављено на тему грчких позајмљеница у македонском језику. Пре свега ту је огroman број нових дијалекатских извора — на десетине збирки речи или дијалекатских описа појединих говора македонског језика које Таховски није могао имати, али и шира литература, домаћа и страна, која се директно или посредно тиче македонских грецизама.

Са друге стране, дело М. Аргировског не може се, и не треба га, посматрати ван контекста сличних студија о грецизмима у другим балканским језицима — у првом реду словенским¹, али и несловен-

¹ Мислимо пре свега на већ класичне наслове као што су *Die griechischen Lehnwörter im Serbokroatischen* Макса Фасмера, *Грчко-српске студије* Ивана Поповића, *Грчки заемки в съвременния български език* М. Филипове-Бајрове (које је и сам Аргировски уврстио у своју библиографију мада их у одредницама не користи систематски), али и на одличну студију Христоса Дзидзилиса *Фонетични проблеми при етимологизуване на грчките заемки в българския език*, Софија 1990 (коју Аргировски није користио).

ским. Ова монографија је по својој базично троделној структури (увод, речнички део, регистри) сасвим налик сличним делима са тематиком позајмљеница из једног језика у други. Уводни део чини неколико целина: Увод — кратак историјско-теоријски преглед (3–11), Хронологија позајмљивања грецизама (12–16), Балканизми (16–20), Дистрибуција грецизама по семантичким сферама (20–24), Фонетска адаптација грецизама (24–27), Адаптација грчких консонаната (27–41), Морфолошка адаптација грецизама (42–54), Семантичка адаптација грецизама (54–57), затим следи сам Речник (58–290), потом Закључак (291–296), Регистар речи негрчког порекла које су преузете преко грчког (297–298), Регистар балканизма (299–300), Извори (301–305), Коришћена и консултована литература (305–310), Скраћенице (312–313).

Пропорција уводног дела према самом речнику свакако је добра, како по обиму, тако и по структури његових сегмената, међутим то се не може увек рећи и за садржај појединих од њих. У жељи да што шире осветли проблем грецизама у македонском језику, аутор је можда превише простора посветио теоријским разматрањима (језици у контакту, мешани језици итд.), док су неки други сегменти увода који се тичу грецизама конкретно, њихове адаптације, семантичке анализе и сл. могли бити и обимнији односно исцрпнији у навођењу примера. Питање хронологије позајмљивања, иначе веома значајно у сваком проучавању лексике преузете из једног језика у други, може се разматрати и збирно, како је то овде учињено (стр. 12–16), мада је практичније и прецизније да се подаци о датирању (уколико их има) дају у свакој одредници понаособ (како је то решио још Фасмер). Поред веће акрибичности, на овај други начин постиже се и већа економичност у излагању, избегавање извесних понављања уз већу информативност самог речника и сваке његове одреднице. Иначе читалац може бити збуњен постојањем више спискова грецизама у уводном делу: у сегменту посвећеном хронологији позајмљивања стоји узбучени попис средњовековних грецизама из библијских текстова македонске редакције, датих старословенским писмом (свака реч је ту датирана навођењем века/векова када је посведочена и пропраћена савременим обликом, ћириличним писмом, или знаком за њено одсуство у данашњем македонском језику — што се и иначе ишчитава из самог речника у коме су старословенским писмом дате одреднице посвећене речима које су изашле из употребе), а потом следи сличан попис речи регистрованих у зборницима, записима и хрисовуљама.

Речи чија се прва потврда не може прецизно датирати (најчешће су то оне које се тичу реалија из свакодневног живота) смештене су у

сегмент увода насловљен „Балканизми“ са поднасловом „Балкански карактер неких грецизама у македонском језику“² где опет налазимо три пописа: балканизме, балканске латинизме и балканске грецизме. У сваком од ових пописа за македонску реч даје се не само грчки етимон већ и одговарајуће паралеле у другим балканским језицима (али само несловенским³), што је, гледајући књигу у целини, заправо редундантно будући да се исти подаци понављају и у самом речнику⁴. У овом одељку није лако разумети не само мотивацију за преношење тежишта разматрања са грецизама на балканизме, већ и спроведену сегментацију и насловљавање подгрупа⁵, као и њихов састав⁶. У књизи обимној и сложеној као што је ова, читалац, нарочито стручнији, по правилу се често служи регистром. Међутим, управо због терминолошке пометње о којој овде говоримо постоји опасност да неко кога занимају нпр. грецизми крајњег латинског порекла из дела регистра који наводи грецизме негрчког порекла (из десетак различитих језика) изведе погрешан закључак о њиховој бројности, или да неку реч прогласи одсутном, само зато што није знао да се латинизми могу наћи и у наредном регистру балканизама⁷. На крају аутор поставља —

² На крају овог сегмента напомиње се да компаративни списак не обухвата све балканизме грчког, латинског и другог порекла који су, према аутору, у македонски ушли преко грчког језика, међутим ту се не наводе критерији за изостављање оних који нису уврштени у списак.

³ Овом феномену вратићемо се касније, у осврту на третман грецизама који постоје и у српском тј. српско-хрватском језику.

⁴ Осим у одредницама које су из њега случајно изостале, као нпр. *марула* / *марула*, в. стр. 17, 182.

⁵ Аутор, додуше, на 17. стр. подвлачи да термине „балканизам“, „балкански латинизам“, „балкански грецизам“ употребљава условно, међутим с обзиром на устаљену и општераспрострањену конотацију ових термина у балканској лингвистици, такву праксу би ваљало избегавати: тешко је, чак и недовољно стручном читаоцу, да под балканизмима подразумева (грчке) речи нејасног (sic!) порекла, под балканским латинизмима (грчке) речи латинског порекла, као и да те две категорије искључи из појма балканског турцизма.

⁶ У балканске грецизме свакако спада и низ речи побројаних у претходном сегменту са старијим потврдама — не само интернационализми као *ајосџол*, *варварин*, *гангрена*, *догма*, *марш*, *џиранин*, *философија*, *харџија*, већ и и многе друге из православне религиозне праксе или из византијске цивилизације које су оставиле трага у практично свим балканским језицима: *анашема*, *архидијак*, *икона*, *икос*, *ирмос*, *мешанија*, *миро*, *сџихира* итд. односно *ангарија*, *даскал*, *ливада*, *рауна*, *шемељ*, *хрисовул* итд.

⁷ При том су сви балканизми дати интегрално, а не груписани као у уводу, чак без упућивања на одговарајући део увода који би олакшао разумевање регистра балканизама.

оставивши га отвореним — и питање међусобног позајмљивања грчких речи у оквиру балканских језика, што илуструје неухватљивошћу непосредног извора позајмљивања речи као што су *фасул*, *фуска*, *сџафида*, *сколје*, *сџива*, *сџамна*⁸ (иако се број таквих проблема свакако не исцрпљује на ових неколико примера).

Подробно анализирање речничког дела овако обимне монографије било би студија за себе. Будући да је много тога начелног већ речено поводом увода у ову монографију, овде се нећемо задржавати на неким чисто лексикографским опаскама⁹, већ ћемо се ограничити на краћи осврт на етимолошку дискусију и нека конкретна нова решења до којих је она довела. Тако се нпр. за именицу *гурела* „крмељ“ која се у БЕР-у, за Младеновим, тумачи недовољно основаним балтским паралелама, предлаже извођење из гр. κουρέλια; застарела именица *ризик* „срећа, судбина“ уверљиво се изводи из истозначне грчке ρίζικόν (од ρίζα „корен“), а одбацују се претходна тумачења Таховског и Филипове-Бајрове као италијанизма; за *деканика* „штап“ само се прецизира грчки предлогак, док се за *докуниса* „повређује“ или за *лекса*, *лексува* „клевета, кори“ предлажу грчки етимони различити од оних који је дала Филипова-Бајрова; поводом *дрмон* „ретко решето“ указује се на фонетску варијантност истог термина у самом грчком и дискутује његова основна мотивација и семантичка преосмишљавања, итд.

У делу оваквог обима нужно је морало доћи до извесних неуједначености како у одабиру грађе, тако и у њеној обради. У тако великом корпусу није увек било лако дефинисати однос историјског пре-

⁸ Само на једном месту, у списку балканских грецизама, Аргировски наглашава да је нпр. алб. *tëmjan* позајмљено из македонског (стр. 19), али се нигде — ни у виду посебног списка, ни у завршном осврту — не помиње читав низ балканских турцизама несумњиво грчког порекла. Да је аутор ипак имао у виду и ову класу грецизама види се из дискусије у одговарајућим одредницама, нпр. под *шемел* где се полемиче са становиштем Таховског и Филипове-Бајрове да је та реч дошла турским посредством. Са друге стране, фитоним *измир* изводи директно из гр. σμύρνη, пренебрегавајући чињеницу да његов фонетски лик недвосмислено указује на непосредно позајмљивање из турског језика.

⁹ Са становишта корисника речника треба истаћи његову графичку прегледност, поздравити његову оријентацију на лексемни (а не гнездовни) принцип организовања одредница (уп. нпр. *иконом*, *икономија*, *икономиса*), мада се мора приговорити на повремено одсуство узајамног упућивања код многих одредница које имају идентичан (евентуално у оквиру грчког језика диференциран, или по нечему аналоган) грчки етимон, само се фонетски разликују на нивоу македонског језика, нпр. *асида* : *сџида*, *ламбада* : *ломбаџ*, *демаџ* : *деми*, *анава* : *каџава* итд. Ретки пропусти обележавања хомонима (нпр. *лисида* „вода са пепелом“ и *лисида* „верига“) нису пракса већ иду у ред омашки.

ма савременом, књижевном према дијалекатском, централних дијалектизама према перифернима. Критеријум селекције речи из дијалеката свакако није било једноставно поставити с обзиром на то да се велики број македонских говора и дан-данас налазе у зони активног билингвизма са грчким језиком. Тако су се у овој књизи заједно нашле и речи средњевековне старине које су изашле из употребе (чак штампане старословенском азбуком), како из црквене сфере тако и опште: нпр. *алабастрџ*, *анагносма*, „штиво“¹⁰, *аџџ*, *алектоџџ*, *анкиџа* итд. и оне које су се одржале до данас означавајући предмете и појмове из религиозне праксе (*амвон*, *акатийсти*, *анашема*, *ангел*, *(а)нафора*, *ајокриф*, *ајосиол* итд.); затим „обичне“ наслеђене речи књижевног језика као *адамани*, *амбис*, *арниса*, *асида* паралелно са интернационализмима као што су *авио-*, *аеро-*,¹¹ *акройол*. И најзад, ту се преплићу општераспрострањени дијалектизми македонског језика *ајазмо* / *агијазмо*, *акџајод.*, *даскал*, *димитиен*, са лексиком која је потиче из македонских енклава на северу Грчке, не само из свакодневног говора који обухвата велики број речи свих граматичких категорија, већ и читав низ савсим нових грчких термина из домена савремене политичко-административне терминологије које често нису претрпеле ни минималну адаптацију: *дилоси*, *адијафора*, *дасофилак*, *димархо*.

И најзад, будући да нас се то директно тиче, морамо да се осврнемо на третман балканскословенских — а нарочито српских — паралела у овом речнику грецизама. Осим по изузетку, у одредницама¹² се бугарске паралеле не наводе¹³, мада се Филипова-Бајрова често цитира, у складу са напоменом у уводу да је она извор за потврде које и сама лоцира на македонски терен. Међутим, ситуација са српским грецизмима мање је јасна. Фасмерова студија о грецизмима у српскохрватском језику, као и Скоков етимолошки речник, повремено се ци-

¹⁰ Није довољно јасно зашто су две именице, формално и семантички најближе овој, различито категорисане: *анагносани* „читање“ такође је дато старословенским писмом, док је *анагности* м. „читач у цркви“, „дете које помаже за време богослужења“ дато савременом грађијом (чак без иначе често коришћеног квалификатива „цркв.“) иако све три потврде потичу из истог извора, Миклошићевог тројезичног старословенско-грчко-латинског речника и само одатле.

¹¹ Занимљиво је да нема других сличних грецизама: *мега-*, *џеле-*, *хидро-* итд.

¹² Већ је речено на почетку овог приказа да се у списковима грецизама у уводном делу књиге по правилу наводе само несловенске балканске паралеле — што не мора нужно бити неметодично јер се може тумачити и као потреба за економисањем, међутим, у самим одредницама, по нашем уверењу, те паралеле из језика не само ареално већ и генетски најближих македонском, није требало да изостану, ни потпуно ни делимично.

¹³ Ретке изузетке чине нпр. буг. *адилио* s.v. *адилија*, буг. *талар* s.v. *џалер*.

тирају али у одредницама које неретко не садрже српску паралелу македонском грецизму (нпр. *ласџар* итд.), док се неке српске паралеле налазе у одредницама у којима није цитиран ниједан извор посвећен српским грецизмима (нпр. *ламбик*), међутим у знатном броју случајева српске паралеле су изостављене заједно са поменутим изворима у којима се могу наћи (нпр. *агијазма*, *амбис*, *димџен*, *лосџ*, *синор* итд.).

У подухватима¹⁴ као што је овај, у коме се Мито Аргировски увратио у коштац не само са озбиљним задатком већ и са преобилним корпусом грађе (коју његов претходник само пола века раније није могао ни да слути), појава извесних недоследности, па чак и пропуста, представља неминовност. Стога наше указивање на неке од њих не треба схватити никако другачије него као конструктивну дискусију.

Будући да македонски језик још увек нема свој етимолошки речник, недавна појава двеју монографија које се баве највећим класамата позајмљеница, ове о грецизмима, као и постумно издање студије Оливере Јашар-Настеве *Турскиџе лексички елементи во македонскоџ јазик*, Скопје 2001, у значајној мери отклања тај недостатак, истовремено олакшавајући посао будућим посленицима на пољу македонске етимологије односно евентуалним ауторима македонског етимолошког речника.

Београд

Јасна Влајић-Појовић

¹⁴ О потпуној преданости аутора овом послу говори и то што је Аргировски, како се види из импресума, и технички уредио и ликовно-графички обликовао своју књигу — при том само онима који не знају грчки може промаћи духовитост садржана у сребрнастој боји корица која алудира на презиме самог аутора.

РАД ЛИНГВИСТИЧКЕ ТРИБИНЕ У ИНСТИТУТУ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

0.1. У Институту за српски језик САНУ крајем 1999. године почела је да ради Лингвистичка трибина. Иницијативу за рад лингвистичке трибине покренули су сарадници Института који се, осим лексикографског рада, баве и научноистраживачким радом. Рад сличне врсте одвијао се у Институту и у прошлости, али са прекидима, а у годинама опште друштвене кризе потпуно је престао.¹

Организацију и вођење рада Трибине преузела је др Стана Ристић, научни саветник Института. Осим плана рада који се прави за сваку годину, одређени су општи циљеви, чија је суштина у повезивању стручњака истих усмерења и стварању претпоставки за системска истраживања и тимски рад, као и у постизању што потпуније информисаности сарадника Института и заинтересоване стручне и научне јавности у Београду о свим релевантним областима традиционалне и савремене филологије и лингвистике код нас и у свету. Зато је на првим састанцима Трибине покренута иницијатива за покретање информативног часописа *Лингвистичке актуелности*. Часопис је основан на почетку 2000. године и публикује се у штампаној верзији на српском језику и у електронској верзији на српском и другим светским језицима.²

Рад Трибине обухватио је више различитих сегмената: представљање најновијих публикација из лингвистике, а нарочито из лексикографије и лексикологије, извештаји са научних конференција и сту-

¹ О активности овог типа у Институт 1952/53. године в. Грицкат Ирена, Лингвистички састанци при Институту за српски језик Српске академије наука, *Јужнословенски филолог XX/1-4*, Београд, 1953-1954, 391-401.

² Главни уредник часописа је др Ђорђе Оташевић, научни сарадник Института. Електронску верзију часописа припрема проф. др Данко Шипка, наш познати лингвиста, који је доскора живио и ради у Пољској, а данас у САД, и који је члан редакције.

дијских боравака, представљање пројеката и разговор о појединим темама. Теме су обично биле груписане у циклус са општијим насловима, а рад се одвијао или у виду појединачног излагања или у виду округлог стола, разговора који су иницирали одређени предавачи. Посетиоци Трибине били су најчешће научни и стручни сарадници, професори, асистенти и студенти.

Састанци Трибине одржавају се петнаестодневно, а преглед досадашњег рада представимо по наведеним сегментима, областима.³

1. Публикације: У оквиру Трибине представљене су следеће публикације: *Огледна свеска* — Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ, 1998; *Приручник лексикографије* — Л. Згусте, Сарајево, 1991. год.; *Основи лексикологије и сродних дисциплина* — Д. Шипке, Нови Сад, 1998. год. О значају ових публикација за лексикографски рад и лексиколошка истраживања говориле су Маја Ђокић, Жељка Малобабић и Ружица Маринковић, магистранти и сарадници Института. Представљене су и две лексиколошко-лексикографске монографије: *Полисемија и организација лексичког сисџема у српском језику* — Даринке Гортан-Премк, Београд, 1997. год. и *Реч. Смисао. Сазнање (сџудија из лексичке семантике)* — Стане Ристић и Милане Радић-Дугоњић, Београд 1999. год. О теоријским аспектима књига и о њиховом значају у српској лингвистици говорили су: др Рајна Драгићевић, доцент Филолошког факултета у Београду и др Ђорђе Оташевић. Представљена је књига: *Славјанские этюды*, Сборник к юбилею С. М. Толстой, Москва, 1999. год. О књизи, са аспекта лингвокултурологије и етнолингвистике, говориле су др Биљана Сикимић, научни сарадник Балканолошког института САНУ, и др Стана Ристић; затим књиге: *Филологија 30–31, Ошворена иишања хрвајшке лексикографије*, Загреб, 1998 (реферати са научног лексикографског скупа) и *Хрвајшки језик 4*, (уџбеник лексикологије за 4. разред гимназије) — М. Самарџије, Загреб, 1998. О књигама, са становишта актуелних лексикографских и лексиколошких питања српског језика, говориле су проф. др Даринка Гортан-Премка и др Рајна Драгићевић.

2. Научни скупови: О учешћу на научним конференцијама, о боравцима у лингвистичким школама и о студијским боравцима говорило је више учесника на Трибини. Драгоцене информације са Индоевропеистичке конференције у Халеу (Немачка) посетиоцима трибине дао је проф. др Александар Лома из Београда. О конференцији која је

³ Хроника досадашњег рада трибине за сваку годину опширније је објављивана у часопису *Лингвистичке активности*.

под насловом *Историја Словена у светлу лексике* одржана у Кракову, и која је посвећена знаменитом проф. Ф. Славском, пољском славили двадесетог века, говорила је др Јасна Влајић-Поповић, научни сарадник Института за српски језик. О конференцији у Русији која се под насловом *Актуелни проблеми балканске лингвистике* одржавала у Санкт-Петербургу, говорила је др Биљана Сикимић, а о конференцији у Словенији Јелена Петровић, стипендиста Института. О раду летње лингвистичке школе у Румунији (школа за креирање и коришћење корпуса) говорила је Тања Самарцић, а о Интеркултуралној семантичкој школи Ане Вјежбице и о летњој лингвистичкој школи у Калифорнији говорила је мр Радослава Трнавац, обе са Филолошког факултета у Београду. О свом студијском боравку у Чешкој (Брно) говорила је др Јасна Влајић-Поповић.

3. Пројекти: На Трибини су представљени и неки значајни лингвистички пројекти из Београда и других лингвистичких центара.

3.1. О раду на лингвистичким атласима говорио је проф. др Слободан Реметић. У прегледу досадашњих резултата Академијиног одбора за дијалекатске атласе у оквиру међународних и националног пројекта, представљени су и проблеми око израде овако великих и дугорочних пројеката, који су не само организационе него и материјалне природе, као и недовољне бриге надлежних институција у финансирању рада на овим пројектима. Мр Бранислав Брборић говорио је о пројектима Одбора за стандардизацију српског језика, а његово излагање је показало да су планом пројекта Одбора обухваћени све значајније и приоритетније области српског језика: израда библиографија и монографија из свих лингвистичких области, израда речника, граматика, нормативних приручника, формирање електронског корпуса савременог српског стандардног језика и др. О пројектима Филозофског факултета из Ниша, који су углавном оријентисани на проучавање говора југоисточне Србије, говорио је проф. др Недељко Богдановић са овог факултета. У питању су два пројекта: Лексиколошка проучавања говора југоисточне Србије и Типолошко проучавање српских говора на југоистоку Србије. Осим тога лингвисти из Ниша укључени су и у рад на другим пројектима (Карпатски дијалектолошки атлас, ОЛА и Атлас српског језика). Богдановић је истакао више отворених питања из домена дијалектолошких истраживања, а то су: методологија израде дијалекатских речника, израде електронске верзије речника, упитници и лексички инвентар, топонимска грађа и нормирање дијалекатске грађе у ономастици, дијалекатска творба (дистрибуција творбених елемената и творбени модели).

3.2. У вези са пројектима из других лингвистичких центара на Трибини су представљени и резултати неких пројеката из иностранства.

Професор Џон Вилијамс из Ливерпула (Енглеска) говорио је о најновијим искуствима свога тима у раду на речнику *Macmillan Dictionary for Advanced Learners*. Истакнуто је да је за организацију рада на сличним пројектима веома важно предвидети тачан број сарадника и њихов профил, сачинити оперативни план, обезбедити стручно руковођење, контролу и оцену рада после сваке урађене целине; одредити принципе израде различитих верзија (нпр. америчке и енглеске), критеријуме формирања корпуса, принципе коришћења корпуса, одредити техничке поступке и економично складиштење информација из корпуса. Нарочито је истакнута захтевност лексикографског посла у савременим условима, као и предности и недостаци коришћења компјутерске технике у процесу израде речника. На крају је изнето и неколико предлога за евентуално осавремењивање израде Речника САНУ, са посебним освртом на проблем раздвајања српске и хрватске варијанте.

О искуствима у изради речника разговорног пољског језика говорио је проф. др Владислав Лубаш из Катовица (Пољска) у оквиру теме *Основна искуства у раду на Речнику „разговорног“ (potoczного) пољског језика*. У традиционалној класификацији, како је истакао професор Лубаш, овај идиом се у Пољској третирао као посебан функционални стил, али према резултатима истраживања уз израду речника дошло се до тога да се разлике између њега и књижевног језика испољавају не само у лексици него и у граматичици, и да се по прихваћеном критеријуму „општост/неопштост“ за утврђивање статуса идиома, разговорни језик због опште употребе не може сврставати у стилове него у језик који функционише паралелно са стандардним језиком. За корпус у изради речника узимани су писани извори са дијалогом, а најобимнији корпус добијен је из публицистике. Одреднице у речнику разговорног језика рангиране су према употреби, чиме се потврђује њихов нормативни статус.

4. Теме:

4.1.0. Више састанака Трибине било је посвећено циклусу са општим насловом: *Типови речника и њихова улога у стицању системског лингвистичког знања*, и на њима су представљени следећи типови речника: речници стереотипа, етнолингвистички речници, старословенски (црквенословенски) речници, дијалекатски (регионални) речници, обратни (атерго), творбени, контактолошки и фреквенцијски речници.

ци, као и речници нових речи. Уз представљање општих карактеристика наведених типова речника, предавачи су говорили о проблемима у вези са неким питањима у изради речника одређеног типа, о историјату настајања појединих речника, о теоријскоистраживачком раду који је претходио или који треба да претходи настанку појединих типова речника, о лингвистичким срединама и школама које су иницирале израду појединих типова речника, као и о улози појединих лингвиста који су заснивали одређене лексикографске пројекте и сл. Пошто је већина предавача уједно и радила на речнику одређеног типа, било је драгоцено чути њихово лично искуство и запажање да се у обради лексичких јединица скоро увек јављају нови, нетипични случајеви, који захтевају проширивање и дограђивање полазних становишта који се тичу типологије, теоријских оквира и методолошких поступака.

4.1.1. Велико интересовање побудило је представљање више-томног пољског речника стереотипа *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (Речник стереотипа и народних симбола), Лублин, 1996, 1999. О два штампана тома овог речника, о тиму етнолингвиста који ради на овом пројекту под руководством Ј. Бартмињског, као о Лублинској етнолингвистичкој школи, говорила је мр Тања Петровић, стручни сарадник Балканолошког института САНУ. Етнолингвистички речник Московске етнолингвистичке школе *Славянские древности* (Словенске старине), Москва, 1995, 1999 (два тома, под руководством Н. И. Толстоја) представио је проф. др Љубинко Раденковић, такође из Балканолошког института. Поред општих карактеристика овог речника и рада сарадника Московске лингвистичке школе, Раденковић је истакао и значај сарадње српских лингвиста са етнолингвистичким центром у Москви. Као резултат те сарадње урађена је скраћена верзија овог речника на српском језику — *Словенска митологија, енциклопедијски речник*, Београд, 2001. О старословенским (црквенословенским) речницима и историјату заснивања пројеката овог типа у словенској лингвистици, као и о значају речника овог типа, говорио је недавно преминули сарадник Института за српски језик, мр Никола Родић. Израда јеванђељског речника српске редакције у Институту за српски језик, по речима Н. Родића, има вишеструки значај, јер ће, уз јеванђељске речнике редакција осталих словенских језика, бити солидан основ за израду општег речника јеванђељског текста свих редакција, чиме би се реализовао пројекат општег црквенословенског речника свих редакција. О дијалекатским (регионалним) речницима српског језика и њиховом значају за проучавање српског језика говорио је др Драго Ђупић, научни саветник из Београда. Он је предста-

вио све до сада публиковане речнике овог типа, као и оне који су у штампи, и истакао битне карактеристике које један добар дијалекатски речник треба да има. О обратном (атерго) речнику говорио је проф. др Мирослав Николић са Филолошког факултета у Београду, који је и аутор најновијег *Образног речника српског језика* (Београд, 2000). Он је изнео своје мишљење о томе које карактеристике треба да има добар атерго речник и које информације треба да понуди корисницима, руководећи се не само досадашњом праксом и теоријским претпоставкама за израду речника овог типа, него и сопственим искуством. Николић је знатно повећао број информација о јединицама овог речника, настојећи да обухватном граматичком обрадом, као и подацима о изворима удовољи већем броју корисника, пре свега лингвиста различитих усмерења, којима је речник овог типа и намењен. О творбеним речницима говорила је проф. др Даринка Гортан-Премк и то у вези са заснованим пројектом израде лингвистичких речника (у Одељењу за језик и књижевност Матице српске, Нови Сад). Она је изнела лингвистичке претпоставке за реализацију пројекта израде творбених речника. Према њеном предлогу најпре би требало урадити речник деривационих гнезда, са посебним деловима за све врсте речи (израда овог речника је у току), а после њега би требало приступити изради речника морфема и творбеног речника српског језика. Д. Гортан-Премк је у свом излагању истакла важност речника овог типа за даље системско изучавање српског језика. Предавач мр Јован Ајдуковић из Београда, на примеру израде контактолошког речника русизама, представио је принципе израде овог типа речника, при чему је одредио и шта су то контактолошки речници, које су разлике између контактолошког и етимолошког речника и какав је допринос контактолошког речника у изради дескриптивног речника српског језика. Проф. др Смиљка Васић из Београда својим предавањем о фреквенцијским речницима показала је не само значај података које нуде фреквенцијски речници за даља лингвистичка истраживања, него је и као аутор више таквих речника представила методологију и принципе израде које је сама уобличила, као и велике могућности компјутерске технике за егзактно, квантитативно и систематично представљање јединица лексичког система и њихових структурних и семантичких особина. Њеним пројектом израде фреквенцијских речника обухваћени су савремени српски романи од 1993. до 2000-те године, добитници Нинове награде, као и фреквенцијски речник четири јеванђелиста, са циљем израде општег фреквенцијског речника савремене српске прозе. До сада је овај посао завршен, а крајњи циљ професорке Васић јесте да на основу општег фреквенцијског речника одреди корпус за

израду школског речника савременог српског језика. Др Ђорђе Оташевић у свом предавању о речницима нових речи истакао је отворена питања која је фокусирао у свом истраживању ове проблематике у току израде докторске тезе и у току припреме за израду речника нових речи. То су углавном проблеми типске лексике, за коју лингвисти препоручују селективну обраду у речницима. Детаљнији увиди у проблеме, како је истакао Оташевић, показују да је појам типске лексике веома проблематичан са становишта свих релевантних параметара које одређују јединице у лексичком систему, и да би речници нових речи селективним поступком дали нетачне и непотпуне информације о системској уређености типске лексике.

4.1.2. Циклус предавања о типовима речника и о приручничкој улози речника завршен је разговором о две теме. Излагањем на тему *Речници и народна култура* др Биљана Сикимић и Марија Вучковић, стручни сарадник Института за српски језик, представиле су две значајне публикације. Монографија *Словари и народна култура* (Речници и народна култура) А. А. Плотњикове (Москва, 2000), како је истакла Б. Сикимић, значајна је због прегледа и рангирања по вредности свих словенских дијалекатских и регионалних речника, па и речника српског језика. Друга публикација *Podkrkonošský slovník* — J. Bachmannová (Праг, 1998), како ју је представила М: Вучковић, значајна је по томе што пружа нова сазнања о могућности представљања народне културе у дијалекатским речницима, и то у виду израде идеографског речника и диференцијалног дијалекатског речника, са одговарајућом техничком апаратуром и упутствима.

4.1.3. Проф. др Милорад Дешић, са Филолошког факултета у Београду, у предавању на тему *Речници у настави српског језика и књижевности*, на основу сопственог искуства и вођењу методичке наставе, као и на основу резултата истраживања својих доктораната, представио је занемаривање приручничке улоге речника у тумачењу наставних јединица из језика и књижевности. Истакнуто је да ученици у многим школама у Србији једва могу да наведу наслов једног речника, јер овакве приручнике не налазе међу другим књигама у школским библиотекама, поред осталог и зато што нашој лексикографији недостају једнотомни речници српског језика и школски речници.

4.1.4. О лексикографским питањима разговарало се и у оквиру теме *Проблеми у вези са избором термина, дијалекатске лексике и лексике из извора са хрватског језичког подручја у изради Речника САНУ*. У разговору су у вези са истакнутим проблемима дати неки

предлози за њихово решење који су упућени Уређивачком одбору за изразу овог речника.

4.2.0. У раду Трибине посебна пажња била је посвећена актуелном стању, актуелним проблемима и приоритетима у србистици и српској лингвистици.

У оквиру циклуса под заједничким насловом *Српски језик у условима територијалног и језичког раздвајања* у центру пажње нашле су се теме: *Стање српског језика на Косову и Метохији* и *Српски језик у дијаспори*, па су дати и предлози како да се у најкраћем временском року покрене иницијатива код одговарајућих институција за организовање рада на решавању истакнутих проблема. Разговор у вези са назначеним темама објављен је у осмом, деветом и десетом броју часописа *Лингвистичке актуелности*.

4.2.1. Тему циклуса разговора иницирао је Међународни научни скуп, који је под насловом *Језик и демократизација* одржан у Неуму од 21. до 23. септембра 2001. год. О скупу посвећеном бошњачком језику и његовој промоцији, на Трибини су говорили учесници из Београда: проф. др Милош Ковачевић и мр Александар Младеновић са Филолошког факултета из Београда, мр Бранислав Брборић из Министарства културе Републике Србије, проф. др Слободан Реметић и др Срето Танасић, виши научни сарадник, из Института за српски језик. Говорници су истакли сагласност српских лингвиста у вези са питањем бошњачког језика. На скупу је, иако у одсуству лингвиста из Црне Горе, покренуто и питање статуса црногорског стандарда и разматран је његов историјски развој у односу на развој стандарда српског језика. У представљању историје српског стандарда и народног језика, издавањем торлачког дијалекта, покушало се на скупу у Неуму, како су излагачи на Трибини истакли, да се промени досадашња уставовљена дијалекатска слика српског језика. Иако су учесници разговора на Трибини изложили општи утисак да се оваквим искривљеним тумачењем лингвистичких чињеница не погоршава статус српског језика у констелацији актуелног језичког раздвајања, ипак се поставило питање статуса српског језика у Босанској федерацији, у условима када је очигледна тежња муслимана да бошњачки постане државни језик свих житеља ове федерације.

4.2.2. О теми *Стање српског језика на Косову и Метохији* говорили су следећи учесници: др Радивоје Младеновић, научни сарадник Института за српски језик, мр Митра Рељић и мр Станислав Станковић са Филозофског факултета у Приштини — Косовској Митровици,

др Биљана Сикимић, Марија Илић, стручни сарадник из Балканолошког института и мр Жељко Ћупић из Института за српску културу (Приштина–Лепосавић). Због важности теме на разговор су позвани представници из Министарства културе и Министарства просвете Републике Србије, као и из других установа и организација које се баве српским језиком. У разговору је истакнуто да се насловљени проблем може разматрати на три плана: на плану народних говора српског језика, на плану урбаног језика и на плану стандардног језика. У вези са стандардним језиком постављено је питање његове службене и јавне употребе, јер је уредба 2000/45 УНМИК-а о три службена језика: албанском, енглеском и српском, само декларативно на снази, а у стварности права употребе српског језика се не поштују (о чему су приложени и неки докази). Истакнуто је и да сужавању простора српског језика увелико доприноси и агресивна кампања за бошњачки језик, при чему се нарочито угрожава аутентичност Горана, које у овој кампањи проглашавају Бошњацима. У исто време се у српским енклавама (нарочито Грачаничког среза) подстиче вулгаризација језика и његово сиромашење. Нема услова за функционално-стилско развијање језика. Предложено је да се нађе начин да се обавести међународна јавност о кршењу језичких права оних чији је матерњи језик српски, а да се заштита тих права може тражити на основу Универзалне декларације о језичким правима за регионалне и мањинске језике, дате у Европској повељи. Уз ово би се морао формирати тим стручњака који би заједно са представницима државне власти инсистирао на остваривању језичких права оних чији је матерњи језик српски. На крају је предложено да се организовано приступи решавању овог питања, да се покрену надлежне установе у заштиту језичких права Срба на Косову, а да би задатак лингвиста био да направе библиографију свега што је урађено у вези са питањем српског језика на Косову и Метохији и да формирају радну групу лингвиста која би се бавила овим питањем у сарадњи са надлежним државним институцијама. До сада су предузете бројне активности да се неки од разматраних проблема реше. У њима су ангажовани углавном сарадници Института за српски језик САНУ, Балканолошког института САНУ и Филозофског факултета у Косовској Митровици. У вези са проблемом српских народних говора на Косову и Метохији покренут је пројекат под насловом *Испрживање словенских народних говора на Косову и Метохији* и добијена су средства УНЕСК-а за његову реализацију у првој фази. Носилац пројекта је Институт за српски језик САНУ, а његов руководиоца је проф. др Слободан Реметић, директор Института. Уз велико залагање координатора Пројекта др Биљане Сикимић и др Стане

Ристић, обављени су припремни послови и до сада се рад на Пројекту одвија планираном динамиком. У Пројекат су поред истакнутих научника ангажовани и студенти постдипломци који се уједно обучавају теренском раду. У вези са проблемима службеног статуса српског језика и његовог статуса у настави на Косову и Метохији, дати су предлози за њихово решавање на научном скупу који је под насловом *Српски језик уконтексту актуелне језичке полиитике на Косову и Метохији* одржан крајем 2002. године на Филозофском факултету у Косовској Митровици. Закључци са овог скупа са предлозима, роковима и препорукама за решавање истакнутих проблема достављени су свим релевантним установама у земљи, а са њима је упозната домаћа јавност и представници међународних власти на Косову и Метохији.

4.2.3. У оквиру теме *Српски језик у дијаспори* о српском језику у Мађарској говориле су др Софија Милорадовић, научни сарадник Етнографског института САНУ (на основу сопственог теренског истраживања, као и на основу публикованих радова о тој теми), др Биљана Сикимић и Марија Илић (на основу истраживања на терену). О српском језику у Румунији говорила је Б. Сикимић (на основу публикованих радова), а о српском језику у Македонији говорили су др Првослав Радић, доцент са Филолошког факултета у Београду и мр Станислав Станковић. Радић је дао преглед историјата овог питања, са освртом на савремено стање. Станковић је представио савремено стање на основу публикованих радова и на основу сопственог истраживања говора Срба на северу Македоније и истакао је потребу да се за даља истраживања одреде пунктови за изучавање српског језика у Македонији. О српском језику у Словенији прилог је послала мр Тања Петровић, сарадник Балканолошког института. Представљен је и филмски материјал са терена из Мађарске, који су припремиле и коментарисале Б. Сикимић и М. Илић. У разговору су се чуле сугестије да би се на испитивању српског језика у дијаспори могли укључити студенти из тих земаља који студирају српски на нашим факултетима, као и то да би матица Србија морала обезбедити уџбенике српског језика за Србе у дијаспори. За решавање неких проблема из овог дома на такође су предложени и већ учињени неки кораци. На самој Трибини је истакнуто да је неопходно и ургентно истраживање српског језика у дијаспори земаља у непосредном суседству, и да би било неопходно утврдити пунктове у том окружењу (истраживања су рађена само у Мађарској, мање у Македонији; раде се у Словенији, али нису рађена или су веома мало рађена у Румунији и Бугарској, а проблем српског језика у Босанској федерацији и Хрватској није ни отворен на

прави начин. Истакнуто је да би требало урадити библиографију постојећих истраживања из ове области. Иницијативу Трибине је на веома леп начин представио јавности новинар Миленко Драшковећ, на Првом програму радио Београда у неколико својих емисија намењених нашим у дијаспори. Подстакнут оним што је чуо на Трибини, он је наставио разговор о проблемима српског језика у дијаспори са проф. др Смиљком Васић из Београда и са др Софијом Милорадовић. Показао је спремност да сам или са својом екипом прати истраживаче на терену и да популаризацијом теме у јавности допринесе решавању овог питања. Ту спремност је потврдио и својим присуством на поманутом научном скупу у Косовској Митровици, и једини је од свих београдских гласила у неколико термина на радију обавештавао о раду тог скупа и о проблемима које имају носиоци српског језика на Косову и Метохији.

4.3. Занимљива су била и друга предавања одржана на Лингвистичкој трибини. Нарочито је био значајан разговор на тему: *Традиционално и модерно у српској лингвистици*. У разговору су учествовали реномирани лингвисти, професори са факултета из Београда и Новог Сада: др Даринка Гортан-Премк, др Свенка Савић, др Живојин Станојчић, др Предраг Пипер и др Љубиша Рајић, а писмени прилог доставио је и проф. др Данко Шипка из Познања (Пољска). Разговор, дискусија и реоговање објављени су у целини у другом и трећем броју часописа *Лингвистичке активности*.

4.4.0. Компјутерска лингвистика и лексикографија: Веома важан циклус разговора на Трибини обухватио је проблематику електронских корпуса и језичког моделирања.

4.4.1. О могућим приступима у информатичкој обради српског језика говорио је проф. др Душко Витас са Математичког факултета у Београду. Он је представио основне концепте информатичке обраде (азбука, ниска, дописивање, језик, текст и датотека) и централне проблеме у обради језика. Дао је дефиницију електронског корпуса и Синклерову типологију корпуса и истакао разлику између машински читљивог речника, као традиционалног речника намењеног људском кориснику, и електронског речника, који је намењен искључиво аутоматској трансформацији текста.

4.4.2. О урађеном дијахроном електронском корпусу српског језика говорио је проф. др Александар Костић са Филозофског факултета у Београду. Он је представио корпус који је објављен на интерне-

ту, а који је направљен на узорку од 11 милиона речи, а обухвата српски језик од 12. века до савременог језика. Аутор корпуса и фреквенцијског речника је проф. др Ђорђе Костић. А. Костић је представио и овај седмотомни фреквенцијски речник српског језика завршен у Лабораторији за експерименталну психологију Филозофског факултета. О још неким резултатима рада ове лабораторије, а на тему *Хомографија и аутоматска лематизација текста* говорили су сарадници Нада Илић и проф. др Александар Костић. Циљ њиховог истраживања је био да испитају реалну дистрибуцију хомографа у текстовима и могућност аутоматске лематизације текстова у српском језику. Уз помоћ пилот верзије поменутог *Фреквенцијског речника савременог српског језика* аутоматски су лематизовани узорци одабраних текстова из различитих епоха, од различитих аутора и различитих функционалних стилова. Резултати, поред осталог показују да се дистрибуција хомографа стабилизује већ на 1000 речи; да дистрибуција хомографа не зависи од епохе, аутора или функционалног стила; да се хомографија најчешће јавља код предлога и везника; да се постиже тачност од 99% када је текст граматички обрађен до нивоа врсте речи и да се тачност повећава до 99,9% ако се текст обради до нивоа флективне морфологије. С пажњом је пропраћено и предавање на тему: *Електронски корпус српског језика и Речник САНУ* — мр Влада Ђукановића, сарадника Института за српски језик. Он је на основу дугогодишњег истраживачког рада на програму за примену компјутера у лексикографској обради у Речнику САНУ изнео могућности ове примене и предности које таква примена омогућује.

4.4.3. О једном виду језичког моделирања за потребе израде граматике и речника српског језика говорио је проф. др Љубомир Поповић са Филолошког факултета у Београду. Он је указао на многа нерешена питања у нашој дескриптивној лексикографији, чија је суштина у томе да начин презентације семантичких и граматичких информација у речнику не одговара стандардима ни савремене семантике ни савремене граматике — синтаксе. Лексеме би, како је истакао Љ. Поповић, требало представљати интегрално, преко централних јединица: клауза или преко именичких, придевских и прилошких синтагми. Јединица описа треба да буде текстуална реч, лексема у одређеном значењу — сублексема, при чему су за њен опис веома важни параметри припадности одређеној врсти речи и облици речи — њена морфосинтакса. У речнику би требало давати синтаксичко-семантичке информације, а реченица у чијем се контексту реализује одређено значење лексеме — сублексема морала би бити дијагностичка, типична за

ту употребу. Љ. Поповић инсистира на међусобној сарадњи граматографа, синтаксичара и лексикографа и на интерфејсу као једино сврсисходном начину за језичко моделирање. У дискусији се поставило питање сврхе оваквог језичког моделирања, јер се при моделирању увек мора имати на уму зашто се оно врши: за машинско превођење, за наставу, за израду граматика, речника и сл., као и то да се у моделирању морају јасно издиференцирати поступци анализе и синтезе и њихов редослед с обзиром на сврху моделирања. Интегрални приступ проблему моделирања професора Поповића представља покушај иновације синтаксичке и лексикографске обраде и истраживања.

4.5. О важности синтаксичког приступа у лексикографској обради глагола говорила је др Јасмина Московљевић, доцент са Филолошког факултета из Београда, у оквиру теме *Глаголске категорије у Речнику САНУ*. Она је на примерима Речника САНУ показала које важне информације изостају у лексикографској обради појединих глагола и гл. именица (нпр. *желећи* и *жеља*), док се код других лексема истог типа те информације дају било експлицитно било преко примера употребе (нпр. код гл. *жалићи* (*се*)). Проблем је у томе, како је истакла Ј. Московљевић, што информације у Речнику не одражавају систем категорија одређених лексема и што нису устаљено распоређене, тако да је очигледно одсуство одређених параметара или одређене синтаксичке концепције, бар кад је у питању обрада глагола. Ауторка је истакла да је у лексикографској обради неопходно експлицитно навести који тип глагола реализује одређене гл. категорије, а који не реализује. Тако нпр. непрелазни гл. обично реализују р. гл. придев у придевској функцији (*јали борци* према *јасћи*), док прелазни обично реализују трп. придев. И у дискусији је указано на још неке важне пропусте у представљању гл. категорија у Речнику САНУ, и то оних које собом носе и посебна значења (нпр. *чишати* и *чишати књигу*).

4.6. Академик Никша Стипчевић је говорио на тему *Гести уз реч*, при чему је истакао значај гестуалног говора и потребу за његовим изучавањем у нашој лингвистици. У кратком историјату изучавања гестуалног говора речено је да досадашње лингвистичко изучавање овог феномена у свету пружа солидну основу за његово проучавање и у српском језику, за који до данас није урађен ни списак гестуалним емблема. Досадашње лингвистичко изучавање гестуалног говора у свету показало је да инвентар гестова и њихових значења у појединим језицима показује појаву синонимије различитих гестова, као и појаву хомонимије, различитих значења истих гестова код припадника различитих језика и култура. У излагању је истакнута потреба неговања

културе и стандардизовање гестова у српском језику, као и потреба усвајања гестова при учењу одређеног језика и његове културе. У дискусији је речено да поред телевизијског језика и дечији језик, као и говор слепих и глувих, потврђују да је гестуални језик примаран и да има све елементе регуларне структуре, као и неке универзалије (проф. др Смиљка Васић). Истакнуто је и то да нема праве синонимије у гестовима чак ни у оквиру једног језика, и да се поготову и често јављају неспоразуми у вези са употребом истих гестова у различитим културама (наведене су неке особености гестуалног говора Грка и Корејанаца — проф. др Љубомир Поповић).

4.7. О теми *Лингвокултуролошки аспекти у анализи лексичког поља* говорила је мр Тања Павловић из Београда.

4.8.1. Циклус предавања из творбе речи започет је представљањем монографија *Придеви са значењем људских особина* — Рајне Драгићевић, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 18, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2001 (књигу је представила проф. др Даринка Гортан-Премк из Београда) и *Турски суфикси у српском језику* — Првослава Радића из исте институтове едиције, књ. 17, 2001 (књигу су представиле мр Снежана Петровић и Слађана Илић, сараднице Института за српски језик). У разговору су учествовали и сами аутори, тако да су уз назначене теме у вези са насловима монографија, разматрана и друга питања која се тичу творбе речи, а нарочито она која су у вези са лексикографским радом. Уз прву књигу истакнут је значај обрађене теме за лексикографију и лексикологију, као и иновације у приступу феноменима лексичке семантике. Уз другу књигу осим представљеног садржаја (С. Илић), указано је на значај обрађене теме не само за србистику и славистику него и за балканистику, поред осталог и због нових творбених модела и значења речи са турским суфиксима, пре свега са суфиксима *-чија/-ција, -лија, -лук* и *-ана*, и то у савременом српском стандардном језику, његовим дијалектима и жаргонима (С. Петровић). Књиге су, с обзиром на значај за лексикографију, као и за граматичку и творбену обраду и стандардизацију, препоручене и као корисни приручници.

4.8.2. Проблеми творбе разматрани су и у вези са феноменом жаргонизације, као најновијем појачаном процесу у савременим језицима, и то на примеру српског и руског језика. О теми *Социолингвистички процеси у творби речи: жаргонизација и сливање* говорио је истакнути лингвиста проф. др Ранко Бугарски са Филолошког факултета у Београду. Истакнуто је да је однос суфикса и основе социолингви-

стички условљен, а да се суфикси разликују према степену жаргонизације. Жаргон је посматран као расадник нових креативних потенцијала у језику. На богатом инвентару суфикса домаћег и страног порекла, типа *-ак/-њак/-љак*, *-ић*, *-аћ*, *-аш*, *-уша*, *-ија*, *-шека*, *-инг* и др., као и на примерима именичких изведеница и значења указано је жаргонски континуум модела и значења (типа: *шерџација*, *сјонзоруша*, *алкос*, *ловашор*, *сачекуша*, *суџеришка*, *џројкаш*, *црквењак*). Међутим, указано је и на нови тип творбе, којом се одликује жаргон, а који је аутор пратио у периоду од 1990. до 2002. год. У питању је *сливање*, настало по моделу *мошел* (*мошор* + *хошел*), типа: *шкозоришће*, *наркохоличар*, *близисмен*, *крађанин*, *архиџорџура*, *књигралитише*, *шалантиологија*, *ДО-Сџојансџво* и др. У дискусији је речено да постоји разлика у утицају жаргона на стандардни идиом руског и српског језика.

4.8.3. О тим разликама и о жаргонизацији у руском језику говорила је проф. др Ана Кречмер из Бохума (Немачка) у оквиру теме *Лексикографски џрисџуј савременим језичким џојавама (на маџеријалу руског језика)*. Издвајајући 3 периода у развоју руског језика од 1991. (досовјетизација, демократизација — детабуизација и „русангл“), А. Кречмер је у поређењу са развојем српског језика у овом периоду, показала да су промене у овим језицима евидентне углавном на нивоу лексике и стила, а ређе на нивоу синтаксе. Промене су најизразитије у језику медија: увођење разговорног језика, жаргонизација и вулгаризација, детабуизација језика (увођење лексике из сексуалне сфере), већи број англицизама. Занимљиво је било и запажање да је у руској средини јавно и стручно реаговање на промене у почетку било емотивно и јако. Формирао се одбор за заштиту руског језика и Државни комитет за очување језика; израђивана су упутства за употребу језика; постављало се питање језичке културе и односа према жаргонизацији (излази читав низ речника жаргона), али све је остајало у оквирима струке, јер је друштво у целини индиферентно према збивањима у језику. На питање учесника у дискусији о језичкој политици бивших совјетских република (Белорусији, Украјини и др.), речено је да белоруског језика нема у јавној комуникацији, док је у Украјини свест о језику јача, и да се, како се у дискусији чуло, може говорити чак и о украјинском језичком национализму.

4.8.4. О проблемима жаргона говорио је и књижевник и преводилац Драгослав Андрић, аутор познатог Речника жаргона (1974). Темом *Неке јавне и џајне везе између џоезије, жаргона и хумора* осврнуо се на креативни потенцијал жаргонске лексике и на сферу њеног најефектнијег деловања. Обавестио је да припрема ново проширено

издање речника жаргона. У дискусији је истакнуто да су границе између жаргона и других типова лексике (књижевне и колоквијалне) веома нестабилне. Циклус о творби речи требало је да се закључи темом *Нормативни и лексикографски аспекти творбе речи у српском језику*, али састанак Трибине није одржан због болести предавача академика Ивана Клајна.

5. Лингвистичка трибина је у току свога досадашњег рада остварила планиране циљеве и у домену информисаности и у домену успостављања личне и тимске сарадње. Предавачи на Трибини су били не само сарадници из Института него и професори са факултета из Београда, Новог Сада, Ниша и Приштине — Косовске Митровице, па и из иностранства: Енглеске, Пољске и Немачке. Успостављена је сарадња са факултетима из Новог Сада, Ниша и Косовске Митровице (Приштине), са Институтом за српску културу (Лепосавић–Приштина), а обновљена је и проширена сарадња са неким факултетима и научним установама из Београда: са Филолошким, Филозофским и Математичким факултетом, са Одбором за дијалектолошки атлас САНУ, са Балканолошким институтом, са Министарством културе и Министарством просвете Републике Србије. На Трибини су не само разматрана питања од стратегијског значаја за србистику и српску лингвистику (питање статуса српског језика у условима актуелног језичког и територијалног раздвајања, питање електронског корпуса и информатичке обраде српског језика) него су покренуте активности за решавање неких питања (стања српског језика на Косову и Метохији и у дијаспори).

Значајним доприносом Трибине сматрамо и то да су многи гости — предавачи библиотеци Института поклонили драгоцене публикације у штампаној и електронској верзији. Не можемо прећутати велику захвалност и дивљење гостима — предавачима, који су се и поред текућих обавеза увек спремно и радо одазивали нашем позиву и на најбољи могући начин презентовали струку и науку којом се баве и установе у којима раде.

Београд

Сјана Рисџић

2003.

ОЛИВЕРА ЈАШАР-НАСТЕВА
(25. новембар 1922 — 9. јануар 2000)

Ускоро ће се навршити четири године откако је умрла Оливера Јашар-Настева, редовни члан Македонске академије наука и уметности. Много је разлога да се и у овој нашој средини, макар и са закашњењем, осврнемо на њен дугогодишњи плодотворан научни рад и богат стваралачки опус. Само један од њих је тај што се Оливера Јашар-Настева родила, матурирала и започела студије управо овде, у Београду, иако је читав њен живот и научни рад био везан за Скопље. Тамо је похађала основну и средњу школу, а потом и дипломирала на Филозофском факултету на Групи за француски језик и књижевност. Докторску дисертацију под насловом *Турскиџе лексички елементи во македонскиотџи јазик* одбранила је 1962. године на истом факултету где је и започела своју академску каријеру као асистент на Катедри за јужнословенске и балканске језике. Затим је радила као доцент за предмет Историја македонског језика; 1959. године изабрана је за ванредног, а 1975. за редовног професора. Од 1964. године учествовала је у организовању наставе албанског и турског језика, а неколико година била је шеф Катедре за турски језик и књижевност на тада већ Филолошком факултету у Скопљу. Истовремено, држала је предавања из Опште лингвистике на редовним и постдипломским студијама. За дописног члана Македонске академије наука и уметности изабрана је 1979. године, а за редовног 1983. године. Исте, 1979. године, постала је члан и Турске академије наука.

Рад Оливере Јашар-Настеве одвијао се паралелно на два поља, научном и педагошком. Своју научну каријеру започела је истраживањима међусобног утицаја македонског, албанског и турског језика, превасходно на нивоу лексике. Управо ће те области — лексикологија, балканологија и међујезичка интерференција — остати централне теме њеног интересовања током дугог низа година и бити поља на ко-

јима је њен допринос науци о језику најзначајнији и најобимнији. Овим темама прилазила је са више методолошких полазишта, истраживала је различите слојеве језика (савремени језик, дијалекте, тајне језике) мењајући угао посматрања по хронолошкој и функционално-стилској равни.

Поред поменуте докторске дисертације која је, под истим насловом и са извесним изменама, објављена постумно, у Скопљу 2001. године, у најважније радове који се баве међусобним утицајима балканских језика на лексичком нивоу у савременим језицима и дијалектима спадају: *Албански зборови во македонскиџе џајни јазџици*, Македонски јазик IV, Скопје 1953, св. 3:60–64; св. 4:84–92; св. 5–6:132–139, *Влијанието на македонскиџи јазик врз албанскиџе и џурскиџе говори во Македонија*, Македонски јазик VIII/2, Скопје, 1957, 147–164, *Турско-македонски лексички вкрсџувања и мешања*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет 15, Скопје 1963, 349–384, *Прилог кон иџроучавањето на лексичкиџе балканизми во македонскиџи јазик*, Македонски јазик XXV, Скопје 1974, 211–235, *Лексикаџа на македонскиџе џајни јазџици од морфолошки и семантичкоч-стилски аспекти*, Годишен зборник на Филолошкиот факултет 4, Скопје 1978, 47–76, *Развој на дијалектџинаџа лексика во услови на јазично мешање : (врз основа на џурско-македонски и џурско-албански јазични контексти во Гостиварско)*, Македонски јазик XXXI, Скопје 1980, 27–37, *Развој на дијалектџинаџа лексика во услови на јазична интерференција : богатињето на албанскиџе, ароманскиџе и џурскиџе говори во СР Македонија*, Реферати на македонските слависти за IX меѓународен славистички конгрес во Киев, Скопје 1983, 15–23, *Развојот на македонскаџа лексика во балкански контекст и нејзино збогатиување со синоними од грчко и џурско иџшкочло*, Прилози МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука X/2, Скопје 1985, 47–59.

Посебно треба истаџи џену студију *Македонскиџе калки оџи џурскиџи јазик*, Македонски јазик XIII–XIV/1–2, Скопје 1962–1963, 109–172, која представља јединствену и досада најобимнију анализу ове појаве у једном од балканских језика.

Турцизми, сагледани са функционолног, стилистичког и фонетског аспекта предмет су следећих радова: *За фонетскаџа адаџиџација на џурцизмиџе во македонскиџи јазик*, Serta Slavica: In memoriam Aloisii Schmaus, München 1971, 316–322, *Функционирањето на џурцизмиџе во македонскиџи книжовен јазик*, Македонски јазик XXIII, Скопје 1972, 91–98, *Стилистичкаџа уџоџреба на џурцизмиџе во современиџи македонски јазик*, Реферати на македонските слависти за

VII меѓународен славистички конгрес во Варшава, Скопје 1973, 35–43, *Семантичко-стилистичка интерпретација на каракамен и карасмрт во њојскиот јазик на К. Рацин*, Македонски јазик XL–XLI, Скопје 1995, 235–243.

О меѓујезичкој интерференцији у народној поезији написала је књигу: *Турски елементи во јазикот и стилот на македонската народна поезија*, Скопје 1987, а вреди поменути и коауторски рад са Б. Конеским и Б. Настевим: *Interférence au niveau de la langue de la poésie populaire des peuples balkaniques*, Balcanica I, Beograd 1970, 13–22.

Оливера Јашар-Настева проучавала је диглосију у говорима Македоније, као и локалне турске говори, којима је посвећено неколико чланака: *Турскиот говор во Гостиварскиот крај*, Гостиварскиот крај (македонскиот, албанскиот и турскиот говор), II, Гостивар 1970, 271–306, *Bilinguität bei der türkischen Bevölkerung in der Gegend von Gostivar und dadurch bedingte phonologische Veränderung in ihrem Dialekt*, Zeitschrift für Balkanologie VIII/1–2, Wiesbaden 1971–72, 57–83, *Прилог кон истражувањето на Јуруците од Радовишко*, Етногенеза на Јуруците и нивното населување на Балканот, Материјали од Тркалезната маса, одржана во Скопје на 17 и 18 ноември 1983 година, Скопје 1986, 125–146.

У оквир интересовања Оливер Јашар-Настева улазила је и онамастика, о чему сведоче следећи важнији радови: *Хибридни образувања во македонската топонимија : (за употреба на турски топоними во една источномакедонска област*, Реферати на македонските слависти за VI меѓународен славистички конгрес во Прага, Скопје 1968, 21–27, *Турски елементи во југословенската топонимија*, Реферати на македонските слависти за VIII меѓународен славистички конгрес во Загреб–Љубљана, Скопје 1978, 23–33, *Меѓујазични контакти и нашата топонимија*, Втора југословенска ономастичка конференција, Скопје 1980, 133–137, *Интеграција на турски елементи во македонскиот иронимски систем*, Реферати на македонските слависти за X меѓународен славистички конгрес во Софија, Скопје 1988, 25–40.

Резултати проучавања појединих терминолошких сегмената лексике (поморског, хроматског, друштвено-политичког, религиозног) објављени су у чланцима: *Termes maritimes en macédonien*, Bolletino dell'Atlante linguistico Mediterraneo 10–11, Firenze 1968–1970, 69–76, *Турцизмите кај К. Пејчиновиќ со оглед на религиозната терминологија*, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски II: Скопје–Штип, 23–25 мај 1969, Скопје 1970, 257–267, *Општествено-политичката терминологија во јазикот на К. П. Мисирков*, К. П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до

ослободувањето : реферати на Симпозиумот во Скопје 22 и 23 април 1975, Скопје 1976, 68–77, *Лексичко-семантичкиот подсистем на бои во современиот македонски јазик : прилог кон проучавањето на хромајската терминологија*, Прилози МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука VI/2, Скопје 1981, 59–75, *За функцијата на боите во јазикот на современата македонска поезија*, *Studia linguistica Polono-Yugoslavica* 2, Скопје 1982, 125–131, *Боите во современата македонска поезија*, Зборник во чест на Блаже Конески по повод на шеесетгодишнината, Скопје 1984, 107–120.

Њена љубав према лексикологији навела ју је и да се позабави историјом лексикографије, а посебно радом Ђорѓа Пулевског, и објави следеће студије: *За речниците на Ѓорѓи Пулевски и албанската паралела во нив*, Прилози МАНУ, Одделение за лингвистиката и литературна наука IX/2, Скопје 1984, 43–56, *Аромански лексикографско-грамајични трудови и ароманските речници на Кузман Шайкарев*, Македонски јазик XXXV, Скопје 1984, 53–71, *Односот на Вук кон шурцизмите*, Прилози МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука XIII/2, Скопје 1988, 47–85, *Интересот на Крум Тошев за македонската лексичка и лексикографска проблематика*, Зборник во чест на Крум Тошев, научен собир по повод 10 години од смртта на Крум Тошев, Скопје 1988, 26–31, *Местото и значењето на кошурскиот македонско-грчки речник од XVI век за развојот на македонската лексикографија*, *Leksikografija i leksikologija, zbornik radova, Posebna izdanja ANUBiH LXXXV, Odjeljenje društvenih nauka* 21, Sarajevo 1988, 3–7, (са Б. Конеским) *Parallèles linguistiques balkaniques dans les dictionnaires de Gorgi Pulevski*, Papers presented at the Vth International Congress of South-East European Research Studies, Belgrade 11–16th September 1984, Скопје 1988, 115–119.

Будући да је на Филозофском факултету у Скопљу држала предавања за предмет Историја македонског језика и била дугогодишњи сарадник Блажа Конеског, Оливера Јашар-Настева се бавила и проучавањем старијих текстова, а најзначајнији резултати тих истраживања објављени су у хрестоматији: *Македонски текстови X–XX век*, Скопје, 1972, (коауторски са Б. Конеским), као и у радовима посебно посветеним лексички изворима: *Поважниите карактеристики на лексичките шурцизми во македонските исмени синоменици од XV до XVIII век*, Македонски јазик XXXII–XXXIII, Скопје 1982 (1981–1982), 269–285, *Les formes linguistiques écrites en Macédoine au XIXe siècle dans le contexte balkanique*, VI меѓународен конгрес за проучавање на Југоисточна Европа (Софија 1989), Скопје 1991, 85–92 (коауторски са Б. Конеским), *Околу прашањето за местото и значе-*

њето на турцизмиите во лексикајта на дамаскините, *Studia linguistica Polono-Yugoslavica* 6, Sarajevo 1991, 51-54, *Месито и улогата на турцизмиите во Трлиска евангелие*, *Прилог кон проучавањето на турцизмиите во македонските јужни говори*, Македонските дијалекти во Егејска Македонија, научен собир, Скопје 23-24 декември 1991, Скопје 1994, 23-60.

Свесна значаја лексикографских подухвата, најчешће дуготрајних и колективних, О. Јашар-Настева је у оквиру МАНУ покренула и водила пројекат под називом „Речник на турцизмите во македонскиот јазик“. Иако, на жалост, није доживела издање тог дела, резултати њеног рада на пољу проучавања турцизама представљаће темел и суштину тог речника, а њен труд да се такав један приручник сачини биће трајан залог за широки круг будућих читалаца.

Поменуџемо само неке од многих научних скупова на којима је учествувала О. Јашар-Настева: Меѓународни славистички конгреси у Прагу, Варшави и Загребу, балканолошки конгреси у Софији и Атини, затим Меѓународни конгрес за албанолошка истраживања у Палерму, Меѓународни конгрес оријенталиста у Паризу и др. Такође је велику пажњу посвећувала научној и стручној сарадњи и контактите са страним колегама и институцијама — на Универзитету у Минхену 1968/69. године одржала је двосеместрални курс из области балканологије, од 1972. године учествувала је, у више наврата, у настави на Оријенталном универзитетском центру у Напуљу, а одржала је и бројна предавања на универзитетима у Амстердаму, Утрехту, Лајдену, Букурешту, Анкари, Тирани и другим меѓународним научним и образовним центрима. Више од десет пута одржала је предавања на редовним годишњим семинарима за македонски језик, књижевност и културу у Скопљу и Охриду.

Од око сто педесет библиографских јединица О. Јашар-Настеве, од којих је само део овде наведен, не мали број представљају рецензије и прикази. То сведочи о још једној њеној врлини — о живој научној радозналости и вољи да стручној јавности пренесе своја размишљања о савременим лингвистичким публикацијама и сопствено драгоцено искуство подели са средином у којој је живела и радила.

Тако велика преданост раду Оливере Јашар-Настеве, оличена с једне стране у библиографији, импресивној не само због броја радова него пре свега због исцрпности у анализи обрађиваних проблема, актуелности постигнутих резултата и изузетне научне акрибичности, а са друге у свесрдном ангажовању на утемељењу и јачању наставе на катедрама за албански и турски језик на Филозофском факултету у Скопљу, као и образовању генерација филолога различитих профила,

и покретању научних пројеката, јасно сведочи о томе у којој је мери она задужила своју средину. Аутор ових редова, на жалост, није имао ту част да се лично упозна са Оливером Јашар-Настевом, али су му њени радови, од самог почетка бављења лингвистиком, били неизмерно драгоцене штиво: најпре као извор података и сазнања из области међујезичких утицаја на Балкану, затим као модел за темељно и савремено проучавање страних елемената у разним језицима и, најзад, као испирација за истраживање појединих лингвистичких и лексиколошких проблема и у самом српском језику. У том погледу, аутор свакако није усамљен случај и велика празнина настала одласком Оливере Јашар-Настеве осетиће се не само у македонској, него и у овој нашој средини. Успомена на њу остаће да живи у сећању колега и генерација ученика и следбеника у Македонији који ће је памтити као вредног научника и пожртвованог учитеља, а ми се надамо да ће овај напис допринети да се и у српској науци не заборави ово значајно име балканске и јужнословенске лингвистике.

Београд

Снежана Пејровић

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 2001. годину

расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике
која су изашла у Србији и Црној Гори и Републици Српској

Библиографија из Републике Македоније касно је стигла па ће бити објављена
у следећој књизи Јужнословенског филолога

Библиографију уредила и грађу из Србије и Републике Српске прикупила *Ана Голубовић*

Грађу из Црне Горе прикупиле *Соња Ненезић* и *Миодарка Тејавчевић*

I. Општи теоријско-методолошки проблеми и историја лингвистике

1. АЛАБУРИЋ, Јелена

Slavistika pred otvorenim vratima 21. veka / Jelica Alaburić // Prevodilac: časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), стр. 58-61.

2. АНЂЕЛКОВИЋ, Маја

Према спознаји суштине језика : Радоје Симић, Општа лингвистика, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Серија V, Мала лингвистичка библиотека, број 2, Београд 2001, 180 стр. / Маја Анђелковић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 599-602.

3. ВОЈВОДИЋ, Дојчил

О функционалним основама савремене аспектологије / Дојчил Војводић // Славистика. — YU ISSN 1450-45061. — Књига V (2001), стр. 44-55.

Резюме

4. ИВИЋ, Милка

Leonard Talmy, Toward a Cognitive Semantics Vol. 1, Concept Structuring Systems; Vol. II. Typology and Process in Concept Structuring / Милка Ивић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185x. — LVII (2001), стр. 83-86.

5. ИВИЋ, Милка

Pravci u lingvistici. 1 / Milka Ivić. — 9. izd., dopunjeno poglavljem „Lingvistika u devedesetim godinama“. — Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Ćigoga štampa : Knjižara Krug, 2001. — 310 стр. — (Biblioteka XX vek; 73/1).

6. ИВИЋ, Милка

Pravci u lingvistici. 2 / Milka Ivić. — 9. izd., dopunjeno poglavljem „Lingvistika u devedesetim godinama“. — Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Ćigoga štampa : Knjižara Krug, 2001. — 292 стр. — (Biblioteka XX vek; 73/2).

7. КЛИКОВАЦ, Душка

History and Perspectives of Language Study — Papers in Honor of Ranko Bugarski (ed. by Olga Mišeska Tomić, Milorad Radovanović) / Душка Кликовац // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185x. — LVII (2001), стр. 87-95.

8. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Србистика и свјетска лингвистичка струјања на почетку миленијума / Милош Ковачевић // Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека : проблеми и правци развоја : зборник радова са научног скупа : (Бања Лука, 7–8. децембра 2001), — Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — стр. 159–172.

9. МАРИЦКИ ГАЂАНСКИ, Ксенија

Античка лингвистика у *Правцима у лингвистици* Милке Ивић : Милка Ивић, Правци у лингвистици, I–II, девето допуњено издање, Библиотека XX век, Београд, 2001, 310 стр. + 290 библ. / Ксенија Марицки Гађански // Зборник Матице српске за класичне студије. — YU ISSN 1450–6998. — 3 (2001), стр. 157–160.

10. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Дијакрона србистика и славистика на почетку III миленијума / Радмило Маројевић // Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека : проблеми и правци развоја : зборник радова са научног скупа : (Бања Лука, 7–8. децембра 2001), — Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — стр. 115–133.

11. ПЕВУЉА, Душко

Петар Милосављевић о обнови србистике / Душко Певуља // Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека : проблеми и правци развоја : зборник радова са научног скупа : (Бања Лука, 7–8. децембра 2001), — Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — стр. 217–241.

12. ПЕТРОВИЋ, Драгољуб

[Ed.] Charles W. Kreidler, PHONOLOGY: Critical concepts, Vol. I–VI : London and New York („Routledge“), 2001. / Драгољуб Петровић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352–5724 — XLIV, 1–2 (2001), стр. 245–250.

13. ПОЛОВИНА, Весна

Епистемолошки аспект односа теоријске и примењене лингвистике / Весна Половина // Анали Филолошког факултета: свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522–8468. — Књига XX (2000), стр. 401–412.

Summary

14. РАКИЋ, Станимир

Anna Wierzbicka: Semantics, Primes and Universals / Станимир Ракић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350–185x. — LVII (2001), стр. 101–109.

15. РАКИЋ, Станимир

О морфолошком појму главе, конверзији и структури сложеница / Станимир Ракић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350–185x. — LVII (2001), стр. 7–31.

Summary

16. САВИЋ, Свенка

Традиционално и модерно у европској лингвистици / Свенка Савић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450–9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 86–93.

17. СИМИЋ, Радоје

Општа лингвистика / Радоје Симић. — Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика; Никшић: Јасен, 2001. — 180 стр. — (Мала лингвистичка библиотека; серија 5, бр. 2).

18. СИМИЋ, Радоје

Уз дискусију о узроцима и правцима језичког развоја (на примерима из српског књижевног језика) / Радоје Симић // Зборник за српски језик, књижевност и умјетности. — I (2001), стр. 9–93.

Резюме

19. СТАНОЈЕВСКИ, Ненад

De Sosirov osnovni pojmovnik u našim prevodima / Nenad Stanojevski // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 5-12.

Резюме

20. СТЕВИЋ, Слободан

О филозофији језика : Luigi Mizzeto, FENOMENOLOGIA, ETNOMETODOLOGIA Franco Angelii, Milano 1997 / Слободан Стевић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 537-543.

21. ТАНАСИЋ, Срето

Један поглед на србистику / Срето Танасић // Филозофско-филошке науке на почетку 21. вијека : проблеми и правци развоја : зборник радова са научног скупа : (Бања Лука, 7-8. децембра 2001), — Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — стр. 243-249.

22. ТРАДИЦИОНАЛНО и модерно у српској лингвистици (2): дискусија / Љубомир Поповић... [и др.] // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 94-100.

II. Интердисциплинарна проучавања језика

(етнолингвистика, неуроллингвистика, психоллингвистика, социоллингвистика и сл.)

23. АНТОНИЋ, Ивана

„JEZIK JE PROVODNIK, GOVOR JE MATERIJ, A MISAO JE SVETLOST“ : Dušanka Klikovac, *Semantika predloga. Studija iz kongitivne lingvistike*. Beograd, Filološki fakultet, 2000, [5]-430. / Ivana Antonić // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 282-288.

24. БРБОРИЋ, Бранислав

С језика на језик : (социоллингвистички огледи II) / Бранислав Брборић. — Београд: ЦПЛ; Нови Сад: Прометеј, 2001. — 384 стр.

25. БУГАРСКИ, Наташа

О semantičkim i sociolingvističkim aspektima žargonizovanih reči u srpskom jeziku / Nataša Bugarski // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 311-316.

Literatura

Summary

26. БУГАРСКИ, Ранко

Lica jezika : sociolingvističke teme / Ranko Bugarski. — Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Čigoja štampa, 2001. — 246 стр.

27. ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка

Бранка Тафра: Језикословна раздобља, Загреб, 1995 / Даринка Гортан-Премк // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 7-13.

28. ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР, Јасмина

О индоевропском виду из угла когнитивне лингвистике : John Hewson — Bit Bude-
nik, *Tense and Aspect in Indo-European Languages, Theory, Typology, Diachrony*, Amsterdam
studies in the theory and history of linguistic science, series IV: Current issues in linguistics theory,
John Benjamins Publishing Company, Amsterdam-Philadelphia 1997, 403 str. / Јасмина
Грковић-Мејџор // Зборник Матице српске за класичне студије. — YU ISSN 1450-6998. —
3 (2001), стр. 139-142.

29. ИВИЋ, Милка

Душка Кликовац, Семантика предлога. Студија из когнитивне лингвистике / Милка
Ивић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185x. — LVI (2001), стр. 79-82.

30. ЈОВАНОВИЋ, Ивко

Култура говора / Ивко Јовановић. — Пирот: И. Јовановић, 2001. — 281 стр.

31. ЛОМА, Александар

Ранко Матасовић: Култура и књижевност Хетита, Загреб, 2000 / Александар Лома // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 39-40.

32. ЛОМА, Александар

Sprachkontakt und Sprachwandel : XI. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, Halle/Saale, 17-23. September 2000 / Александар Лома // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 229-236.

33. НОВАКОВ, Драгана

Јзыки малые и большие, Тарту, 1998 / Драгана Новаков // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 44-45.

34. ПАВЛОВИЋ, Михаило

Језик и мода / Михаило Павловић // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 4-7.

35. ПЕРОВИЋ, Драгољуб

Бранислав Брборић, О језичком расколу: Социolingвистички огледи I, Београд — Нови Сад, 2000, стр. 474; *С језика на језик: Социolingвистички огледи II*, Београд — Нови Сад, 2001. — стр. 384 / Драгољуб Петровић // *Previdilac: časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije*. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), стр. 50-54.

36. ПЕТРОВИЋ, Драгољуб

Записи о разарању српског језика : Бранислав Брборић, *О језичком расколу. Социolingвистички огледи I*, Београд — Нови Сад, 2000, стр. 474; *С језика на језик. Социolingвистички огледи II*, Београд — Нови Сад, 2001. — стр. 384 / Драгољуб Петровић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 255-261.

37. ПИПЕР, Предраг

Две књиге Бранислава Брборића о српском језику : Б. Брборић, *О језичком расколу. Социolingвистички огледи I*. — Београд (ЦПЈ) — Нови Сад (Прометеј), 2000; *С језика на језик. Социolingвистички огледи II*. — Београд (ЦПЈ) — Нови Сад (Прометеј), 2001. / П. Пипер // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 261-268.

38. ПИПЕР, Предраг

Jezik i prostor / Predrag Piper. — 2. dopunjeno izd. — Beograd: Biblioteka XX vek : Čigoja štampa : Knjižara Krug, 2001. — 270 стр.

39. ПРАЛИЦА, Дејан

Социolingвистичке прилике на српскохрватском језикучком простору током друге половине 20. века / Дејан Пралица // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 13-36.

Литература

Summary

40. СЕДАКОВА, Ирина А.

Цветообозначения и их место в символике славянских родин / Ирина А. Седакова // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354-964X. — Број 6 (2001), стр. 57-65.

41. СТОЈИЋ, Светлана

Социolingвистички и социопсихолошки аспекти стандардизације енглеског језика / Светлана Стојић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 60-70.

Summary

42. УСАЧЕВА, Валерия В

Семиотика зеленог цвета в народной культуре славян / Валерия В. Усачева // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354-964X. — Број 6 (2001), стр. 141-151.

43. ЧИГОЈА, Бранкица

Ranko Bugarski, LIČA JEZIK, Sociolingvističke teme, Biblioteka XX vek, Beograd 2001, 246 стр. / Бранкица Чигоја // Књижевност и језик, XLVIII. — 1-2 (2001), стр. 148-150.

44. ШУБЕРТ, Габријела

Боје као средство оријентације код Словена / Габријела Шуберт // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354-964X. — Број 6 (2001), стр. 66-77.

III. Примењена лингвистика**а) Превођење****45. БАРАКОВА, Пенка**

Вътрешноезиковата омонимия — тврсен източник на «тврстено» недоразумение и предпоставка за непреводимост / Пенка Баракова // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 205-212.

Резюме

46. БУЛГАКОВ, Макарије

Превод Светог писма и богослужбених књига на словенски језик / митрополит Макарије (Булгаков); [превод са руског Слободан Продић]. — Шибеник: Истина, часопис православне Епархије далматинске, 2001. — 36 стр.

47. БУЊАК, Петар

Хенрика Батовског полски превод Његошевог *Горског вијенца* и његови критичари / Петар Буњак // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 241-271.

Резюме

48. ГАЂАНСКИ, Иван

Аница Савић-Ребац као преводилац Пиндара / Иван Гађански // Зборник Матице српске за класичне студије. — YU ISSN 1450-6998. — 3 (2001), стр. 105-110.

Summary

49. ЈАНИЋИЈЕВИЋ, Јован

Теорија превођења, нарочито књижевног: јуче, данас, sutra / Jovan Janićijević // Prevodilac: časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije. — YU ISSN 0351-8892. — Година XX, број 1-4 (2001), стр. 36-43.

50. ЈОВАНОВИЋ, Младен

O prevođenju : tehnika prevođenja : s primerima srpsko-engleskog i englesko-srpskog prevoda / Mladen Jovanović. — Beograd : Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije, 2001. — 168 стр.

51. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Руски препевы лирике Десанке Максимовић : (метрика и ритмика, семантика и поетика) / Радмило Маројевић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 233-239.

Résumé

52. ПАВЛОВИЋ-САМУРОВИЋ, Љиљана

Преводи Сервантесових дела на српски / Љиљана Павловић-Самуровић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 159-177.

Resumen

53. ПОПОВИЋ, Бранислава

Лингвистички аспект једног превода Његошевог „Горског вијенца“ на немачки / Бранислава Поповић // *Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу*. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 361-374.

Zusammenfassung

54. РАЗДОБУДКО-ЧОВИЋ, Лариса

О неких трудностима превода прозе постсоветског периода на српски језик (на примерима романа В. Пелевина *Generation «П»*) / Л. И. Раздобудко-Човић // *Српски језик*. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 213-221.

Резиме

55. РАМАДАНСКИ, Драгиња

Prevodilac između teksta i konteksta / Draginja Ramadanski // *Prevodilac: časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije*. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), стр. 43-47.

б) Учење страних језика**56. БОГОЈЕВИЋ, Драган**

О новим стратегијама учења страних језика / Драган Богојевић // *Васпитање и образовање*. — YU ISSN 0350-5065. — Бр. 2 (2001), стр. 83-90.

57. ВИНАВЕР, Надежда

Srbija u Evropi? : o zastupljenosti stranih jezika u školskom sistemu Srbije / Nadežda Vinaver // *Prevodilac: časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije*. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), стр. 25-32.

58. ЈОКСИМОВИЋ, Веско

Страни језици у основној школи / Веско Јоксимовић // *Васпитање и образовање*. — YU ISSN 0350-5065. — Бр. 1 (2001), стр. 53-62.

59. КЛЕМЕНОВИЋ, Јасмина

Фактори у двојезичкој средини од којих зависи учење другог језика / Јасмина Клеменовић // *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. — YU ISSN 0374-0730. — Књига 28 (2000), стр. 295-305.

Summary

60. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Д. Дамљановић: *Руски језик у Србији. Уџбеници до 1941. године*. Филолошки факултет, Београд, 2000, 310 стр. / Ксенија Кончаревић // *Славистика*. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 291-293.

61. МАРКОВИЋ, Јелица В.

Srpski za strance = Essential Serbian = Cours de langue serbe = Lehrbuch der Serbischen Sprache. 1 / Jelica V. Marković. — [4. prošireno i dopunjeno izd.]. — Beograd : J. Marković, 2001. — 169 стр.

62. МИЛОШЕВИЋ-АТОС, Радослав

Рачунар — моћно средство за учење енглеског језика / Радослав Милошевић-Атос // *Васпитање и образовање*. — YU ISSN 0350-5065. — Бр. 2 (2001), стр. 98-113.

63. ПАЉЕВИЋ-ШТУРМ, Дивна

Промјене у настави енглеског језика у гимназијама Црне Горе / Дивна Паљевић-Штурм // *Васпитање и образовање*. — YU ISSN 0350-5065. — Бр. 2 (2001), стр. 90-94.

64. СЕКУЛИЋ, Владимир

Најновији правци у настави страних језика, Како до самосталне комуникације / Владимир Секулић // Просвјетни рад. — YU ISSN 0033-1686. — Бр. 5-6 (12. април 2001), стр. 9.

65. СЕКУЛИЋ, Владимир

Настава страних језика у реформи образовања у Црној Гори / Владимир Секулић // Васпитање и образовање. — YU ISSN 0350-5065. — Бр. 3 (2001), стр. 46-57.

66. ТЕРЗИЋ, Александар

Обучавање студената-филолога интонационалним нормама руског језика у нашој средини / Александар Терзић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 33-43.

Резюме

в) Контрастивна проучавања језика**67. БЛАГОЈЕВИЋ, Савка**

Metadiskurs u naučnoistraživačkoj literaturi na engleskom i srpskom jeziku : doktorska disertacija / Savka Blagojević. — Novi Sad, 2001. — IV, 395 стр.

68. ВЕЉКОВИЋ, Драгана

El campo funcional-semántico de la aspectualidad en las lenguas Serbia y Española / Dragana Veljković // Facta Universitatis : Series Linguistics and Literature. — YU ISSN 0354-4702. — Vo. 2, № 8 (2001), стр. 221-229.

69. ВИДАЧИЋ, Анка

Процес калкирања из енглеског језика у српском / Анка Видачић // Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. — YU ISSN 0374-0730. — Књига 28 (2000), стр. 129-141.

Summary

70. ВЛАХОВИЋ, Пламенка

Obeležavanje iterativnosti u francuskom i srpskom jeziku / Plamenka Vlahović // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br. 9 (1999), стр. 55-66.

Résumé

71. ДОБРЕВ, Иван К.

Вид и карактер на генетичната основа на независнието в славјанските и турските езици / Иван К. Добрев // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185x. — LVII (2001), стр. 59-77.

Резюме

72. ДОКОВИЋ, Сибила

Ономатопеје и узвици у српскохрватском и пољском језику — контрастивна анализа / Сибила Доковић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 78-84.

73. ЂЕЛИЋ, Селена

Udvajanje direktnog objekta u vranjanskom govoru i francuskom jeziku / Selena Đelić // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br. 10 (2000), стр. 75-81.

Résumé

Literatura

74. ЂОКИЋ, Нада

Француски и српски прилози за место и учесници у комуникацији / Нада Ђокић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 289-308.

Résumé

75. ЕВСЕЕВ, Иван

Afinități în semantica și în gramatica ființelor mitologice din folclorul româlor și sârbilor / Ivan Evseev // Етно-културолошки зборник : за проучавање културе источне Србије и суседних области. — YU ISSN 0354-7485. — Књига VII (2001/2002), стр. 137-142.

76. ЕЛЕМЕЈЕР-ЖИВКОВИЋ, О.

Сказ — место сукоба двају језика као израза различитих система смисла и вредности / O. Ellemeyer-Živković // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 257-265.

77. ЗАРКОВИЋ, Јован

Terminologija boja : (ruski-srpski-ingleski-nemački-francuski) / Jovan Zarković // Prevodilac: časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), стр. 94-113.

78. ЗВЕКИЋ-ДУШАНОВИЋ, Душанка

Infinitiv u srpskom i mađarskom jeziku / Dušanka Zvekić-Dušanović // Зборник Матиче српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 25-95.

Резюме

79. ИВАНОВИЋ, Милена

Епистоларни дискурс украјинског и српског језика, Београд, 2000 / Милена Ивановић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 14-17.

80. ИВАНОВИЋ, Милена

Епистоларни дискурс украјинског и српског језика, Филолошки факултет, Београд, 2000, 305 стр. / Милена Ивановић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 298-300.

81. ЈАРМАК, Вероника

Називи сиве боје у источнословенским језицима / Вероника Јармак, Владимир Пономаренко // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354-964X. — Број 6 (2001), стр. 119-128.

82. ЈАРМАК, Вероника

Називи сребра у словенским језицима / Вероника Јармак, Владимир Пономаренко // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354-964X. — Број 6 (2001), стр. 129-140.

83. ЈОВАНОВИЋ, Гордана

Неке лексичке паралеле у старополском и старосрпском језику / Гордана Јовановић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 95-98.

Резюме

84. КИРШОВА, Јулија

Частицы как метатекстовые показатели авторизации в русском и сербском языках / Юлия Киршова // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 85-88.

85. КИРШОВА, Маријана

Србистика, српско-руске језичке паралеле : избор радова / Маријана Киршова. — Никшић : Универзитет Црне Горе; Цетиње : Обод. — 2001, 162 стр.

86. КИРШОВА, Маријана

Фразеологизми с числителнимима в русском языке и их соответствия в сербском / Маријана Киршова // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 80-84.

87. КОСАНОВИЋ, Марија-Магдалена

Дрога у српском и руском жаргону / Марија-Магдалена Косановић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 89-94.

88. КОСТИЋ, Веселин

Српски језик у енглеским изворима 1680–1860 / Веселин Костић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522–8468. — Књига XX (2000), стр. 343–359.

Summary

89. КРСТИЋ, Ненад

La contrastive et la traduction : le français et le serbe : les ressemblances et les différences / Nenad Krstić. — Београд : Vedes, 2001. — 170 стр.

90. МИРИЋ, Душанка

Фактори и средства конвенционализације субјективног значења / Душанка Марић??? // Славистика. — YU ISSN 1450–5061. — Књига V (2001), стр. 113–121.

Резюме

91. МУШОВИЋ, Абдулах

Izražavanje glagolske terminativnosti neglagolskim jezičkim sredstvima (Na materijalu ruskog i srpskog jezika) / Abdulah Mušović // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354–7795. — Br. 10 (2000), стр. 21–28.

Резюме

92. ОБУЋИНА, Предраг

Учтиво обраћање у српском и пољском језику / Предраг Обућина // Славистика. — YU ISSN 1450–5061. — Књига V (2001), стр. 99–112.

Резюме

93. ПЕТРОВИЋ, Снежана

Отворено и затворено као ознаке за светлу и тамну нијансу боја / Снежана Петровић // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354–964X. — Број 6 (2001), стр. 32–41.

94. ПОПОВИЋ, Људмила

О прототипском и стереотипском начину концептуализације боја у језику : (На примеру словенског фолклора) / Људмила Поповић // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354–964X. — Број 6 (2001), стр. 14–31.

95. ПРАВДА, Елена

Способь означения признаков-состояний в сербском языке (в сопоставлении с русским и словацким языками) / Елена А. Правда // Славистика. — YU ISSN 1450–5061. — Књига V (2001), стр. 65–70.

Резюме

96. РАДИЋ, Биљана

Особине дискурса на интернету у енглеском и српском језику / Биљана Радић // Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. — YU ISSN 0374–0730. — Књига 28 (2000), стр. 99–114.

Summary

97. РАЗДОБУДКО-ЧОВИЋ, Лариса

Руско-српска компаративна истраживања / Лариса Раздобудко-Човић. — Београд : Ведес, 2001. — 212 стр.

98. РОДИЋ, Никола

Новозаветно грчко Βλασφῆμία, Βλασφῆμῆς у старословенском и српскословенском преводу јеванђеља / Никола Родић // Зборник Матице српске за класичне студије. — YU ISSN 1450–6998. — 3 (2001), стр. 61–65.

Summary

99. САВИЋ, Момчило Д.

Савременост румунског у оквиру балканских језика / Момчило Д. Савић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522–8468. — Књига XX (2000), стр. 309–318.

Résumé

100. СТЕВИЋ, Слободан

Неки примери језичке стварности : из корпуса италијанског и српског језика / Слободан Стевић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 349-358.
 Riassunto

101. ТОЧАНАЦ, Душанка

Primena Tenijerovog lingvističkog metoda u analizi bezličnih konstrukcija srpskog i francuskog jezika / Dušanka Točanac // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br. 9 (1999), стр. 67-77.
 Résumé

102. ЋУПИЋ, Драго

Значајан допринос лингвистичкој науци : Миријана Киршова: „Србистика, српско-руске језичке паралеле“, Универзитет Црне Горе, Подгорица 2001 / Драго Ћупић // Просвјетни рад. — YU ISSN 0033-1686. — Бр. 17-18 (14. децембар 2001), стр. 23.
 Приказ

103. ХАЛУРКА, Сабина

Контрастивна анализа питања с упитним речима у енглеском, српском и мађарском језику / Сабина Халурка // Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. — YU ISSN 0374-0730. — Књига 28 (2000), стр. 79-88.
 Summary

104. ЧАМПАР, Драгован

Akcentat sufiksnih imeničkih augmentativa u ruskom i srpskom jeziku / Dragovan Čampar // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br 9 (1999), стр. 99-104.
 Резюме

IV. Прасловенски језик, поједини словенски језици оснм српског и старословенског

105. БАБИЋ-ПАНИЋ, Биљана

Радосав Бошковић: *Основи ујоредне грамаџике словенских језика*, Требник, Београд, 2000 / Биљана Бабић-Панић // Зборник за српски језик, књижевност и умјетност. — I (2001), стр. 225-226.

106. БЕЛОВА, Олга В.

„Цветовые“ характеристики „чужих“ в народных представлениях славян / Ольга В. Белова // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354-964X. — Број 6 (2001), стр. 78-86.

107. ГУЉТЈАЕВА, Надежда В.

Цветовые прилагательные в русских заговорных клише / Надежда В. Гультьева // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354-964X. — Број 6 (2001), стр. 87-105.

108. ДРАГИН, Наташа

Е. М. Верещагин, ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ДРЕВНЕГО ОБЩСЛАВЯНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА. ПЕРЕВОДИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КИРИЛЛА И МЕФОДИЯ И ИХ УЧЕНИКОВ, Москва, 1997, 315 стр. / Наташа Драгин // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 295-299.

109. ЂУКАНОВИЋ, Маја

Основи грамаџике словеначког језика / Маја Ђукановић, Желько Марковић. — Београд : Филолошки факултет, 2001. — 146 стр.

110. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Синтаксичке новости из Хрватске : Иво Прањковић, Друга хрватска складња. Синтаксичке расправе, Хрватска свеучилишна наклада, Загреб, 2001, 179. стр. / Милош Ковачевић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 603-611.

111. КОЛОСОВА, Валерија Б.

Роль цвета в создании символического образа растения / Валерија Б. Колосова // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354-964X. — Број 6 (2001), стр. 42-56.

112. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

E. Kollárová — L. V. Trušinova: Встречи с Россией. Ruský jazyk pre 3-4. ročník stredných škôl. Slovanské pedagogické nakladiteľstvo, Bratislava, 1998, 368 стр. / Ксенија Кончаревић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 273-275.

113. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Русский язык в центре Европы. Журнал Ассоциации русистов Словакии, 2. Банска Бистрица, 2000, 159 стр. / Ксенија Кончаревић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 290-291.

114. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Црквенословенски језик на размеђу миленијума : проблеми и перспективе функционисања / Ксенија Кончаревић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 24-32.

Резюме

115. КОСАНОВИЋ, Богдан

Janina Sałajczkova: Dziesięciolecie przemian. Proza rosyjska lat 1985-1995. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk, 1998, 128 стр. / Богдан Косановић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 265-267.

116. КУЗМЕЊКОВА, В. А.

К вопросу о типологии описательных предикатов и их аналогов в современном русском языке / В. А. Кузьменкова // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 56-64.

Резюме

117. МАРФУЊИНА, Инеса А.

Синтаксическое явления русского языка старшего периода на занятиях по исторической грамматике / Инеса А. Марфунина // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 103-107.

Резиме

118. МИЈАВЦОВА, Марија

Slovenčina v jazykovej enkláve / Mária Mujavcová. — Báčsky Petrovec : Kultúra; Nadlak : Ivan Krasko, 2001. — 222 стр.

119. ОРЕХОВА, Ирина А.

Русский язык на рубеже тысячелетий / Ирина А. Орехова // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 132-134.

120. ПЕТРОВСКИ, Марина

В. Б. Крысько, ИСТОРИЧЕСКИЙ СИНТАКСИС РУССКОГО ЯЗЫКА: ОБЪКТ И ПЕРЕХОДНОСТЬ, „Индрик“, Москва, 1997, 423 стр. / Марина Петровски // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 299-310.

121. ПИПЕР, Предраг

Лили Лашкова: Увод в сравнителната граматика на славянските езици. София, Издателска къща Емас, 2000, 223 стр. / Предраг Пипер // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 293-296.

122. САВИН, Драгана

З. К. Тарланов, СТАНОВЛЕНИЕ ТИПОЛОГИИ РУССКОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ЕЕ ОТНОШЕНИИ К ЭТНОФИЛОСОФИИ. Петрозаводский государственный университет, Петрозаводск, 1999, 207 стр. / Драгана Савин // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 310-314.

123. СЛАВИЋ, Милена

Руски језик : у грађевинској струци : архитектура, грађевинарство, геодезија / Милена Славих. — Београд : Академска мисао, 2001. — VI, 225 стр.

124. ТЕРЗИЋ, Богдан

Anna Kretschmar: Zur Geschichte des Schriftfussischen. Privatkorrespondenz des 17. und frühen 18. Jahrhunderts. Verlag Otto Sagner, München, 1998, Seiten 310 / Богдан Терзић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 271-273.

125. ТЕРЗИЋ, Богдан

О функционисању црквенословенског језика на размеђу векова / Богдан Терзић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 16-23.

Резюме

126. ТОШОВИЋ, Бранко

Глагољные лексические инновации в русском языке второй половины XX века / Бранко Тошовић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 122-131.

127. УЛУХАНОВ, И. С.

Функционально-генетическая классификация лексики языка Древней Руси / И. С. Улуханов, Т. Н. Солдатенкова // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 211-222.

V. Старословенски језик и његове редакције**128. БАБИЋ, Биљана**

Старословенска читанка у новом руху / Биљана Бабић // Радови : часопис за хуманистичке и друштвене науке = Works : Magazine for Humanist and Social Studies. — ISSN 1512-505X. — IV (2001), стр. 245-249.

129. БАРАКО, Татјана

Прилог познавању сложеница у српкословенском у (Димитрије Кантакузин, *Посланица Киријана Исаији*) / Татјана Барако // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 71-76.

Коришћена литература

Резюме

130. ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР, Јасмина

Питања из старословенске синтаксе и лексике / Јасмина Грковић-Мејцор. — Нови Сад : Филолошки факултет, Катедра за српски језик и лингвистику, 2001. — 55 стр. — (Лингвистичке свеске; 1).

131. ЈОВИЋЕВИЋ, Радојица

Нова старословенска хрестоматија / Радојица Јовићевић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 589-592.

132. НИКОЛИЋ, Светозар

Старословенски језик, књ. 2, Примери са речником / Светозар Николић. — 13. изд. — Београд : Требник, 2001. — 143 стр.

133. ПАНИЋ-БАБИЋ, Биљана

Адјективни суфикс -ьнїи у Мирослављевом јеванђељу / Биљана Панић-Бабић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 265-275.

Резюме

134. ПИЖУРИЦА, Мато

Јасмина Грковић-Мејџор, ПИТАЊА ИЗ СТАРОСЛОВЕНСКЕ СИНТАКСЕ И ЛЕК-СИКЕ, Филозофски факултет, Катедра за српски језик и лингвистику, Лингвистичке све-ске 1, Нови Сад, 2001, 1-55. / Мато Пижурца // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 277-278.

135. СТАРОСЛОВЕНСКА хрестоматија : правила за читање, обрасци глагољских тексто-ва, текстови глагољских споменика у ћириличној транскрипцији, текстови из ћириличних споменика, паралелни текст, текстови редакцијског карактера, речник, скраћенице, илу-страције / [приредио] Миленко Панић. — Београд : Чигоја штампа, 2001. — 163 стр.

VI. Савремени српски језик**а) Опште****136. ВУКСАНОВИЋ, Јован**

Говорено и написано : граматика, стилистика, реторика, прагматика : из граматике и стилистичке речи и реченице : увод у истраживање и стваралаштво ученика : приручник за професоре и ученике гимназија / Јован Вуксановић. — Београд : Досије, 2001. — VII, 364 стр.

137. ИВИЋ, Павле

Српски народ и његов језик / Павле Ивић; приредио Милорад Радовановић. — Сремски Карловци; Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001. — 369 стр. — (Целокупна дела Павла Ивића; т. 5).

138. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Перифрастичка компарација у српском књижевном језику / Милош Ковачевић // Зборник за српски језик, књижевност и умјетности. — 1 (2001), стр. 31-58.
Zusammenfassung

139. СПАСИЋ, Драгана

Problem bezličnih glagolskih oblika u funkciji dopune glagola u literaturi / Dragana Spasić // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — КОВАЧЕВИЋ, Милош

Перифрастичка компарација у српском књижевном језику / Милош Ковачевић // Зборник за српски језик, књижевност и умјетности. — I (2001), — стр. 31-58. — YU ISSN 0354-7795. — Вг. 9 (1999), стр. 79-90.

Summary

Literatura

б) Фонетика и фонологија**140. МАРОЈЕВИЋ, Радмило**

Нови рат за српски језик и правопис : лингвистички огледи из фонологије и ортогра-фије / Радмило Маројевић. — Београд : Српски фонд словенске писмености и словенских култура : Требник; Подгорица : Унирекс; Бања Лука : Media centar Prelom, 2001. — 242 стр.

в) Графија и правопис**141. БРБОРИЋ, Бранислав**

Традиционално и модерно у српској графији : Могућност и нужност реформе двају писама / Бранислав Брборић // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 13 (2001), стр. 12-21.

142. ПРАВОПИС српскога језика : приручник за школе / приредили Мато Пижурца, Јо-ван Јерковић, Митар Пешикан. — Екавско изд. — Нови Сад : Матица српска; Београд : За-вод за уџбенике и наставна средства, 2001. — 294 стр.

г) Граматика (морфологија, творба речи, синтакса)

143. АНТОНИЋ, Ивана

Vremenska геџеписа / Ivana Antonić. — Sremski Karlovci, Novi Sad : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001. — 409 стр.

144. БАБИЋ, Миланка

Неке особености упитне реченице са формантом *да* / Миланка Бабић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 277-287.

Summary

145. БАБИЋ, Миланка

Однос афирмације и негације у једном типу реторичког питања / Миланка Бабић // Књижевност и језик. — XLVIII, 3-4 (2001), стр. 39-49.

146. БРБОРИЋ, Бранислав

Контаминација, арханзација и петрификација / Бранислав Брборић, Јован Вуксановић // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 12-14.

147. БУГАРСКИ, Ранко

Две речи у једној : лексичке скривалице / Ранко Бугарски // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 13 (2001), стр. 1-5.

148. ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка

Рајна Драгићевић, Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику — творбена и семантичка анализа / Даринка Гортан-Премк // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185X. — LVII (2001), стр. 110-121.

149. ГРИЦКАТ РАДУЛОВИЋ, Ирена

О прошлом времену у српском језику : два ванлингвистичка гледишта / Ирена Грицкат Радуловић // Глас : Одељење језика и књижевности. — YU ISSN 0351-7365. — CCCLXXXIX, књига 18 (2001), стр. 85-88.

Резюме

150. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна

Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику : творбена и семантичка анализа / Рајна Драгићевић; уредник Милка Ивић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2001. — 279 стр. — (Библиотека Јужнословенског филолога / Институт за српски језик САНУ. Нова серија, ISSN 0350-185X; књ. 18).

151. ИВИЋ, Милка

Неки увиди у конструкције типа *чекати некога / на некога и заборавити нешто / на нешто* / Милка Ивић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 7-11.

Summary

152. ИВИЋ, Милка

О тзв. „видским парџацима“ — из новог угла / Милка Ивић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185X. — LVII (2001), стр. 1-5.

Summary

153. ЈОВАНОВИЋ, Јелена

Поетска граматика Васка Попе / Јелена Јовановић. — Београд : Филолошки факултет : Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 2001. — 293 стр. — (Мала лингвистичка библиотека; серија 5, бр. 1).

154. КЛАЈН, Иван

Тај неки наш обичај : О (не)граматичним комбинацијама заменица у новијем српском језику / Иван Клајн // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 17-20.

155. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Критеријуми и начини морфолошког описа именица у граматикама српског језика / Милош Ковачевић // Прилози настави српског језика и књижевности. — YU ISSN 0350-6657. — Година друга, број 1-2 (2001), стр. 19-36.

156. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Таутологија и плеоназам / Милош Ковачевић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 145-166.

Summary

157. КРАЈИШНИК, Весна

Naučimo padeže : priručnik za srpski jezik kao strani / Vesna Krajišnik. — Beograd : Filološki fakultet, 2001. — 115 стр.

158. ЛУКИЋ, Живан

Плаво небо вокатива : мала српска граматика у 55 песничких лекција / Живан Лукић, Кристивоје Илић. — Шабац : Виша школа за образовање васпитача, 2001. — 86 стр.

159. МИЛИЋЕВИЋ, Слађана

Поименичени глагол или прилог? / Слађана Милићевић // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 13 (2001), стр. 26-27.

160. МИЛОШЕВИЋ, Милош

ГраMATика српског језика : [приручник за познавање српског књижевног језика] / Београд : Драганић, 2001. — 173 стр.

161. НЕНЕЗИЋ, Соња

Придејске сложенице са квалификативним детерминатором / Соња Ненезић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 443-460.

162. НИКОЛИЋ, Мирослав

ГраMATичка основа и наставци именица типа *име-имена* / Мирослав Николић // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 71-83.

Резюме

163. НИКОЛИЋ, Мирослав

ИВАН КЛАН, *Творба речи у савременом српском језику : Први део: Слагање и арефиксација* / Мирослав Николић // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 157-161.

164. ОСТОЈИЋ, Бранислав

О једном типу замјеничких и прилошких везника у српском језику / Бранислав Остојић // Прилози настави српског језика и књижевности. — YU ISSN 0350-6657. — Година друга, број 1-2 (2001), стр. 37-44.

165. РАДОВАНОВИЋ, Драго

Јтовање : у наставним програмима и уџбеницима — неколико запажања / Драго Радовановић // Прилози настави српског језика и књижевности. — YU ISSN 0350-6657. — Година друга, број 1-2 (2001), стр. 79-86.

166. РАКИЋ, Станимир

О именичким сложеницама типа придев + именица / Станимир Ракић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 309-329.

Summary

167. РАКИЋ, Станимир

О дужини крајњег слога основе у придева и других врста речи / Станимир Ракић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 145-165.

Резюме

168. РАКИЋ, Станмир

О конверзији сложених придева у именице / Станмир Ракић // Наш језик. — YU ISSN 0027–8084. — Књига XXXIV, св. 1–2 (2001), стр. 141–144.

Summary

169. СИМИЋ, Радоје

О асиметричким кондензованим низовима / Радоје Симић, Јелена Јовановић // Наш језик. — YU ISSN 0027–8084. — Књига XXXIV, св. 1–2 (2001), стр. 45–70.

Резюме

170. СТАКИЋ, Милан

Синонимност суфикса и њихово семантичко диференцирање / Милан Стакић // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 393–398.

Резюме

171. СТЕВОВИЋ, Саво

Неправилно писање глаголског прилога садашњег (партиципа презента) / Саво Стевовић // Просвјетни рад. — YU ISSN 0033–1686. — Бр. 7–8 (23. мај 2001), стр. 18.

172. ТАНАСИЋ, Срето

Опозиција референцијалност/нереференцијалност и пасивна дијатеза / Срето Танасић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350–185x. — LVII (2001), стр. 33–40.

Резюме

173. ЋОРИЋ, Божо

Суфикс *-ada* у савременом српском језику / Божо Ћорић // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 167–175.

Summary

174. ЋОРИЋ, Божо

Творбено-семантичка анализа именица на *-из/а/м* у савременом српском језику / Божо Ћорић // Књижевност и језик. — XLVIII, 1–2 (2001), стр. 37–55.

Summary

175. ХЛЕБЕЦ, Борис

Једно виђење акценатског система глаголских облика / Борис Хлебец // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 399–410.

Summary

176. ХРИСТИЋ, Бранислава Ђ.

Приручник за граматику српског језика : са примерима екавског и (и)јекавског говорног подручја : за све равни образовања и све узрасте / Бранислава Ђ. Христић. — Београд : Б. Ђ. Христић, 2001. — 194 стр.

177. ШИПКА, Данко

Distribucija nastavka *-irati/-ovati* u srpskim glagolima stranog porijekla / Danko Šipka // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352–5724. — XLIV, 1–2 (2001), стр. 166–173.

Резюме

д) Лексикологија (лексичка семантика и стилистика, терминологија, ономастика и др.)

178. АЈДУКОВИЋ, Јован

О појму „русизам“ из угла теорије о три врсте контактолошке адаптације / Јован Ајдуковић // Славистика. — YU ISSN 1450–5061. — Књига V (2001), стр. 71–79.

Резюме

179. БАБИЋ, Биљана

Ономастичка истраживања у Републици Српској на почетку 21. вијека / Биљана Бабић // Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека : проблеми и правци развоја : зборник радова са научног скупа : (Бања Лука, 7–8. децембра 2001), — Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — стр. 173–179.

180. БЈЕЛЕНИЋ, Марта

Беле пчеле / Марта Бјеленић // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354–964X. — Број 6 (2001), стр. 106–118.

181. БУКВИЋ, Рајко

Како је и зашто Конг постао конфузија : прилог проблему транскрибовања кинеских имена / Рајко Буквић // Језик данас. — YU ISSN 0354–9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 21–22.

182. ВОЈВОДИЋ, Станко

Румунска презимена код Срба у северном Банату / Станко Војводић // Даница : српски народни илустровани календар : за годину 2002. — YU ISSN 0354–4974. — Девета година (2001), стр. 349–355.

183. ГУДУРИЋ, Снежана

O francuskim nazalnim vokalima i nazalnim kombinatormim varijantama u srpskom jeziku / Snežana Gudurić // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354–7795. — Br. 10 (2000), стр. 47–59.

Bibliografija

184. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна

Традиционално и модерно у српској лингвистици (творба речи) / Рајна Драгићевић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450–9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 101–107.

185. ДРОБЊАК, Драгана

Род француских позајмица у српском језику / Драгана Дробњак // Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. — YU ISSN 0374–0730. — Књига 28 (2000), стр. 191–194.

Résumé

186. ЗЛАТАНОВИЋ, Момчило

Осврт на монографију Јаворке Маринковић : Топонимија Врања и околине (Ономастолошки прилози, X, САНУ, Београд 1989, 1–106) / Момчило Златановић // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 517–536.

187. ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб

Трагови митског и култног у микропонимији пиротског краја / Драгољуб Златковић // Етнокултуролошки зборник : за проучавање културе источне Србије и суседних области. — YU ISSN 0354–7485. — Књига VII (2001/2002), стр. 155–160.

188. ИВИЋ, Милка

Једно давно постављено питање: значе ли *ошкад* и *ошкако* исто? / Милка Ивић // Наш језик. — YU ISSN 0027–8084. — Књига XXXIV, св. 1–2 (2001), стр. 1–5.

Summary

189. ИВИЋ, Милка

О времену кад су Србијом шетали сретаци и науђачи / Милка Ивић // Даница : српски народни илустровани календар : за годину 2002. — YU ISSN 0354–4974. — Девета година (2001), стр. 339–344.

190. ИВИЋ, Милка

О метафоричким екстензијама назива боја / Милка Ивић // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354–964X. — Број 6 (2001), стр. 7–13.

191. ЈОВИЋЕВИЋ, Радојица

Сиринићка презимена типа Бошковић / Радојица Јовићевић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 193-195.

Summary

192. КЛИКОВАЦ, Душка

О бирократизацији српског језика / Душка Кликовац // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 85-110.

Summary

193. ЛОМА, Александар

Сутиван, сутлија, суноврат. Лексички трагови раног паганско-хришћанског прожимања на старосрпском тлу / Александар Лома // Култ светих на Балкану. — Крагујевац : Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности : Универзитет у Крагујевцу, 2001. — стр. 25-38.

194. ЛОМА, Александар

Топонимистика као изазов / Александар Лома // Књижевност и језик. — XLVIII, 1-2 (2001), стр. 9-20.

195. МАРКОВИЋ, Александра

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2001. / Александра Марковић // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 166-169.

196. МИЛИЋЕВИЋ, Блажо

„Присутан“ и „одсутан“ у савременом језику / Блажо Милићевић // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 13 (2001), стр. 25-26.

197. МИЛИЋЕВИЋ, Слађана

Две нове речи: *спонзоруша* и *пишћољаш* / Слађана Милићевић // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 23.

198. МОРОЗ, Андреј Б.

„Лингвистичка магија“ : о номинацији болести у источнословенским и јужнословенским баснама / Андреј Б. Мороз; са руског превео Љубинко Раденковић // Расковник : часопис за књижевност и културу. — YU ISSN 0486-0187. — Год. XXVI, бр. 100 (лето, 2000), стр. 41-50.

Литература

199. НИКОЛИЋ, Видан

О номенклатурним називима „негативних“ животиња као номинационим базама у српској топонимији / Видан Николић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 359-392.

Резюме

200. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Стварање нових речи / Ђорђе Оташевић // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 13 (2001), стр. 10-12.

201. ПЕЦО, Асим

Бићење Поље и село *Орџијеш* (тражење етимологије ових двеју топонима) / Асим Пецо // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185x. — LVII (2001), стр. 53-57.

Резюме

202. ПЕЦО, Асим

Из српске ономастичке нормe / Асим Пецо // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 413-416.

203. ПЕЦО, Асим

Још о умирању пчела / Асим Пецо // Даница : српски народни илустровани календар : за годину 2002. — YU ISSN 0354-4974. — Девета година (2001), стр. 345-348.

204. РАДОВАНОВИЋ, Миљана

Биље и животиње у антропонимији неких предела источне и јужне Србије / Миљана Радовановић // Етно-културолошки зборник : за проучавање културе источне Србије и суседних области. — YU ISSN 0354-7485. — Књига VII (2001/2002), стр. 167-169.

205. РАНКОВИЋ, Зоран

Прилог за српски именослов / Зоран Ранковић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Godina VI, br. 1-2, 441 str.

206. СТЕВОВИЋ, Саво

Мийџровчанин или *Мийџровичанин* / Саво Стевовић // Просвјетни рад. — YU ISSN 0033-1686. — Бр. 9-10 (30. јул 2001), стр. 9.

207. СТЕВОВИЋ, Саво

Позајмице — потреба или незнање / Саво Стевовић // Просвјетни рад. — YU ISSN 0033-1686. — Бр. 17-18 (14. децембар 2001), стр. 15.

208. ТРНАВАЦ, Радослава

Елементи концепта „наде“ као хришћанске врлине / Радослава Трнавац // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 469-478.

209. ШИПКА, Милан

О имену главнога града Републике Српске : (Поново: Бања Лука или Бањалука?) / Милан Шипка // Језик данас. — YU ISSN 00354-9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 7-10.

210. ШИПКА, Милан

О ктетницима *српски* и *србијански* у свјетлу лексичко-семантичке норме / Милан Шипка // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 111-122. Summary

211. ШИПКА, Милан

Фраземи гестовно-мимичког порекла / Милан Шипка // Јужнословенски филолог. YU ISSN 0350-185x. — LVII 82001), стр. 41-52. Summary

212. ШТАСНИ, Гордана

Историјски аспект стандардизације медицинске терминологије / Гордана Штасни // Књижевност и језик. — XLVIII, 3-4 (2001), стр. 29-37.

ђ) Нормативистика**213. ДЕШИЋ, Милорад**

Нормирање савременог српског језика као научни и наставни проблем / Милорад Дешић // Књижевност и језик, XLVIII, 3-4 (2001), стр. 15-20.

214. ПИЖУРИЦА, Мато

Норма и неговање језичке културе / Мато Пижурица // Књижевност и језик. — XLVIII, 1-2 (2001), стр. 71-74.

е) Стилистика**215. БОЈОВИЋ, Ивана**

Радоје Симић : Стилистика српског језика I, Београд, 2000 / Ивана Бојовић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 31-32.

216. ЖИВОТИЋ, Радомир

Нови успони стилистике : Радоје Симић: Стилистика српског језика I, Филолошки факултет и Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд, 2000 / Ра-

домир Животић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 559-561.

217. ЈЕВТОВИЋ, Зоран

О култури новинарског изражавања : (Радомир Животић: Изражавање новинара, Београд 2001) / Зоран Јевтовић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 545-550.

218. ЈЕЛИЋ, Војислав

Сплетови фигура — у низовима и појединачно : уз стилистичка истраживања Луке Зиме / Војислав Јелић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. — YU ISSN 0543-1220. — Књига четрдесет девета, св. 1-2 (2001), стр. 57-64.

Summary

219. КЛИКОВАЦ, Душка

О појмовним и лексикализованим, откривачким и стваралачким метафорама : (уз помоћ афоризама Душана Радовића) / Душка Кликовац // Књижевност и језик. — XLVIII, 3-4 (2001), стр. 21-27.

220. ПОПОВИЋ, Богдан

Начело интeрпункције : оглед из теорије стиха / Богдан Поповић; приредио Јован Пејчић. — Панчево : Мали Немо, 2001. — 82 стр.

221. РАДУЛОВИЋ, Зорица

Карактеристична стилска средства у дјелу Душана Ђуровића : (Радови са научног скупа, Подгорица, 21. и 22. децембар 2000) / Зорица Радуловић // Гласник одјељења умјетности. — YU ISSN 0350-5480. — Књ. 20 (2001), стр. 55-67.

222. ЧАРКИЋ, Мирослав Ж.

Српска стилистика на почетку новог века / Мирослав Ж. Чаркић // Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека : проблеми и правци развоја : зборник радова са научног скупа : (Бања Лука, 7-8. децембра 2001), — Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — стр. 189-202.

223. ЧОВИЋ, Бранимир

О структури слике у Његошевом „Горском вијенцу“ / Бранимир Човић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 79-90.

Резюме

ж) Метрика

з) Методика наставе српског књижевног језика

224. БАКОВЉЕВ, Милан

Против идеализације нашег правописа у школи / Милан Баковљевић // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 14-17.

225. БИГОВИЋ-ГЛУШИЦА, Рајка

Настава српског језика у средњим школама (или да ли има настава језика у средњим школама) / Рајка Биговић-Глушица // Васпитање и образовање. — YU ISSN 0350-5065. — Бр. 2 (2001), стр. 74-78.

226. ИКОНИЋ, Мирко

Рјечници у настави : Др Радомир Цвијетић: „Речници у настави српског језика и књижевности“, Учитељски факултет, Ужице, 2000 / Мирко Иконић // Просвјетни рад. — YU ISSN 0033-1686. — Бр. 9-10 (30. јул 2001), стр. 14.

Приказ

227. ЈАРМАК, Вероника

Актуелни методолошки проблеми наставе српског језика као страног за студенте почетнике у Украјини / Вероника Јармак // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 245-255.

228. ЛАЛОВИЋ, Раде Р.

Српски језик и књижевност у школским уџбеницима / Раде Р. Лаловић // Прилози настави српског језика и књижевности. — YU ISSN 0350-6657. — Година друга, Број 1-2 (2001), стр. 151-160.

229. МИЉКОВИЋ, Миланка

Индикатори психолошких баријера у почетној настави српског језика / Миланка Миљковић // Васпитање и образовање. — YU ISSN 0350-5065. — Бр. 4 (2001), стр. 124-133.

230. НИКОЛИЋ, Милија

Нови српски буквар / Милија Николић // Даница : српски народни илустровани календар : за годину 2002. — YU ISSN 0354-4974. — Девета година (2001), стр. 357-368.

231. РАДИЋ, Јованка

Статус српског језика у образовању / Јованка Радић // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 152-156.

232. САВИЋ, Бранко

Принципи и начин богађења учениковог рјечника / Бранко Савић // Прилози настави српског језика и књижевности. — YU ISSN 0350-5567. — Година друга, број 1-2 (2001), стр. 67-78.

233. СТАКИЋ, Милан

Морфолошке гласовне алтернације у настави српског језика / Милан Стакић // Књижевност и језик. — XLVIII, 3-4 (2001), стр. 63-76.

234. СУДАР, Жаклина

Групни рад у циклусу као облик кооперативног учења у настави граматике / Жаклина Судар // Прилози настави српског језика и књижевности. — YU ISSN 0350-6657. — Година друга, број 1-2 (2001), стр. 97-104.

н) Дијалектологија**235. БОГДАНОВИЋ, Недељко**

Viticultural Lexicon of the Župa Region : Municipal Assembly of Aleksandrovac, Museum of Viticulture in Aleksandrovac, Aleksandrovac 2001, pp. 5-95 / Nedeljko Bogdanović, Dragan Veljković // Facta Universitatis : Series Linguistics and Literature. — YU ISSN 0354-4702. — Vol. 2, № 8 (2001), стр. 266-270.

236. БОГДАНОВИЋ, Недељко

Prizrensko-timočki govori u Srpskom dijalektološkom zborniku / Nedeljko Bogdanović // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Бр. 9 (1999), стр. 33-47.

Резюме

237. БОЖОВИЋ, Маринко

Глас (јат (ѐ) у говорима средњег Ибра / Маринко Божовић // Баштина. — YU ISSN 0353-9008. — Свеска 12 (2001), стр. 101-126.

238. БОЖОВИЋ, Маринко

Redukcija i supstitucija vokala u govorima Srednjeg Ibra / Marinko Božović // Zbornik Filološkog fakulteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Бр. 9 (1999), стр. 11-31.

Résumé

Literatura

239. БОЈИНОВИЋ, Милош

Дијалектолошки текстови из говора села Стекеровци и Црни Врх у околини Гламоча / Милош Бојиновић // Зборник за српски језик, књижевност и умјетности. — I (2001), — стр. 211–214.

240. БОШКОВИЋ, Радосав

Истраживања дијалеката Старе Црне Горе с освртом на суседне говоре / Р. Бошковић, М. Малецки // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 93–101.

241. БУКУМИРИЋ, Милета

Akcenatski dubleti u govorima Severne Metohije / Mileta Bukumirić // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354–7795. — Br. 10 (2000), стр. 9–19.

Резюме

242. ВАСИЋ, Вера

Слободан Павловић, ДЕТЕРМИНАТИВНИ ПАДЕЖИ У ГОВОРУ СЕВЕРОЗАПАДНЕ БОКЕ, Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 16, Београд 2000. / Вера Васић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352–5724. — XLIV, 1–2 (2001), стр. 280–282.

243. ДРАГИЧЕВИЋ, Милан

Биљешке о неакцентованим дужинама у говору Срба Лепачког поља / Милан Драгичевић // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 177–183.

Резюме

244. ДРАГИЧЕВИЋ, Милан

Најзападнији српски говори данас / Милан Драгичевић // Зборник за српски језик, књижевност и умјетности. — I (2001), — стр. 79–89.

Резюме

245. ДРАГИЧЕВИЋ, Милан

Српска дијалектологија на почетку XXI века / Милан Драгичевић, Слободан Реметић // Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека : проблеми и правци развоја : зборник радова са научног скупа : (Бања Лука, 7–8. децембра 2001), — Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — стр. 143–158.

246. ЖУГИЋ, Радивоје

Стојадин Поповић Чука: Надимци, Врање, 2000 / Радивоје Жугић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450–9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 37–38.

247. ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб

Срамотно и погано у пиротском говору / Драгољуб Златковић. — Софија : Диос; Београд : Ecolibri, 2001. — IV, 252 стр.

248. ИВИЋ, Павле

Дијалектологија српскохрватског језика : увод у штокавско наречје / Павле Ивић; приредио Драгољуб Петровић. — Сремски Карловци; Нови Сад : Издавачка књижевна Зорана Стојановића, 2001. — 313 стр. — (Целокупна дела Павла Ивића; т. 2).

249. ИВИЋ, Павле

Српски дијалекти и њихова класификација (III) / Павле Ивић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352–5724. — XLIV, 1–2 (2001), стр. 175–209.

Списак литературе и скраћеница

250. КНЕЖЕВИЋ, Слађана

Милан Драгичевић: Списи о западним српским говорима, Бања Лука, 2000 / Слађана Кнежевић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450–9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 18–22.

251. КОЗОМАРА, Драгомир

Важније гласовне особине говора села Баре код Бугојна / Драгомир Козомара // Зборник за српски језик, књижевност и умјетности. — I (2001), — стр. 203–208.

252. КОЗОМАРА, Драгомир

Никола Рамић, Лувањско-дувањски говорни тип, СД36 XLVI, Београд, 1999, 164 стране / Драгомир Козомара // Радови : часопис за хуманистичке и друштвене науке = Works : Magazine for Humanist and Social Studies. — ISSN 1512–505X. — IV, (2001), стр. 277–279.

253. МАРЈАНОВИЋ, Слободан

Деминуција у лесковачком говору / Слободан Марјановић // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 331–348.

Summary

254. МАРКОВИЋ, Јордана

Osnovne odlike govora Brestovca / Jordana Marković // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354–7795. — Br. 9 (1999), стр. 297–299.

255. МАРОЈЕВИЋ, Радмило

Секундарни женски антропоници на подручју источне и старе Херцеговине / Радмило Маројевић, Раде Л. Лаловић // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 197–203.

Summary

256. МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје

Говор шарпланинске жупе Горе / Радивоје Младеновић // Српски дијалектолошки зборник : расправе и грађа. — YU ISSN 0350–1906. — XLVIII (2001), стр. 1–606.

Резюме

257. МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје

Место акцента глагола у Призренско-метохијској котлини / Радивоје Младеновић // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 223–264.

Résumé

258. НИКОЛИЋ, Видан

Моравички и горњостуденички говори / Видан Николић. — Београд : Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 2001. — 330 стр. — (Студије српске и словенске. Сер. 4. Монографије; бр. 3).

259. ПЕТРОВИЋ, Драгољуб

Дијалектолошка истраживања Александра Белића : (поводом изласка из штампе његових Изабраних дела) / Драгољуб Петровић // Зборник матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352–5724. — XLIV, 1–2 (2001), стр. 237–245.

260. ПЕЦО, Асим

Консонантизам босанскохерцеговачких говора / Асим Пецо // Српски дијалектолошки зборник : расправе и грађа. — YU ISSN 0350–1906. — XLVIII (2001), стр. 607–696.

Резюме

261. РАДУЛОВИЋ, Зорица

Семантичка одређења неких ријечи из дробњачко-ускочких говора / Зорица Радуловић // Стварање. — YU ISSN 0039–422X. — (октобар–децембар 2001), стр. 180–187.

262. ТАНАСИЋ, Срето

Стандардни језик и дијалекти / Срето Танасић // Наш језик. — YU ISSN 0027–8084. — Књига XXXIV, св. 1–2 (2001), стр. 123–130.

Резюме

263. ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Изражавање падежних односа у српском призренском говору / Зузана Тополињска // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 211-224.

VII. Историја српског језика**а) Опште****264. ПЕТРОВСКИ, Марина**

Инфинитивни и инфинитивне конструкције у Теодосијевом делу *Живот светшог Сава* / Марина Петровски // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 47-69.

Резюме

265. ПЕЦО, Асим

Са наших језичких изворишта : од Кулина бана до наших дана / Асим Пецо. — Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2001. — 285 стр. — (Посебна издања / Завод за уџбенике и наставна средства, Београд).

266. ПОПОВИЋ, Љубомир

Кушаров модел заједничког књижевног језика и правописа за Хрвате и Србе / Љубомир Поповић // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 6-44.

Summary

267. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

О једном језику и његовим баšтиницима : Miloš Okuka, Eine Sprache — viele Erben. Sprachpolitik als Nationalisierungsinstrument in Ex-Jugoslawien. Wieser Verlag, Klagenfurt-Wien-Ljubljana-Sarajevo, 1998. 1-163 (= Österreichisch-bosnische Beziehungen, Band 4). / Milorad Radovanović // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 268-272.

268. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

Од „srpskohrvatskog“ до „srpskog“ : rezime zbivanja / Milorad Radovanović // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 13-23.

Summary

269. РАЦ, Биљана

Погодбена реченица у језику старих српских повеља и писама 12. и 13. века / Биљана Рац // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 37-46.

Summary

270. САВИЋ, Бранко

Српски језик у служби говора почетком XXI вијека : (проблеми и задаци) / Бранко Савић // Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека : проблеми и правци развоја : зборник радова са научног скупа : (Бања Лука, 7-8. децембра 2001), — Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — стр. 181-187.

271. САВИЋ, Дијана

Употреба падежа у језику Герасима Зелића / Дијана Савић // Зборник за српски језик, књижевност и умјетности. — 1 (2001), — стр. 139-180.

Литература

Резюме

б) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло

272. ЈЕРКОВИЋ, Вера

Конституисање српског брзописа у рашким документима XIII века / Вера Јерковић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 97-116.

Резюме

273. ЈОВАНОВИЋ, Гордана

Бранкица Чигоја: Најстарији српски ћирилски натписи (графија, ортографија и језик). Треће издање, Београд, 1998, 128 стр. / Гордана Јовановић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 267-269.

274. ЧИГОЈА, Бранкица

Језик Павла Папића, босанског фрањевца из прве половине XVII века / Бранкица Б. Чигоја. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2001. — 190 стр. — (Библиотека Јужнословенског филолога / Институт за српски језик САНУ. Нова серија, ISSN 0350-185X; књ. 11).

в) Историјска фонетика, граматика, лексикологија, историја писма и правописа

275. БАУК, Снежана

Под сводовима српске писмености : Ђорђе Трифуновић, Ка почецима српске писмености, Откровење, Београд, 2001. — стр. 194 / Снежана Баук // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 571-575.

276. ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР, Јасмина

Ágnes Kacziba, BUDIMPEŠTANSKI RUKOPIS HRISTOFORA RAČANINA. (SADRŽAJ, PALEOGRAFSKI OPIS I PRAVOPIS), Szeged-Szegedin 1999, 1-391. / Jasmina Grković-Mejdžor // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 278-280.

277. ЂОКИЋ, Маја Р.

Огледна свеска: Етимолошки одсек Института за српски језик, Београд 1998 / Маја Р. Ђокић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 23-27.

278. ЈОВИЋ, Надежда

The Disease Terminology in the Medical Codex of Hilandar № 517 / Nadežda Jović // Facta Universitatis : Series Linguistics and Literature. — YU ISSN 0354-4702. — Vol. 2, № 8 (2001), стр. 231-242.

279. ЛОМА, Александар

Црна крвца : Један древни песнички спој и симболика боја у митолошким осмиљењима људске жртве / Александар Лома // Кодови словенских култура. — YU ISSN 0354-964X. — Број 6 (2001), стр. 152-160.

280. ПЛАС, Питер

„Ко куријака пати, тај ће падати с горе“ : текст Вука у српским народним представама о падавици / Питер Плас // Расковник : часопис за књижевност и културу. — YU ISSN 0486-0187. — Год. XXVI, бр. 100 (лето, 2000), стр. 19-31.

Литература

281. СТОЈМЕНОВИЋ, Чедомир

Morfološke odlike akatista svetom apostolu i prvomučeniku Stefanu / Čedomir Stojmenović // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br. 9 (1999), стр. 31-45.

Резюме

г) Историја српског књижевног језика

282. АГИЋ, Мара

Ја знам а знаћеш и ти : преглед историје српског књижевног језика, граматике и правописа за ученике основне школе / Мара Агић, Бранка Бубањ. — Нови Сад : Школска књига, 2001. — 104 стр.

283. ВОЈНОВИЋ, Јелена

Допуна глагола у делу *Природно право* Јована Стерије Поповића / Јелена Војновић // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 121-206.

Литература

Резюме

284. ДРАГИЧЕВИЋ, Милан

О дијалекатским слојевима у језику драмских дјела Петра Петровића Пеције / Милан Драгичевић // Радови : часопис за хуманистичке и друштвене науке = Works : Magazine for Humanist and Social Studies. — ISSN 1512-505X. — IV, (2001), стр. 11-18.

285. ЂОРЂЕВИЋ, Данијела

Потенцијал у Доситејевом *Живошу и прикљученијима* / Данијела Ђорђевић // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 77-96.

Литература

Резюме

286. ЈОВОВИЋ, Радоје

Зрела научна штива : Радивоје Шуковић: „Из историје књижевности и књижевног језика“, Завод за уџбенике и наставна средства, Подгорица, 2001 / Радоје Јововић, Саво Стевовић // Просвјетни рад. — YU ISSN 0033-1686. — Бр. 17-18 (14. децембар 2001), стр. 23.

Приказ

287. КАРАЦИЋ, Вук Стефановић

О језику и књижевности. 3/1 / Вук Стефановић Караџић; [приредио Голуб Добрашиновић; уредници Вук Крњевић, Љубица Наранчић]. — Београд : Просвета, 2001. — 1088 стр. — (Сабрана дела Вука Караџића; 14).

288. МИХАЈЛОВИЋ, Тамара

Глаголски прилози у језику Данила Киша / Тамара Михајловић // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 207-232.

Литература

Резюме

289. ОСТОЈИЋ, Бранислав

Пријем Вукове језичке реформе и стандардизација књижевног језика у Црној Гори / Бранислав Остојић // Гласник одјељења умјетности. — YU ISSN 0350-5480. — Књ. 19 (2001), стр. 9-20.

290. ОСТОЈИЋ, Бранислав

Снага и моћ Његошева језика и његов удио у изградњи Вукова модела књижевног језика / Бранислав Остојић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 57-65.

Summary

291. ОСТОЈИЋ, Бранислав

Улога и значај језика Марка Миланова у процесу стандардизације Вукова модела књижевног језика / Бранислав Остојић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 139-144.

Summary

292. РАДУЛОВИЋ, Зорица

Фигуративност израза у дјелима Стефана Митрова Љубише и Марка Миљанова Поповића / Зорица Радуловић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 185-192.

Summary

293. ТЕПАВЧЕВИЋ, Миодарка

Конструкције са глаголом требати (глаголима и изразима сличног значења) у језику Петра II Петровића Његоша / Миодарка Тепавчевић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 479-484.

294. ЧАРАПИЋ, Александар

Елементи књижевничке лингвистике у поезији Владете Вуковића / Александар Чарапић // Баштина. — YU ISSN 0353-9008. — Свеска 12 (2001), стр. 59-67.

295. ЧЕНЕЈАЦ, Исидора

Инфинитив у *Мемоарима* Проте Матеје Ненадовића / Исидора Ченејац // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 97-120.

Литература

Резюме

296. ШЕАТОВИЋ-ДИМИТРИЈЕВИЋ, Светлана

Нови прилози морфолошкој поезици српског реалистичког романа : Снежана Миљосављевић-Милић, Оквирни облици у српском реалистичком роману, Чигоја штампа, Београд 2001. / Светлана Шеатовић-Димитријевић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. — YU ISSN 0543-1220. — Књига четрдесет девета, св. 1-2 (2001), стр. 273-277.

297. ШУКОВИЋ, Радивоје

Из историје књижевности и књижевног језика : студије и расправе / Радивоје Шуковић. — Подгорица : Завод за уџбенике и наставна средства, 2001. — 306 стр.

VIII. Лексикографија**298. АЛАНОВИЋ, Миљивој**

Германизми у Речнику српскохрватског књижевног језика / Миљивој Алановић // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 297-309.

Zusammenfassung

299. БУЊАК, Петар

Język, literatura i kultura Słowian dawniej i dziś — III. Litteraria. Pod redakcją Bogusława Zielińskiego. Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM : 2001, ss. 265 + [1]. (Seria Filologia Słowańska nr 5). Петар Буњак // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. — YU ISSN 0350-6673. — Књига шездесет седма, свеска 1-4 (2001), стр. 416-419.

300. ВАСИЋ, Вера

Rečnik novijih anglicizama : du yu speak anglosrpski? / Vera Vasić, Tvrtko Prčić, Gordana Nejgebauer. — Novi Sad : Zmaj, 2001. — 275 стр.

301. ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка

МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ, *Образни речник српскога језика*, Београд 2000. / Даринка Гортан-Премк // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 170-172.

302. ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка

Семантичко-деривациони речник српскога језика : оглед / Даринка Гортан-Премк // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 13 (2001), стр. 6-10.

303. ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна

Прилог семантичко-деривационом речнику српскога језика / Рајна Драгићевић // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 145-151.

304. ДРАГИЧЕВИЋ, Милан

Једно уистину вриједно лексикографско дијело : Мирослав Николић, *Обрађени речник српскога језика*, Матица српска — Институт за српски језик САНУ — Палчић, Београд, 2000) / Милан Драгичевић // *Наша школа : часопис за теорију и праксу васпитања и образовања*. — YU ISSN 0547-308X. — Број 1-2 (2001), стр. 165-167.

305. ЂОКИЋ, Нада

Rečnik lingvističke terminologije : srpsko-francusko-englesko-nemački = Dictionnaire de la terminologie linguistique : serbe-français-anglais-allemand = Dictionary of Linguistic Terminology : Serbian-French-English-German = Wörterbuch der Linguistischen Terminologie : Serbisch-Französisch-Englisch-Deutsch / Nada Đokić. — Beograd : Mrlješ, 2001. — 380 стр.

306. IZBOR arapskih stručnih rečnika / priredio Srpkо Lestarić // Prevodilac : časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), — str. 82-93.

307. КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија

Руски лингвистички речници / Ксенија Кончаревић // *Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу*. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 427-437.

Резюме

308. КРИВОКАПИЋ, Милош

Неопходан приручник : Бранислав Остојић, Драгомир Вујићић: „Речник (и)јекави-зама српског језика“, ЦИД, Подгорица, 2000 / Милош Кривокапић // *Просвјетни рад*. — YU ISSN 0033-1686. — Бр. 7-8 (23. мај 2001), стр. 26.

Приказ

309. ЛАСЕК, Агњешка

Пољско-српски речник у два тома. Израдили: Даринка Ђуришић-Стојановић, Угљеша Радновић. Главни редактор Ђорђе Живановић. Ијекавски облици и варијантска лексика Владо Ђукановић. — [1. изд.]. — Београд, САНУ, Одељење језика и књижевности, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999 (Бачки Петровац, Култура), LXXII, стр. 1549 + 2001. / Агњешка Ласек, Бранислава Стојановић // *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*. — YU ISSN 0350-6673. — Књига шездесет седма, свеска 1-4 (2001), стр. 383-386.

310. МАРКОВИЋ, Кристина

Немачко-српскохрватска лексикографија (1945-1971. године) / Кристина Марковић // *Српски језик*. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 485-499.

311. МИЛАНОВИЋ, Александар

Вуков Српски рјечник из 1818. године : Пре афирмативне јавне реакције / Александар Милановић // *Српски језик*. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 461-467.

312. МИТРОВИЋ, Анђелка

Листајући Хебрејско-српски речник / Анђелка Митровић // *Српски језик*. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 593-598.

313. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Glossary of Verbal Forms / Đorđe Otašević. — [1. изд.]. — Београд : Beografiti, 2001. — 131 стр. — (Biblioteka Specijalna izdanja. Serbian for Foreigners).

314. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Речник железничких стручних израза француско-немачко-енглеско-италијанско-шпанско-српски, Београд, 1997 / Ђорђе Оташевић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 53-54.

315. ПЕТРОВИЋ, Драгољуб

На маргинама Николићевог *Обрајног речника српскога језика* : Мирослав Николић, Обратни речник српскога језика. Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за српски језик САНУ, Палчић. Београд, 2000, стр. 1394 / Драгољуб Петровић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 250-255.

316. ПЕТРОВИЋ, Тања

Słownik stereotypów i symboli ludowych, Lublin, 1996 / Тања Петровић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 51-53.

317. РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, Милица

Мирослав Николић, Обратни речник српскога језика, Институт за српски језик, Матица српска и „Палчић“ (извршни издавач), Београд 2000. / Милица Радовић-Тешић // *Prevodilac : časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije*. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), str. 48-50.

318. РЕЧНИК српскохрватског књижевног и народног језика : Књ. 16 : Нокат-одврзивати / [уредници Митар Пешикан ... и др.]. — Београд : Српска академија наука и уметности, 2001. — XII, 781 стр.

319. РИСТИЋ, Стана

Информације о граматичкој лексичкој спојивости у дескриптивном речнику / Стана Ристић // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 131-140.
Резюме

320. ТЕШАНОВИЋ, Драго

Милосав Ж. Чаркић, Појмовник риме : (са примерима из српске поезије) : Београд: Институт за српски језик САНУ, Бањалука: Филозофски факултет, 2001, 280 стр. / Драго Тешановић // Радови : часопис за хуманистичке и друштвене науке = Works : Magazine for Humanist and Social Studies. — ISSN 1512-505X. — IV, (2001), стр. 239-244.

321. ТИР, Михал

Речник савременог словачког језика — насушна потреба / Михал Тир // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 141-145.

322. ЋУПИЋ, Драго

Дијалекатски (регионални) речници српскога језика / Драго Ћупић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 108-110.

323. ЦРЊАК, Ивана

Прилог изради семантичко-синтаксичког речника глагола *гледања, ојажњања и слушања* / Ивана Црњак // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 317-343.

Речник

Резюме

324. ЧАРКИЋ, Милосав Ж.

Појмовник риме : (са примерима из српске поезије) / Милосав Ж. Чаркић — Београд : Институт за српски језик САНУ; Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — 278 стр.

325. ШИПКА, Данко

Сербокроатизми у „Малом Роберу“ / Данко Шипка // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 11-12.

326. ШТАСНИ, Гордана

Nomina agentis i nomina attributiva u Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika / Gordana Štasni // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 286-296.

Literatura

Резюме

327. ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило

Осавремењивање Вук-Даничићеве акцентуације : Милорад Дешић, Мали акценатски речник српскога језика, Завод за уџбенике и наставна средства — Београд, 2001. / Михаило Шћепановић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 617-619.

IX. Несловенски језици**328. АЛЕКСИЋ-ХИЛ, Бранимирка**

On communicative competence and comprehension process (listening and reading) in elt / Branimirka Aleksić-Hill // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br. 10 (2000), стр. 67-74.

Резюме

Literatura

Bibliografija

329. АНДРИЋ, Едита

Сегменти речи у мађарском језику / Едита Андрић // Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. — YU ISSN 0374-0730. — Књига 28 (2000), стр. 231-250.

Summary

330. АРСЕНИЈЕВИЋ, Милорад

Semantičko-sintaksički valeri francuskog glagola XII veka / Milorad Arsenijević // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br. 10 (2000), стр. 29-37.

Résumé

331. АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада С.

Gramatika savremenog nemačkog jezika : (sa novim nemačkim pravopisom) / Nada S. Arsenijević. — 9. izmenjeno i dopunjeno izd. — Beograd : Partenon, 2001. — VI, 207 стр.

332. ДИПЛАРИЋ, Бранислава

Prepositional Object ili Object of a preposition / Branislava Diplarić // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br. 9 (1999), стр. 239-250.

Summary

Literatura

333. ДРАШКОВИЋ, Владо

Место придева уз именицу у савременом француском језику / Владо Драшковић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 287-308.

Résumé

334. ЂОКИЋ, Данка

Engleski u komunikaciji = English in communication / Danko Đokić; [ilustrator Bane Mojsilović]. — Beograd : D. Đokić, 2001. — XI, 143 стр.

335. ЖИВКОВИЋ, Слађана

Irregular verbs / Slađana Živković. — Niš : Studentski kulturni centar, 2001. — 11 стр.

336. КОВАЉЕВА, Ирина И.

К вопросу о происхождении морфологической пары «Ισμερος» — «Ελως» : от изображения к тексту (Гесиод и ближневосточная традиция) / Ирина К. Ковалева // Зборник Матице српске за класичне студије. — YU ISSN 1450-6998. — 3 (2001), стр. 51-58.

Summary

337. ПЕЈИЋ, Ненад

Pozicija glagola u staroengleskoj rečenici / Nenad Pejić // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br. 9 (1999), стр. 105-124.

Summary

Literatura

338. ПЕТРОВИЋ, Нада

Функционисање адвербијалне комбинације depuis + додатак у француском / Нада Петровић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 319-326.

Résumé

339. ПОПОВИЋ, Михаило

Суфиксално поље француских придева на -ble (-able, -uble) / Михаило Поповић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 327-342.

Résumé

340. РАДАН, Михаил Н.

Les paroles de la region de Carasova aujourd'hui phonetique et morphologie / Mihai N. Radan // Facta Universitatis : Series Linguistics and Literature. — YU ISSN 0354-4702. — Vol. 2, № 8 (2001), стр. 257-265.

341. РАТКОВИЋ, Јелена

Sinonimija (na primerima iz engleskog jezika) / Jelena Ratković // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354-7795. — Br. 10 (2000), стр. 217-222.

342. РОГЛИЋ, Вера

Posesivne kategorije i konstrukcije u francuskom jeziku / Vera Roglić. — Beograd : Mr-lješ, 2001. — 200 стр.

343. САМАРЦИЋ, Мила

Текстуални конектори у савременом италијанском језику / Мила Самарцић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 381-399.

Riassunto

344. СРДИЋ, Смиља

Проблем модерног исказа у немачком језику / Смиља Срдић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 375-379.

Zusammenfassung

345. СТЕВИЋ, Слободан

Национални језик и дијалекти у Италији / Слободан Стевић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 413-425.

Riassunto

346. ТЕРИЋ, Гордана

Апелативи и хонорифици у италијанском језику / Гордана Терић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 453-467.

Riassunto

347. ТОДОРОВИЋ, Дарко

Полемика Туромана и Малине око Латинске граматике / Дарко Тодоровић // Зборник Матице српске за класичне студије. — YU ISSN 1450-6998. — 3 (2001), стр. 93-103.

Summary

348. ФИЛИПОВИЋ, Слободан

Србизми у источним језицима / Слободан Филиповић. — Београд : Сардонија, 2001. — 105 стр.

349. ШИЈАЧКИ-МАНЕВИЋ, Бојана

ГраMATика грчког језика / Бојана Шијачки-Маневић. — Београд : Плато, 2001. — 387 стр. — (Библиотека „Дидаскалос“; 7).

350. ШИЈАЧКИ-МАНЕВИЋ, Бојана

Латински језик у савременој настави / Бојана Шијачки-Маневић // Зборник Матице српске за класичне студије. — YU ISSN 1450-6998. — 3 (2001), стр. 87-92.

Summary

351. ШИПКА, Данко

Италијански сербокroatизми / Данко Шипка // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 13 (2001), стр. 22-23.

Х. Балканологија**352. НЕРАНЦИЋ-ЧАНДА, Лидија**

Књига о турским суфиксима : Првослав Радић, Турски суфикси у српском језику (са освртом на стање у македонском и бугарском), Институт за српски језик САНУ, Београд, 2001 / Лидија Неранцић-Чанда // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 563-569.

353. ПЕТРОВСКИ, Марина

Мешање падежа места и падежа циља — балканизам или иманентно словенски развој : (на корпусу ћирилских повеља XII и XIII века) / Марина Петровски // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 117-136.

354. РАДИЋ, Првослав

Турски суфикси у српском језику : са освртом на стање у македонском и бугарском / Првослав Радић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2001. — 211 стр. — (Библиотека Јужнословенског филолога / Институт за српски језик САНУ. Нова серија, ISSN 0350-185X; књ. 17).

355. РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, Милица

ПРВОСЛАВ РАДИЋ, *Турски суфикси у српском језику*, изд. Институт за српски језик САНУ, Библиотека ЈФ, књ. 17, Београд 2001. — стр. 211. / Милица Радовић-Тешић // Наш језик. — YU ISSN 0027-8084. — Књига XXXIV, св. 1-2 (2001), стр. 162-165.

356. ТАНАСИЋ, Срето

Значајан допринос балканистици: HANDBUCH DER SÜDOSTEUROPA — LINGUISTIK* / Срето Танасић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185x. — LVII (2001), стр. 96-100.

ХI. Библиографија

357. БИБЛИОГРАФИЈА Зборника Матице српске за славистику : (1970-2000) / Ката Мирвић // Зборник Матице српске за славистику. — YU ISSN 0352-5007. — 60 (2001), стр. 9-122.

358. БИБЛИОГРАФИЈА за 1998/1999. годину : расправа и дела из словенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији и Републици Македони-

ји / уредила Наташа Вуловић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350–185x. — LVII (2001), стр. 139–218.

359. БИБЛИОГРАФИЈА радова Николе Банашевића // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522–8468. — Књига XX (2000), стр. 19–29.

360. ГРАЂА за библиографију српске лингвистике / Биљана Вићентић... [и др.]. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2001. — VIII, 212 стр.

ХИ. Personalia (биографије, аутобиографије, некролози и слично)

361. АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија

Марија Стансфилд-Поповић : (1899–1989) / Ксенија Атанасијевић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522–8468. — Књига XX (2000), стр. 495–499.

362. БЈЕЛЕТИЋ, Марта

Franciszek Sławski / Марта Бјелетић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350–185x. — LVII (2001), стр. 132–135.

363. БУЊАК, Петар

Угљеша Радновић (1932–2001) / Петар Буњак // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. — YU ISSN 0350–6673. — Књига шездесет седма, свеска 1–4 (2001), стр. 425–429.

364. ВИТАНОВИЋ, Слободан

Др Никола Банашевић, наставник и човек / Слободан Витановић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522–8468. — Књига XX (2000), стр. 53–55.

365. ДОШЉАК, Драшко

In memoriam Svetozar Stijović (1939–2000) / Draško Došljak // Zbornik filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354–7795. — Br. 9 (1999), стр. 281–282.

366. ЂИНЂИЋ, Славољуб

Пионир југословенске оријенталистике / Славољуб Ђинђић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522–8468. — Књига XX (2000), стр. 471–473.

367. ИВИЋ, Милка

Подсећање на Ђуру Даничића / Милка Ивић // Летопис Матице српске. — YU ISSN 0025–5939. — Књ. 467, год. 177, св. 1/2 (2001), стр. 57–63.

368. ИВИЋ, Милка

О Белићу — поводом најновијих догађања у лингвистици / Милка Ивић // Глас : Одељење језика и књижевности. — YU ISSN 0351–7365. — CCCXXXIX, Књига 18 (2001), стр. 79–83.

Summary

369. ИВИЋ, Милка

Светозар Стијовић / Милка Ивић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350–185x. — LVII (2001), стр. 129–131.

370. ЈОВОВИЋ, Радоје

Драго Ђупић: Живот у знаку науке (Михаило Стевановић 1903–1991) / Радоје Јововић // Васпитање и образовање. — YU ISSN 0350–5065. — Br. 1 (2001), стр. 250–256.

Приказ

371. КРЊАИЋ-ЦЕКИЋ, Нада

Великани српске граматике / Нада Крњаић-Цекић / Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 551–558.

372. КРЊАИЋ-ЦЕКИЋ, Нада

Ко дуго живи, много и доживи : (Реч, две о столетном храсту наше романистике проф. др Николи Банашевићу) / Нада Крњаић-Цекић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 31-41.

373. ПАВКОВИЋ, Васа

Драго Ђупић: Живот у знаку науке, Михаило Стевановић (1903-1991), Београд, 2000 / Васа Павковић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 28-29.

374. ПАВЛОВИЋ, Михаило

Никола Банашевић (1895-1992) човек и научник / Михаило Павловић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 15-18.

375. ПОЛОВИНА, Пера

Допринос проф. др Николе Банашевића лингвистичкој науци / Пера Половина // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 57-67.

376. РЕМЕТИЋ, Слободан

Светозар Стијовић : (22. фебруар 1939 — 29. јул 2000) / Слободан Реметић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 225-229.

377. СИМИЋ, Војислав

Проф. др Фехим Бајрактаревић као арабиста / Војислав Симић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 418-484.

378. ТАНАСКОВИЋ, Дарко

Иранистички допринос проф. др Фехима Бајрактаревића / Дарко Танасковић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 485-488.

379. ТЕРЗИЋ, Александар

Лидија Александровна Шипс-Мирин : in memoriam / Александар Терзић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 493-494.

380. ТЕРЗИЋ, Богдан

Милош Јевтић: Свет језика — разговори са Егоном Фекете. Кеј Валево, Београдска књига, Београд, 2000. / Богдан Терзић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 301-302.

381. ТОПОЛИЊСКА, Зузана

Kazimierz Feleszko / Зузана Тополињска // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185x. — LVII (2001), стр. 136-138.

382. ТРОФИМКИНА, Олга И.

Вклад професора Петра Андеевича Дмитријева у сербистику / Олга И. Трофимкина // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 239-240.

383. ЧОЛИЋ, Љиљана

Турколошки и османитички рад проф. др Фехима Бајрактаревића / Љиљана Чолић // Анали Филолошког факултета : свеска посвећена Николи Банашевићу. — YU ISSN 0522-8468. — Књига XX (2000), стр. 489-491.

XIII. Народне умотворине

384. МИРИЋ, Миодраг

Škodiće ti, ki kuji uštupak : riječi, poslovice, izrike i izrazi koreničko-krbavskog područja u Lici / Miodrag Mirić. — Novi Sad : M. Mirić, 2001. — 288 стр.

XIV. Институције, научни скупови, часописи, удружења

385. ВИНАВЕР, Надежда

Naučni skup: Srbija i Evropa i svetski jezici / Nadežda Vinaver // Prevodilac : časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), str. 32-35.

386. ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ, Јасна

Научни скуп: Dzieje Słowian w Świetle Leksyki, Międzynarodowa Sesja Naukowa poświęcona pamięci Profesora Franciszka Sławskiego, Kraków 17-18. maj 2001., ogr. Uniwersytet Jagielloński, Polska Akademia Umjętności, Polska Akademia Nauk / Јасна Влајих-Поповић // Јужнословенски филолог. — YU ISSN 0350-185x. — LVII (2001), стр. 123-127.

387. ВУЧКОВИЋ, Марија

36. seminar slovenačkog jezika, literature i kulture, Ljubljana, 2000 / Марија Вучковић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год 1, бр. 3 (2000), стр. 42-43.

388. ЗЈЕЛИЊСКИ, Богуслав

Међународна научна конференција: Настава словенских језика и књижевности на прагу новог века. (Познањ-Обжицко, 1-2. април 2000) / Богуслав Зјелински // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 313-315.

389. ИЛИЋ, Слађана

Наш језик XXXIII/1-2, Београд, 1999 / Слађана Илић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450-9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 46-48.

390. ЈОВАНОВИЋ, Зоран

XXVI beogradski prevodilački susreti / Jovanović, Z. // Prevodilac : časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), str. 61-64.

391. КОСАНОВИЋ, Марија-Магдалена

Балтички филолошки курьер, NI, Калининградски государственный университет, 2000. / Марија-Магдалена Косановић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 296-298.

392. ЛЕОНОВА, Људмила

Международная научная конференция: Количественность и градуальности в языке. (Минск, 22-23 сентябрь] 200 г) / Людмила Леонова // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 332-334.

393. МИЛАНОВИЋ, Александар

31. међународни састанак слависта у Вукове дане / Александар Милановић // Prevodilac : časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije. — YU ISSN 0351-8892. — Godina XX, broj 1-4 (2001), str. 70-71.

394. НИКОЛИЋ, Видан

3rd International Congress of Dialectologists and Geolinguists (III Международный конгресс диалектологов и геолингвистов) / Видан Николић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 327-331.

395. ОТАШЕВИЋ, Ђорђе

Међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији: *дескриптивна лексикологија стандардног језика и њене теоријске основе* : (Београд — Нови Сад, 10–12. априла 2001. године) / Ђорђе Оташевић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. — YU ISSN 0543–1220. — Књига четрдесет девета, св. 1–2 (2001), стр. 317–319.

396. ПИПЕР, Предраг

Лингвистичке актуелности, Београд, Институт за српски језик, 1999/1, 2, 3; 2000/4 (<http://main.amu.edu.pl/sipkaden/LA> HTML) / Предраг Пипер // Славистика. — YU ISSN 1450–5061. — Књига V (2001), стр. 281–284.

397. СТОЈАНОВИЋ, Андреј

Међународна конференција KULTUROWE UWARUNKOWANIA KOMUNIKASJI JEZYKOWEJ (Opole — Kamień-Sląski, 20–22. IX 2001) / Андреј Стојановић // Српски језик. — YU ISSN 0354–9259. — Година VI, бр. 1–2, стр. 613–615.

398. ТЕРЗИЋ, Богдан

V Международни симпозиум — Состояние и перспективы сопоставительных исследований русского и других языков. Доклады. (Белград–Ниш, 30 мая — 1 июня 2000 г.), Белград, 2000, 422 стр. / Богдан Терзић // Славистика. — YU ISSN 1450–5061. — Књига V (2001), стр. 303–306.

399. ТИР, Михал

Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 16–18 (1994–1996). Nový Sad, Spolok vojvodinských slovakistov, 2000, 212 стр. / Михал Тир // Славистика. — YU ISSN 1450–5061. — Књига V (2001), стр. 288–289.

XV. Разно**400. БОЈОВИЋ, Злата**

Ricerche slavistiche. Rivista dell' Università degli studi di Roma „La Sapienza“, 1997 (štamp. 1999), 547 стр. / Злата Бојовић // Славистика. — YU ISSN 1450–5061. — Књига V (2001), стр. 269–270.

401. ВЕЛИЧКОВИЋ, Ј.

2001. godina — godina jezika u Evropi / Veličković J. // Prevodilac : časopis udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije. — YU ISSN 0351–8892. — Godina XX, broj 1–4 (2001), стр. 57–58.

402. ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ, Јасна

Stanislav Ján: Slovenský juh v stredoveku I, Bratislava, 1999. / Јасна Влајић-Поповић // Лингвистичке актуелности. — YU ISSN 1450–9083. — Год. 1, бр. 3 (2000), стр. 33–35.

403. ВУЈОВИЋ, Душанка

Језичке мозгалице / Душанка Вујовић. — [2. изд.]. — Нови Сад : Либер, 2001. — 102 стр.

404. ДАБИЋ, Богдан Ј.

Размишљања о судбини славистике на почетку XXI века / Богдан Ј. Дабић // Филозофско-филошке науке на почетку 21. вијека : проблеми и правци развоја : зборник радова са научног скупа : (Бања Лука, 7–8. децембра 2001), — Бања Лука : Филозофски факултет, 2001. — стр. 67–75.

405. ДЕВИЋ, Драгослав

Вукови етномузиколошки записи : (2) : песме и певање / Драгослав Девић // Даница : српски народни илустровани календар : за годину 2002. — YU ISSN 0354–4974. — Девета година (2001), стр. 240–272.

406. ДОШЉАК, Драшко

Hrišćanska imena Zaostra / Draško Došljak // Zbornik Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. — YU ISSN 0354–7795. — Br. 10 (2000), стр. 61–66.

Резюме
Литература

407. ДРАГИН, Наташа

О повести Никона Јерусалимца у Горичком зборнику / Наташа Драгин // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-7524. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 137-143.

Резюме

408. ЗБИЉИЋ, Драгољуб

Узроци потискивања ћирилице и како подстаћи њено враћање у српски језик данас / Драгољуб Збиљић // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 3 2-34.

409. КИМ, Чол-мин

Славистика у Републици Кореји : (Осврт на актуелно стање) / Чол-мин Ким, Пре-драг Пипер // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 241-244.

410. КЛАЈН, Иван

Странпутице смисла : чланци из језичке рубрике НИН-а / Иван Клајн. — 2. изд. — Београд : НИН, 2001. — 167 стр.

411. КНЕЖЕВИЋ, Константин

Nominalizacija u jeziku informativnog programa Televizije Novi Sad / Konstantin Knežević // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 234-264.

Summary

412. КОВАЧЕВИЋ, Милош

Товари лингвистичких несувислости : Војислав П. Никчевић, Црногорска граматика, Дукљанска академија наука и умјетности, Подгорица, 2001. 586 стр. : Бранко Шоћ, Романизми и грецизми у црногорском језику. — Континентални дио Црне Горе, Централна народна библиотека Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“ — Цетиње, Посебна издања, књ. 45, Цетиње 2002, 220. / Милош Ковачевић, Михаило Шћепановић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 621-649.

413. КРИЗМАНИЋ, Вишња

Spontani razgovor adolescenata : uvođenje aktera / Višnja Krizmanić // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 345-368.

Резюме

414. КУЦУРА некад и сад = Коцур дакеди и тераз / [главни уредник Михајло Фејса]. — 2. допуњено изд. — Нови Сад, Куцура : Друштво за русински језик, књижевност и културу, 2001. — 134 стр.

415. ЛИЧИНА, Светозар

Завада са српским језиком / Светозар Личина // Прилози настави српског језика и књижевности. — YU ISSN 0350-6657. — Година друга, број 1-2 (2001), стр. 143-150.

416. МАРКОВИЋ, Жељко

Rado L. Lenček, IZABRANE RASPRAVE I ESEJI. Slovenska matica, Ljubljana, 1996, XXXV + 250 str. / Жељко Марковић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 289-294.

417. МИКЕШ, Меланија

Европска година језика / Меланија Микше // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 14 (2001), стр. 3-4.

418. МИЛОРАДОВ, Дејан

Употреба декомпонованог предиката у језику новина / Дејан Милорадов // Прилози проучавању језика. — YU ISSN 0555-1137. — 30-32 (1999-2001), стр. 265-284.

Summary

419. МИЛОСАВЉЕВИЋ, Петар

О српском филолошком програму : (интервју) / Петар Милосављевић // Стварање. — YU ISSN 0039-422X. — (април-јун 2001), стр. 222-238.

420. МЛАДЕНОВИЋ, Александар

Посвета Стефана Живковића у књизи „Прикљученија Телемака“ 1814 : текст и филолошки коментар / Александар Младеновић // Глас : Одељење језика и књижевности. — YU ISSN 0351-7365. — CCCLXXXIX, Књига 18 (2001), стр. 89-127.

Резюме

Фотографија посвете

421. ОКУКА, Милош

Knjigu piše Zrinoviću bane : O jezičkom potresu za vreme NDH / Miloš Okuka // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 417-439.

422. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

O dvema knjigama Zuzane Topolinjske / Milorad Radovanović // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 274-277.

423. РАДОВАНОВИЋ, Милорад

O dvema књигама Ивана Клајна / Милорад Радовановић // Зборник Матице српске за филологију и лингвистику. — YU ISSN 0352-5724. — XLIV, 1-2 (2001), стр. 272-274.

424. РЕЉИЋ, Митра

Српски језик на Косову и Метохији данас / Митра Рељић // Славистика. — YU ISSN 1450-5061. — Књига V (2001), стр. 135-140.

425. СТОЈАНОВИЋ, Смиљка

Енглези и Американци о Србима (или сами о себи) : Уз књигу Његош у Енглеској и Америчкој култури Светозара Кољевића (Подгорица, 1999) / Смиљка Стојановић // Српски језик. — YU ISSN 0354-9259. — Година VI, бр. 1-2, стр. 577-588.

426. ШИПКА, Милан

Коштуница, БиХ и односи „двају држава“ / Милан Шипка // Језик данас. — YU ISSN 0354-9720. — Година V, број 13 (2001), стр. 23-25.

427. ШИПОВАЦ, Томислав

Филозофија језика уметности / Томислав Шиповац // Прилози настави српског језика и књижевности. — YU ISSN 0350-6657. — Година друга, број 1-2 (2001), стр. 161-167.

СПИСАК ОБРАЂЕНИХ ЧАСОПИСА

1. Анали Филолошког факултета, Београд
2. Баштина, Приштина-Лепосавић
3. Васпитање и образовање, Подгорица
4. Глас САНУ : Одељење језика и књижевности, Београд
5. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду
6. Даница, Београд
7. Етно-културолошки зборник за проучавање културе источне Србије и суседних области, Сврљиг
8. Зборник, Бања Лука
9. Зборник за српски језик, књижевност и умјетности, Бања Лука
10. Зборник Матице српске за класичне студије, Нови Сад
11. Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад
12. Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад
13. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад
14. Зборник радова Филолошког факултета у Приштини

15. Језик данас, Нови Сад
16. Јужнословенски филолог, Београд
17. Књижевност и језик, Београд
18. Кодови словенских култура, Београд
19. Летопис Матице српске, Нови Сад
20. Лингвистичке актуелности, Београд
21. Наш језик, Београд
22. Наша школа, Бања Лука
23. Преводацац, Београд
24. Прилози, Бања Лука
25. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
26. Прилози проучавању језика, Нови Сад
27. Просвјетни рад, Подгорица
28. Радови, Бања Лука
29. Расковник : часопис за књижевност и културу, Београд
30. Славистика, Београд
31. Српски језик, Београд
32. Српски дијалектолошки зборник, Београд
33. Стварање, Подгорица
34. Facta universitatis, Ниш

РЕГИСТАР ИМЕНА*

АГИЋ, Мара 282	БОГОЈЕВИЋ, Драган 56
АДУКОВИЋ, Јован 178	БОЖОВИЋ, Маринко 237, 238
АЛАБУРИЋ, Јелица 1	БОЈИНОВИЋ, Милош 239
АЛАНОВИЋ, Миловој 298	БОЈОВИЋ, Злата 400
АЛЕКСИЋ-ХИЛ, Бранимирка 328	БОЈОВИЋ, Ивана 215
АНДРИЋ, Едита 329	БОШКОВИЋ, Радосав 204, 240
АНЂЕЛКОВИЋ, Маја 2	БРБОРИЋ, Бранислав 24, 35, 36, 37, 141,
146
АНТОНИЋ, Ивана 23, 143	БУБАЊ, Бранка 282
АРСЕНИЈЕВИЋ, Милорад 330	БУГАРСКИ, Наташа 25
АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада С. 331	БУГАРСКИ, Ранко 7, 26, 147
АТАНАСИЈЕВИЋ, Ксенија 361	БУКВИЋ, Рајко 181
БАБИЋ, Биљана 105, 128, 133, 179	БУКУМИРИЋ, Милета 241
БАБИЋ, Миланка 144, 145	БУЛГАКОВ, Макарије 46
БАЈРАКТАРЕВИЋ, Фехим 377, 378, 383	БУЊАК, Петар 47, 299, 363
БАКОВЉЕВ, Милан 224	
БАНАШЕВИЋ, Никола 364, 372, 374, 375	ВАСИЋ, Вера 242
БАРАКО, Татјана 129	ВЕЛИЧКОВИЋ, Ј. 401
БАРАКОВА, Пенка 45	ВЕЉКОВИЋ, Драгана 68
БАТОВСКИ, Хенрик 47	ВЕРЕЩАГИН, Е. М. 108
БАУК, Снежана 275	ВИДАЧИЋ, Анка 69
БЕЛИЋ, Александар 259, 368	ВИНАВЕР, Надежда 57, 385
БЕЛОВА, Олга В. 106	ВИТАНОВИЋ, Слободан 364
БИГОВИЋ-ГЛУШИЦА, Рајка 225	ВИЋЕНТИЋ, Биљана 360
БЈЕЛЕТИЋ, Марта 180, 362	ВЈЕЖБИЦКА, Ана 14
БЛАГОЈЕВИЋ, Савка 67	ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ, Јасна 386, 402
БОГДАНОВИЋ, Недељко 235, 236	ВЛАХОВИЋ, Планемка 70

* Бројеви иза имена означавају бројеве библиографских јединица.

- ВОЈВОДИЋ, Дојчил 3
 ВОЈВОДИЋ, Станко 182
 ВОЈНОВИЋ, Јелена 283
 ВУЛИЧИЋ, Драгомир 308
 ВУЈОВИЋ, Душанка 403
 ВУКОВИЋ, Владета 294
 ВУКСАНОВИЋ, Јован 136, 146
 ВУЛОВИЋ, Наташа 358
 ВУЧКОВИЋ, Марија 387
- ГАЂАНСКИ, Иван 48
 ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка 27, 148, 301, 302
 ГРИЦКАТ РАДУЛОВИЋ, Ирена 149
 ГРКОВИЋ-МЕЉОР, Јасмина 28, 130, 134, 276
 ГУДУРИЋ, Снежана 183
 ГУЉТЈАЕВА, Надежда В. 107
- ДАБИЋ, Богдан Л. 404
 ДАМЉАНОВИЋ, Дара 60
 ДАНИЧИЋ, Ђуро 327, 367
 ДЕ СОСИР, Фердинанд 19
 ДЕВИЋ, Драгослав 405
 ДЕШИЋ, Милорад 213, 327
 ДИМИТРИЈЕВ, Петар Андрејевић 382
 ДИПЛАРИЋ, Бранислава 332
 ДОБРЕВ, Иван К. 71
 ДОКОВИЋ, Сибила 72
 ДОШЉАК, Драшко 365, 406
 ДРАГИН, Наташа 108, 407
 ДРАГИЋЕВИЧ, Рајна 150, 184, 195, 303
 ДРАГИЧЕВИЋ, Милан 243, 244, 245, 250, 284, 304
 ДРАШКОВИЋ, Владо 333
 ДРОБЊАК, Драгана 185
- БЕЛИЋ, Селена 73
 БИНЂИЋ, Славолуб 366
 БОКИЋ, Данка 334
 БОКИЋ, Маја Р. 277
 БОКИЋ, Нада 74, 305
 ЂОРЂЕВИЋ, Данијела 285
 БУКАНОВИЋ, Маја 109
 БУРОВИЋ, Душан 221
- ЕВСЕЕВ, Иван 75
 ЕЛЕМЕЈЕР-ЖИВКОВИЋ, О. 76
- ЖИВКОВИЋ, Слађана 335
 ЖИВКОВИЋ, Стефан 420
 ЖИВОТИЋ, Радомир 216, 217
 ЖУГИЋ, Радивоје 246
- ЗАРКОВИЋ, Јован 77
 ЗБИЉИЋ, Драгољуб 408
 ЗВЕКИЋ-ДУШАНОВИЋ, Душанка 78
 ЗЕЛИЋ, Герасим 271
 ЗИМА, Лука 218
 ЗЈЕЛИЊСКИ, Богуслав 388
 ЗЛАТАНОВИЋ, Момчило 186
 ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб 187, 247
- ИВАНОВИЋ, Милена 79, 80
 ИВИЋ, Милка 4, 5, 6, 9, 29, 151, 152, 188, 189, 190, 367, 368, 369
 ИВИЋ, Павле 137, 248, 249
 ИКОНИЋ, Мирко 226
 ИЛИЋ, Кривоје 158
 ИЛИЋ, Слађана 389
- ЈАН, Станислав 402
 ЈАНИЋИЈЕВИЋ, Јован 49
 ЈАРМАК, Вероника 81, 82, 227
 ЈЕВТИЋ, Милош 380
 ЈЕВТОВИЋ, Зоран 217
 ЈЕЛИЋ, Војислав 218
 ЈЕРКОВИЋ, Вера 272
 ЈЕРКОВИЋ, Јован 142
 ЈОВАНОВИЋ, Гордана 83, 273
 ЈОВАНОВИЋ, Зоран 390
 ЈОВАНОВИЋ, Ивко 30
 ЈОВАНОВИЋ, Јелена 153, 169
 ЈОВАНОВИЋ, Младен 50
 ЈОВИЋ, Надежда 278
 ЈОВИЋЕВИЋ, Радојица 131, 191
 ЈОВОВИЋ, Радоје 286, 370
 ЈОКСИМОВИЋ, Веско 58
- КАНТАКУЗИН, Димитрије 129
 КАРАЦИЋ, Вук Стефановић 287, 289, 290, 291, 311, 327, 405
 КИМ, Чол-мин 409
 КИРШОВА, Јулија 84
 КИРШОВА, Маријана 85, 86, 102
 КИШ, Данило 288
 КЛАЈН, Иван 154, 163, 410, 423
 КЛЕМЕНОВИЋ, Јасмина 59
 КЛИКОВАЦ, Душка 7, 23, 29, 192, 219
 КНЕЖЕВИЋ, Константин 411
 КНЕЖЕВИЋ, Слађана 250
 КОВАЉЕВА, Ирина И. 336
 КОВАЧЕВИЋ, Милош 8, 110, 138, 155, 156, 412
 КОЗОМАРА, Драгомир 251, 252
 КОЛАРОВА, Е. 112
 КОЛОСОВА, Валерија Б. 111

- КОЉЕВИЋ, Светозар 425
 КОНЧАРЕВИЋ, Ксенија 60, 112, 113,
 114, 307
 КОСАНОВИЋ, Богдан 115
 КОСАНОВИЋ, Марија-Магдалена 87, 391
 КОСТИЋ, Веселин 88
 КОШТУНИЦА, Војислав 426
 КРАЈИШНИК, Весна 157
 КРЕЧМАР, Ана 124
 КРИВОКАПИЋ, Милош 308
 КРИЗМАНОВИЋ, Вишња 413
 КРИСКО, В. Б. 120
 КРЊАИЋ-ЦЕКИЋ, Нада 371
 КРСТИЋ, Ненад 89
 КУЗМЕЊКОВА, В. А. 116
- ЛАЛОВИЋ, Раде Р. 228
 ЛАСЕК, Агњешка 309
 ЛАШКОВА, Лили 121
 ЛЕНЧЕК, Радо Л. 416
 ЛЕОНОВА, Људмила 392
 ЛЕСТАРИЋ, Српко 306
 ЛИЧИНА, Светозар 415
 ЛОМА, Александар 31, 32, 193, 194, 279
 ЛУКИЋ, Живан 158
- МАКСИМОВИЋ, Десанка 51
 МАЛЕЦКИ, М. 240
 МАРИНКОВИЋ, Јаворка 186
 МАРИЦКИ ГАЂАНСКИ, Ксенија 9
 МАРЈАНОВИЋ, Слободан 253
 МАРКОВИЋ, Александра 195
 МАРКОВИЋ, Жељко 109, 416
 МАРКОВИЋ, Јелица В. 61
 МАРКОВИЋ, Јордана 254
 МАРКОВИЋ, Кристина 310
 МАРОЈЕВИЋ, Радмило 10, 51, 140, 255
 МАРФУЊИНА, Инеса А. 117
 МАТАСОВИЋ, Ранко 31
 МИЈАВЦОВА, Марија 118
 МИКЕШ, Меланија 417
 МИЛАНОВИЋ, Александар 311, 393
 МИЛИЋЕВИЋ, Блажо 196
 МИЛИЋЕВИЋ, Слађана 159, 197
 МИЛОРАДОВ, Дејан 418
 МИЛОСАВЉЕВИЋ, Петар 11, 419
 МИЛОСАВЉЕВИЋ-МИЛИЋ, Снежана
 296
 МИЛОШЕВИЋ, Милош 160
 МИЛОШЕВИЋ-АТОС, Радослав 62
 МИЉАНОВ, Марко 291, 292
 МИЉКОВИЋ, Миланка 229
 МИРИЋ, Душанка 90
- МИРИЋ, Ката 357
 МИРИЋ, Миодраг 384
 МИТРОВИЋ, Анђелка 312
 МИХАЈЛОВИЋ, Тамара 288
 МИЦЕТО, Луиђи 20
 МЛАДЕНОВИЋ, Александар 420
 МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје 256, 257
 МОРОЗ, Андреј Б. 198
 МУШОВИЋ, Абдулах 91
- НЕЈГЕБАУЕР, Гордана 300
 НЕНАДОВИЋ, Прота Матија 295
 НЕНЕЗИЋ, Соња 161
 НЕРАНЦИЋ-ЧАНДА, Лидија 352
 НИКОЛИЋ, Видан 199, 258, 394
 НИКОЛИЋ, Милија 230
 НИКОЛИЋ, Мирослав 162, 163, 301, 304,
 315, 317
 НИКОЛИЋ, Светозар 132
 НИКЧЕВИЋ, Војислав П. 412
 НОВАКОВ, Драгана 33
- ЊЕГОШ, Петар Петровић 47, 53, 223,
 290, 293, 425
- ОБРАДОВИЋ, Доситеј 285
 ОБУЋИНА, Предраг 92
 ОКУКА, Милош 267, 421
 ОРЕХОВА, Ирина А. 119
 ОСТОЈИЋ, Бранислав 164, 289, 290, 291,
 308
 ОТАШЕВИЋ, Ђорђе 200, 313, 314, 395
- ПАВКОВИЋ, Васа 373
 ПАВЛОВИЋ, Михаило 34, 374
 ПАВЛОВИЋ, Слободан 242
 ПАВЛОВИЋ-САМУРОВИЋ, Љиљана 52
 ПАЉЕВИЋ-ШТУРМ, Дивна 63
 ПАПИЋ, Павле 135, 274
 ПЕВУЉА, Душко 11
 ПЕЈИЋ, Ненад 337
 ПЕЈЧИЋ, Јован 220
 ПЕТРОВИЋ, Драгољуб 12, 35, 36, 248,
 259, 315
 ПЕТРОВИЋ, Нада 338
 ПЕТРОВИЋ, Петар Пецџа 284
 ПЕТРОВИЋ, Снежана 93
 ПЕТРОВИЋ, Тања 316
 ПЕТРОВСКИ, Марина 120, 264, 353
 ПЕЦО, Асим 201, 202, 203, 260, 265
 ПЕШИКАН, Митар 142, 318
 ПИЖУРИЦА, Мато 134, 142, 214
 ПИНДАР 48

- ПИПЕР, Предраг 37, 38, 121, 396, 409
 ПЛАС, Питер 280
 ПОЛОВИНА, Весна 13
 ПОЛОВИНА, Пера 375
 ПОНОМАРЕНКО, Владимир 81, 82
 ПОПА, Васко 153
 ПОПОВИЋ, Богдан 220
 ПОПОВИЋ, Бранислава 53
 ПОПОВИЋ, Јован Стерија 283
 ПОПОВИЋ, Љубомир 22, 266
 ПОПОВИЋ, Људмила 94
 ПОПОВИЋ, Михаило 339
 ПОПОВИЋ, Стојадин Чука 246
 ПРАВДА, Елена А. 95
 ПРАЛИЦА, Дејан 39
 ПРАЊКОВИЋ, Иво 110
 ПРЃИЋ, Твртко 300
- РАДАН, Михаи Н. 340
 РАДЕНКОВИЋ, Љубинко 198
 РАДИЋ, Биљана 96
 РАДИЋ, Јованка 231
 РАДИЋ, Првослав 354, 355
 РАДНОВИЋ, Угљеша 363
 РАДОВАНОВИЋ, Драго 165
 РАДОВАНОВИЋ, Милорад 137, 267, 268, 422, 423
 РАДОВАНОВИЋ, Миљана 204
 РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, Милица 317, 355
 РАДУЛОВИЋ, Зорица 221, 261, 292
 РАЗДОБУДКО-ЧОВИЋ, Лариса 54, 97
 РАКИЋ, Станимир 14, 15, 166, 167, 168
 РАМАДАНСКИ, Драгиња 55
 РАМИЋ, Никола 252
 РАНКОВИЋ, Зоран 205
 РАТКОВИЋ, Јелена 341
 РАЦ, Биљана 269
 РЕЉИЋ, Митра 424
 РЕМЕТИЋ, Слободан 245, 376
 РИСТИЋ, Стана 319
 РОГЛИЋ, Вера 342
 РОДИЋ, Никола 98
- САВИН, Драгана 122
 САВИЋ, Бранко 232, 270
 САВИЋ, Дијана 271
 САВИЋ, Момчило Д. 99
 САВИЋ, Свенка 16
 САВИЋ-РЕБАЦ, Аница 48
 САЛАЈЧКОВА, Јанина 115
 САМАРЦИЋ, Мила 343
 СВЕТИ САВА 264
 СЕДАКОВА, Иррина А. 40
- СЕКУЛИЋ, Владимир 64, 65
 СЕРВАНТЕС СААВЕДРА, Мигел де 52
 СИМИЋ, Војислав 377
 СИМИЋ, Радоје 2, 17, 18, 169, 215, 216
 СЛАВИЋ, Милена 123
 СЛАВСКИ, Франтишек 362
 СОЛДАТЕНКОВА, Т. Н. 127
 СПАСИЋ, Драгана 139
 СРДИЋ, Смиља 344
 СТАКИЋ, Милан 170, 233
 СТАНОЈЕВСКИ, Ненад 19
 СТАНФИЛД-ПОПОВИЋ, Марија 361
 СТЕВАНОВИЋ, Михаило 370, 373
 СТЕВИЋ, Слободан 20, 100, 345
 СТЕВОВИЋ, Саво 171, 206, 207
 СТИЈОВИЋ, Светозар 365, 369, 376
 СТОЈАНОВИЋ, Андреј 397
 СТОЈАНОВИЋ, Бранислава 309
 СТОЈАНОВИЋ, Смиљка 425
 СТОЈИЋ, Светлана 41
 СТОЈМЕНОВИЋ, Чедомир 281
 СУДАР, Жаклина 234
- ТАЛМИ, Леонард 4
 ТАНАСИЋ, Срето 21, 172, 262, 356
 ТАНАСКОВИЋ, Дарко 378
 ТАРЛАНОВ, З. К. 122
 ТАФРА, Бранка 27
 ТЕОДОСИЈЕ 264
 ТЕПАВЧЕВИЋ, Миодарка 293
 ТЕРЗИЋ, Александар 66, 379
 ТЕРЗИЋ, Богдан 124, 125, 380
 ТЕРИЋ, Гордана 346
 ТЕШАНОВИЋ, Драго 320
 ТИР, Михал 321, 399
 ТОДОРОВИЋ, Дарко 347
 ТОПОЛИЊСКА, Зузана 263, 381, 422
 ТОЧАНАЦ, Душанка 101
 ТОШОВИЋ, Бранко 126
 ТРИФУНОВИЋ, Ђорђе 275
 ТРНАВАЦ, Радослава 208
 ТРОФИМКИНА, Олга И. 382
- ЋОРИЋ, Божо 173, 174
 ЋУПИЋ, Драго 102, 322, 370, 373
- УЛУХАНОВ, И. С. 127
 УСАЧЕВА, Валери? В. 42
- ФЕКЕТЕ, Егон 380
 ФЕЛЕШКО, Казимјеж 381
 ФИЛИПОВИЋ, Слободан 348

- ХАЛУРКА, Сабина 103
ХЛЕБЕЦ, Борис 175
ХРИСТИЋ, Бранислава Ђ. 176
- ЦВИЈЕТИЋ, Ратомир 226
ЦРЊАК, Ивана 323
- ЧАМПАР, Драгован 104
ЧАРАПИЋ, Александар 294
ЧАРКИЋ, Милосав Ж. 222, 320, 324
ЧЕНЕЈАЦ, Исидора 295
ЧИГОЈА, Бранкица 43, 273, 274
ЧОВИЋ, Бранимир 223
- ЧОЛИЋ, Љиљана 383
- ШЕАТОВИЋ–ДИМИТРИЈЕВИЋ,
Светлана 296
ШИЈАЧКИ–МАНЕВИЋ, Бојана 349, 350
ШИПКА, Данко 177, 325, 351
ШИПКА, Милан 209, 210, 211, 426
ШИПОВАЦ, Томислав 427
ШОЋ, Бранко 412
ШПИС–МИРНИ, Лидија 379
ШТАСНИ, Гордана 212, 326
ШЋЕПАНОВИЋ, Михаило 327
ШУБЕРТ, Габријела 44
ШУКОВИЋ, Радивоје 286, 297

ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

- актив, грам. и семант. 17–34
 анафора 1–10
 везана 6
 дивергентна 2
 невезана 6
 нулта 6
 анафоризација 1–10
 заменицом 1, 3–10
 елипсом 1, 4–10
 аргументатски израз 8, 17
 африкате палаталне 39–55, *ч, џ, њ, љ*
 акустичке разлике 45–48
 артикулациона својства 45–48
 фонолошка класификација 48–53

 балканизација српског књижевног језика 101–151
 у области лексике 141
 у облицима морфологије 132–138
 у области морфосинтаксе 139–141
 у области прозодије 130, 131
 у области фонетике 131, 132
 у области фразеологије и творбе речи 141–143

ви из поштовања 189–191

 говорни чинови 195
 грецизми 217–222

 епистоларни дискурс 192–196
 епистоларни поджанрови 192–196

за предлог, семант. 11–16
 замснице 1–10
 личне 1–10
 показне 3

 категорије вокативности и императивности 153–174
комоћ етимол. 35–38
 брзи коњ 37

компаратив апсолутни 58–80

позитив придевски 64

н/ш-партицип, 32, 33

пасив грам. и семант. 17–34

пасивна дијатеза 17–34

повеље 177–181

прилози *овд(ј)е/ш/у/онд(ј)е, овамо/ш/амо/онамо, овуда/ш/уда/онуда*

анафоричка употреба

деиктичка употреба

катафоричка употреба

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Агић, Мара 270
 Ајдуковић, Јован 228, 260
 Алабурић, Јелица 245
 Алановић, Миловој 274
 Алексић-Хил, Бранимирка 274
 Андрић, Драгослав 237
 Андрић, Едита 274
 Аићелковић, Маја 245
 Апић, Vladimir 81–83, 100
 Антонић, Ивана 247, 258
 Апријан, Ју. Д. 70, 72, 78, 154, 157, 172
 Аргировски, Мито 217–222
 Арсенијевић, Милорад 274
 Арсенијевић, Нада С. 274
 Арутюнова, Н. Д. 69, 71, 157, 172
 Асенова, Петја 131, 133, 139
 Атанасијевић, Ксенија 274
- Бабић, Биљана 254, 256, 261
 Бабић, Миланка 258
 Babić Stjepan 81, 100
 Бајрактаревић, Фехим 278, 283
 Баконљев, Милан 264
 Bakotić. L. 82, 100
 Банашевић, Никола 249, 277, 278
 Барако, Татјана 256
 Баракова, Пенка 249
 Бараћ, Душко 211
 Батовски, Хенрик 249
 Баук, Снежана 269
 Bachmannová. J. 229
 Бахтин, М. 193
 Белић, Александар 9, 41, 50, 54, 204, 207–209, 267, 277
 Белова, Олга В. 106
 Биговић-Глушица, Рајка 119, 145, 264
 Бјелетић, Марта 181, 261, 277
 Благојевић, Савка 251
 Богдановић, Димитрије 181, 205
 Богдановић, Недељко 182–188, 265
 Богојевић, Драган 250
 Boguslawski, A. 58, 59, 78
 Божовић, Маринко 265
 Бојиновић, Милош 266
 Бојовић, Злата 280
 Бојовић, Ивана 263
- Борисенко, В. В. 166
 Бошковић, Радосав 111, 266
 Grabec, I. 62
 Vratnicka-Dąbkowska, B. 29, 33
 Брборић, Бранислав 113, 115, 117, 118, 132, 225, 230, 247, 248, 257, 258
 Broz, I. 82, 100, 101
 Brozović, Dalibor 111, 12, 114, 118, 127, 145
 Броч, О. 41, 44, 54
 Бубањ, Бранка 270
 Бугарски, Наташа 247
 Бугарски, Ранко 117, 124, 126, 145, 236, 245, 247, 258
 Буквић, Рајко 182
 Букумирић, Милета 261
 Булгаков, Макарије 249
 Буњак, Петар 249, 271, 277, 363
- Vajzović, Hanka 117, 146
 Васић, Вера 266
 Васић, Смиљка 228, 233, 236
 Wasow, Thomas 4, 10
 Величковић, Ј. 280
 Вељковић, Драгана 251
 Верещагин, Е. М. 254
 Видачић, Анка 251
 Видоески, Божидар 108
 Вилијамс, Џон 226
 Viltshko, Martina 7–9
 Винавер, Надежда 250, 279
 Витановић, Слободан 277
 Витас, Душко 233
 Вићентић, Биљана 277
 Вјежбица, Ана 59, 76, 79, 225, 246
 Владисављевић, С. 39, 54
 Влајић-Поповић, Јасна 217–222, 225, 279, 280
 Влаховић, Петар 113
 Влаховић, Планемка 251
 Војводић, Дојчил 153–174, 245
 Војводић, Станко 261
 Ворф, Б. Л. 76
 Војновић, Јелена 270
 Wróbel, H. 76
 Вујичић, Драгомир 272

- Вујовић, Душанка 280
 Vukadinović, Z. 63, 77, 134, 137, 148
 Вуковић, Владета 271
 Вуковић, Милутин 164, 174
 Вукомановић, Славко 112, 114, 118, 127, 155
 Вуксановић, Јован 257, 258
 Вуловић, Наташа 277
 Вучковић, Марија 229, 279
- Гађански, Иван 249
 Гамкрелидзе, Т. В. 36
 Глигоријевић, Стојан 187
 Глинкина, Л. А. 157, 173
 Goldsvorti, Vesna 106, 146
 Gorbett, Grevill 8, 9
 Гортан-Премк, Даринка 224, 228, 233, 236, 247, 258, 271
 Grzegorzcykowa, R. 76
 Greenberg, Robert, D. 111, 117, 122, 126
 Грицкат, Ирена 11–16, 57, 59, 60, 64, 65, 72, 73, 78, 223, 258
 Грковић-Мејдор, Јасмина 247, 256, 257, 269
 Grobet, Anne 175, 176
 Гудурић, Снежана 131, 261
 Gudžević, Sinan 117, 146
 Гуљтјаева, Надежда В. 245
 Gustavson, Sven 113
- Дабић, Богдан Л. 197–203, 280
 Дамљановић, Дара 250
 Данеш, Франтишек 176
 Даничић, Ђуро 116, 181, 204, 207, 209, 274, 277
 Де Сосир, Фердинанд 247
 Девић, Драгослав 280
 Деретић, Јован 109, 146
 Déchaine, Rose Marie 7, 9
 Дешић, Милорад 156, 173, 229, 263, 274
 Димитријев, Петар Андрејевич 278
 Дипларић, Бранислава 274
 Добрашиновић, Голуб 210
 Добрев, Иван К. 251
 Доковић, Сибила 251
 Dong, Zheng-miss 4, 9
 Дошљак, Драшко 277, 280
 Драгин, Гордана 146
 Драгин, Наташа 254, 281
 Драгићевич, Рајна 71, 78, 224, 236, 258, 261, 262, 272
 Драгичевић, Милан 266, 270, 272
 Драшковић, Владо 274
- Дробњак, Драгана 261
 Дзиндилис, Х. 217
- Ђелић, Селена 251
 Ђинђић, Славољуб 277
 Ђокић, Данка 101, 274
 Ђокић, Маја Р. 269
 Ђокић, Нада 251, 272
 Ђорђевић, Данијела 270
 Ђорђевић, Пера 207, 210
 Ђорђевић, Тихомир 135, 146
 Ђукановић, Владо 136, 146, 234
 Ђукановић, Маја 254
 Ђуровић, Душан 269
 Ђуровић, Радосав 211
- Евсеев, Иван 252
 Елемејер-Живковић, О. 252
- Живковић, Слађана 274
 Živković, S. 62
 Живковић, Стефан 282
 Животић, Радомир 263, 264
 Žic Fyuchs, M. 95, 101
 Жугић, Радивоје 266
 Жугић, Радмила 212–216
- Зарковић, Јован 252
 Збиљић, Драгољуб 281
 Звекић-Душановић, Душанка 252
 Згуста, Л. 224
 Земская, Е. А. 157, 173
 Зец, Драга 39–55
 Зима, Лука 264
 Златановић, Момчило 261
 Златковић, Драгољуб 261, 266
- Иванов, В. В. 36, 154, 173
 Ивановић, Милена 252
 Iveković, F. 82, 100, 101
 Ивић, Милка 1–10, 32, 147, 156, 170, 173, 175, 176, 189–191, 245–247, 258, 261, 277
 Ивић, Павле 45, 47, 48, 52, 54, 111, 114, 125, 130, 135, 147, 179, 180, 199, 206
 Иконић, Мирко 264
 Илић, Кривоје 259
 Илић, Марија 231, 232
 Илић, Мирјана 211
 Илић, Слађана 236
 Исаченко, А. В. 58, 60, 62, 65, 69, 78, 155, 173

- Јагић, Ватрослав 181, 205, 209, 210
 Јан, Станислав 280
 Јанићијевић, Јован 249
 Јакобсон, Роман 47, 54, 164, 174
 Јаpus, Е. 58, 59, 61, 64, 71, 74, 78, 79
 Јармак, Вероника 257, 265
 Јашар-Настева, Оливсра 222, 239-244
 Јахић, Ц. 115
 Јевтић, Милош 278
 Јевтовић, Зоран 264
 Јелић, Војислав 264
 Јерковић, Вера 269
 Јерковић, Јован 257
 Јовановић, Гордана 252, 269
 Јовановић, Зоран 279
 Јовановић, Ивко 247
 Јовановић, Јелена 258, 260
 Јовановић, Јован М. 147
 Јовановић, Младен 249
 Јовановић-Стипчевић, Биљана 206
 Јовић, Надежда 269
 Јовићевић, Радојица 256, 262
 Јововић, Радоје 270, 277
 Јокановић-Михајлов, Јелица 130, 147
 Јоксимовић, Веско 250
- Кан, Д. 157, 173
 Караџић, Вук С. 107, 117, 122, 127, 206,
 207, 210, 270, 272, 274, 280
 Касавица, Душанка 147
 Касумовић, Ахмет 114, 116, 147
 Ким, Чол-мин 281
 Kimball, John P. 2, 9
 Киршова, Јулија 252
 Киршова, Маријана 252, 254
 Kleiber, Georges 2, 10
 Клајн, Иван 1, 73, 79, 101, 147, 258, 259,
 281, 282
 Клеменовић, Јасмина 250
 Кликовац, Душка 148, 245, 247, 262, 264
 Кнежевић, Константин 281
 Кнежевић, Слађана 266
 Coats, Herbert 4, 9
 Коваљева, Ирина И. 275
 Ковачевић, Милош 107, 114, 147, 209,
 230, 246, 254, 257, 259, 281
 Клобуков, Е. В. 156, 173
 Кнез Лазар 177-181
 Козомара, Драгомир 267
 Коларова, Е. 255
 Колосова, Валерија Б. 255
 Конески, Блажо 22, 33, 212-216, 241, 242
 Кончаревић, Ксенија 250, 255, 272
- Kopitar, J. 107
 Коробар, Марија Д. 216
 Kordić, Snježana 81-103, 113, 126, 148,
 189-191, 200
 Косановић, Богдан 255
 Косановић, Марија-Магдалена 252, 279
 Костић, Александар 233, 234, 237
 Костић, Веселин 253
 Костић, Ђорђе 234
 Костић, Лазо 148
 Крајишник, Весна 259
 Кречмар, Ана 256
 Кривокапић, Милош 272
 Кризмановић, Вишња 281
 Криско, В. Б. 255
 Крњанић-Џекић, Нада 277
 Крстић, Ненад 253
 Кузмењкова, В. А. 255
 Kuriłowicz, J. 32, 33
 Křížková, E. 70, 79
- Лаловић, Раде Р. 265
 Ласек, Агњешка 272
 Laskowski, R. 33, 76
 Лашкова, Лили 133, 197-203, 255
 Лендван, Л. 157, 173
 Ленчек, Радо Л. 281
 Леонова, Људмила 279
 Лестарић, Српко 272
 Летнић, Бранко 211
 Lechiste, I. 45, 54
 Личина, Светозар 281
 Лома, Александар 35-38, 179, 224, 248,
 262, 269
 Лубаш, Владислав 226
 Лукић, Живан 259
- Малецки, М. 266
 Малобабих, Жељка 224
 Maretić, T. 62, 77
 Маринковић, Ружица 224
 Маринковић, Јаворка 261
 Марицки Гађански, Ксенија 246
 Марјановић, Слободан 267
 Марковић, Александра 262
 Марковић, Жељко 254, 281
 Марковић, Јелица В. 250
 Марковић, Јордана 267
 Марковић, Кристина 272
 Маројевић, Радмило 246, 249, 257, 267
 Марфуњина, Инеса А. 255
 Matasić, Tomo 121, 148
 Матасовић, Ранко 248

- Mel'čuk, I. 59, 79
 Mønnesland, Svein 117, 148
 Мизин, О, А. 154, 173
 Мијавцова, Марија 255
 Микеш, Меланија 211, 230, 281
 Миклошич, Франц 181, 210, 221
 Милановић, Александар 272, 279
 Миленковић, Миомир 211
 Милетић, Бранко 39, 41–45, 45, 53, 54
 Miller-Oskhuizen, A. 45, 46, 55
 Милинчевић, Васо 211
 Милићевић, Блажо 262
 Милићевић, Слађана 259, 262
 Милојковић, Анђелка 211
 Милорадов, Дејан 281
 Милорадовић, Софија 232, 233
 Милосављевић, Петар 107, 148, 209
 Милошевић, Ксенија 32–34
 Милошевић, Милош 259
 Милошсвић-Атос, Радослав 250
 Миљковић, Миланка 265
 Мирић, Душанка 253
 Мирић, Ката 276
 Мирић, Д. 173
 Мирић, Миодраг 279
 Мисирков, Крсте 108, 109, 215, 241, 148
 Митро, Вероника 84
 Митровић, Анђелка 272
 Митровић, Вера 5, 6, 10, 57–80
 Михајловић, В. 116
 Михајловић, Тамара 270
 Michalk, S. 62, 76
 Младеновић, Александар 177, 179, 180, 205, 207, 208, 282
 Младеновић, Радивоје 230, 267
 Moguš, M. 83, 101
 Мороз, Андреј Б. 262
 Московљевић, Јасмина 235
 Московљевић, Милош 82, 101
 Мошин, Владимир 181
 Mošinski, L. 20, 34
 Мркаљ, Саво 181, 207
 Mrazović, P. 63, 77, 134, 137, 148
 Мушовић, Абдулах 253
 Настев, Б. 241
 Neweklowski, G. 113, 124, 148
 Нејгебауер, Гордана 271
 Немешайлова, А. В. 173
 Ненезић, Соња 259
 Неранцић-Чанда, Лидија 276
 Нёргор-Сёренсен Й. (Nørgård-Sørensen) 3, 10
 Николић, Видан 221, 262, 267, 279
 Николић, Љиљана 148
 Николић, Милија 265
 Николић, Мирослав 134, 138, 228, 259, 271, 273
 Николић, Светозар 256
 Никчевић, Војислав П. 281
 Новаков, Драгана 248
 Новаковић, Стојан 40, 41, 48, 55, 108, 181, 204, 205, 209, 211
 Обућина, Предраг 253
 Ođri, Žan 133, 135, 148
 Ožog, K. 156, 174
 Окука, Милош 11, 113, 148, 268, 282
 Орехова, Ирина А. 255
 Остојић, Бранислав 139, 149, 211, 259, 270, 272
 Оташевић, Ђорђе 73, 79, 223, 224, 229, 262, 272, 273, 280
 Павковић, Васа 278
 Павловић, Миљивој 71, 79
 Павловић, Михаило 248, 278
 Павловић, Слободан 266
 Павловић-Самуровић, Љиљана 249
 Павловић, Тања 236
 Паљевић-Штурм, Дивна 250
 Пантић, Мирослав 180
 Папп, Ф. 157, 173
 Певуља, Душко 246
 Пеев, Коста 215
 Пејић, Ненад 275
 Пејчић, Јован 264
 Пекић, Миленко 210
 Петровић, Драгољуб 113, 118, 121, 130, 131, 149, 246, 248, 266, 267, 273
 Петровић, Јелена 225, 227
 Петровић, Нада 275
 Петровић, Снежана 236, 239–244, 253
 Петровић, Тања 232, 273
 Петровски, Марина 255, 268, 276
 Пецо, Асим 131, 149, 262, 267, 268
 Пешикан, Митар 257, 273
 Пижурица, Мато 177–181, 257, 263
 Пипер, Предраг 58, 59, 79, 81, 101, 153, 157, 160, 161, 173, 233, 248, 255, 280, 281
 Плас, Питер 269
 Плотњикова, А. А. 229
 Рокоту, Ј. 36
 Половина, Весна 246
 Половина, Пера 278
 Пономаренко, Владимир 252

- Попов, Бојан 139, 149
 Попова, Зинаида Д. 7, 10
 Поповић, Богдан 264
 Поповић, Бранислава 250
 Поповић, Љубомир 62, 77, 111, 137, 149,
 150, 234–236, 247, 268
 Поповић, Људмила 192–196, 253
 Поповић, Михаило 275
 Поповић, Стојадин Цука 266
 Поцелуевский, Е. А. 60, 79
 Правда, Елена А. 253
 Пралица, Дејан 248
 Прањковић, Иво 254
 Проничев, В. П. 156, 157, 160, 174
 Прћић, Твртко 271

 Радан, Михаи Н. 275
 Раденковић, Љубинко 227, 262
 Радић, Биљана 253
 Радић, Јованка 265
 Радић, Првослав 105–152, 276
 Радић-Дуговић, Милана 224
 Радновић, Угљеша 277
 Радовановић, Драго 259
 Радовановић, Милорад 105, 150, 154, 157,
 194, 257, 268, 282
 Радовановић, Миљана 263
 Радовић-Тешић, Милица 273, 276
 Радоњић, Горан 118, 150
 Радосављевић, Недељко 211
 Радуловић, Зорица 264, 267, 271
 Раздобудко-Човић, Лариса 54, 250, 253
 Рајић, Љубиша 233
 Рајчић, Бисерка 69
 Ракић, Станимир 167, 168, 169, 246, 259,
 260
 Palić, J. 115
 Рамадански, Драгиња 250
 Рамић, Никола 267
 Ранковић, Зоран 263
 Ратковић, Јелена 275
 Pauliny, E. 77
 Рац, Биљана 268
 Ревзин, И. И. 60–62, 79
 Рељић, Митра 230, 282
 Реметић, Слободан 117, 150, 182–188,
 225, 231, 266, 278
 Реформатский, А. А. 154, 174
 Решетар, Милан 182
 Ристић, Стана 59, 64, 65, 69, 79, 211,
 223–239273
 Ристић-Цвијић, Олга 143, 150
 Роглић, Вера 275

 Родић, Никола 210, 227, 253
 Rokoszowa, J. 34
 Ružička, J. 77
 Русек, Жежи 215

 Савин, Драгана 255
 Савић, Бранко 265, 268, 270
 Савић, Дијана 268
 Савић, Момчило Д. 253
 Савић, Свенка 84, 233, 246
 Савић-Ребац, Аница 249
 Салајчкова, Јанина 255
 Самарић, Мила 224, 275
 Самарић, Тања 225
 Sandfeld, Kristian 150
 Sapir, E. 59, 79
 Свети Сава 268
 Седакова, Ирина А. 248
 Секулић, Владимир 251
 Szober, St. 60, 77
 Сикимић, Биљана 224, 225, 229, 231, 232
 Simeon, Rikard 110, 121, 151
 Симић, Војислав 278
 Симић, Радоје 110, 113, 125, 137, 144,
 150, 245, 246, 260, 263
 Синьго, Л. У. 157, 174
 Skljarov, M. 156
 Скок, Петар 221
 Славић, Милена 256
 Славски, Франтишек 225, 277
 Собољев, Андреј Н. 209
 Sokolowski, J. 72, 73, 79
 Солдатенкова, Т. Н. 256
 Соловјев, Александар 181
 Смољска, Аделаида 9
 Спасић, Драгана 257
 Срдић, Смиља 275
 Стакић, Милан 210, 260, 265
 Стаматоски, Трајко 150
 Станковић, Станислав 230, 232
 Станојевић, С. 195
 Станојевски, Ненад 247
 Станојчић, Живојин 9, 62, 77, 133, 134,
 136, 137, 139, 150, 234–236
 Станфилд-Поповић, Марија 277
 Стевановић, Михаило 62, 70, 77, 130,
 134, 136, 137, 151, 156, 174, 277, 278
 Стевић, Слободан 247, 254, 275
 Стевовић, Саво 260, 263
 Стијовић, Рада 65, 79
 Стијовић, Светозар 277, 278
 Стипчевић, Никша 235
 Стојановић, Андреј 280

- Стојановић, Бранислава 272
 Стојановић, Љубомир 106, 181, 204–211
 Стојановић, Смиљка 282
 Стојановић, Трајан 108, 109, 151
 Стојић, Светлана 248
 Стојменовић, Чедомир 269
 Стојнић, Мила 59, 79, 161, 173
 Судар, Жаклина 265
- Талми, Леонард 245
 Танасић, Срето 170, 174, 192–196, 211,
 230, 247, 260, 267, 276
 Танасковић, Дарко 278
 Гарланов, З. К. 255
 Тафра, Бранка 247
 Таховски, Анастас 217, 220
 Тепавчевић, Миодарка 271
 Терзић, Александар 251, 278
 Терзић, Богдан 256, 278
 Терић, Гордана 275
 Тешановић, Драго 273
 Тир, Михал 273, 280
 Тодорова, Марија 106, 120, 151
 Тодоровић, Дарко 276
 Толстој, Н. И. 227
 Толстой, С. М. 224
 Тополињска, Зузана 17–34, 101, 163, 174,
 213–215, 268, 278, 382
 Торогишић, Ј. 62, 77
 Тофоска, С. 22, 28, 34
 Точанац, Душанка 254
 Тошовић, Бранко 193, 256
 Трифуновић, Ђорђе 269
 Трнавац, Радослава 225, 263
 Трофимкина, Олга И. 278
 Трубачов, О. Н. 35, 36
 Труфанова, И. В. 157, 174
- Ђирић, Љубисав 210
 Ђорић, Божо 113, 151, 260
 Ђоровић, Владимир 181
 Ђупић, Драго 227, 254, 273, 277, 278
 Ђупић, Жељко 231
- Улуханов, И. С. 256
 Усачева, Валерия В. 249
 Усикова, Рина П. 215
- Fant, G. 47, 54
 Faßke, H. 62, 76
 Фасмер, М. 217, 218, 221
- Фекете, Егон 278
 Фелешко, Казимјез 278
 Филипова-Бајрова, М. 217, 220, 221
 Филиповић, Слободан 276
 Формановская, Н. И. 157, 174
 Friedman, Victor 111, 122, 126, 151
- Halilović, Senahid 115, 151
 Halle, M. 47, 54
 Halliday, Michael A. K. 4, 9
 Халурка, Сабина 254
 Hasan, Ruqaiy 4, 9
 Hauptová, Z. 36
 Хлебец, Борис 260
 Храбак, Богумил 211
 Храковский, В. С. 164, 174
 Hgaste, M. 62, 116
 Христић, Бранислава Ђ. 260
- Цвијетић, Ратомир 264
 Цвијић, Јован 121, 151
 Црњак, Ивана 273
- Чампар, Драгован 254
 Чарапић, Александар 271
 Чаркић, Милосав Ж. 264, 273
 Čedić, Ibrahim 115, 117, 151
 Ченејац, Исидора 271
 Чигоја, Бранкица 204–211, 249, 269
 Човић, Бранимир 264
 Чолић, Љиљана 278
 Chmielewski, J. 58, 59, 78
 Чомски, Ноам 6, 9
- Шафарик, Павле Ј. 107, 181
 Шсатовић-Димитријевић, Светлана 271
 Шијачки-Маневић, Бојана 276
 Шипка, Данко 223, 224, 233, 260, 273, 276
 Шипка, Милан 114, 151, 263, 282
 Шиповац, Томислав 282
 Škarić, J. 113, 151
 Шмаус, Алојз 240
 Schmitt, R. 36
 Šonje, J. 82, 101
 Шоћ, Бранко 281
 Шпис-Мири, Лидија 278
 Штасни, Гордана 263, 274
 Štoic, J. 77
 Шћепановић, Михаило 118, 274
 Шуберт, Габријела 249
 Шуковић, Радивоје 270, 281

Регистар урадио С. Т.

